

Ett starkt judiskt liv för framtida generationer

Nationell strategi för att stärka
judiskt liv i Sverige 2025–2034

Betänkande av

*Utredningen om nationell strategi för att stärka
judiskt liv i Sverige*

Stockholm 2024

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2024:3

SOU och Ds finns på [regeringen.se](https://www.regeringen.se) under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på [regeringen.se/remisser](https://www.regeringen.se/remisser).

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2024

ISBN 978-91-525-0834-3 (tryck)

ISBN 978-91-525-0835-0 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Parisa Liljestrand

Regeringen beslutade den 16 juni 2022 att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att lämna förslag till en nationell strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer. Den 19 juni förordnades landshövdingen i Kronobergs län Maria Arnholm till särskild utredare. Som sekreterare anställdes den 15 augusti 2022 kanslirådet Hanna Zeland. Den 15 september 2022 anställdes departementssekreteraren Majlis Nilsson som sekreterare och den 19 september 2022 anställdes juristen Mirjam Katzin som sekreterare. Den 6 februari 2023 anställdes Selma Sahin som biträdande sekreterare. Hanna Zeland förordnades till huvudsekreterare den 1 april 2023. Den 19 juni 2023 anställdes utredare Pernilla Åkerlind som sekreterare. Utredningen har antagit 2023 namnet Utredningen om nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige (Ku 2022:01).

Som experter i utredningen förordnades den 5 september 2022 departementssekreterare vid Arbetsmarknadsdepartementet Maria Engvall, projektsekreterare vid Myndigheten för stöd till trossamfund Hasnain Govani, kanslirådet vid Kulturdepartementet Mari Granath-Lagerkrantz, departementssekreterare vid Kulturdepartementet Niclas Järvklo, departementssekreterare Linnéa Meyer, docent vid Institutet för språk och folkminnen Susanne Nylund Skog, utvecklingsledare vid Länsstyrelsen i Stockholms län Ulla Perman, samordnare vid Socialstyrelsen Katarina Popovic, handläggare vid Sveriges kommuner och regioner Cecilia Ramqvist, departementssekreterare vid Utbildningsdepartementet Per Gunnar Rosengren och handläggare vid Statens kulturråd Zoi Santikos. Ulla Perman entledigades som expert den 9 januari 2023. Den 14 november entledigades Linnéa Meyer som expert och departementssekreterare Rebecca Krus förordnades som expert. Mari Granath Lagerkrantz och Niclas Järvklo entledigades som experter

den 2 maj 2023. Kanslirådet vid Socialdepartementet Kent Eriksson förordnades som expert den 2 maj 2023. Per Gunnar Rosengren entledigades som expert den 10 oktober 2023. Departementssekreterare Joel Westlund Hult förordnades som expert den 10 oktober 2023.

Som sakkunniga i referensgruppen förordnades den 24 januari 2023 Anders Carlberg, Lars Dencik, Yael Fried, Noa Hermele, Petra Kahn Nord, Jacob Kaluski, Jehoshua Kaufman, Daniel Leviathan, Charlotte Manderman, Hanna Nir, Lena Posner-Körösi och Carinne Sjöberg. Lena Posner-Körösi entledigades den 3 oktober 2023.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet Ett starkt judiskt liv för framtida generationer. Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025-2034 (SOU 2024:3). Utredningens uppdrag är i och med detta slutfört.

Stockholm i januari 2024

Maria Arnholm

/ Hanna Zeland
Majlis Nilsson
Mirjam Katzin
Pernilla Åkerlind
Selma Sahin

Innehåll

Judiska termer och begrepp	13
Sammanfattning	17
Summary	29
1 Utredningens uppdrag och genomförande	41
1.1 Utredningens uppdrag.....	41
1.2 Utredningens utgångspunkter och avgränsningar	42
1.3 Utredningsarbetet.....	43
1.4 Betänkandets disposition.....	46
2 Den judiska minoritetens historia i Sverige	49
2.1 Svensk-judisk historia.....	49
2.1.1 Från begränsade rättigheter till judisk renässans.....	49
2.1.2 Långvarigt bidrag till samhällsutvecklingen och det svensk-judiska kulturarvet	53
3 Judiskt liv i Sverige i dag.....	57
3.1 Judar i Sverige.....	57
3.1.1 Judiskt civilsamhälle med bred verksamhet	59
3.2 Att leva ett judiskt liv	61
3.2.1 Att följa judiska traditioner är viktigt	62
3.2.2 Judiskt liv i utveckling.....	63

3.2.3	Den svenska sekulära självbilden kan påverka mötet mellan den judiska minoriteten och majoritetssamhälle.....	66
3.2.4	Majoritetssamhället kan ha svårt att förstå vad det innebär att leva ett judiskt liv	67
3.3	Judisk kultur	68
3.3.1	Stort kulturutbud, men mest i Stockholm	68
3.4	Skola och utbildning för judiskt liv	69
3.5	Trygghet och säkerhet.....	70
3.5.1	Bristande trygghet och säkerhet	70
3.6	Den judiska minoritetens relation till Israel	71
3.6.1	Israel har betydelse för många svenska judar	71
3.6.2	Det förekommer hot och hat relaterat till Israel.....	72
3.7	Jiddisch.....	74
3.7.1	Viktig roll som kulturbärare	74
3.7.2	Andra judiska språk än jiddisch har betydelse	75
4	Hinder och möjligheter att leva ett judiskt liv	77
4.1	Judiskt civilsamhälle	77
4.2	Judiskt vardagsliv	79
4.2.1	Svårt att hålla kosher.....	79
4.2.2	Oro för att Brit milah inte ska tillåtas framöver.....	81
4.2.3	Ofta svårt att få ledigt på de judiska helgdagarna.....	82
4.2.4	Många barn och unga är stolta över sin judiska identitet, men utmaningar finns	83
4.2.5	Få möjligheter att leva judiskt inom äldreomsorgen	85
4.2.6	Bristande kunskap om den judiska minoriteten och om nationella minoriteter	87
4.3	Judisk kultur	91
4.3.1	Renässans för judisk kultur, men mer behöver göras.....	91

4.4	Svensk-judiskt kulturarv.....	92
4.4.1	Behov av att bevara och synliggöra det svensk-judiska kulturarvet	93
4.5	Judisk skola och utbildning	94
4.5.1	Oro för judisk förskolas och skolas existens	94
4.5.2	Utvecklingsbehov när det gäller högre utbildning och forskning i judiska studier	96
4.5.3	Folkbildningen kan bidra mer	97
4.6	Trygghet och säkerhet	98
4.6.1	Antisemitism och hatbrott mot judiska institutioner och judar får konsekvenser för möjligheten att leva ett judiskt liv	98
4.6.2	Ett långsiktigt offentligt arbete för att motverka antisemitism behövs	102
4.7	Inflytande och delaktighet	104
4.7.1	Den judiska minoriteten har sämre tillgång till inflytande och delaktighet i frågor som berör dem	105
4.7.2	Mer kan göras för att barn och unga judar ska få inflytande	106
4.8	Jiddisch	107
4.8.1	Flera insatser görs för att stärka jiddisch, men mer behövs för att stärka jiddisch som kulturbärare.....	107
4.9	Slutsatser.....	108
4.9.1	Flera möjligheter för judiskt liv och jiddisch.....	109
4.9.2	Flera hinder för judiskt liv och jiddisch	109
4.9.3	Behov av åtgärder för att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige.....	111
5	Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034.....	113
5.1	Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034.....	113
5.1.1	Målsättningar	115

5.1.2	En nationell samordnare ska utses för att leda och samordna arbetet med strategin	116
5.1.3	Nära dialog och samråd med judiska minoriteten	119
5.1.4	Uppföljning och utvärdering av strategin för judiskt liv	120
5.1.5	Centrala myndigheter	120
5.1.6	Pilotkommuner	121
5.2	Fokusområde: Trygghet och öppenhet.....	123
5.2.1	Uppföljning av statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder	124
5.2.2	Stärkt förmåga hos polisen att bekämpa hatbrott mot judar.....	125
5.2.3	Brottsförebyggande rådet ska genomföra en fördjupad studie om antisemitiska hatbrott	126
5.2.4	Fortsatt arbete mot antisemitism i skolan.....	126
5.2.5	Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism bör fortsätta.....	127
5.3	Fokusområde: Judiskt vardagsliv.....	128
5.3.1	Skollagens definition av konfessionella inslag i utbildning bör ses över	128
5.3.2	Stärkta medel för litteratur om judiskt liv för barn och unga och deras familjer.....	130
5.3.3	Hänsyn till judiska helgdagar i skola och övrig utbildning	131
5.3.4	Möjligheten till brit milah.....	132
5.3.5	Stärkt möjlighet att beakta äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet inom äldreomsorgen	133
5.4	Fokusområde: Kunskap, utbildning och forskning.....	134
5.4.1	Stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9.....	134
5.4.2	Statens skolverk ska ta fram undervisningsmaterial om den judiska minoriteten	136

5.4.3	Satsning på folkbildning för ökad kunskap om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet.....	137
5.4.4	Stärkt högskoleutbildning i judiska studier	138
5.4.5	Stärkt forskning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige	139
5.5	Fokusområde: Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv	140
5.5.1	Jubileumsår – 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige	141
5.5.2	Förstärkt stöd till det judiska civilsamhället	142
5.5.3	Stöd till ett judiskt informationscentrum	143
5.5.4	Satsning på Judiska museet	145
5.5.5	Förstärkt vård av judiska byggnader och platser	145
5.5.6	Det offentliga bör uppmärksamma judiska högtider och helgdagar	146
5.6	Fokusområde: Jiddisch	147
5.6.1	Viktigt att främja jiddisch i Sverige	148
5.6.2	Långsiktiga förutsättningar för språkcentrum för jiddisch	148
5.6.3	Viktigt med uppdrag till Lunds universitet om utbildning av jiddischlärare och utbildning i jiddisch	149
5.6.4	Det offentliga ska göra relevanta prioriteringar av arbetet med jiddisch	150
6	Konsekvensbeskrivning och kostnadsberäkningar	151
6.1	Konsekvensbeskrivningens innehåll	151
6.2	Konsekvenser för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter	152
6.3	Konsekvenser för enskilda som tillhör den judiska minoriteten	153
6.3.1	Konsekvenser för barn och unga som tillhör den judiska minoriteten	153
6.4	Konsekvenser för jämställdhet mellan kvinnor och män ...	154

6.5	Konsekvenser för kommuner och regioner	155
6.6	Konsekvenser för statliga myndigheter	155
6.7	Övriga konsekvenser.....	157
6.8	Kostnadsberäkningar.....	157
6.8.1	En nationell samordnare utses för att leda och samordna arbetet med strategin	158
6.8.2	Centrala myndigheter	158
6.8.3	Pilotkommuner	158
6.8.4	Stärkt förmåga hos polisen att bekämpa hatbrott mot judar.....	159
6.8.5	Fortsatt arbete mot antisemitism i skolan.....	159
6.8.6	Brottsförebyggande rådet ska genomföra en fördjupad studie om antisemitiska hatbrott ...	160
6.8.7	Stärkta medel för litteratur för barn, unga och familjer.....	160
6.8.8	Stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9.....	160
6.8.9	Satsning på folkbildning för ökad kunskap om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet	161
6.8.10	Stärkt högskoleutbildning i judiska studier.....	162
6.8.11	Stärkt forskning i judiska studier om nutida judiskt liv i Sverige.....	162
6.8.12	Jubileumsår – 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige.....	163
6.8.13	Ett judiskt informationscenter.....	163
6.8.14	Satsning på Judiska museet.....	163
6.8.15	Förstärkt vård av judiska byggnader och platser.....	164
6.8.16	Förstärkt stöd till det judiska civilsamhället	164
6.9	Förslag till finansiering.....	165
6.9.1	Utgiftsområden och anslag.....	165
6.9.2	Fortsatt arbete mot antisemitism i skolan.....	166
6.9.3	Brottsförebyggande rådet ska genomföra en fördjupad studie om antisemitiska hatbrott	166
6.9.4	Stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9.....	166

6.9.5	Förstärkt vård av judiska byggnader och platser	167
6.9.6	Förstärkt stöd till det judiska civilsamhället	167
Referenser		169
Aktörer som utredningen har haft dialog med		183
Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2022:78	189
Bilaga 2	Sveriges politik för de nationella minoriteterna	195
Bilaga 3	Det offentligas arbete med nationella minoriteter	209
Bilaga 4	Utbildning för och om judiskt liv	237
Bilaga 5	Svensk-judiskt kulturarv	245
Bilaga 6	Det offentligas arbete med jiddisch	251
Bilaga 7	Antisemitism	257
Bilaga 8	Internationell utblick	267

Judiska termer och begrepp

Här förklaras judiska termer och begrepp som används i betänkan-
det. Definitionerna kommer från Nationalencyklopedin och, i de fall
begreppet saknats där, från Wikipedia. Som komplement används
definitioner från boken *@Stolt jude* och rapporten *Med kippa på
Möllan?* Vissa begrepp har justerats i samråd med sakkunniga i den
judiska minoriteten.

Ashkenazer	Ättlingar till den grupp judar som på medeltiden kom att bosätta sig i Tyskland och norra Frankrike, samt därefter i Polen och andra östeuropeiska områden.
Bar/bat mitzvah	Den dagen då en judisk pojke/ flicka blivit 13/12 år och som därmed anses tillräckligt mogen för att kunna fullgöra alla den judiska lärans bud.
Brit milah	Den omskärelse som enligt judisk tro ska äga rum på varje judisk pojke på hans åttonde levnadsdag i enlighet med ett påbud i Torah.
Chabad	En chassidisk inriktning.
Chanukka	Ljusfest, judisk högtid som firas under åtta dagar i december till minne av återinvigningen av Jerusalems tempel 164 f.Kr.
Chassidism	En ortodox gren av judendomen.

Davidsstjärna/magen david	Sexuddig stjärna formad av två trianglar. För många den främsta symbolen för judendomen.
Diaspora	Benämning på en grupp människor som lever utanför sitt hemland.
Halacha	Det hebreiska namnet på den judiska lagen Talmud.
Kippa	En huvudbonad som är allmän bland nutidens judar. Den bärs i synagogan, vid andra religiösa tillfällen eller i vardagen som ett tecken på vördnad inför Gud.
Konservativ judendom	En riktning inom judendomen som håller sig till halacha, men tolkar den mer liberalt än den ortodoxa judendomen.
Kosher	Ett centralt begrepp i judisk religion och betyder tillåtet, godkänt och används i detta syfte om både mat och rituella objekt.
Mizracher	Ättlingar till judar som ursprungligen levde i Nordafrika och Mellanöstern.
Mohel/mohelim (plural)	Benämning på en jude utbildad i utövandet av brit milah.
Ortodox judendom	Den form av judendom som är mest observant mot judisk lag.
Pesach	Högtid som firas till minne av uttåget ur Egypten och är en av de viktigaste judiska högtiderna.
Rabbin	Judisk andlig ledare och lärare, som vägleder andra judar inom den judiska lagen, halacha.
Rosh Hashana	Det judiska nyåret.

Shabbat/sabbat	Den judiska vilodagen som sträcker sig från fredag afton till lördag afton då många samlas för att tända ljus och äta en festmåltid.
Shechita	Det särskilda förfarandet vid slakt av däggdjur och fåglar enligt de judiska dietlagarna.
Sefarder	Ättlingar till judar som levde i Spanien och Portugal före fördrivningen av judar därifrån i samband med inkquisitionen 1492.
Sionism	Politisk ideologi som strävar efter en judiska självständig stat i judarnas historiska hemland.
Synagoga	Det betyder mötesplats och är namnet på det judiska bönehuset.
Torah	Den heliga judiska skriften.
Sukkot	Lövhyddehögtiden, en viktig judisk högtid.
Treif	Mat som inte får ätas därför att den inte är kosher.

Sammanfattning

Utredningens uppdrag och utgångspunkter

I juni 2022 tillsattes en särskild utredare med uppdrag att lämna förslag till en nationell strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer. I utredarens uppdrag ingick att:

- beskriva förutsättningarna för att leva ett judiskt liv i Sverige med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk
- kartlägga huvudsakliga hinder och möjligheter för den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv och föreslå åtgärder i syfte att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige
- lämna förslag till en samlad strategi med syfte att säkra fortlevnad och utveckling av judiskt liv i Sverige, med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk och
- lämna förslag om hur strategin ska följas upp och vilken aktör som ska ansvara för uppföljningen.

Det ingick inte i uppdraget att lämna förslag på författningsändringar.

Regeringen konstaterade i utredningens direktiv att det finns behov av att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige. Regeringen konstaterade också att kommuner och regioner i lägre utsträckning arbetar med den judiska minoritetens rättigheter och att det förekommer få insatser för att stärka judisk kultur och jiddisch i kommuner och regioner. Därutöver finns det i dag förvaltningsområden för minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska och en strategi

för romsk inkludering. Det finns dock ingen strategi för att stärka den judiska minoriteten eller något förvaltningsområde för jiddisch.

Hamas terrorattack mot Israel den 7 oktober 2023 inträffade då vi var i slutskedet av vårt arbete. Terrorattacken och det därpå följande kriget har fått och kommer att få fortsatta konsekvenser för judar i Sverige och i hela världen, inte minst i form av ökad antisemitism. Händelseutvecklingen understryker behovet av utredningens förslag.

Den judiska minoritetens röster har varit vägledande

En viktig utgångspunkt för vårt arbete har varit att arbeta i nära samverkan och dialog med den judiska minoriteten. För att ta del av den judiska minoritetens erfarenheter, behov och önskemål har vi genomfört möten med samtliga judiska församlingar och ett stort antal judiska föreningar i Sverige. Vi har också bjudit in judiska personer till öppna dialoger, både fysiska och digitala. Dialoger har hållits separat med judiska ungdomar.

Det har blivit tydligt att det för många judar är mer centralt att leva och praktisera ett judiskt liv än själva trosuppfattningen. Det handlar om att följa judiska traditioner, fira judiska högtider, ta del av judisk kultur och bära judiska symboler. Viktiga beståndsdelar i ett judiskt vardagsliv är ofta kopplade till kulturella traditioner som att fira shabbat och hålla kosher. Deltagande i det judiska förenings- och församlingslivet, att kunna besöka synagogan regelbundet och att ha judiskt umgänge är centrala delar i ett judiskt vardagsliv. Det är också viktigt att det finns möjlighet till brit milah, judisk skola och judiska begravningsplatser.

Den judiska minoriteten genomgår förändringar som påverkar möjligheterna till judiskt liv

De första judarna kom till Sverige i slutet av 1600-talet, men svenskar har på olika sätt haft kontakt med judar sedan 800-talet. År 1775 fick Aaron Isaac som den förste juden tillstånd att bosätta sig i Sverige utan att konvertera till den lutherska läran. Judar har hela sin tid i Sverige levt i en spänning mellan att assimileras i det svenska samhället och att behålla sitt judiska arv. Det finns också en lång

historisk tradition av att bygga sin egen infrastruktur för att organisera judiskt liv, "från vaggan till graven". I dag har cirka 150 000 svenskar judiska rötter och cirka 20 000 svenskar identifierar sig själva som judar.

I den judiska minoriteten pågår flera utvecklingsskeenden. Det pågår en judisk renässans i Sverige, där banden till den judiska identiteten blivit starkare. Judisk kultur har också fått en renässans utanför den judiska gruppen. Parallellt med uppsvinget för judisk kultur finns ett förnyat intresse för minoritetsspråket jiddisch. Samtidigt pågår sedan långt tillbaka en assimileringsprocess i den svenska judiska gruppen. Det innebär ett fjärmande från den judiska identiteten och uppgående i den majoritetssvenska. Därtill kommer den tilltagande "uttunnningen" som många judar beskriver inom den judiska minoriteten. Detta relaterar delvis till den generella samhällsutvecklingen med individualisering och rationalisering. Det innebär att upprätthållandet av släkttraditioner generellt har blivit svagare i samhället och att många i högre utsträckning än tidigare väljer partners utanför den judiska gruppen. Eftersom judiska traditioner i stor utsträckning har varit familjebaserade har överföringen av judiskt liv till den yngre generationen försvagats. Det har i sin tur ökat betydelsen av välfungerande judiska organisationer som kan fungera som kanal för kunskapsöverföring. Ytterligare en förändring är att allt fler judar väljer att bo i storstäderna. Det har gjort det svårare att upprätthålla judiskt liv i mindre städer.

Förändringarna i den judiska minoriteten har medfört att vissa hinder för judiskt liv har förstärkts, samtidigt som det finns en potential i form av exempelvis positiv uppmärksamhet kring judisk kultur som är möjlig att bygga vidare på. Förändringarna visar också att förutsättningarna för judiskt liv inte är statiska eller isolerade, utan påverkas av tendenser och förändringar i samhället i stort.

Det finns flera möjligheter för judiskt liv och jiddisch ...

Det starka judiska civilsamhället är en viktig möjlighet för judiskt liv. En annan möjlighet är den pågående renässans med ökat intresse för judisk kultur, traditioner och historia samt en ökad vilja och stolthet att visa sin judiska identitet. Det märks inte minst bland unga judar i dag. En annan möjlighet är den starka kunskaps- och utbildnings-

tradition som finns i den judiska minoriteten. Det finns också ett intresse för judiskt liv och judisk kultur inom den judiska minoriteten och i majoritetssamhället, vilket visar på en potential för att öka kunskaperna för judiskt liv i hela samhället.

Det pågår en renässans för jiddisch och det finns en organisering i civilsamhället kring jiddisch. Det görs också omfattande offentliga satsningar för att bevara och främja jiddisch.

... men också flera hinder att leva som jude i Sverige

När Sverige år 2000 erkände judar som en av Sveriges fem nationella minoriteter och jiddisch som nationellt minoritetsspråk, innebar det också ett erkännande av det judiska bidraget till Sveriges gemensamma svenska kulturarv. Trots detta finns det fortsatt flera hinder som begränsar möjligheterna att leva som jude i Sverige.

Det största hindret för judiskt liv är den utbredda antisemitismen i samhället och den bristande tryggheten och säkerheten som finns kring judiska institutioner. Hat och hot mot judiska individer och organisationer gör att många judar upplever otrygghet, oro och rädsla. Den bristande tryggheten och säkerheten begränsar många judars möjligheter att leva ett judiskt vardagsliv och att leva öppet med sin judiska identitet. Det medför svårigheter för judiska organisationer att verka och utvecklas i Sverige och gör det svårare för judisk kultur att utövas. De säkerhetsarrangemang som de judiska institutionerna själva behöver ombesörja är kostsamma och tar resurser från annan verksamhet. Att den judiska minoriteten ska kunna känna sig trygg och säker utgör därför en bottenplatta för judiskt liv i Sverige. Det gäller inte minst för barn och unga.

Ett annat hinder för judiskt liv berör tillgången till och kapaciteten hos judiska organisationer. Församlingar, föreningar och skolor spelar en central roll i det judiska vardagslivet genom att erbjuda religiösa tjänster, kultur- och fritidsaktiviteter, utbildningar, barn- och ungdomsverksamhet samt sociala tillställningar. De har dessutom fått en allt viktigare roll som kanal för att föra över judisk identitet, kunskap och kultur, i synnerhet till barn och unga. Förutom att bidra till ökad kunskap om vad det innebär att vara judisk spelar de judiska organisationerna en viktig roll för att barn och unga ska känna sig trygga i och ha en positiv inställning till sin judiska

identitet. I dag finns de judiska organisationerna framför allt i storstäderna, där majoriteten av den judiska befolkningen lever. Det innebär att förutsättningarna för att leva ett judiskt liv skiljer sig stort åt mellan olika delar av landet. Det judiska församlings- och föreningslivet har också behov av att rekrytera personal till de funktioner som behövs i församlingar och föreningar. Att skapa goda förutsättningar för judisk organisering är en framtidsfråga för att bibehålla och stärka möjligheterna till judiskt liv. För att åstadkomma detta behövs bland annat goda ekonomiska förutsättningar och långsiktighet i det offentligas åtagande.

Det finns en osäkerhet i den judiska minoriteten om det framöver kommer att vara möjligt att hålla kosher, utföra brit milah och gå i judisk skola i Sverige. Detta medför att många judar är oroliga för om det kommer vara möjligt att leva ett judiskt liv i Sverige i framtiden.

Ett annat hinder för judiskt liv bottnar i bristande kunskap och förståelse, bland annat hos offentligt anställda som möter den judiska minoriteten i olika sammanhang. Det leder i sin tur till bedömningar och beslut som begränsar möjligheterna att leva ett judiskt liv. Ett exempel är att judiska barn ibland inte får ledigt vid judiska högtider, eller att hänsyn inte tas till äldres behov av att upprätthålla sin judiska identitet inom äldreomsorgen. Även allmänhetens kunskap om judisk kultur, traditioner och historia är låg, vilket påverkar den judiska minoritetens upplevelse av att inkluderas i samhället och möjlighet att leva öppet med sin judiska identitet.

Det finns också hinder för att leva ett judiskt liv i Sverige som handlar om tillgången till ett levande judiskt kulturliv och kulturarv. I Stockholm finns ett rikt judiskt kulturutbud, medan det i övriga Sverige är betydligt mer begränsat. Vidare saknas det litteratur på svenska som beskriver judiskt liv och traditioner och som kan läsas av barn och ungdomar eller användas i förskolan och skolan. Det försvårar i sin tur kunskapsöverföringen till yngre generationer. Det finns även brister i relation till det fysiska judiska kulturarvet, då judiska platser och byggnader har försvunnit eller inte har dokumenterats i tillräcklig omfattning. Underhållet av många judiska byggnader och platser är på många håll eftersatt.

När det gäller kommuners arbete har den judiska minoriteten begränsad möjlighet till inflytande och delaktighet i frågor som är av betydelse för dem. Detta riskerar att leda till att det offentligas aktiviteter och insatser inte anpassas till den judiska minoritetens behov

och förutsättningar. Det är också få kommuner utöver Göteborgs stad, Malmö stad och Stockholms stad som genomför insatser för den judiska minoriteten.

Det offentligas insatser inom ramen för minoritetspolitiken har ofta ett för stort fokus på språket som inte blir relevant för den judiska minoriteten. Bakgrunden är att jiddisch för många judar huvudsakligen har en funktion som kulturbärare, snarare än ett vardagsspråk. Därför överensstämmer inte insatserna till fullo med det behov som finns hos den judiska minoriteten.

Hindren visar att det finns mycket att göra för att ytterligare stärka judiskt liv i Sverige. Hindren gör det också svårare att föra över kunskap om judisk kultur och traditioner till yngre generationer. Det innebär i sin tur att förutsättningarna för judiskt liv försämras över tid.

För att stärka judiskt liv i Sverige krävs ett sammanhållet och systematiskt arbete på alla nivåer

De hinder för judiskt liv som vi identifierat återfinns på olika nivåer och inom olika områden. För att på allvar stärka förutsättningarna för ett judiskt liv krävs ett sammanhållet och långsiktigt arbete som omfattar såväl den statliga som den regionala och den kommunala nivån. Det behövs kraftfulla insatser för att leda, samordna och följa upp arbetet, samt för att sprida kunskaper och ge stöd till olika aktörer.

Det handlar bland annat om att vidta åtgärder för att möta den judiska gemenskapens behov av trygghet och säkerhet och att judar i Sverige behöver kunna känna sig trygga i att kosher, brit milah och judisk skola är tillgängliga och tillåtna i Sverige, både i dag och i framtiden. Det handlar också om att genomföra insatser för att öka kunskapen om judiskt liv hos allmänhet och offentliga organisationer, till exempel kompetensutveckling för offentligt anställda och framtagande av undervisningsmaterial för skolan. Att stärka högre utbildning och forskning i judiska studier och om nutida judiskt vardagsliv i Sverige är också något som på olika sätt kan bidra till att bevara och överföra kunskap om judiskt liv, kultur och kulturarv. Ytterligare en aspekt handlar om satsningar för att synliggöra judisk kultur och vårda judiskt fysiskt kulturarv. När det gäller jiddisch

handlar det om att det offentliga insatser behöver anpassas utifrån målgruppens behov.

En nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034

För att stärka judiskt liv samt överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer i Sverige föreslår vi att en nationell strategi ska genomföras under åren 2025–2034 med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk. En viktig utgångspunkt är att den judiska minoriteten ska involveras och vara delaktig i det arbete som genomförs.

Med utgångspunkt i vår analys har vi identifierat fem målsättningar som gemensamt ska leda till att judiskt liv i Sverige stärks. Varje målsättning rör ett fokusområde där vi föreslår åtgärder som syftar till att nå målsättningarna. Den nationella strategin för judiskt liv utgör ett tioårigt åtagande under perioden 2025–2034, där hela samhället ska engageras. Strategin föreslås ta sitt avstamp i ett jubileumsår för att högtidlighålla 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige.

Former för strategins genomförande

För att strategin ska få genomslag och leda till varaktiga förändringar föreslår vi följande:

- En nationell samordnare ska utses inom ramen för kommittéväsendet för att leda arbetet med strategin.
- Genomförandet av strategin ska ske i nära dialog och samverkan med den judiska minoriteten.
- Arbetet som genomförs inom ramen för strategin ska följas upp och den ska utvärderas.
- Centrala myndigheter för genomförandet av strategin för judiskt liv ska utses.

- Pilotkommuner ska utses för att bedriva ett utvecklingsarbete för att stärka judiskt liv. Pilotkommunerna ska ges ett årligt statsbidrag.

Målsättning 1: Judar i Sverige kan leva öppet, tryggt och säkert

Fokusområdet är Trygghet och öppenhet. För att nå målsättningen föreslår vi att:

- Den nya ordningen med statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder som föreslås träda i kraft 2024 ska följas upp med utgångspunkt i den judiska minoritetens behov av trygghet och säkerhet.
- Polismyndigheten ska ges ett fortsatt uppdrag att utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott mot judar.
- Brottsförebyggande rådet ska ges i uppdrag att göra en fördjupad studie av antisemitiska hatbrott.
- Statens skolverk och Forum för levande historia ska ges fortsatta uppdrag för att arbeta med demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism i skolan.

Vi bedömer även att:

- Regeringen bör överväga om andra åtgärder behöver vidtas för att garantera den fysiska säkerheten för judiska institutioner och individer.
- Regeringen bör överväga om uppdraget till Brottsförebyggande rådet om att göra en fördjupad studie om antisemitism ska ges återkommande.
- Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism bör förlängas efter 2024, då det nuvarande åtgärdsprogrammet löper ut.

Målsättning 2: Det finns goda möjligheter att leva ett judiskt liv och att överföra judisk kultur och traditioner till barn och unga

Fokusområdet är Judiskt liv. För att nå målsättningen föreslår vi att:

- Bidraget till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser som Statens kulturråd fördelar ska under en femårsperiod förstärkas för att främja utgivningen av litteratur om judiskt liv för barn och unga.

Vi bedömer även att:

- Definitionen av konfessionella inslag i skollagen bör ses över. Den judiska minoritetens syn på vad som är kulturella och traditionella inslag och vad som tillhör den judiska religionen bör beaktas i översynen.
- I de obligatoriska skolformerna och gymnasieskolan bör det i högre grad beaktas att judiska barn har behov av ledighet på judiska helgdagar. Motsvarande hänsyn bör tas inom högre utbildning.
- Regeringen bör överväga åtgärder för att långsiktigt säkerställa möjligheten till brit milah i Sverige.
- Bestämmelserna i lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk bör ses över för att tillgodose de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet inom äldreomsorgen.

Målsättning 3: Det finns stärkt kunskap, utbildning och forskning om judiskt liv och i judiska studier

Fokusområdet är Kunskap, utbildning och forskning. För att nå målsättningen föreslår vi att:

- Ett stimulansbidrag ska inrättas för huvudmän som anordnar judiska studier i grundskolans årskurs 7–9.
- Statens skolverk ska ta fram undervisningsmaterial om den judiska minoriteten, som komplement till befintliga läromedel.
- En satsning på folkbildningen ska genomföras under hela strategins tidsperiod.

- Högskoleutbildning och forskning i judiska studier ska stärkas.

Vi bedömer även att:

- Förordning (2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolan bör ändras så att det blir möjligt att kostnaderna för särskild utbildningen i judiska studier får överstiga kostnaden för annan utbildning i grundskolan hos huvudmannen.

Målsättning 4: Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv är mer synligt i det svenska samhället

Fokusområdet är Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv. För att nå målsättningen föreslår vi att:

- År 2025 ska uppmärksammas för att högtidlighålla 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige. Statliga myndigheter ska ges särskilda uppdrag med anledning av jubileumsåret.
- Ett statsbidrag ska inrättas för att öka det judiska civilsamhällets förutsättningar att bidra med insatser på lokal och regional nivå under strategins genomförande. Verksamhet för barn och unga ska särskilt prioriteras.
- Ett ekonomiskt stöd ska ges till Judiska Centralrådet för att inrätta och driva ett nationellt judiskt informationscentrum. Informationscentret ska förmedla kunskap om judisk kultur, historia, religion och levnadsätt i Sverige.
- Judiska museer ska ges en treårig förstärkning för att kunna stötta museer, arkiv och judiska organisationer över hela landet i syfte att synliggöra det svensk-judiska kulturarvet.
- För att förstärka vården av judiska byggnader och platser ska 10 miljoner öronmärkas årligen inom bidraget för kulturmiljövård under åren 2024–2026.

Vi bedömer även att:

- Det offentliga Sverige bör uppmärksamma judiska högtider och helgdagar.

Målsättning 5: Det offentliga arbetet med jiddisch är relevant och framåtsyftande

Fokusområdet är Jiddisch. För att nå målsättningen bedömer vi att:

- Det finns ett fortsatt behov av att främja jiddisch så att språket hålls levande i Sverige.
- Språkcentrum för jiddisch bör ges en långsiktig finansiering. Verksamheten bör utvecklas i förhållande till arbetet vid resursbiblioteket för jiddisch.
- Det uppdrag och de särskilda medel som tilldelats Lunds universitet för att erbjuda utbildning i jiddisch och att utbilda lärare i jiddisch är centrala för att jiddisch ska kunna bevaras och revitaliseras.
- Det offentliga insatser med jiddisch bör i högre utsträckning utgå från målgruppens behov.

Ekonomiska konsekvenser

Våra förslag beräknas medföra en kostnad på 59,5 miljoner kronor under strategins första år 2025. År 2026 beräknas kostnaden till 58 miljoner kronor och år 2027 till 48 miljoner kronor. Därefter beräknas kostnaden till 33 miljoner kronor årligen under åren 2028–2029 och 28,5 miljoner kronor årligen under åren 2030–2034.

Summary

The Inquiry's remit and starting points

In June 2022, an Inquiry Chair was appointed, tasked with proposing a national strategy for strengthening Jewish life in Sweden, focusing on the intergenerational transfer of Jewish culture and Yiddish to younger and future generations. The Inquiry Chair's remit included:

- describing the conditions for living a Jewish life in Sweden based on Sweden's international convention obligations on the protection of national minorities and minority languages
- identifying the main obstacles and opportunities for Sweden's Jewish minority to live a Jewish life and proposing measures aimed at strengthening the conditions for Jewish life in Sweden
- submitting proposals for an overall strategy aimed at ensuring the survival and development of Jewish life in Sweden based on Sweden's international convention obligations on the protection of national minorities and minority languages and
- submitting proposals on how to monitor the strategy and which actor should be responsible for this monitoring.

It was not part of the Inquiry's remit to submit proposals for legislative changes.

In the Inquiry's Terms of Reference, the Swedish Government stated that there is a need to strengthen the conditions for living a Jewish life in Sweden. The Government also noted that municipalities and regions work to a lower extent with the rights of the Jewish minority, and that there are few initiatives to strengthen Jewish culture and Yiddish in Sweden's municipalities and regions.

Furthermore, there are now administrative areas for the minority languages Finnish, Meänkieli and Sami, and a strategy for Roma inclusion. But there is no strategy to strengthen the Jewish minority nor is there any administrative area for Yiddish.

During the final stages of the Inquiry the Hamas' terrorist attack on Israel occurred on October 7, 2023. The terrorist attack and the subsequent war have had and will continue to have consequences for Jews in Sweden and throughout the world, not least in the form of increased antisemitism. The development of events underlines the need for the Inquiry's proposal.

Jewish minority voices have guided our work

An important starting point for our Inquiry has been to work in close cooperation and dialogue with the Jewish minority. In order to learn about the experiences, needs and wishes of the Jewish minority, we held meetings with all the Jewish congregations and a large number of Jewish organisations in Sweden. We also invited Jews to attend open dialogues, both in person and online. Dialogues have been held separately with Jewish young people.

It has become clear that for many Jews, living and practising a Jewish life is more central than the religion itself. It is about following Jewish traditions, celebrating Jewish holidays, sharing in Jewish culture and wearing Jewish symbols. Important elements of a Jewish life are often linked to cultural traditions such as observing Shabbat and keeping kosher. Participation in the Jewish community life, being able to regularly visit a synagogue and socialising with other Jews are central parts of a Jewish life. The option of brit milah, Jewish school and Jewish cemeteries are also important.

The Jewish minority is undergoing changes that affect being able to live a Jewish life

The first Jews came to Sweden in the late 17th century, but Swedes have had contact with Jews in various ways since the 9th century. In 1775, Aaron Isaac was the first Jew to be given permission to settle in Sweden without converting to the Lutheran faith. Throughout the entire time that Jews have lived in Sweden, a tension has existed

between being assimilated into Swedish society and retaining their Jewish heritage. There is also a long historical tradition of building their own infrastructure through which to organise Jewish life ‘from the cradle to the grave’. Today, about 150 000 Swedes have Jewish roots and about 20 000 Swedes identify themselves as Jews.

Several stages of development are taking place in the Jewish minority. There is a Jewish renaissance in Sweden, where ties to a Jewish identity have become stronger. Jewish culture has also enjoyed a renaissance outside the Jewish minority. In parallel with the upsurge in Jewish culture, there is a renewed interest in the minority language Yiddish. There has also been an ongoing process of assimilation in the group of Swedish Jews for a long time. This involves Jews distancing themselves from their Jewish identity and being absorbed into the Swedish majority. In addition, there is the growing ‘dilution’ that many Jews describe within the Jewish minority. This is partly related to the general trend in society towards individualisation and rationalisation. It means that family traditions in general are not maintained to the same extent in the community and that many more are now choosing partners who are not Jewish. Since in the past Jewish traditions have been largely family-based, the intergenerational transfer of the Jewish life to the younger generation has weakened. This in turn has increased the importance of well-functioning Jewish institutions that can serve as a channel for transferring this knowledge. Another change is that more Jews chose to live in the big cities. This has made it more difficult to maintain Jewish life in smaller communities.

These changes in the Jewish minority have meant that some obstacles for a Jewish life have been increased, while there is a potential, such as in the form of Jewish culture receiving positive attention, which can be built on. The changes also show that the conditions for living a Jewish life are not static, nor isolated, but are affected by tendencies and changes in society at large.

Several opportunities for Jewish life and Yiddish exist ...

A strong Jewish civil society is an important aspect of being able to live a Jewish life. Another aspect is the ongoing renaissance of increased interest in Jewish culture, traditions and history, as well as

an increased willingness to manifest one's Jewish identity and taking pride in it. This is especially true among young Jews today. Furthermore, is the strong tradition of knowledge and education in the Jewish minority. There is also an interest in Jewish life and culture within the Jewish minority as well as the main society. This shows that there is potential for increased knowledge about Jewish life in the whole society.

Yiddish is experiencing a renaissance in which civil society is playing a role through its organising around Yiddish. There are also major public initiatives to preserve and promote Yiddish.

... but there are also several obstacles living as a Jew in Sweden

When Sweden recognised Jews as one of Sweden's five national minorities and Yiddish as a national minority language in 2000, it also entailed a recognition of the Jewish contribution to Sweden's common Swedish cultural heritage. Despite this, there are still several obstacles living as a Jew in Sweden.

The biggest obstacle is the widespread antisemitism in society and the lack of safety and security around Jewish institutions. Hate speech and threats against Jewish individuals and organisations cause many Jews to experience feelings of insecurity, worry and fear. The lack of safety and security limits many Jews' opportunities to live a Jewish everyday life and to live openly as Jews. It means difficulties for Jewish institutions to operate and grow in Sweden and makes it more difficult to practise Jewish culture. The security arrangements that Jewish institutions must provide for themselves are costly and take resources from other activities. The Jewish minority must be able to feel safe and secure. This is fundamental for Jewish life in Sweden. This is especially true for children and young people.

Another obstacle to live a Jewish life concerns access to and the capacity of Jewish organisations. The institutions and schools play a central role in Jewish daily life by offering religious services, cultural and leisure activities, education, activities for children and youths and social events. The various institutions have also gained an increasingly important role as a channel for the transfer of Jewish identity, knowledge and culture, in particular to children and youths. Besides en-

hancing knowledge about what it means to be Jewish, Jewish institutions play an important role in ensuring that children and youngsters feel safe and have a positive attitude towards their Jewish identity. Today, the Jewish civil society is found mainly in the big cities, where the majority of the Jewish population lives. This means that the conditions for living a Jewish life differ greatly in different parts of the country. Jewish institutions also need to recruit staff to perform the functions needed. Creating good conditions for the establishment of Jewish institutions is fundamental to Jews being able to maintain and strengthen their opportunities for the future of Jewish life. To do this, good economic conditions and a long-term approach in the public sector's undertakings are needed.

There is uncertainty in the Jewish minority as to whether it will be possible in the future to keep kosher, perform brit milah and attend Jewish school in Sweden. This uncertainty means that many Jews are worried about whether it will be possible to live a Jewish life in Sweden in the future.

Another obstacle for Jewish life is the lack of knowledge and understanding for example among public sector employees who meet the Jewish minority in a variety of contexts. In turn, this leads to assessments and decisions that limit the opportunities for living a Jewish life. Jewish children, for example, sometimes do not get time off from school for Jewish holidays, or that the need for older people to maintain their Jewish identity in the elderly care system is not taken into account. The general public's knowledge of Jewish culture, traditions and history is also limited, which affects the Jewish minority's experience of being included in society and their opportunities to live openly as Jewish.

There are also obstacles regarding an active Jewish cultural life and cultural heritage. Stockholm offers a wide range of Jewish cultural activities, while in the rest of Sweden this is far more limited. Furthermore, there is a lack of literature in Swedish that describes the Jewish life and traditions for children and youths, or to be used in preschools and schools. In turn, this makes the intergenerational transfer of knowledge to younger generations more difficult. There are also deficiencies in relation to Jewish physical heritage, as Jewish sites and buildings have disappeared or have not been adequately documented. In many places, the maintenance of Jewish buildings and sites is neglected.

In the work of Sweden's municipalities, the Jewish minority has limited opportunities for influence and participation in the determination of matters of significance for them. Public sector activities and initiatives may therefore not be adapted to the needs and conditions of the Jewish minority. There are also few municipalities apart from the City of Gothenburg, the City of Malmö and the City of Stockholm that carry out initiatives for the Jewish minority.

Public efforts within the framework of minority policy often have too great a focus on language, which is not as relevant for the Jewish minority. For many Jews, Yiddish functions mainly as a bearer of culture rather than an everyday language. Therefore, these efforts are not fully in line with the needs of the Jewish minority.

All in all, these obstacles show that there is much to do to further strengthen Jewish life in Sweden. These obstacles also hinder the inter-generational transfer of knowledge about Jewish culture and traditions to younger generations. This in turn means that the conditions for Jewish life are deteriorating over time.

Strengthening Jewish life in Sweden requires coherent and systematic work at all levels

The obstacles to Jewish life that we have identified exist at different levels and in different areas. Ultimately, strengthening the conditions for living a Jewish life requires coherent, long-term work that involves central government as well as the regional and municipal levels. Vigorous efforts are needed to lead, coordinate and monitor this work, and to spread knowledge and provide support to different actors.

This includes taking steps to meet the Jewish community's need to feel safe and secure. There is also a need for Jews in Sweden to be able to keep kosher, perform brit milah and that Jewish schools are available and permitted in Sweden, today and in the future. It is also about implementing initiatives to increase knowledge about Jewish life among the general population, and in public organisations, for example continuing professional development for public sector employees and the development of teaching materials for schools. Strengthening higher education and research in Jewish studies and about Jewish everyday life in contemporary Sweden can also assist

in various ways to preserving and transferring knowledge about the Jewish way of life, Jewish culture and Jewish cultural heritage. An additional aspect concerns efforts to make Jewish culture visible and to preserve Jewish physical cultural heritage. Concerning Yiddish, it is important that public initiatives are adapted to the needs of the target group.

A national strategy to strengthen Jewish life in Sweden 2025–2034

In order to strengthen Jewish life and the intergenerational transfer of Jewish culture and Yiddish to younger and future generations in Sweden, we propose that a national strategy is to be implemented during the years 2025–2034 based on Sweden's international convention obligations on the protection of national minorities and minority languages. An important starting point is that the Jewish minority should be involved and participate in the work done based on this strategy.

From our analysis, we have identified five objectives that together will lead to the strengthening of Jewish life in Sweden. Each objective relates to a focus area where we propose measures aimed to achieve the objectives. The National Strategy for Jewish life represents a ten-year commitment over the period 2025–2034 that aims to engage the whole of society. It is proposed that the Strategy kicks off during a jubilee year to commemorate 250 years of established Jewish life in Sweden.

Forms for the implementation of the strategy

For the strategy to be effective and lead to lasting changes, we propose the following:

- A national coordinator is to be appointed within the framework of the Swedish national inquiry system to lead the work with the strategy.
- The strategy is to be implemented in close dialogue and collaboration with the Jewish minority.

- The work carried out within the framework of the strategy is to be followed up and evaluated.
- Central government agencies are to be commissioned for the implementation of the strategy for Jewish life.
- Pilot municipalities are to be commissioned to carry out a development project to strengthen Jewish life. The pilot municipalities are to receive an annual central government grant.

Objective 1: Jews in Sweden can live openly, safely and securely

The focus area is Safety and openness. In order to achieve this objective, we propose that:

- The new system of central government grants for security-enhancing measures, proposed to enter into force in 2024, is to be followed up based on the Jewish minority's need for safety and security.
- The Swedish Police Authority's task to develop and improve efforts to combat hate crimes against Jews must be continued.
- The Swedish National Council for Crime Prevention is to be tasked with conducting an in-depth study of antisemitic hate crimes.
- The Swedish National Agency for Education and the Living History Forum must be given continued assignments to work with democracy-strengthening efforts to combat antisemitism and other forms of racism in schools.

We also assess that:

- The Government should consider whether other measures need to be taken to ensure the physical security of Jewish institutions and individuals.
- The Government should consider whether the task assigned to the Swedish National Council for Crime Prevention of making an in-depth study on antisemitism should be made a regular task.

- The Government's antisemitism action programme should continue beyond 2024, when the current action programme expires.

Objective 2: There are good opportunities to live a Jewish life and to transfer Jewish culture and traditions to children and young people

The focus area is Jewish life. In order to achieve this objective, we propose that:

- The state grant for literature, cultural periodicals and reading-promoting efforts that the Swedish Arts Council distribute, is to be strengthened over a five-year period to promote the publication of literature about Jewish life for children and youths.

We also assess that:

- The Education Act's definition of denominational elements should be reviewed and that the views of the Jewish minority on what are cultural and traditional elements and what is part of the Jewish religion should be considered in this review.
- Compulsory school and upper secondary school should take more account of the need for Jewish children to take time off during Jewish holidays, and that this should also be considered in higher education.
- The Government should consider measures to ensure the possibility of brit milah in Sweden in the long term.
- The provisions in the Act on National Minorities and Minority Languages (2009:724) should be revised to meet the elderly's needs to maintain their cultural identity within the elderly care system.

Objective 3: There is strengthened knowledge, education and research on Jewish life and in Jewish studies

The focus area is Knowledge, education and research. In order to achieve this objective, we propose that:

- An incentive payment is to be established for organisers who provide Jewish studies in compulsory school grades 7–9.
- The Swedish National Agency for Education is to produce teaching material about the Jewish minority to supplement existing teaching and learning materials.
- An investment in folk high schools and study associations is to be implemented throughout the strategy time period.
- Higher education and research in Jewish studies is to be strengthened.

We also assess that:

- The Ordinance on the Special Course in Jewish Studies in Compulsory School (2011:398) should be amended to allow the costs of the special course in Jewish studies to exceed the organiser's cost for other courses in compulsory school.

Objective 4: Jewish culture and Swedish-Jewish cultural heritage are more visible in Swedish society

The focus area is Jewish culture and Swedish-Jewish cultural heritage. In order to achieve this objective, we propose the following:

- Celebrations to commemorate 250 years of established Jewish life in Sweden is to be held in 2025. Central government authorities must be given specific tasks in connection with the 250th jubilee year.
- A central government grant is to be established to improve Jewish civil society's capacity to contribute initiatives at local and regional level during the implementation of the strategy. Activities for children and youths should be given special priority.
- Economic support is to be given to the Official Council of Swedish Jewish Communities to set up and operate a national Jewish information centre. The information centre must communicate knowledge about Jewish culture, history, religion and way of life in Sweden.

- The Jewish Museum is to be given a three-year additional grant to support museums, archives and Jewish institutions across Sweden for the purpose of making Swedish-Jewish cultural heritage visible.
- In order to strengthen the care of Jewish buildings and sites, SEK 10 million is to be earmarked annually within the grant for historic building conservation for the years 2024–2026.

We also assess that:

- Public Sweden should highlight Jewish festivals and holidays.

Objective 5: Public work with Yiddish is relevant and forward-looking

The focus area is Yiddish. In order to achieve this objective, we assess that:

- There is a continued need to promote Yiddish in order to keep language alive in Sweden.
- The Yiddish Language Centre should be provided with long-term funding and its activities should be developed in relation to the work of the Yiddish Resource Library.
- The task and the special funding allocated to Lund University to offer courses in Yiddish and to train teachers in Yiddish are key to the preservation and revitalisation of Yiddish.
- Public efforts regarding Yiddish should be better aligned with the needs of the target group.

Economic consequences

Our proposals are expected to result in an increase in costs of SEK 59.5 million during the first year of the strategy 2025. The cost is estimated to SEK 58 million annually 2026 and SEK 48 million during 2027. Thereafter, the cost is estimated at SEK 33 million annually for the years 2028–2029, and SEK 28.5 million annually for the years 2030–2034.

1 Utredningens uppdrag och genomförande

1.1 Utredningens uppdrag

I juni 2022 tillsattes en särskild utredare med uppdrag att lämna förslag till en nationell strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer (dir. 2022:78). I utredarens uppdrag ingick att:

- beskriva förutsättningarna för att leva ett judiskt liv i Sverige med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk
- kartlägga huvudsakliga hinder och möjligheter för den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv och föreslå åtgärder i syfte att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige
- lämna förslag till en samlad strategi med syfte att säkra fortlevnad och utveckling av judiskt liv i Sverige, med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk och
- lämna förslag om hur strategin ska följas upp och vilken aktör som ska ansvara för uppföljningen.

Utredningen skulle i sitt arbete ha fortlöpande dialog och samverkan med judiska företrädare och sakkunniga. Utredningen skulle också samråda med relevanta myndigheter och organisationer i genomförandet av uppdraget. Utredaren skulle inom ramen för uppdraget göra internationella jämförelser, bland annat i övriga nordiska länder. I utredningens uppdrag ingick inte att lämna förslag till författningsändringar.

Uppdraget redovisades den 10 januari 2024.

1.2 Utredningens utgångspunkter och avgränsningar

Regeringen konstaterade i utredningens direktiv att det finns behov av att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige. I uppföljningen av minoritetspolitiken framgår också att kommuner och regioner arbetar i lägre utsträckning med den judiska minoritetens rättigheter, än med andra nationella minoriteters rättigheter och att det förekommer få insatser för att stärka judisk kultur och jiddisch i kommuner och regioner. Enligt utredningens direktiv saknas det kunskap om vad som är viktigt för den judiska minoriteten för att säkra fortlevnad och utveckling av den judiska kulturen och att använda jiddisch i Sverige. Vi i utredningen har konstaterat att det i dag finns förvaltningsområden för minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska och en strategi för romsk inkludering. Det finns dock ingen strategi för att stärka den judiska minoriteten eller något förvaltningsområde för jiddisch. Detta har varit en utgångspunkt för vårt arbete.

Att ha en nära dialog och samverkan med den judiska minoriteten har varit en utgångspunkt under hela utredningens arbete. I Sverige tillämpas principen om självidentifikation för att avgöra vilka som ingår i en nationell minoritet. Enligt den svenska minoritetspolitiken betyder det att det är individen själv som bestämmer om denne vill ingå i en nationell minoritetsgrupp eller inte. Vi har också utgått från denna princip. En annan utgångspunkt för vårt arbete har varit Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om minoritetsspråk, bland annat genom att konventionerna har varit vägledande vid utformningen av våra förslag.

Vi har haft ett jämställdhetsperspektiv i vårt arbete genom att beakta om det offentliga ger lika förutsättningar för kvinnor och män, flickor och pojkar att kunna leva ett judiskt liv. Vi har också haft en strävan om att ta del av både judiska kvinnors och mäns synpunkter och erfarenheter.

Strategin skulle enligt direktivet ha fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer. Betänkandets nulägesbeskrivning, förslag och bedömningar har därför ett tydligt fokus på detta. Det går självklart inte att bortse från den antisemitism som drabbar judar i Sverige och det behov av trygghet och säkerhet som finns i den judiska minoriteten, varken när det gäller förut-

sättningarna för att leva ett judiskt liv eller där det gäller att stärka judiskt liv. I beskrivningarna av antisemitism har vi lagt tyngdpunkten vid de konsekvenser som antisemitism har för den judiska minoriteten.

När det gäller jiddisch har vi utgått utifrån att det är ett erkänt nationellt minoritetsspråk och därför inte gjort några övervägningar när det gäller språkets status i Sverige.

1.3 Utredningsarbetet

Utredningens arbete har bedrivits med stöd av en referensgrupp med personer i den judiska minoriteten och en expertgrupp med företrädare för myndigheter med ansvar och uppdrag inom viktiga områden för judiskt liv, Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), samt sakkunniga från berörda departement inom Regeringskansliet. Referensgruppen har bestått av tolv judiska kvinnor och män i olika åldrar, med olika erfarenheter och från olika delar av Sverige. Dessa har bidragit med sakkunskap och synpunkter på vårt arbete.

Dialog och samverkan med den judiska minoriteten

Vår ambition har varit att nå ut till så många som möjligt i den judiska minoriteten, både när det gäller att lyssna in erfarenheter, önskemål och behov och för att skapa delaktighet och inflytande i utredningens arbete. Vi har valt att genomföra olika typer av möten med personer i den judiska minoriteten. Enkäter ger inte samma möjlighet till att ställa följdfrågor och fånga upp nyanser. Det går inte heller att på ett enkelt sätt skicka ut enkäter eftersom det inte finns några offentliga register över personer med judisk identitet i Sverige. För att inhämta erfarenheter, behov och önskemål när det gäller att leva ett judiskt liv i Sverige har vi därför genomfört olika typer av dialoger och då använt oss av olika strukturerade metoder. Detta för att kunna ta del av deltagarnas synpunkter och ge alla en möjlighet att få sin röst hörd. Vi har arrangerat tre öppna forum, ett i Stockholm, ett i Göteborg och ett digitalt. Dessa var öppna för alla personer som identifierar sig som judiska. Inbjudningarna till de öppna forumen spreds i stora delar av det judiska civilsamhället, pub-

licerades på sociala medier och annonserades i tidningen Judisk krönik.

Vi har också genomfört särskilda möten med ungdomar. Ett möte genomfördes i Stockholm i samarbete med Judiska ungdomsförbundet i Sverige, och ett genomfördes digitalt där ungdomar i hela landet bjöds in.

Därutöver har vi genomfört två samråd i samarbete med Malmö stad och Umeå kommun. Vid dessa tillfällen var det kommunerna som bjöd in personer från den judiska minoriteten. Samråden handlade om hur de judiska deltagarna uppfattar det att leva ett judiskt liv i dessa kommuner.

När det gäller det judiska civilsamhället har vi genomfört möten med ungefär 25 organisationer. Vi har träffat samtliga judiska församlingar och ett stort antal av de judiska föreningarna i Sverige. Vi har också träffat judiska skolor, förskolor, äldreboenden, kulturaktörer och representanter för Förintelsens överlevande, samt Judiska museet. Dessutom har vi träffat personer och organisationer som är engagerade i jiddisch och jiddischkultur. Därutöver har vi samtalat med enskilda judar som inte velat eller kunnat delta vid de öppna forumen eller på samråden. Vi har också träffat stiftelsen Expo. Samtliga organisationer som vi har träffat redovisas i slutet av betänkandet. Vi har också deltagit på Limmud Stockholm 2022 och 2023, på Svenska jiddischförbundets jiddischseminarium 2023, och på Bokmässan 2023.

Utöver detta har vi haft löpande dialog med Judiska Centralrådet, Sveriges Jiddischförbund, Paideia folkhögskola och Föreningen Hillel som i januari 2021 inkom med en gemensam hemställan om en statlig strategi för stärkandet av judiskt liv i Sverige till regeringen.

Samråd med relevanta myndigheter

Vi har träffat ett stort antal myndigheter i syfte att undersöka deras arbete för att främja den judiska minoritetens rättigheter. Myndigheterna har kärnuppdrag eller tillfälliga uppdrag som på olika sätt främjar den judiska minoritetens rättigheter. Myndigheterna redovisas i slutet av betänkandet. Vi har också träffat Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) för att ta del av deras arbete när det gäller den

judiska minoriteten. Vi har dessutom tagit del av protokoll från ett antal myndigheters samråd med den judiska minoriteten.

För att få en bild av i vilken omfattning myndigheter översätter myndighetsinformation till jiddisch har vi skickat ut frågor till totalt 15 myndigheter som antingen har mycket medborgarkontakt eller som vi redan känner till gör sådana översättningar. Svar inkom från 13 myndigheter.

Vi har också intervjuat kommuner om deras arbete med den judiska minoriteten. Urvalet gjordes utifrån en inledande kontakt med de 23 kommuner som i Länsstyrelsen i Stockholms läns enkätuppföljning av minoritetspolitikens utveckling svarat att de arbetar med den judiska minoriteten. I en inledande kontakt med dessa kommuner framkom att det enbart var elva av dessa som på något sätt arbetade med den judiska minoriteten, varav vissa mer begränsat. Vi valde därför att intervjua dessa elva kommuner och att ta del av deras eventuella protokoll från samråd med den judiska minoriteten. Dessa kommuner redovisas i slutet av betänkandet.

Vi har därutöver deltagit i två digitala möten som Statens kulturråd och SKR genomför inom ramen för sina respektive nätverk *Nationellt nätverk för regioner med fokus på nationella minoriteters kultur* och *Regionsamverkan nationella minoriteter*. På mötena diskuterades frågor om regionernas arbete med den judiska minoriteten. Deltagandet i dessa möten innebär att vi har haft dialog med en stor del av landets regioner.

Annat arbete för att beskriva förutsättningarna för judiskt liv

Utöver den empiri som vi har samlat in i dialogen med den judiska minoriteten har vi tagit del av forskning, myndighetsrapporter och andra rapporter samt annan litteratur.

För att ge en bild av forskning och högre utbildning i judiska studier i Sverige har vi haft dialog med flera centrala aktörer inom forskning och högre utbildning. Dessa är Göteborgs universitet, Lunds universitet, Malmö högskola, Stockholms universitet, Södertörns högskola, Uppsala universitet, Åbo universitet, Institutet för språk och folkminnen samt Institutet Paideia.

På uppdrag av utredningen har Judiska museet tagit fram en kunskapsöversikt om bevarandet och synliggörandet av det fysiska svensk-

judiska kulturarvet. Vi har också uppdragit åt World Jewish Congress Stockholmskontor att göra en kunskapsöversikt om arbetet för att stärka judiskt liv i Danmark, Finland, Frankrike, Norge, Storbritannien, Tyskland och Österrike. Utredningen har därutöver gjort studiebesök i Berlin, Köpenhamn och Oslo samt tagit del av nationella strategier och handlingsplaner för att motverka antisemitism och stärka judiskt liv i Danmark, Frankrike, Norge, Storbritannien, Tyskland och Österrike. Vi har också inhämtat skriftlig information från Sveriges ambassad i Österrike. Vi har dessutom gjort ett studiebesök i Israel för att få en fördjupad bild av hur det är att leva i ett land där judar är i majoritet, få ökad kunskap om svenska judars relation till Israel och hur Israel arbetar för judar i diasporan. Besöket syftade också till att få en bild av högre utbildning och forskning avseende judiska studier samt jiddisch. Vi har också träffat Israels ambassadör i Sverige, Ziv Nevo Kulman. Därutöver har vi genomfört ett möte med Katharina von Schnurbein, koordinator för EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och för att stärka judiskt liv (2021–2030).

Utredningen haft löpande kontakt med Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Ku 2020:01) och Sanningskommissionen för det samiska folket (Ku 2021:02). Slutligen har utredningen hållit sig informerad om arbetet inom ramen för regeringens arbetsgrupp Samling för judiskt liv.

Hamas terrorattack mot Israel den 7 oktober 2023 inträffade då vi var i slutskedet av vårt arbete. Terrorattacken och det därpå följande kriget har fått och kommer att få fortsatta konsekvenser för judar i Sverige och i hela världen, inte minst i form av ökad antisemitism. Tydligt är att antalet anmälningar om hets mot folkgrupp med antisemitiska motiv har ökat kraftigt. Dessutom har antisemitismen i sociala medier ökat. Barn och unga är särskilt utsatta. Vi bedömer därför att utredningens förslag är särskilt angelägna.

1.4 Betänkandets disposition

Betänkandets efterföljande kapitel är disponerade som följer.

Kapitel 2 är en översiktlig beskrivning av den judiska minoritetens historia i Sverige. Kapitlet avslutas med några exempel på det

judiska bidraget till samhällsutvecklingen och det svensk-judiska kulturarvet i Sverige.

Kapitel 3 beskriver centrala aspekter i ett judiskt liv i Sverige i dag. I kapitel 4 beskrivs hinder och möjligheter att leva ett judiskt liv i Sverige, samt den judiska minoritetens behov och önskemål för att stärka judiskt liv. Kapitlet ger också bild av vad som behöver förändras för att stärka överföringen av judiskt liv i Sverige.

Kapitel 5 innehåller vårt förslag till en nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige. Där beskriver vi strategins målsättningar, fokusområden och de åtgärder som syftar till att nå målsättningarna.

Kapitel 6 innehåller utredningens konsekvensbeskrivning och kostnadsberäkning.

Som bilagor finns utredningens direktiv (bilaga 1), översiktlig beskrivning av Sveriges politik för de nationella minoriteterna (bilaga 2), det offentliga arbetet med nationella minoriteter med särskilt fokus på den judiska minoriteten (bilaga 3), utbildning för och om judiskt liv (bilaga 4), svensk-judiskt kulturarv (bilaga 5), det offentliga arbetet med jiddisch (bilaga 6) och antisemitism (bilaga 7) samt internationell utblick (bilaga 8).

2 Den judiska minoritetens historia i Sverige

I detta kapitel redovisar vi en översiktlig litteraturbaserad bakgrund till den judiska minoritetens historia i Sverige. Kapitlet avslutas med några exempel på det judiska bidraget till samhällsutvecklingen och det svensk-judiska kulturarvet i Sverige. Kapitlet bygger på forskning och annan litteratur på området.

2.1 Svensk-judisk historia

Judar har en lång historia och närvaro i Sverige och har på olika sätt bidragit till uppbyggnad och utveckling av det svenska samhället och till det svenska kulturarvet. Samtidigt präglas den judiska gruppens historia i Sverige av regler om invandring och begränsade rättigheter, liksom av det svenska samhällets inställning och förhållningssätt till gruppen i övrigt. År 2000 erkändes judar som en av fem nationella minoriteter. Det innebar samtidigt att den judiska kulturen kom att betraktas som en värdefull del av det svenska kulturarvet.

2.1.1 Från begränsade rättigheter till judisk renässans

Relationen mellan judarna och det svenska majoritetssamhället kan generellt sätt sägas ha genomgått tre faser: från att ha varit negativt utpekade som etnisk och religiös minoritet med begränsade rättigheter, till att ha fått tillgång till lika rättigheter men utan möjlighet till positiv särkillnad, till att ha blivit erkända som nationell minoritet med medborgerliga friheter men dessutom med särskilda rättigheter att leva enligt och bevara sin minoritetskultur.

Mot slutet av 1600-talet kom de första judarna till Sverige, även om svenskar på olika sätt har haft kontakt med judar sedan 800-talet. 1686 infördes en kyrkolag som tvingade inflyttade judar och andra icke-kristna grupper att underkasta sig kristendomsundervisning och dop.

Det dröjde till år 1775 innan en första reglerad invandring för judar (utan doptvång) tilläts, under Gustav III:s inflytande. Samtidigt tilläts de judar som då ankom till Sverige, med Aaron Isaac i spetsen, att bilda en judisk församling i Stockholm med rätt att anlägga begravningsplats, synagoga samt inkalla en rabbin.

År 1782 infördes det som i historieskrivningen kallas ”judereglementet”, vilket reglerade var judar fick bo (till en början enbart i Göteborg, Norrköping och Stockholm), vilken verksamhet de fick ägna sig åt, samt att de inte tilläts att gifta sig med icke-judar. Trots dessa begränsningar utvecklades ett rikt judiskt liv i de tre städer där judar fick lov att bo och judar tog plats i både kultur- och näringsliv.¹

Under 1800-talet fick Sveriges judar successivt utökade rättigheter, i samband med att religionsfriheten generellt utvidgades och medborgerliga rättigheter stärktes. Judereglementet avskaffades år 1838, vilket bland annat innebar att judar och icke-judar fick lov att ingå äktenskap. Under de kommande decennierna gavs den judiska minoriteten stegvis fler fri- och rättigheter, såsom fri bosättningsrätt, kommunal rösträtt och rätt att gå i svensk skola. År 1870 fick den judiska minoriteten slutligen fullständiga medborgerliga rättigheter.²

Andra hälften av 1800-talet innebar också intåget för en betydligt starkare nationalistisk ideologi som kom att försvåra för landets judar på nya sätt, genom inträdet av en rasbaserad antisemitism. Denna antijudiska politiska opinion blev tydlig genom karikatyrrer i pressen, judiska stereotyper i litteratur och skolböcker samt antisemitiska uttalanden i politik och kyrka. Dessa tendenser ledde också till en tydlig ökning i trakasserier mot svenska judar. En organiserad antisemitism kom från hantverkar- och köpmannahåll under slutet av 1800-talet och bestod i kampanjer för att införa antijudiska lagar.³

¹ Carl Henrik Carlsson, *Judarnas historia i Sverige* (Stockholm: Natur och kultur, 2021), s. 40 ff.

² Carlsson 2021, s. 87 ff.

³ Martin Ericsson, *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige: en analyserande kunskapsöversikt* (Forum för levande historia, 2016), s. 48 f.

Under den tid som gått sedan de första judarna flyttade till Sverige har nya grupper judar invandrat hit, ofta som en följd av förföljelser mot den judiska befolkningen i olika delar av Europa. Många judar kom till Sverige kring sekelskiftet, främst från pogromernas Tsarryssland. Många var läkare, advokater och företagare. Perioden 1900–10 skedde den dittills största judiska invandringen till Sverige, då över 2 000 personer kom, framför allt från östra Europa. Den judiska befolkningen fördubblades mellan 1880 och 1930 och judiska (då kallade mosaiska) församlingar etablerades i en rad städer under denna tid: Malmö 1871, Kalmar 1888, Oskarshamn 1889, Växjö 1898, Halmstad 1902, Sundsvall 1902 och Karlstad 1919.⁴

Den judiska invandring som pågick under denna period stod i centrum för den svenska invandringsdebatten. Under början av 1900-talet introducerades rasbiologin i vetenskapen och det svenska rasbiologiska institutet bildades 1922. Antisemitiska stereotyper var också vanliga i den svenska filmproduktion som tog fart under 1900-talets första decennier. Antisemitismen fick också politiska konsekvenser. Ett visumkrav infördes 1917 för inresa och 1919 fick svenska representationer instruktioner om att avvisa judar som sökte visum till Sverige.⁵ Ett förbud mot kosher slakt infördes dessutom 1937.⁶

Den svensk-judiska gruppen har hela sin tid i Sverige levt i en spänning mellan att assimileras i det svenska och att behålla sitt judiska arv. Särskilt de tidiga judarnas berättelse om livet i Sverige handlar i stor utsträckning om assimilation och etablering. Många i det judiska borgerskapet lade större vikt vid det svenska än vid det judiska. Spänningen ökade dock när förföljelserna mot judar tilltog i resten av Europa under 1900-talets första decennier. Många assimilerade judar från de första generationerna av judiska invandrare var djupt rotade i det svenska samhället, men fick genom antisemitismen konfronteras med sitt judiska arv. Det uppstod också en spänning mellan de äldre svensk-judiska släkterna som blivit väletablerade i landet, och de fattiga ”östjudarna”.⁷

⁴ Carlsson 2021, s. 148 ff.

⁵ Christian Catomeris, *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna* (Stockholm: Ordfront, 2004), s. 129 ff.

⁶ Carlsson 2021, s. 220 f.

⁷ Lars Dencik, *Judendom i Sverige: en sociologisk belysning* (Uppsala: Swedish Science Press, 2007), s. 18 ff.

Den svenska antisemitismen före Förintelsen växte sig stadigt starkare för att kulminera under 1930-talet. Då fanns flera antisemitiskt inriktade organisationer som bland annat spred antisemitisk propaganda. Under 1930-talet infördes också en alltmer kontrollerad invandring och Sverige fick Nazityskland att stämpla röda J i judiska pass för att hindra judisk invandring. De svenska nazisterna hade framgång med sin kampanj "Mota Moses i grind" och antiflyktkampanjen fick andra organisationer med sig, inte minst handelsorganisationer. Den märktes också i riksdagsdebatten där kampanjen framställdes som ett brett folkligt motstånd mot judisk invandring.⁸ 1930- och 1940-talens antisemitism ledde till ett slags judiskt uppvaknande i Sverige. Den judiska gruppen blev påmind om att den bara var villkorat välkomnad i majoritetssamhället och vände sig inåt genom att skapa olika organisationer och föreningar och en ökad medvetenhet om det judiska.⁹

Sverige var bland de länder som tog emot lägst antal judar från Tyskland under perioden före andra världskrigets utbrott. Redan i andra världskrigets inledningsskede ingick Sverige en rad handelsavtal med Nazityskland, vilket också fick andra effekter i det svenska samhället. Vissa kulturinstitutioner och akademiska institutioner anpassade litteraturlistor och tillsättningar efter Nazitysklands politik och flera kartläggningar av judiska familjer pågick av olika organisationer. Först under senhösten 1942 förändrades tongångarna mot judar i press och film och Sverige blev en aktör för att rädda judar. Detta syntes exempelvis i samband med de danska judarnas flykt 1943.¹⁰

Många judar kom till Sverige genom räddningsaktionerna med de vita bussarna och båtarna 1945. Efter det har den judiska invandringen till Sverige framför allt kommit från Östeuropa i samband med antisemitiska vågor där, bland annat från Ungern 1956, från Tjeckoslovakien 1968 och från Polen 1969–1970, men även från Belarus, Ryssland, och Ukraina. Den svenska politiken gentemot dessa invandrade judar, som under en tid utgjorde en central del av den invandrade gruppen i Sverige, bestod länge av krav på assimilerings. Under 1970-talet svängde dock detta, delvis till följd av krav

⁸ Catomeris 2004, s. 136 f.

⁹ Arne Järtelius, *Judar och andra Malmöbor 1933–1951* (Malmö: Kira, 2021) s. 71.

¹⁰ Catomeris 2004, s. 142 ff.

ställda av gruppen själv, och en ”mångfaldspolitik”, med större utrymme för minoriteter.¹¹

I forskningen talas det om att det sedan 1980- och 90-talet pågår en judisk renässans i Sverige, där banden till den judiska identiteten blivit starkare. De senaste decenniernas minoritetspolitik har också på flera sätt förändrat förhållandet mellan den judiska minoriteten och majoritetssamhället. Den judiska gruppen har i högre utsträckning kunna uppleva att den kan bevara sin identitet samtidigt som den accepteras och välkomnas i det svenska samhället. Judisk kultur har också fått en renässans, även utanför den judiska gruppen. Detta beskriver vi mer utförligt i kapitel 3 *Judiskt liv i Sverige i dag* och kapitel 4 *Hinder och möjligheter att leva ett judiskt liv*.

2.1.2 Långvarigt bidrag till samhällsutvecklingen och det svensk-judiska kulturarvet

Judar har alltså en lång historia och närvaro i Sverige och har på olika sätt bidragit till uppbyggnad och utveckling av det svenska samhället. När Sverige år 2000 ratificerade Europarådets ramkonvention respektive minoritetsspråkskonventionen innebar det ett erkännande av judar som en av Sveriges fem nationella minoriteter och av jiddisch som minoritetsspråk, men också av det judiska bidraget till Sveriges gemensamma svenska kulturarv. För att betona vikten av den judiska minoritetens långvariga bidrag till det svenska kulturarvet och det svenska samhället vill vi lyfta fram några exempel.¹² En uttömmande beskrivning är inte möjlig att göra i sammanhanget. Det bör också betonas att det inte på ett rättvisande eller enkelt sätt går att definiera en persons gärning enbart baserad på dennes identitet eller den identitet andra tillskriver denne. Det finns därför en risk för att det ”judiska bidragen” i beskrivningarna nedan både övervärderas och undervärderas.

På 800-talet pågick ett handelsutbyte mellan nordbor och folk i trakten av Svarta havet, där det bland annat bodde judar, kristna och muslimer. De judiska handelsmännen stod i livlig förbindelse med nordbor som levererade pälsverk och slavar i utbyte mot varor från

¹¹ Leila Brännström, “Embodying the population: five decades of immigrant/integration policy in Sweden”, *Retfærd: Nordisk juridisk tidskrift* 38:3 (2015), s. 43 f.

¹² Exempelen är huvudsakligen hämtade från Carlsson 2021 och Christer Hedin. *Judendom: folk, fromhet, förkunnselse* (Stockholm: Dialogos, 2020).

Asien. Historiskt finns exempel på att kungahuset haft flera olika kontakter med judar. Till exempel behandlades Gustav Vasa 1557 av en judisk läkare som inbjöds för att också komma till rätta med den svenska läkarutbildningen. Under Gustav II Adolfs tid diskuterades förslag om att sefardiska judar skulle inbjudas för att göra Göteborg till ett nytt nav i världshandeln. Vidare hade Drottning Kristina många kontakter med judar, även under sin tid som abdikerad drottning. Aaron Isaac, som var den förste juden som fick tillstånd att bosätta sig i Sverige utan att konvertera till den lutherska läran, beviljades år 1775 skyddsbrev med rätt att arbeta som sigillgravör och stensnidare. Hans handelsverksamhet blev omfattande och år 1789 blev han utnämnd till hovleverantör.

Judereglementet gav judar rätt att utöva hantverk och bedriva handel i landet. Då restriktionerna mot judar upphävdes 1870 blev många också aktiva inom politik, akademi och förvaltning. Flera judiska familjer blev fortsatt verksamma inom handel och industri, många inom textilnäringen. De har på många sätt bidragit till utvecklingen av det svenska näringslivet. Några exempel är textilindustrin i Norrköping och utvecklingen inom verkstadsindustrin. I Stockholm anlade till exempel Jaques Lamm ett järngjuteri vid Skinnarviken som år 1860 kom att bli ett av de största verkstadsföretagen i Stockholm. Ett annat exempel är AB Atlas i Stockholm, som redan vid grundandet 1873 blev Sveriges största verkstadsföretag.

Judar har genom åren på olika sätt bidragit till samhällelig och kulturell utveckling, till exempel genom donationer och olika typer av mecenatskap. En hyllad filantropisk pionjär var Heinrich Heilborn som på 1820-talet grundade ett soppkök i Göteborg där fattiga fick utspisning mot en billig penning. På kungens och kronprinsens uppmaning etablerade han liknande inrättningar bland annat i Stockholm.

En person som på olika sätt har bidragit till utvecklingen av det svenska samhället var Josef Sachs. Han var affärsman och grundande varuhuset NK år 1902. Tillsammans med sin syster Alice Thiel grundade han Sachsska barnsjukhuset i Stockholm.

Många judar har haft stor betydelse för kulturlivet i Sverige bland annat inom litteratur och konst. Många var verksamma inom bokhandels- och bokförlagsbranschen, framför allt bröderna Bonnier. Sophie Elkan (född Salomon) var en författare och översättare som verkade runt förra sekelskiftet. En framstående historiker var Hugo Valentin som i flera böcker skildrat judarnas historia i Sverige. Det

finns också flera kända konstnärer såsom Ernst Josephson, Isaac Grünewald, Eva Bonnier och Hanna Hirsch (gift Pauli). Inom konstvärlden verkade Emma Zorn, även om hon själv inte var konstnär. Hon fick stor betydelse för sin make Anders Zorns konstnärskap och initierade Zornmuseet som invigdes 1939. En annan person som betytt mycket för svenskt konstliv är Ernst Thiel. Han var bankman och byggde upp en betydande konstsamling. Verken samlades i makarnas privatpalats på Blockhusudden i Stockholm. Efter första världskriget såldes palatset till svenska staten som lät inrätta Thielska galleriet, som i dag är ett av landets främsta konstmuseer.

Bland dem som kom till Sverige under perioden före andra världskriget fanns flera personer som tagit plats i samhällsdebatten. En av dessa var Harry Schein som senare initierade Svenska Filminstitutet. En annan som gjort avtryck i samhällsutvecklingen var Rudolf Meidner från Tyskland. Han kom som ung till Sverige och blev senare en av upphovsmännen till modellen för solidarisk lönepolitik. Arkitekten Josef Frank bidrog till att modernisera möbel- och inredningsdesign. Han blev så småningom designer för inredningsbutiken Svenskt Tenn i Stockholm. Herbert Felix flydde till Sverige i slutet av 1930-talet och kom att utveckla tillverkning av inlagda gurkor. Felix är än i dag ett starkt varumärke. Under den här perioden anlände också flera kulturpersoner. En av dem är Georg Riedel som blivit en av Sveriges främste jazzbasister. Han har bland annat tonsatt många av Astrid Lindgrens texter. En annan är Nelly Sachs som fick inrese-tillstånd 1940 och senare tilldelades Nobelpriset i litteratur.

Många av de judar som invandrade under efterkrigstiden har deltagit i den svenska offentligheten. Bland dessa märks författaren och journalisten Jackie Jakubowski och journalisten och samhällsdebattören Maciej Zaremba, samt kriminologiprofessor Jerzy Sarnecki. Andra personer var Jerzy och Nina Einhorn, båda framstående läkare.

Flera personer som överlevt Förintelsen har engagerat sig i att sprida information om och bevara minnet av Förintelsen. En av dessa är Hédi Fried som i böcker beskrivit sina upplevelser av livet före, under och efter Förintelsen. Hon var också aktiv i den svenska samhällsdebatten fram till sin död 2022.

Mer samtida judiska kulturpersonligheter är skådespelaren Erland Josephson, teaterkritikern Leif Zern och författaren och journalisten Göran Rosenberg. Bland författare med judiska teman kan Viveka

Heyman och Elisabeth Åsbrink nämnas. En framstående bokförläggare med flera utgivna nobelpristagare är Dorotea Bromberg.

3 Judiskt liv i Sverige i dag

I det här kapitlet beskriver vi centrala aspekter i ett judiskt liv i Sverige i dag. Kapitlet bygger på vår dialog och våra möten med ett stort antal judiska individer och civilsamhällesorganisationer. Det bygger också på forskning, myndighetsrapporter och annan litteratur inom området.

3.1 Judar i Sverige

Den judiska minoriteten är på samma gång en erkänd nationell minoritet i enlighet med Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter¹, en kulturell minoritet och en religiös minoritet. Inom judendomen finns dessutom flera delvis skilda kulturella traditioner, historia och språk. Dessa olikheter är sinsemellan förknäpade av en äldre gemensam historia och gemensamma traditioner. De flesta judiska grupper ursprung är i Mellanöstern, men judar har levt på andra platser, i det som kallas diasporan eller församlingen, de senaste tvåtusen åren. De tre huvudsakliga etniska inriktningar som den diasporiska judendomen har tagit är den ashkenaziska (med utgångspunkt i Öst- och Centraleuropa), den sefardiska (med fäste i Medelhavsregionen) och den mizrahiska (som utvecklats i Nordafrika och Mellanöstern). Majoriteten av de svenska judarna härstammar från den ashkenaziska gruppen, men på senare år har invandring från ett större område gjort den judiska minoriteten i Sverige mer blandad. Kopplingen till religionen judendom och dess texter och traditioner är en sammanbindande länk för de olika etniska inriktningarna, även om det inte är nödvändigt att vara troende för att identifiera sig som jude. Den religiösa tron anses inte vara lika central i judendomen som exempelvis i kristendomen. Det

¹ Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2000:2).

är snarare ett visst levnadssätt (utifrån tolkning av religiösa texter) som är centralt i det judiska livet.

Det finns inget entydigt sätt att definiera vem som är jude. Enligt judisk religiös lag är det någon som är född av en judisk mor eller har konverterat på ett regelrätt sätt. Många identifierar sig i dag som judar och är välkomna som medlemmar i en judisk församling även om de endast har en judisk far. I samband med införandet av den svenska politiken för nationella minoriteter slogs det fast att tillhörighet till minoriteterna ska bedömas utifrån självidentifikationsprincipen, vilket innebär att det är upp till varje individ att själv avgöra om den tillhör en eller flera nationella minoriteter. Denna avsaknad av entydig definition, tillsammans med dataskyddslagens², och dataskyddsförordningens (GDPR) förbud mot att behandla särskilda kategorier av personuppgifter, till exempel etniskt ursprung eller religionstillhörighet innebär att det inte finns några demografiska uppgifter om hur många personer med judisk identitet som finns i Sverige i dag.

Sverige anses till följd av att landets judar undslapp Förintelsen och att landet tog emot Förintelseöverlevande, vara ett av få europeiska länder där det finns fler judar i dag än innan andra världskriget. Enligt vissa bedömningar kan det finnas så många som 150 000 svenskar med judiska rötter, om alla som på något vis har bindning till det judiska, genom härkomst, släktskap eller familjebildning, räknas.³ Om endast de som är judar enligt självidentifikationsprincipen räknas, har de av vissa forskare uppskattats till cirka 20 000 personer.⁴

En stor del av den judiska gruppen i Sverige är antingen själva invandrade till Sverige eller barn till invandrare. Många är efterlevande till människor som överlevde Förintelsen. Majoriteten är svenska medborgare och identifierar sig som svenskar, samtidigt som de identifierar sig som judar. De flesta svenska judar är inte troende och det uppskattas att det finns fler som inte är medlemmar i någon församling än som är det.⁵ Den svenska religiösa judendomen sträcker sig mellan reformjudendom (den mest liberala inriktningen), till chassidisk judendom, uttryckt i Chabad-rörelsen. Den stora ton-

² Lag (2018:218) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning.

³ Se till exempel Lars Dencik, "Diasporans dialektik: om konsten att vara judisk i den svenska moderniteten", *Socialvetenskaplig tidskrift* 16:3–4 (2009), s. 332 och Carlsson 2021, s. 328.

⁴ Se Dencik 2009, s. 332 och Carlsson 2021, s. 328.

⁵ Dencik 2007, s. 25.

vikten i de judiska församlingarna i Sverige ligger på konservativ och ortodox judendom.

Traditionellt har jiddisch varit det dominerande språket i den ashkenaziska gruppen. Jiddisch talades av de judar som först anlände till Sverige. Nya grupper av jiddischtalande kom i slutet av 1800-talet och i samband med andra världskriget. Språkets betydelse och användning har tydligt försvagats efter Förintelsen och numera består den judiska minoriteten i Sverige av personer med koppling till flera olika judiska språk, såsom ladino, judeo-arabiska och hebreiska.

3.1.1 Judiskt civilsamhälle med bred verksamhet

Efter att judarna omkring mitten av 1800-talet fick fri bosättningsrätt i hela Sverige uppstod judiska församlingar i många städer, men efter hand har de svenska judarna huvudsakligen koncentrerats till landets tre största städer. Det har inneburit att många synagogor i landet har avvecklats, sålts och/eller rivits. Majoriteten av den judiska befolkningen lever i dag i Stockholm, Göteborg och Malmö. I dessa städer finns också judiska församlingar, liksom i nordvästra Skåne (med samlingspunkt i Helsingborg). Utöver dessa finns det mindre judiska föreningar på ett antal orter, till exempel Borås, Lund, Norrköping, Uppsala, och Västerås. Det finns också judar som bor i andra städer, där det saknas ett judiskt civilsamhälle.

De judiska församlingarna i Stockholm, Göteborg, Malmö och nordvästra Skåne utgör tillsammans Judiska Centralrådet, en organisation som bildades 1945 som en paraplyorganisation för landets judiska församlingar och föreningar. Numera finns också församlingar i Sverige som står utanför Judiska Centralrådet, nämligen Chabad, med lokalavdelningar i Stockholm, Göteborg och Malmö, samt Samfundet för traditionell judendom i Malmö.

Inom den judiska minoriteten finns det en lång historisk tradition av att bygga sin egen infrastruktur för att organisera judiskt liv, ”från vaggan till graven”. Det betyder att det finns ett starkt judiskt civilsamhälle och en vana vid självorganisering av allt från förskola till begravingar. Församlingarnas verksamhet drivs av några anställda och många frivilliga.

Fram till att Sverige fick religionsfrihet 1951 var det obligatoriskt för judar i Sverige att vara medlemmar i en judisk församling, men

även länge efter det fortsatte det att vara närmast en självklarhet för judarna i Sverige att vara med i en judisk församling och aktiv i judiska organisationer. I dag är det dock en majoritet av Sveriges judiska befolkning som inte tillhör någon judisk organisation.⁶ Trenden är inte unik för judisk organisering utan går att jämföra med utvecklingen inom andra samfund och organisationer.

Församlingarna har ytterst sin bas i den religiösa verksamheten, även om de också har många icke-religiösa aktiviteter. De erbjuder religiösa tjänster, gudstjänst- och samlingslokaler, kultur- och fritidsaktiviteter, utbildningar och sociala tillställningar. De hanterar dessutom säkerhetsfrågor och har en egen säkerhetsorganisation. Det bedrivs också i många fall välgörenhet, inte minst riktat mot äldre. De större församlingarna har även kuratorer och ett krishanteringsarbete samt försäljning av kosher mat. I den kulturella verksamheten kan ingå sådant som författaraftnar, bibliotek, teater, föreläsningar, matlagning, aktiviteter för pensionärer, musik och dans. I samband med högtider arrangeras ofta middagar och högtidsstunder. Församlingarna utgör en samlingspunkt, ett fysiskt rum att träffa andra judar i.

De judiska församlingarna i Sverige har en aktiv barn- och ungdomsverksamhet, som bygger på såväl utbildning i judiska frågor som sociala aktiviteter. I denna verksamhet fyller den utbildning som föregår att ungdomen blir bar/bat mitzvah en central roll. De sociala aktiviteterna varierar beroende på församlingarnas storlek, men olika typer av barn- och ungdomsläger på loven, där lägret i Glämssta är det största, lyfts fram som mycket viktiga. Det finns också program för ungdomsledare, vilka fyller en viktig funktion som kunskapsöverförare. Det finns också ett nationellt judiskt ungdomsförbund, Judiska Ungdomsförbundet i Sverige (JUS) med flera lokalföreningar, som har som syfte att stärka judiskt barn- och ungdomsliv.

I Stockholm finns en judisk förskola, Hillelgården, och en judisk grundskola (årskurs F–6) vid Hillelskolan. I Göteborg finns en judisk förskola, Noaks Ark och grundskola (årskurs F–6) samt fritidshem vid Alexandraskolan och i Malmö finns den judiska förskolan Chinuch.

I Stockholm och Göteborg finns det judiska äldreboenden. I Stockholm finns en fristående judisk teater, ett judiskt museum,

⁶ Dencik 2007, s. 25.

ett judiskt bibliotek och ett judiskt allaktivitetshus, Bajit. Det finns också en judisk idrottsklubb, IK Makkabi. Därutöver finns folkhögskolan Paideia med judisk profil och det akademiska institutet Paideia, samt Limmud, som är en oberoende verksamhet med syfte är att skapa gemenskap utifrån judiskt lärande.

I Stockholm och Göteborg finns judiska organisationer som inte är knutna till församlingarna eller har någon tydlig koppling till religiöst judiskt liv, men i övriga städer saknas detta. Den som vill organisera sig judiskt där är hänvisad till att göra det i en församling, oavsett egen religiös hållning. I Stockholm, Göteborg, Malmö och Borås finns det också jiddischföreningar.

3.2 Att leva ett judiskt liv

Att leva ett judiskt liv handlar för många judar om att göra sådant som uppfattas som judiskt, exempelvis att följa religiösa eller andra traditioner och att umgås i en gemenskap med andra judar. Det kan också bestå i att ha på sig en Davidsstjärna, en kippa eller en annan judisk symbol. För många judar är det viktigt att kunna hålla kosher och med brit milah, judisk omskärelse av pojkar. Att kunna göra detta är en grundläggande förutsättning för judiskt liv nu och framöver.

För att kunna praktisera judiskt liv krävs det kunskap, eftersom upprätthållande av de judiska traditionerna bygger på ett kunnande av sådant som regler, förhållningssätt, språk och kosthållning. En viktig källa till att erhålla denna kunskap är familjen. Det judiska vardagslivet och traditionerna är något de flesta judar har fått med sig hemifrån och försöker fortsätta att upprätthålla i varierande utsträckning i sina vuxenliv. De judiska traditionerna och påbuden upplevs som identitetsskapande när de upprätthålls i vardagslivet. Många unga judar hämtar information och inspiration till det judiska vardagslivet från internet och sociala medieforum.⁷

Förutsättningarna för att leva judiskt skiljer sig mycket åt i olika delar av landet. Grundläggande är att det behöver finnas en ”kritisk massa” för att kunna upprätthålla en fungerande judisk gemenskap. Ju större antalet judar är på en plats, desto fler möjligheter till socialt

⁷ Hanna Nir, *Goggan, avocado plants and Stockholmskosher: Doing Jewishness in contemporary Sweden*, mastersuppsats (Uppsala:Uppsala universitet, 2022), s. 36.

utbyte i gruppen och utrymme för gruppen att härbärgera olika levnadsstilar, åsikter och religiösa inriktningar.⁸

3.2.1 Att följa judiska traditioner är viktigt

Praktiken att leva judiskt är för många judar mer central än trosuppfattningen. Att betrakta sig som tillhörande den judiska gemenskapen och därför göra judiska saker, som att ta del av judisk kultur, fira judiska högtider eller följa judiska matregler, är en viktigare del av den judiska identiteten än den religiösa tron. Forskning visar att de främsta komponenterna i den svensk-judiska identiteten ligger i en känsla av gemenskap med det judiska folket och en lojalitet till det judiska arvet, medan religiösa aktiviteter spelar en viktig men mindre roll i deras personliga upplevelser av att vara judiska.⁹ Det som framför allt definierar judar är att gruppen själv uppfattar att det finns en "folktillhörighet".¹⁰

I en rapport publicerad av Malmö stad hänvisas till en enkät där de svarande själva har fått definiera sin judiska identitet. Framträdande i svaren är betydelsen av den judiska kulturen, släktband och uppväxt liksom traditioner och/eller religion. Den gemensamma historien och banden till judisk filosofi och litteratur är återkommande svar. Den gemensamma kulturen och samhörigheten med andra judar, lokalt och globalt, lyfts också fram, liksom betydelsen av familj och traditioner, såsom mat och högtider. Mindre framträdande, men centralt för en del av deltagarna, är religion, trosuppfattning, spiritualitet och etik.¹¹

Den personliga trosuppfattningen är enligt många egentligen inte det som avgör om en person är jude, det är tillhörigheten till den judiska gemenskapen. Det innebär att det till exempel inte finns någonting som hindrar att man är "judisk ateist".¹²

Begreppet "att juda" har myntats av forskaren Lars Dencik. Han menar att judisk identitet är något man gör genom att göra judiska saker, vilket kan beskrivas genom verbet "att juda". Judisk identitet

⁸ Lars Dencik, "Jewishness" in Postmodernity: the case of Sweden", i *New Jewish Identities: Contemporary Europe and Beyond*, red. Zvi Gitelman, Barry Kosmin och András Kovács, (Budapest: Central University Press, 2003), s. 80.

⁹ Dencik 2003, s. 75.

¹⁰ Dencik 2009, s. 341.

¹¹ Mirjam Katzin, *Med kippa på Möllan? En rapport om att stärka judiskt liv i Malmö* (Malmö stad, 2022), s. 29 f.

¹² Dencik 2007, s. 11.

kännetecknas av att svenska judar själva väljer vad de vill göra för att juda, som på ett smörgåsbord där både judiska och icke-judiska seder finns att välja på i skapandet av den enskildes identitet. Detta skiljer sig från historiska sätt att leva judiskt, som var mindre individualistiska och mer styrda av kollektiv, familj och traditioner som de allra flesta följde.¹³

I en mastersuppsats som har undersökt judiska ungdomars upplevelser av att vara judiska i det samtida Sverige, konstateras att det finns olika sätt att ”göra” judisk identitet bland unga judar i dag, med större skillnader än vad som funnits bland tidigare generationer. Hos vissa finns ett mer traditionellt sätt att göra judisk identitet, genom att tillhöra den judiska gemenskapen och delta i den judiska gemenskapens aktiviteter, såsom församlingsliv och judiska sommarläger. För andra, särskilt för dem som inte har tillgång till det judiska liv som finns i de tre största städer, är det mer individuella handlingar som de förknippar med att ”göra” sin judiska identitet. Det kan handla om att på egen hand upprätthålla judiska traditioner men också om att skapa egna traditioner och tolkningar av vad som är judiskt. I uppsatsen beskrivs att unga judars identitetsskapande i Sverige i dag kännetecknas av ambivalens och förhandling men också av kreativitet och agens i förhållande till svårigheterna med att leva på ett traditionellt judiskt vis på många platser i det samtida Sverige.¹⁴

3.2.2 Judiskt liv i utveckling

I forskningen talas det om att det sedan 1980- och 1990-talet pågår en judisk renässans i Sverige, där banden till den judiska identiteten blivit starkare. Även judisk kultur har fått en renässans, också utanför den judiska gruppen. I Sverige har detta framför allt fått genomslag i Stockholm, som hyser flera judiska kulturinstitutioner både med och utan direkt koppling till den judiska församlingen. Parallellt med uppsvinget för judisk kultur finns också ett förnyat intresse för minoritetsspråket jiddisch, både i och utanför den judiska gruppen.

¹³ Dencik 2009, s. 18 f.

¹⁴ Nir 2022, s. 67 ff.

Renässans, assimilering och sekularisering

Den pågående judiska renässansen innebär att många personer upplever att banden till den judiska identiteten blivit starkare. Med ett längre avstånd till förföljelse och Förintelse har viljan och behoven att skydda sig genom assimilering minskat. I stället har en önskan om och krav på att erkännas och behandlas lika trots, och med, sin olikhet från majoritetssamhället, vuxit. De senaste decenniernas politik för de nationella minoriteterna har också på flera sätt förändrat förhållandet mellan den judiska minoriteten och majoritetssamhället. Den judiska gruppen har i högre utsträckning kunna uppleva att den kan bevara sin identitet samtidigt som den accepteras och välkomnas i det svenska samhället. Renässansen har dock inte inneburit att fler har vänt sig till den judiska religionen. Det är snarare en fråga om vad som kan kallas en "symbolisk" judendom, som består i att fira valfria högtider och använda sig av judiska symboler i vissa sammanhang men fylla dem med sitt eget innehåll, liksom att på olika sätt ta del av judisk kultur och delta i den judiska gemenskapen.¹⁵

Det pågår också sedan långt tillbaka en assimileringsprocess i den svensk-judiska gruppen. Det innebär ett fjärmande från den judiska identiteten och uppgående i den majoritetssvenska. Det är något som har diskuterats under lång tid. I en bok producerad av Judiska museet redogörs för dessa diskussioner och den oro som länge präglat den judiska gemenskapen gällande den utplåning som hotar den judiska identiteten på grund av assimileringen in i det svenska samhället. Andra har sett det som positivt att låta svenska och judiska seder berika varandra.¹⁶

Samtidigt som den judiska gemenskapen i Sverige präglas av både renässans och assimilering påverkas den av de sekulära tendenserna i det västerländska samhället. Enligt forskning finns det en tydlig åtskillnad mellan sekularisering och assimilering bland de svenska judarna. Sekulariseringen har bidragit till att de religiösa inslagen i den judiska identiteten har minskat, men den har inte i sig minskat identifikationen med det judiska. De som identifierar sig judiskt kan vara religiösa eller sekulära. De som är assimilerade lämnar däremot helt den judiska identiteten. Många judar i Sverige i dag väljer alltså

¹⁵ Dencik 2003, s 97.

¹⁶ David Glück, Aron Neuman, och Jacqueline Stare, *Sveriges judar: deras historia, tro och traditioner* (Stockholm: Judiska museet, 1997), s. 52.

att följa vissa subjektivt utvalda traditioner och fyller dem med personlig mening utifrån sin plats i samtiden. Det är inte detsamma som assimilering, utan att göra traditionella kulturella mönster relevanta till sin egen samtida sociala situation. Detta är inte nytt i den judiska historien, där traditioner alltid anpassats efter samtida och lokala levnadsförhållanden.¹⁷

Uttunning

Många i den judiska minoriteten beskriver att det sker en "uttunning" inom den judiska gruppen som delvis relaterar till den generella samhällsutvecklingen med individualisering och rationalisering. En aspekt är att familjerelationer och upprätthållandet av släkttraditioner generellt har blivit svagare i samhället. Samhällets individualisering har också lett till att många judar i högre utsträckning än tidigare väljer partners utanför den judiska gruppen. Eftersom judiska traditioner i hög utsträckning har varit familjebaserade har överföringen av judiskt arv försvagats av denna samhällsförändring. Uttunningen är något som märks till exempel i Hillelskolan i Stockholm där många av barnen har en begränsad kunskap om det judiska med sig hemifrån och familjerna önskar att skolan ska bidra till denna judiska fostran. Det är en skillnad jämfört med någon eller några generationer tillbaka, då eleverna i högre utsträckning kom från bakgrunder där det judiska upprätthölls i vardagen.

I Malmö stads rapport beskriver flera av deltagarna en utveckling som går mot ett mindre engagemang för det judiska. De äldre deltagarna i studien ser att det finns en generationsskillnad där många yngre överger traditioner och inte överför kunskap nedåt i släkten. De beskriver att det är mycket svårare nu att ha det judiska som en självklar del av livet på det sätt som det var när de växte upp, att det i dag kräver ett tydligare aktivt val. Å andra sidan finns det också berättelser om att vissa yngre går "all in" och blir mer religiösa än sina föräldrar.¹⁸

¹⁷ Dencik 2003, s. 98.

¹⁸ Katzin 2022, s. 30.

3.2.3 Den svenska sekulära självbilden kan påverka mötet mellan den judiska minoriteten och majoritetssamhälle

Gränsdragningarna mellan tro, tradition och kulturella uttryck inom den judiska minoriteten ser generellt sett inte likadana ut som i det protestantisk-sekulära majoritetssamhället. Detta kan ha betydelse för majoritetssamhällets förståelse av den judiska minoriteten och den judiska minoritetens upplevelser i mötet med majoritetssamhället.

En aspekt som har betydelse för hur majoritetssamhället betraktar den judiska minoriteten är den svenska sekulära självbilden. Sverige skildras i studier och undersökningar som ett av världens mest sekulära länder. Forskning visar att den svenska majoritetsbefolkningen har en bild av att vara avskild från religion, men lever upp till detta i begränsad utsträckning. Endast cirka 15 procent av befolkningen är helt sekulariserad – i meningen att de klippt banden till organiserad kristendom i fråga om samfundsmedlemskap, tro, praktik och självidentifikation – medan en stor majoritet på något sätt upprätthåller en koppling till sitt religiösa arv.¹⁹ Det finns mycket som talar för att kristendomen fortfarande har en relativt stark position i Sverige trots att kyrka och stat officiellt separerades år 2000, vilket bland annat Thurfjell har pekat på. Det märks dels genom att Svenska kyrkan i juridisk bemärkelse har en markant särstatus bland de olika samfunden i landet och genom en stark lojalitet till de religiösa institutionerna. Exempelvis är 66 procent av svenskarna fortfarande betalande medlemmar i Svenska kyrkan, även om andelen svenskar som besöker gudstjänster är låg. Kristendomen har också ett fortsatt tydligt inflytande i det offentliga samtalet och i media, exempelvis genom att den statliga radion och televisionen regelbundet sänder gudstjänster, morgonandakter och helgsmålsböner. Det finns aspekter i den svenska kulturen som i allmänhet uppfattas som fullkomligt skilda från religion, men som har sina rötter i det protestantiska arvet. Det handlar om mer subtila kulturella mönster och preferenser som förs vidare från generation till generation. De kristna avtrycken påverkar också många avgörande element i de sätt vi förhåller oss till världen på. Det finns en omfattande diskrepans mellan många postkristna svenskar bild av sig

¹⁹ David Thurfjell och Erika Willander, *Postmuslimer. Om sekularitet i ett mångreligiöst Sverige* (Södertörns högskola, 2023), s. 8.

själva som världens mest sekulära folk, och den omfattning som det lutheranska arvet haft på deras sätt att tänka och vara.²⁰

Denna bild återspeglas tydligt i utredningens möten med den judiska minoriteten. Många judar menar att det finns en omedvetenhet i majoritetsbefolkningen om att flera traditioner i majoritetssamhället är kristna, trots att samhället är sekulärt. Exempel på detta är den svenska kalendern som påverkar hur skola, arbete och ledighet planeras. Andra exempel är traditioner som betraktas som svenska, som påsk och julfirande. Denna omedvetenhet kan komplicera majoritetssamhällets möte med den judiska minoriteten. Den religiösa delen av den judiska identiteten riskeras att förstöras och de kristna inslagen i den egna identiteten riskerar att förminska.

3.2.4 Majoritetssamhället kan ha svårt att förstå vad det innebär att leva ett judiskt liv

De skillnader som finns mellan kristendom och judendom i sambanden mellan personlig trosuppfattning, religiös tillhörighet, etnisk identifikation och kulturella traditioner och uttryck, gör att det kan vara svårt för den som tillhör det svenska majoritetssamhället att förstå vad det innebär att vara jude och leva judiskt. De missuppfattningar som finns kan innebära såväl en övervärdering som en undervärdering av det religiösa betydelse för det judiska livet.²¹

Det omgivande majoritetssamhället kan ha svårt att förstå samband mellan religiös tillhörighet, etnisk identifikation och kulturella traditioner och uttryck hos den judiska minoriteten. Därför framställs judiska traditioner ofta som väldigt religiösa, vilket i ett sekulärt samhälle blir exotiskt eller problematiskt.²² Forskning visar också att den protestantiskt-sekulära ramen utgör en stark norm i det svenska samhället, medan judiska sedvänjor aktivt måste rättfärdigas för att få utövas.²³ Samtidigt finns det inte något tydligt ifrågasättande av de religiösa rötterna i majoritetssamhällets levnadssätt. Ett exempel är att böcker från Hillelförlaget ofta betraktas som religiös litteratur av majoritetssamhällets institutioner, trots att de flesta

²⁰ David Thurfjell, *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen* (Stockholm: Norstedts, 2019). s.19 ff, 28, 223, 250.

²¹ Katzin 2022, s. 33.

²² Katzin 2022, s. 80.

²³ Hansalbin Sältenberg, "Anti-Jewish Racism: Exploring the Swedish Racial Regime", doktorsavhandling (Lund: Lunds universitet, 2022), s. 253.

nyutgivna titlar inte är religiösa texter. Det medför att boken *Barnens judiska år* ibland betraktas som en religiöst färgad bok, medan en titel som *Jul i Bullerbyn*, inte betraktas på det sättet.

3.3 Judisk kultur

Judisk kultur är ett centralt inslag i det judiska livet. För många i den judiska gruppen i Sverige utgör möjligheter att ta del av judiska kulturevenemang och medverka i judisk kulturverksamhet ett primärt inslag i deras judiska liv. Det finns också en stolthet kring judisk kultur. Begreppet ”judisk kultur” innefattar ofta hela gruppens levnadssätt, snarare än enbart vissa kulturella uttryck. Detta avsnitt avgränsas dock till kulturella uttryck i form av konstarter. Det görs ingen åtskillnad mellan kultur som produceras av judar, oavsett tema, och kultur som explicit behandlar judiska teman, eftersom det är svårt att göra en tydlig uppdelning mellan dessa yttringar.

3.3.1 Stort kulturutbud, men mest i Stockholm

Judisk kultur har fått en renässans, även utanför den judiska gruppen, såväl i Sverige som i Europa i stort. Judiska kulturyttringar förekommer inom ramen för en rad judiska kulturinstitutioner men finns också representerade i andra kulturinstitutioner. På samma sätt som tillgången till judiskt liv i övrigt, ser tillgången till judisk kultur mycket olika ut i olika delar av landet. Stockholm beskrivs som en stad som står sig väl också ur ett europeiskt perspektiv vad gäller tillgången till judisk kultur av god kvalitet. På andra platser finns det en önskan om att det som finns i Stockholm i högre utsträckning skulle komma övriga landet till del.

De judiska församlingarna anordnar kulturarrangemang som en del av sin ordinarie verksamhet, antingen helt i egen regi eller genom nära knutna andra organisationer. Dessa arrangemang vänder sig i första hand till medlemmar och annonseras ofta inte öppet på grund av hänsyn till säkerheten. Utöver de judiska församlingarnas verksamhet finns en rad judiska kulturinstitutioner med varierande grad av aktivitet. Nedan beskrivs några av dessa.

Judisk krönika är en kulturtidskrift som har funnits sedan 1932 och beskrivs som en viktig institution för den judiska minoriteten i

Sverige. Tidskriften drivs av en oberoende stiftelse, men huvuddelen av prenumeranterna är medlemmar i någon av de församlingar som är knutna till Judiska centralrådet.

Organisationen J! Judisk kultur i Sverige etablerades 2012 och är en från församlingarna fristående stiftelsedrivna kulturaktör som även aktivt vänder sig utanför den judiska gemenskapen. Organisationen har många samarbeten med såväl judiska som icke-judiska aktörer. De allra flesta arrangemang går av stapeln i Stockholm, men i den mån det går arrangeras också program i andra städer. Under 2023 var J! Judisk kultur i Sverige hedersgäst på den årliga bokmässan i Göteborg, som hade judisk kultur som tema.

I Göteborg finns sedan några år Judiska salongen, en från församlingen fristående kulturorganisation som vänder sig till en bred publik med ett program kring judiska teman. I Malmö finns en liten judisk kulturförening (Judiska kulturföreningen 1945) som är nära knuten till Judiska församlingen.

Hillelförlaget är ett förlag knutet till Judiska församlingen i Stockholm. Ursprungligen var förlagets fokus att ge ut läroböcker och religiös litteratur men i dag är utgivningen bredare. Förlaget fokuserar på judisk kultur, historia och religion. Den primära målgruppen är judiska läsare, men det finns också en ambition att nå utanför en judisk läsekrets. Även Judiska museet ger ut publikationer om judisk historia och judiska traditioner.

3.4 Skola och utbildning för judiskt liv

Judisk utbildning, genom det formella utbildningsväsendet eller genom icke-formell utbildning, är centralt för att stärka den judiska identiteten och för överföringen av kunskap om judiskt liv mellan generationerna. Detta bygger delvis på den starka kunskaps- och utbildningstradition som finns i den judiska minoriteten. Dessutom är det viktigt med tillgång till högre utbildning och forskning i judiska studier.

Genom de judiska skolorna ges elever grundläggande kunskaper i judisk kultur, judiska traditioner och judisk historia, vilket syftar till att bidra till barn och ungas förmåga att skapa sig en egen judisk identitet. I en situation där familjerna får allt svårare att upprätthålla

det judiska livet och där kunskapen om judiska traditioner är svag får skolan en allt viktigare betydelse.

Den icke-formella utbildningen sker inom ramen för en rad judiska institutioner till exempel de judiska församlingarna, folkhögskolan Paideia, Judiska museet och föreningsverksamhet. Den icke-formella judiska utbildningen är även den till stora delar koncentrerad till Sveriges tre största städer, även om en del utbildningar erbjuds på distans eller online.

I bilaga 4 *Utbildning för och om judiskt liv* gör vi en översiktlig beskrivning av formell och icke-formell judisk utbildning, samt högre utbildning och forskning i judiska studier.

3.5 Trygghet och säkerhet

Trygghet och säkerhet för judiska individer och institutioner är en absolut förutsättning för möjligheten att leva ett judiskt liv i Sverige, såväl i dag som i framtiden. Det skapar förutsättningar för att leva öppet med sin judiska identitet. Det skapar också möjligheter för judiska organisationer att verka och utvecklas. Existensen av antisemitiska föreställningar och hatbrott riktade mot judar innebär att det inte är möjligt att leva tryggt och säkert som jude i Sverige i dag. Det påverkar i praktiken möjligheten för judiska organisationer att verka och utvecklas och begränsar möjligheten att leva ett judiskt vardagsliv.

3.5.1 Bristande trygghet och säkerhet

De senaste åren har det skett en rad uppmärksammande attacker mot den judiska minoriteten i Sverige. Attackerna riktar sig framför allt mot synagogor, men även mot judiska organisationer. Det kan vara attacker av olika slag, som att hatiska budskap satts upp i anslutning till byggnader och att brandbomber slängts in i byggnader. Några av institutionerna har varit mer utsatta, som i Norrköping där blodiga dockor hängdes upp utanför synagogan i samband med den judiska högtiden Pesach 2021. I december 2022 utsattes synagogan i Norrköping för vad som misstänktes vara försök till mordbrand. Även synagogan och församlingshuset i Malmö har varit utsatt för flera attentat. Exempelvis utsattes Malmös synagoga för ett attentats-

försök i april 2023. Den judiska församlingen i Nordvästra Skåne har också varit med om flera hotfulla händelser, bland annat att de har fått molotovcocktails inkastade i församlingshuset vilket orsakade en brand. Det förekommer hot mot judiska institutioner och ibland även mot enskilda judar.

Hat och hot mot judiska individer och organisationer har långtgående konsekvenser. Frågan om otrygghet, rädsla och bristande säkerhet lyfts av många judar som det allvarligaste hindret för judiskt liv i Sverige. I kapitel 4 *Hinder och möjligheter att leva ett judiskt liv* beskrivs detta närmare liksom översiktligt samhällets ansvar för säkerhet. Regeringens arbete för att motverka antisemitism beskrivs översiktligt i bilaga 7 *Antisemitism*.

3.6 Den judiska minoritetens relation till Israel

Relationen till Israel är viktig för många svenska judar även om förhållningssättet till landet skiljer sig åt. Judar har ofta både religiös och personlig koppling till Israel. Många har släkt och vänner där, reser ofta dit eller är födda och uppvuxna där.

3.6.1 Israel har betydelse för många svenska judar

Att många judar på olika sätt förhåller sig till Israel som en central del av den judiska identiteten har bland annat att göra med att Israel är det enda judiska landet i världen. Att leva ett judiskt liv i Israel är för många enklare än att leva ett judiskt liv i Sverige. Det rör sig bland annat om att ha tillgång till ett judiskt sammanhang, och att viktiga traditioner, såsom att hålla kosher och brit milah är naturliga inslag i det dagliga livet. Det finns också ett stort utbud av judisk utbildning på olika nivåer.

De svenska judarnas relation till Israel är i grunden berikande. Den tillför det judiska livet i diasporan ett meningsskapande, existentiellt innehåll. Bibeltexter och böner innehåller referenser till Israel och Jerusalem. Det finns därutöver kopplingar till Israel utifrån den tidpunkt då vissa judiska helger infaller under året. Ett exempel är att sukkot, lövhyddohögtiden, firas när det är skördetid i Israel.

Israel är alltså något som de flesta judar på något sätt förhåller sig till, oftast positivt och i vissa fall negativt, omfamnande eller proble-

matiserande, men sällan helt neutralt.²⁴ En studie från 2003 visade att många judar i Sverige hade nära band till Israel, på så vis att 95 procent av respondenterna hade besökt Israel och 83 procent hade nära släktingar eller vänner som bodde där. Lite mer än hälften svarade att de kände en stark solidaritet med Israel. Studien visade också att de svenska judarna framför allt ville bo i och identifierade sig med Sverige och inte med Israel, och att majoriteten inte hade för avsikt att bosätta sig där.²⁵ Bilden kan ha justerats något under de år som gått sedan studien gjordes, men den överensstämmer i stort med det som har framkommit i vår dialog med den judiska minoriteten.

Det har också i vår dialog med den judiska minoriteten framkommit att Israel betraktas som en slags livförsäkring eller ”plan B”, om hotbilden mot judar skulle öka i Sverige.

En studie där svenska judar intervjuats om anti-judisk rasism i Sverige visar att i princip alla intervjuade personer ville prata om Israel och Israel-Palestinakonflikten, trots frågor om detta ursprungligen inte ställdes. Bland de intervjuade, fanns många olika politiska åsikter om Israel-Palestinakonflikten.²⁶

Det går inte att förstå den betydelse som Israel har för judar, utan att sätta det i relation till Förintelsen. Den judiska historien av förföljelse i diasporan bidrog till att Israel, för de judiska generationerna efter Förintelsen, blev en symbol för överlevnad och framtidstro i relation till det mörker som förknippades med Europa.

3.6.2 Det förekommer hot och hat relaterat till Israel

Ett problem som judar i Sverige stöter på är att det förekommer att de blir ställda till svars för vad den israeliska staten gör. När konflikten mellan Israel och Palestina blossar upp påverkar det den judiska minoriteten på ett negativt sätt. Många uppfattar att hoten mot gruppen ökar och beskriver att de då är betydligt mer försiktiga med att vara öppna med sin judiska identitet. Enligt en attitydundersökning bland personer i åldern 18–79 år som gjorts på uppdrag av Brottförebyggande rådet och Forum för levande historia var det 8 procent som helt eller delvis höll med om påståendet ”På grund av

²⁴ Lars Dencik, ”Hemma i hemlösheten”, i *Judisk identitet*, red. Jackie Jakubowski (Stockholm: Natur och kultur, 1993).

²⁵ Dencik 2003, s. 95.

²⁶ Sältenberg 2022, s. 206 f.

Israels politik tycker jag alltmer illa om judar”.²⁷ En senare undersökning som också gjorts på uppdrag av Forum för levande historia beskrivs antisemitism som ett fenomen som har sina rötter långt tillbaka i historien. Undersökningen visar dock att många anser att fördomar och fientlighet mot judar beror på Israels politik i samband med Israel-Palestinakonflikten.²⁸

Malmö stads rapport om judiskt liv i Malmö pekar på att det finns tendenser till att israeliska judar blir mer utsatta för hot och hat än den judiska gruppen i övrigt. Flera av studiens deltagare lyfter fram att de vid flertal tillfällen blivit ifrågasatta, diskriminerade eller illa behandlade i situationer då det framkommit att de är israeliska judar.²⁹

När det gäller hot och hat relaterat till Israel är den mest utsatta gruppen barn och ungdomar. Kritiken mot Israel bland ungdomar är ibland onyanserad. I skolan kan det till exempel för en enskild judisk elev vara svårt att värja sig mot detta. Genom att gå i svaromål finns en risk att ”avslöja” sig som svensk jude med sympatier för Israel vilket kan dra till sig aggression. Det kan också leda till också till att eleven upplever sig som ensam och utan stöd från lärare.

Terrorattentatet mot Israel den 7 oktober 2023 och det efterföljande kriget mellan Israel och Hamas har fått stora konsekvenser för judar i Sverige och hela världen. Under hösten 2023 skedde det enligt polisen en kraftig ökning av antisemitism i Sverige och övriga världen med anledning av kriget. Det skedde också en kraftig ökning av antisemitism i sociala medier. En studie som Judiska Centralrådet har låtit göra i november 2023 visar att en stor del av de svarande församlingsmedlemmarna i Stockholm, Göteborg och Malmö, upplevde att otryggheten kring att leva med öppen judisk identitet i Sverige ökat markant under den senaste månaden.³⁰

²⁷ Henrik Bachner och Pieter Bevelander, *Antisemitism i Sverige: en jämförelse av attityder och föreställningar 2005 och 2020* (Stockholm: Forum för levande historia, 2021), s. 64.

²⁸ Oscar Österberg, *Okunskap, myter och rädsla. Den svenska allmänhetens förklaringar till fördomar och fientlighet mot judar som grupp* (Forum för levande historia, 2023), s. 28

²⁹ Katzin 2022. s. 62 f.

³⁰ Judiska centralrådet, *Antisemitismen i Sverige. I svallvågorna av sjunde oktober* <https://www.judiskacentralradet.se/single-post/svenska-judars-upplevelse-av-antisemitism-efter-7-oktober> [hämtad 2023-12-05].

3.7 Jiddisch

Jiddisch är sedan år 2000 ett erkänt nationellt minoritetsspråk i Sverige i enlighet med den europeiska stadgan om minoritetsspråk.³¹

Jiddisch har i Sverige en viktig funktion som kulturarv och bärare av judiskt liv, traditioner och historia. För judar är kopplingen till minoritetsspråket inte lika stark som till exempel för den sverigefinska minoriteten, där språket är ett av de främsta definierande elementen och talas av många. För den judiska gruppen i Sverige är språket nära förknippat med den kultur i vilken språket blomstrade, det vill säga Europa från 1700-talet fram till Förintelsen. Därför är den språkliga och kulturella identiteten nära sammanflätade, trots att de flesta svenska judar inte kan tala, läsa eller skriva på jiddisch. Få svenska judar talar i dag jiddisch som modersmål och många kan mycket lite av språket. Samtidigt finns en ambition och vilja i delar av den judiska minoriteten att väcka språket till liv eller att åtminstone bevara relationen till språket som kulturbärare. Den renässans som kan skönjas för jiddisch i Sverige är dels en del av en internationell utveckling mot större intresse för språket, både bland judar och icke-judar, dels en följd av de satsningar som har gjorts genom den Sveriges politik för nationella minoritetsspråk.

3.7.1 Viktig roll som kulturbärare

Över tid och sedan erkännandet av jiddisch har antalet förstaspråkstalare drastiskt sjunkit. Språket talas i ett fåtal familjer, framför allt hos sådana som tillhör en mer ultraortodox inriktning av judendom. För många judar är kopplingen till jiddisch snarare dels emotionell, dels kulturell. För dem fungerar språket inte som ett vardagsspråk. Framför allt anses jiddisch viktigt för sin roll som kulturbärare och kulturarv. Jiddisch är också någonting som många förknippar med musik, film och teater.

Mycket få elever deltar i dag i modersmålsundervisning i jiddisch, men det har skett en ökning de senaste åren. Sedan läsåret 2019/20 har antalet elever som deltar i undervisning i jiddisch i grundskolan

³¹ Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2000:3). Prop. 1998/99:143, bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69.

ökat med 11 elever från 6 till 17.³² Däremot finns influenser och uttryck från språket i varierande grad i olika grupper och familjer, eftersom många svenska judar har äldre släktingar som talat jiddisch och som överfört bitar av språket nedåt i generationerna. I övrigt talas jiddisch framför allt i föreningsliv och på olika aktiviteter, såsom caféer, teatergrupper, körer och studiecirklar.

I den tidigare nämnda rapporten om judiskt liv i Malmö, framkommer att många inte talar språket men önskar att de kunde, känner mycket för språket och kopplar det till arvet från tidigare generationer. Flera kan några ord eller uttryck och önskar att de kunde mer. Många oroar sig för att språket håller på att dö ut med den äldre generationen.³³

I organisationen kring jiddisch är Sveriges Jiddischförbund centralt som en paraplyorganisation för landets jiddischföreningar. Organisationen har funnits sedan 1976 och har i dag sex medlemsorganisationer i hela Sverige. I Stockholm finns även Teater Amatoren och Jiddischkören. Organisationens grundidé är att revitalisera jiddisch, både som språk och som kultur. I dag finns också två bokförlag i Sverige som ger ut litteratur på jiddisch. Jiddisch kan även studeras vid folkhögskolan Paideia, vid Lunds universitet och på studieförbund.

3.7.2 Andra judiska språk än jiddisch har betydelse

Den judiska gruppen i Sverige är heterogen och har sina rötter från många olika platser, med skilda judiska uttryck och erfarenheter. Det betyder att det också finns judar i Sverige som tillhör en annan etnisk gren av judendomen än den ashkenaziska, och som kan ha närmare band till exempel till hebreiska, ladino eller judeo-arabiska.

När det gäller hebreiska menar många i den judiska minoriteten att språket på andra sätt än jiddisch fungerar som ett vardagsspråk för judar, eftersom det är något som de har gemensamt med andra judar i världen. Många lyfter fram hebreiskan som ett religiöst språk och att kunskaper i hebreiska har betydelse för att förstå böner och sånger vid till exempel gudstjänster.

³² Statens skolverk, *Nationella minoritetsspråk läsår 2021/22. Finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska* (2023), s. 17 f.

³³ Katzin 2022. s. 43.

4 Hinder och möjligheter att leva ett judiskt liv

I det här kapitlet beskriver vi hinder och möjligheter för den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv i Sverige. Vi lyfter också fram den judiska minoritetens behov och önskemål för att stärka judiskt liv. Kapitlet bygger på vår dialog och våra möten med ett stort antal judiska individer och civilsamhällesorganisationer. Det bygger också på forskning, myndighetsrapporter och annan litteratur inom området.

4.1 Judiskt civilsamhälle

Det judiska församlings- och föreningslivet är centralt för möjligheten att leva ett judiskt liv. Det judiska civilsamhället är starkt och har en vana vid självorganisering. Församlingar, föreningar och skolor spelar en central roll i det judiska vardagslivet genom att erbjuda religiösa tjänster, kultur- och fritidsaktiviteter, utbildningar, barn- och ungdomsverksamhet samt sociala tillställningar. Dessa fungerar också som en plats för trygghet och gemenskap för många. Det judiska civilsamhället har på senare år fått en viktigare roll som kanal för att föra över judisk identitet, kunskap och kultur, i synnerhet till yngre generationer. Det judiska civilsamhället är koncentrerat till de största städerna i landet, vilket gör att det är svårare att leva ett judiskt liv på mindre orter i Sverige, både för vuxna och för barn och unga.

Det finns också ett antal organisationer som arbetar för att nå personer som står utanför de judiska församlingarna, såsom J! Judisk kultur i Sverige, folkhögskolan Paideia, Judiska museet och de olika jiddischföreningarna. De utgör en arena för judisk tillhörighet för personer som inte deltar i det judiska församlingslivet.

En utmaning för de judiska församlingarna är att värva och behålla nya medlemmar. Det är ofta också svårt för många judiska organisationer att rekrytera, både anställda och frivilliga, till de olika funktioner som finns i församlingar och föreningar. Det gäller allt från ungdomsledare till lärare och religiösa befattningar. Denna utmaning är störst på mindre orter och för mindre föreningar. Även de judiska ungdomsorganisationerna upplever att det är svårt att värva och behålla medlemmar i organisationerna.

Ett allvarligt hinder för de judiska församlingarna och föreningarna är att de av säkerhetsskäl bedömer att de inte kan vara helt öppna med sin verksamhet, vilket i sin tur påverkar möjligheterna att nå ut med information om deras olika arrangemang. Det finns också en problematik som handlar om att människor undviker att delta i arrangemang och vardagsaktiviteter i församlingarna därför att de är rädda eller tycker att det är skrämmande med säkerhetsarrangemangen. De stora resurser som församlingarna lägger på säkerhetsarbete begränsar också möjligheterna att genomföra annan verksamhet. För att stärka det judiska civilsamhället behöver det kännas tryggt och säkert att leva öppet som jude och att delta i olika typer av arrangemang.

Flera judiska organisationer beskriver att en rad viktiga förutsättningar behöver stärkas för att främja återväxten och kompetensförsörjningen i de judiska organisationerna. Goda ekonomiska förutsättningar och långsiktighet i det offentliga åtagande i förhållande till den judiska minoriteten är en del av detta. Organisationerna efterfrågar också verksamhetsbidrag snarare än projektbidrag för att kunna bedriva sin verksamhet på ett mer långsiktigt sätt och lägga ner mindre tid på bidragsansökningar. Att stärka verksamheter för barn och unga beskrivs vidare som något som är centralt. Det har också framförts att det är viktigt att stöd fördelas till olika slags organisationer över hela landet. Därutöver behöver det finnas goda möjligheter till utbildning om judiskt liv och judisk kultur för att stärka kunskapen och kompetensförsörjningen i de judiska organisationerna.

4.2 Judiskt vardagsliv

För att kunna leva ett judiskt vardagsliv är det centralt att kunna vara aktiv i det judiska förenings- och församlingslivet, särskilt för barn och unga. Det är också viktigt att kunna besöka synagogan regelbundet och ha tillgång till en judisk begravningsplats. För många är det också viktigt att kunna uppmärksamma shabbat på fredagskvällen genom att samlas i familjen och äta tillsammans, liksom att fira de judiska högtiderna och helgdagarna. Dessutom är det viktigt att kunna hålla kosher och ha tillgång till brit milah.

Många judar upplever att det kan vara svårt att leva ett judiskt vardagsliv i Sverige i dag. För de som lever ett strikt religiöst judiskt vardagsliv upplevs det som en stor utmaning som kräver mycket planering, exempelvis när det gäller matinköp, tillgång till judisk utbildning och att kunna vara ledig på judiska högtider. Även om det är få som lever på det viset medför utmaningarna att många som exempelvis vill leva ett ortodoxt judiskt liv flyttar från Sverige.

Möjligheten att leva ett judiskt liv påverkas också av allmänhetens och det offentliga kunskap om och förståelse för vad det innebär att vara jude. Det begränsar judars upplevelse av att inkluderas i samhället och påverkar det offentliga bemötande och service i förhållande till den judiska minoriteten.

Här beskriver vi förutsättningarna för några av de mest centrala komponenterna i ett judiskt vardagsliv. Vi beskriver också övergripande förutsättningarna för barn och unga att leva ett judiskt liv, samt förutsättningarna att leva judiskt inom äldreomsorgen.

4.2.1 Svårt att hålla kosher

Att hålla kosher fungerar som en viktig identitetsmarkör för judar. Ordet kosher betyder "tillåtet" eller "godkänt" och gäller både mat och rituella objekt. Mat som inte är kosher kallas "treif". Om mat är kosher avgörs av vad den består av, hur den hanteras och hur den tillagas. Produktion, förvaring och tillagning av mat kan kontrolleras av en rabbin som kan utdela koshercertifikat. Endast vissa animaliska produkter är kosher att äta, men de måste i så fall slaktas på ett korrekt sätt. Även icke-animaliska produkter kan bli treif om de hanteras på fel sätt, exempelvis förvaras tillsammans med kött som inte är kosher. En annan viktig regel för kosher mat är att kött-

produkter och mjölkprodukter inte får blandas eller hanteras tillsammans. Det innebär också att det behövs separata köksgeråd för kött respektive mjölk. Dessa regler innebär att den som följer dem inte kan äta på en vanlig restaurang i Sverige och inte handla de flesta produkter som finns i en vanlig svensk affär.

De djur som får ätas behöver slaktas på ett speciellt sätt som kallas för shechita. Det innebär en slaktmetod där djuret töms på allt blod mycket snabbt genom ett snitt genom halsen. Bedövning är inte tillåtet. Endast en särskilt utbildad slaktare får utföra shechita. Shechita är förbjudet i Sverige, liksom i Norge och Danmark. Där emot är det tillåtet i Finland, Storbritannien och flera andra europeiska länder. I Frankrike är shechita även skyddat i lag. Shechita är inte förbjudet enligt EU-rätten, vilken tillåter länder att själva avgöra hur de vill reglera religiös slakt.¹

Eftersom shechita inte är tillåtet i Sverige behöver allt kosher kött importeras. I takt med att efterfrågan på kosher produkter har minskat och kostnaderna har ökat har det blivit svårare att få tillgång till kosher produkter av olika slag. Den mesta distributionen av specifika kosherprodukter, särskilt kött, sker genom organisationer som är församlingarna närstående eller genom utländska e-handelsföretag. Beställningarna behöver ske långt i förväg, vilket gör att det krävs mycket planering för de som vill äta kosher. I de tre storstäderna finns en samordnad logistik kring import av kosherprodukter, men för personer som bor på andra orter i Sverige är situationen svårare. Svårigheten att hålla kosher gör att många svenska judar väljer att vara vegetarianer eller veganer trots att maten tillagats i kök som inte följer judiska kostregler, även om de hade föredragit att fullt ut kunna följa de judiska matreglerna.

Det som reglerar shechita finns i djurskyddslagens (2018:1192) bestämmelser om slakt och annan avlivning av djur. Bestämmelserna i lagen om krav på bedövning vid slakt är enligt regeringen motiverat av djurskyddsskäl. Det uppfattas av många i den judiska minoriteten som problematiskt att det ursprungliga förbudet mot kosher slakt infördes på 1930-talet under inflytande av tyska lagar. Det finns önskemål i den judiska minoriteten om att bakgrunden till lagen och förbudets motiv ska ses över.

¹ EU-domstolen har i mål C-336/19 funnit att Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning inte utgör hinder för att medlemsstaterna föreskriver en skyldighet att bedöva djuren innan de avlivas som även är tillämplig inom ramen för slakt som krävs för religiösa riter.

För den judiska minoriteten är det viktigt att det fortsatt kommer att finnas en rättighet att importera kosher kött till Sverige. Att ha tillgång till kosher mat i icke-judiska samhällsinstitutioner, till exempel på sjukhus, i äldreomsorgen och i skolan är också något som är viktigt för många judar. På grund av de regler som omgärdar kosher mat är det svårt för de flesta icke-judiska institutioner att själva tillhandahålla detta, vilket innebär att kosher mat kan behöva beställas in från kök och producenter som är koshercertifierade. Sådana kök och producenter finns enbart i de tre storstäderna.

När det gäller skolan är en återkommande fråga i anmälningar till Diskrimineringsombudsmannen (DO), liksom myndighetens dialog med det civila samhället, att förskolor och skolor inte erbjuder kosher mat. Detta upplevs som diskriminering som har samband med religion.²

4.2.2 Oro för att Brit milah inte ska tillåtas framöver

Brit milah, judisk omskärelse av pojkar, är en tradition som följs av många i den judiska minoriteten, oavsett religiositet i övrigt och är ett sätt att upprätthålla judisk identitet. I judisk religiös lag, halacha, föreskrivs att omskärelsen ska ske på den åttonde levnadsdagen. För många är brit milah en grundläggande byggsten i judiskt liv och därmed central i överförandet av judiskt liv mellan generationerna.

I Sverige finns sedan 2001 en reglering av icke-medicinsk omskärelse av pojkar, lag (2001:499) om omskärelse av pojkar (omskärelselagen). Lagen syftar till att sådana omskärelser ska genomföras på ett betryggande sätt och med hänsyn till barnets bästa. Inför lagens införande gjordes en avvägning mellan samhällets respekt för religiösa och kulturellt betingade aspekter och barnkonventionens bestämmelser. Regeringen uttalade då att omskärelse av pojkar inte i sig strider mot barnkonventionen. Regeringen uttalade också att barnets bästa måste vara att ingreppet utförs på rätt sätt, under betryggande förhållanden.³

Enbart legitimerade läkare eller den som har särskilt tillstånd får utföra omskärelse av pojkar som är under två månader gamla. Ett sådant tillstånd kan ges till en person som föreslagits av ett judiskt

² Diskrimineringsombudsmannen, *Redovisning av uppdrag att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning* (2022), s. 31.

³ Prop. 2000/01:81 s. 19.

trossamfund, en så kallad mohel. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) prövar frågor där omskärelse ingår som en del i en religiös tradition och utövar tillsyn över verksamheten. Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter och allmänna råd (SOSF 2001:14) om omskärelse av pojkar.

Många personer i den judiska minoriteten upplever en stark oro kring de politiska debatterna om att förbjuda omskärelse som förekommer. De judiska församlingarna har dessutom i dialog med DO beskrivit hur föräldrar till barn som är omskurna upplever dåligt bemötande från sjukvården och att de ibland också är rädda för att gå till barnavårdscentralen till följd av detta.⁴ En annan problematik är att det finns mycket få godkända mohelim i Sverige. Det medför att det ofta är svårt att få tillgång till en mohel, särskilt utanför storstäderna.

Det finns också vissa oklarheter kring nuvarande bestämmelser om omskärelser av pojkar som har skapat en osäkerhet i den judiska minoriteten. Det har att göra med tolkningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om omskärelse av pojkar. Det finns sedan 2019 två öppna tillsynsärenden hos IVO som relaterar till detta och som bidragit till den ökade osäkerheten.⁵ Judiska Centralrådet menar att det finns ett tolkningsutrymme när det gäller föreskrifterna och de allmänna råden som i praktiken riskerar att innebära att ingreppet inte längre kan utföras av en mohel med särskilt tillstånd från IVO. Judiska Centralrådet anser att detta skulle riskera att äventyra den judiska minoritetens framtida existens i Sverige. Att det är tydligt att brit milah fortsatt ska kunna genomföras i Sverige i enlighet med omskärelselagen är därför centralt för den judiska minoriteten.

4.2.3 Ofta svårt att få ledigt på de judiska helgdagarna

Att kunna fira de judiska högtiderna och helgerna i gemenskap med andra är centralt för att kunna leva ett judiskt liv. För att göra detta är det viktigt för många att kunna vara ledig på de judiska helgdagarna, såväl från arbete som från studier och olika typer av prov och tentamina. För dem som arbetar finns visserligen en möjlighet

⁴ Diskrimineringsombudsmannen 2022, s. 32.

⁵ Inspektionen för vård och omsorg (dnr 8.5-24972/2019 och 8.5-35587/2019).

att ansöka om semester för att vara ledig, men det finns ofta en osäkerhet om huruvida ledigheten beviljas. Personer som vill kunna vara lediga varje fredag eftermiddag för att hålla shabbat kan behöva välja arbetsplats och ibland yrke utifrån möjligheten att vara ledig.

I skolan ska beslut om ledighet grundas på en samlad bedömning av elevens situation och till exempel beakta hur angelägen ledigheten är för eleven. Skolan får bevilja kortare ledighet för enskilda angelägenheter, till exempel för religiösa högtider, och om mycket starka skäl finns, får längre ledighet beviljas.⁶ För barn och unga kan det ändå vara svårt att vara ledig från skolan på judiska helgdagar. Skolans läsår är utformat efter kristna högtider, vilket innebär att elever som har en annan trosuppfattning behöver ansöka om ledigt och då motivera sitt behov av ledighet. Det förekommer också att prov och nationella prov infaller på judiska helgdagar. Det har också beskrivits i en rapport från DO att skolor inte alltid upplevs ha ett neutralt förhållningssätt till religiösa högtider, till exempel när de beviljar ledighet för vissa religiösa högtider.⁷

Även inom högre utbildning kan det vara en utmaning att kunna vara ledig och tentamensfri på judiska högtider. I en rapport från Universitets- och högskolerådet beskrivs att judiska studenter upplever att det kan vara svårt att vara ledig på judiska högtider. Studenterna beskriver att det förekommer situationer då viljan att fira en högtid krockar med studieupplägget och att studenterna därför behöver berätta att de tillhör den judiska minoriteten fast de hellre hade velat dölja det. Myndigheten påtalar att det behövs insatser för att öka kunskapen om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken på lärosätena.⁸

4.2.4 Många barn och unga är stolta över sin judiska identitet, men utmaningar finns

Även för många unga judar är relationen till det organiserade judiska livet central. Det handlar om att delta i den judiska civilsamhällets olika aktiviteter, till exempel församlingsliv och judiska sommarläger.⁹ Att kunna delta i judiska sammanhang skapar trygghet och en

⁶ Prop. 2009/10:165 s. 707.

⁷ Diskrimineringsombudsmannen 2022, s. 32.

⁸ Universitets- och högskolerådet, *Högskolestudier ur ett nationellt minoritetsperspektiv* (2023), s. 34 f, s. 46.

⁹ Nir 2022, s. 59, s. 67 ff.

positiv inställning till den judiska identiteten. Dessutom är det viktigt att ha god kunskap om den egna bakgrunden och kulturen. Den större öppenhet och stolthet som många yngre judar lever med jämfört med äldre generationer är också något som stärker möjligheterna till att leva ett judiskt liv för unga judar. Den verksamhet som bedrivs inom Judiska ungdomsförbundet i Sverige beskrivs av många som stärkande, liksom de judiska studentföreningar som finns i några universitetsstäder.

Något som begränsar barn och unga judar att leva ett judiskt liv är den otrygghet och det säkerhetstänkande som många lever med. De barn som går i den judiska förskolan Hillelgården och Hillelskolan i Stockholm behöver exempelvis dagligen passera en uniformerad vakt, ett säkerhetsstängsel och en sluss för att komma in och ut. Barnen på de judiska skolorna har av säkerhetsskäl inte kippa eller judiska symboler på sig på utflykter.

Många barn och unga judar har erfarenhet av att utsättas för antisemitism. Det kan både handla om trakasserier och om fysiskt våld. Det är inte heller självklart för unga judar att våga vara öppna med sin judiska tillhörighet. Flera unga judar som vi har pratat med som inte går i en judisk skola har varit med om att deras lärare bett dem att berätta för sina klasskamrater om judendomen, utan att de själva har framfört önskemål om göra detta.

Folkhälsomyndigheten och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har i en kartläggning av ungas psykiska hälsa bland annat vänt sig till judiska ungdomar. Myndigheterna beskriver att unga som tillhör nationella minoriteter värdesätter samhörigheten med andra i samma minoritetsgrupp och den trygghet det ger. Bland unga judar finns det en känsla av stolthet över den egna minoritetsidentiteten. Den judiska kulturen beskrivs också som viktig. En del judiska unga beskriver att de bär judiska symboler, till exempel halsband med Davidsstjärna, och är öppna med och stolta över sin bakgrund. Vikten av fysiska mötesplatser tas också upp som något som är viktigt för den psykiska hälsan.¹⁰

¹⁰ Folkhälsomyndigheten och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *Att inte bara överleva, utan att faktiskt också leva. En kartläggning om ungas psykiska hälsa* (2023), s. 133.

Det behövs litteratur om judiskt liv för barn och unga och deras familjer

Det finns en stor efterfrågan bland judiska familjer på litteratur på svenska om judisk kultur och traditioner som riktas mot barn och unga. Det efterfrågas också av de judiska förskolorna och skolorna. De båda nyligen utkomna publikationerna, *Barnens judiska år*¹¹ och *@Stolt jude*¹², är exempel på litteratur till barn, ungdomar och vuxna som vill lära sig mer om judisk kultur och judiska traditioner. Utöver dessa publikationer finns få liknande utgivna böcker på svenska som riktar sig till judiska barn och unga.

Statens kulturråd fördelar inom ramen för anslaget till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande (anslag 3.1) stöd till planerad utgivning av nationella minoriteters litteratur. Stödet kan sökas för böcker som är skrivna på eller översatta till något av de nationella minoritetsspråken eller är på svenska och som har ett innehåll som rör nationella minoriteters litteratur och kultur. Bidraget kan sökas av förlag och utgivare och ges på förhand för att möjliggöra och främja denna utgivning. Litteratur som vänder sig till barn och unga är särskilt prioriterad. Stödet vänder sig till samtliga nationella minoriteter vilket innebär att det söks i konkurrens med andra nationella minoriteter. Stödet har varit översökt vissa år vilket lett till att ansökningar om utgivning av litteratur på svenska som vänder sig till den judiska minoriteten har fått avslag.

En närmare beskrivning av Statens kulturråds statsbidrag till nationella minoriteters kultur finns i bilaga 3 *Det offentliga arbetet med nationella minoriteter*.

4.2.5 Få möjligheter att leva judiskt inom äldreomsorgen

För många i den judiska minoriteten är det viktigt att på olika sätt kunna upprätthålla sin judiska identitet när de blir äldre och har behov av äldreomsorg, till exempel inom hemtjänsten. I Sverige finns två judiska äldreboenden, i Stockholm och Göteborg. För de som har behov av äldreomsorg och inte bor på dessa boenden kan det vara svårt att upprätthålla den judiska identiteten och leva ett judiskt liv.

¹¹ Johanna Högström-Schreiber, *Barnens judiska år: en inspirationsbok för barn och deras vuxna*. (Stockholm, 2023).

¹² Samuel Adler, Daniel Leviathan, Micael Bindefeld, *@Stoltjude: om judiskt liv i Sverige*. (Stockholm, 2022).

Det kan till exempel handla om att få tillgång till judiska föremål, att fira judiska högtider och äta kosher mat, samt att vara delaktig i den judiska gemenskapen. I dag gör judiska anhöriga och församlingar stora insatser för de äldre för att de ska kunna leva judiskt, både i det egna hemmet och på olika äldreboenden, men det upplevs inte alltid räcka till.

Socialstyrelsen har konstaterat att det görs mycket få insatser för att tillgodose judiska äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet på särskilda boenden för äldre.¹³ I myndighetens samråd med den judiska minoriteten kring äldrefrågor har det också framkommit att det viktigaste inom äldreomsorgen är möjligheten att utöva sin kulturella identitet, inte att prata jiddisch. Detta beror på att det i dag finns mycket få personer som talar jiddisch. Många i den judiska minoriteten anser också att kunskapen inom äldreomsorgen behöver handla om kultur och traditioner, inte om att tala jiddisch.

Enligt lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen) har det offentliga en viss skyldighet att erbjuda äldreomsorg till de nationella minoriteterna utifrån deras behov och i relation till minoritetsspråken. Enligt 18 § i lagen ska kommuner som inte ingår i något förvaltningsområde erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller en väsentlig del av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personer som behärskar något nationellt minoritetsspråk, om det finns personal som behärskar språken. Enligt lagen ska kommuner också beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet, då service och omvårdnad inom äldreomsorgen erbjuds av personal på något av språken. Behovet av äldreomsorg på jiddisch är i dag marginellt. En konsekvens av dagens bestämmelser är att kommunen inte blir skyldig att genomföra några insatser alls eftersom äldreomsorgen inte genomförs på jiddisch. Det är därför tydligt att bestämmelsen i minoritetsslagen, såsom den nu är utformad, inte är anpassad till äldre judars behov av att upprätthålla sin judiska identitet, utöver jiddisch.

Det finns ett önskemål i den judiska minoriteten om "riksintag", till de båda privata judiska äldreboenden som finns i Stockholm respektive Göteborg. Det skulle möjliggöra för äldre från hela landet att få tillgång till platser där. Sett till de bestämmelser som finns i

¹³ Socialstyrelsen, *Situationen för nationella minoriteter inom den kommunala äldreomsorgen* (2021), s. 21.

socialtjänstlagen (2001:453, SOL) kan vi konstatera att det inte finns några rättsliga hinder för en person att ansöka och beviljas plats på ett judiskt äldreboende i en annan kommun än hemkommunen. En förutsättning är dock att boendet är beviljat av biståndshandläggare i den kommun som den äldre önskar flytta till. När kommunen prövar en ansökan från en enskild ska en sammanvägning av olika omständigheter göras, såsom den önskade insatsens lämplighet som sådan, kostnaderna för den önskade insatsen i jämförelse med andra insatser samt den enskildes önskemål. Enligt Socialstyrelsen ska kommunerna i sin prövning väga in att de nationella minoriteterna enligt minoritetslagen har särskilda rättigheter och att det allmänna ska främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur. Socialstyrelsen har konstaterat att det inte verkar som att kommunerna generellt tar hänsyn till de särskilda rättigheter och behov som äldre i den judiska minoriteten har, när de gör bedömningar och tar beslut i bistandsfrågor. Socialstyrelsen menar att möjligheten till äldreomsorg i en annan kommun i praktiken begränsas både av kommunernas bedömningar av de individuella behoven, och av kommunens villighet att betala för insatsen.¹⁴ I våra samtal med den judiska minoriteten har det också framkommit att kunskapen om minoritetslagstiftningen och den judiska minoriteten tycks vara låg bland dem som arbetar med äldrefrågor inom kommunerna.

4.2.6 Bristande kunskap om den judiska minoriteten och om nationella minoriteter

Möjligheten att leva ett judiskt liv påverkas av majoritetssamhällets och det offentliga kunskap om och förståelse för vad det innebär att vara jude och de behov som finns hos personer i den judiska minoriteten.

Det finns ett intresse från allmänheten och det offentliga om judisk kultur, judisk historia och judiska traditioner. De judiska församlingarna och föreningarna i landet får en stor mängd förfrågningar om exempelvis besök i synagogan och föreläsningar i skolor eller på myndigheter. Det är också vanligt att skolungdomar hör av sig till församlingarna i samband med undervisning om den judiska minoriteten eller om Förintelsen. De judiska organisationerna kan

¹⁴ Socialstyrelsen 2021, s. 34.

dock inte svara upp mot det behov som finns och det finns inte heller någon naturlig aktör att hänvisa till.

Det finns brister i allmänhetens kunskap om judisk kultur, traditioner och historia, vilket påverkar judars upplevelse av att inkluderas i samhället och deras möjlighet att leva öppet med sin judiska identitet. Forum för levande historia har exempelvis beskrivit att det finns brister i allmänhetens uppfattningar och kunskaper om de nationella minoriteternas historia.¹⁵ Det finns också bristande kunskap och förståelse för den judiska utsattheten för hat och hot och den otrygghet den medför. Detta gäller både samhällets institutioner och majoritetssamhället i stort. Det finns därför ett behov av att öka kunskapen om den judiska minoriteten och dess situation både bland allmänheten och det offentliga.

Det offentliga har låg kunskap om nationella minoriteter

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (uppföljningsmyndigheterna) har i sin uppföljning av minoritetspolitiken lyft fram att kunskap om de nationella minoriteterna och minoritetslagen är en utgångspunkt för att kommuner och regioner ska kunna bedriva ett ändamålsenligt arbete med de nationella minoriteternas rättigheter. De flesta kommuner och regioner i förvaltningsområdena har utbildat den egna organisationen om nationella minoriteter, men utanför förvaltningsområdena är det få som har genomfört sådana utbildningar. Många kommuner och regioner, framför allt utanför förvaltningsområdena, uppger att de saknar både kunskap och resurser för det minoritetspolitiska arbetet.¹⁶ Flera andra myndigheter har också rapporterat om kunskapsbrister kring de nationella minoriteterna i den offentliga sektorn. Institutet för språk och folkminnen beskriver exempelvis att det är vanligt att kunskapen om de nationella minoriteterna bärs av enstaka personer i en organisation, vilket gör hanteringen av frågan sårbar i organisationen.¹⁷ Socialstyrelsen konstaterar också att kunskapen om de nationella minoriteterna och minoritetslagen är bristfällig i många kommuner och regioner, spe-

¹⁵ Oscar Österberg, *Minoritet i historien. Allmänhetens uppfattningar om sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa* (Forum för levande historia, 2021), s. 7.

¹⁶ Länsstyrelsen i Stockholms län, *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022 (2023)*, s. 6, s. 25.

¹⁷ Institutet för språk och folkminnen, *Nationella minoriteter 2020* (2021).

cifikt inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården.¹⁸ Även Barnombudsmannen beskriver i en studie att många barn och unga från de olika minoritetsgrupperna upplever att det saknas basal kunskap och förståelse för de olika nationella minoriteterna, allt från huruvida att de överhuvudtaget existerar till att det finns fördomsfulla bilder och stereotyper om dem. Kunskapsbristen gäller i samhället i stort men också i närmiljön, som bland kompisar och i skolan.¹⁹

Brister i kunskapen och förståelsen hos offentligt anställda om den judiska minoritetens behov och förutsättningar riskerar att leda till bedömningar och beslut som begränsar möjligheterna att leva ett judiskt liv. Det påverkar också det offentligas bemötande och service i förhållande till den judiska minoriteten.

Att det i många kommuner och regioner är mycket få personer som arbetar med nationella minoriteter innebär att det är svårt att nå ut med information om nationella minoriteter till kommunens övriga personal. De största kommunerna och regionerna har större möjligheter att göra detta, men också där finns begränsningar. Ett gott exempel på hur det offentliga arbetar för att öka kunskapen om judiskt liv är Malmö stad. Här fungerar Judiskt kunskapscenter i synagogan som en viktig resurs för offentliganställda och skolungdomar, liksom Malmö stadsarkiv som arbetar aktivt för att lyfta fram det historiska judiska livet i staden genom framtagandet av en karta över det judiska Malmö.

Det existerar i dag vissa, men begränsade, möjligheter för kommuner att vidareutbilda sina anställda om den judiska minoriteten samt om judiska traditioner och sätt att leva, bland annat genom folkhögskolan Paideia. Därutöver finns det webbutbildningar om nationella minoriteter framtagna dels av uppföljningsmyndigheterna, dels av några regioner som ligger i framkant i arbetet. Utbildningarna är på en grundläggande nivå och fördjupar sig inte i de olika minoriteternas förutsättningar och bakgrund.

¹⁸ Socialstyrelsen, *Behovet av kunskap om den stärkta minoritetslagen: en kartläggning av behovet av kunskapsstöd inom socialtjänsten (särskilt äldreomsorgen) och hälso- och sjukvården om lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk* (2019), s. 7.

¹⁹ Barnombudsmannen, *Kartläggning av barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i minoritetspolitiken* (2023), s. 22.

Brist på undervisningsmaterial som speglar dagens judar i Sverige

Det ingår i den svenska skolans uppdrag att undervisa om den judiska minoriteten, som en av Sveriges fem nationella minoriteter. Att undervisa om de nationella minoriteternas språk, historia, kultur och rättigheter ingår i läroplanerna för såväl förskola, grundskola som gymnasium. Många unga judar pekar på att det finns ett utvecklingsbehov när det gäller läromedel och undervisningsmaterial om den judiska minoriteten. Det finns också forskning som visar på att det behövs bättre läromedel om den judiska minoriteten och judendomen. Enligt forskning är det ovanligt att judendomen beskrivs utifrån judar som lever i Sverige och med koppling till den nationella minoriteten judar. Det finns också få beskrivningar av den judiska kulturen. Beskrivningarna av judar är ofta enbart baserade på majoritetssamhällets berättelser. Exempelvis jämförs judiska högtider med svenska högtider. I de fall det förflutna beskrivs så avser det många gånger den svenska statens behandling av den judiska minoriteten genom historien.²⁰ Bilden återspeglas av den genomgång av fyra läroböcker i religion som World Jewish Congress nordiska representant har gjort tillsammans med personer i den judiska minoriteten. Genomgången visar att de beskrivningar av judar som förekommer ofta är stereotypa och speglar ultraortodoxa judar eller judar med en koppling till Förintelsen. De flesta fotografier är på män. Läroböckerna återspeglar inte heller att majoriteten av de svenska judarna lever sekulärt eller enligt andra religiösa inriktningar än den ultraortodoxa.

Bristerna i undervisningsmaterialet leder till att många judar inte kan identifiera sig med den bild som presenteras. Det riskerar att medföra att det förmedlas en begränsad och stereotypiserande bild av judar i svenska skolan, särskilt när det gäller hur judar i Sverige lever ett judiskt vardagsliv.

Statens skolverk tillhandahåller ett begränsat material som kan användas som stöd i undervisning om den judiska minoriteten. Framför allt hänvisar myndigheten på sin hemsida till information som finns att hämta hos andra aktörer, till exempel minoritet.se och Judiska museet. Statens skolverk har tidigare på regeringens uppdrag

²⁰ Lina Spjut, "Nationella minoriteter i grundskolans läromedel 2011–2019", *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education* 10:2020:4 (2020), 68, 70 ff.

tagit fram materialet *Tio pinnar i luften*²¹, som handlar om de nationella minoriteternas språk och kultur, i syfte att användas i undervisningen i förskolan och de tidiga åren i skolan. Materialet ska tryckas på nytt hösten 2023, men erbjuds inte digitalt på grund av upphovsrättsliga skäl.

Den judiska minoriteten behöver uppmärksammas mer av det offentliga

I den judiska minoriteten finns ett önskemål om att få tydligare signaler från majoritetssamhället om att det är tillåtet och välkommet att vara jude i Sverige, exempelvis genom att det offentliga ger uttryck för sin kunskap om det judiska. Ett sätt att göra det på är att uppmärksamma judiska högtider och helgdagar. Några goda exempel är politikernas medverkan i de chanukkaljuständningar på offentliga platser i Stockholm, Göteborg och Malmö de senaste åren och statsministerns och olika kommuners uppmärksammande av Rosh Hashana, det judiska nyåret, i sociala medier. Mer vanligt förekommande är att den judiska minoriteten uppmärksammas i samband med Förintelsens minnesdag, vilket inte är en judisk högtid.

4.3 Judisk kultur

För många i den judiska minoriteten i Sverige är möjligheten att ta del av judiska kulturevenemang och medverka i judisk kulturverksamhet primära inslag i deras judiska liv, men möjligheten kantas av vissa utmaningar.

4.3.1 Renässans för judisk kultur, men mer behöver göras

I Stockholm finns ett rikt judiskt kulturutbud, vilket är en möjlighet för ett starkt judiskt liv. I övriga Sverige är utbudet betydligt mer begränsat. Trots att judisk kultur har fått en renässans i Sverige är judisk kultur inte så synlig i offentligheten i dag, inte ens i Stockholm. När det gäller synliggörandet av judisk kultur finns det en konflikt mellan säkerheten och öppenheten. De säkerhetsåtgär-

²¹ Gunilla Lundgren, *Tio pinnar i luften* (Skolverket, 2020).

der som de judiska organisationerna behöver vidta medför att mycket av kulturevenemangen enbart erbjuds medlemmar i församlingarna. Det gör att kulturevenemangen blir mer svårtillgängliga. Det påverkar också möjligheten att använda kulturen som en plats för samtal och möten med icke-judar. Samtidigt är säkerhetsåtgärderna för många en förutsättning för att våga ta del av judiska kulturarrangemang.

Att stärka judisk kultur på andra platser än i Stockholm är något som efterfrågas av den judiska minoriteten. Att judisk kultur är synlig i offentligheten fyller flera funktioner. För det första har den ett värde i sig och fungerar som ett verktyg för att stärka den judiska minoritetens identitet och självkänsla. Den fungerar också som ett sätt att bygga broar till resten av samhället och öka kunskapen och intresset om det judiska bland allmänheten. På orter där det saknas judiska organisationer kan läns museer och länsbibliotek utgöra viktiga arenor för att synliggöra judisk kultur i hela landet.

Det finns ett önskemål i den judiska minoriteten om att stärka förutsättningarna för judisk kultur, både ekonomiskt och på andra sätt. Det behöver göras i ett samspel mellan det judiska civilsamhället och det offentliga. Det finns också ett önskemål om att judisk kultur i offentligheten bättre ska spegla den mångfald av judiska erfarenheter som finns i den svensk-judiska gruppen i dag, och att det ska vara mindre fokus på Förintelsen.

4.4 Svensk-judiskt kulturarv

Att synliggöra det judiska kulturarvet och lyfta fram det som en del av det svenska kulturarvet kan, på liknande sätt som med judisk kultur, fungera som ett erkännande av den judiska minoriteten och ett verktyg för att stärka den judiska minoritetens identitet. Det kan också öka kunskapen om och intresset för det judiska kulturarvet bland allmänheten och förstärka bilden av det judiska kulturarvet som en del av det svenska kulturarvet.

4.4.1 Behov av att bevara och synliggöra det svensk-judiska kulturarvet

Det fysiska judiska kulturarvet i form av byggnader, platser och samlingar finns över hela Sverige, men är inte alltid synligt och tillgängligt för allmänheten.

Det finns flera aktörer som bidrar med insatser för att synliggöra det svensk-judiska kulturarvet. Judiska museet har en viktig uppgift att samla, vårda och visa det svensk-judiska kulturarvet. Andra viktiga aktörer är de judiska församlingarna, länsmuseerna och olika offentliga arkiv.

Underhållet av judiska byggnader och begravningsplatser är på många håll eftersatt. Detta begränsar tillgängligheten till det svensk-judiska kulturarvet och därmed kunskaperna om detsamma. Underhållet av judiska byggnader är också någonting som ofta är kostsamt. Den huvudsakliga möjligheten för judiska organisationer att söka stöd för att bevara synagogor och judiska begravningsplatser är genom statsbidraget för kulturmiljövård som fördelas av länsstyrelserna i enlighet med förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Bidraget kan användas för bevarande av kulturhistoriskt värdefulla miljöer och söks hos länsstyrelserna. Medlen fördelas bland annat till insatser för att bevara byggnader i stadsmiljö och i skifteslandskap, slott, torp, folkrörelsebyggnader och kvarnar. Olika länsstyrelser har under de senaste åren fördelat bidrag till exempelvis vård av synagogor och judiska begravningsplatser. Bidraget täcker dock endast mindre, ofta akuta, insatser. Förbättrade möjligheter för stöd för underhåll av judiska byggnader är därför något som är angeläget.

En del av det svensk-judiska kulturarvet finns bevarat i olika typer av offentliga och privata arkiv. Några centrala offentliga arkiv är Riksarkivet, Kungliga bibliotekets och Nordiska museets arkiv. Det finns också flera stadsarkiv exempelvis i Stockholm, Göteborg och Malmö med samlingar som rör judiskt liv i Sverige. Därutöver finns de judiska församlingarnas och föreningarnas arkiv, samt Judiska museets olika privatarkiv.

En stor del av de offentliga arkivinstitutionerna har påbörjat en inventering eller olika typer av bevarandeinsatser av arkivmaterial som rör svensk-judiskt liv. Ett exempel på en arkivinstitution som har gjort ett mer omfattande arbete är Stockholms stadsarkiv som

har tagit fram en webbsida, *Stockholmskällan*²², som främst riktar sig till skolor med arkivinformation och korta artiklar i olika ämnen.

I bilaga 5 *Svensk-judiskt kulturarv* finns en översiktlig beskrivning av det svensk-judiska kulturarvet och de aktörer som arbetar med att bevara och synliggöra det.

4.5 Judisk skola och utbildning

Judisk utbildning är central för överföringen av judiskt liv och kultur till den yngre generationen. Detta bygger delvis på den starka kunskaps- och utbildningstradition som finns i den judiska minoriteten. Den judiska skolan har blivit en viktigare kanal för överföringen av judisk kultur och judiska traditioner i takt med att familjers kunskapsöverföring har försvagats på grund av assimilering och uttuning.

4.5.1 Oro för judisk förskolas och skolas existens

Mot bakgrund av den centrala roll som judiska skolor har är judiska förskolors och skolors existens och fortlevnad en viktig fråga för den judiska minoriteten. Ökad reglering och diskussioner om ett etableringsstopp för konfessionella skolor har lett till att den judiska minoriteten upplever att judiska förskolors och skolors existens och fortlevnad hotas.

Regeringen har nyligen utrett frågan om konfessionella skolor. I betänkandet *Nya regler för skolor med konfessionell inriktning* föreslogs ett etableringsstopp för konfessionella skolor.²³ I den proposition som föregick lagändringen anger regeringen att definitionen av konfessionella inslag endast tar sikte på vad som anses vara konfessionella inslag i utbildningen inom skolväsendet och syftar inte till någon avgränsning mellan religion, kultur eller tradition i en vidare bemärkelse. Vikten av att regleringen lämnar utrymme för barns och elevers positiva så väl som negativa religionsfrihet förs

²² Stockholms stad. *Stockholmskällan*, u.å., <https://stockholmskallan.stockholm.se/> [hämtad 2023-11-27].

²³ SOU 2019:64.

också fram samt att uppstående gränsdragningsproblematik bör avgöras i rättstillämpningen.²⁴

Regeringen föreslog i juli 2022 ändringar i skollagen med innebörden att det införs ett etableringsstopp för fristående skolor och fristående fritidshem med konfessionell inriktning. Regeringen gick inte vidare med förslaget om ett etableringsstopp, men införde nya bestämmelser i skollagen som trädde i kraft i januari 2023. En viktig förändring är att huvudmän för fristående förskolor och skolor med konfessionell inriktning måste anmäla att de har konfessionell inriktning till Skolinspektionen eller den kommun där verksamheten bedrivs.²⁵ De verksamheter som inte anmäler detta kan riskera sanktioner och indragna tillstånd. En annan förändring är den nya definitionen av begreppet ”konfessionella inslag”.²⁶ Enligt definitionen innebär konfessionella inslag bekännande eller förkunnande inslag som tillhör en viss religion och som initieras och genomförs av huvudmannen eller på dennes uppdrag.

De judiska förskolorna och skolorna är anmälda som konfessionella av sina huvudmän med anledning av att de vill undvika sanktioner och förlorade tillstånd. Judiska Centralrådet och de judiska förskolorna och skolorna menar att detta inte överensstämmer med verksamheternas egentliga innehåll, eftersom de inte betraktar sina verksamheter som konfessionella. De anser att den nya regleringen inte tar tillräcklig hänsyn till skillnaden mellan kulturella traditioner och religiös praxis. De menar också att för den judiska minoriteten är olika sätt att följa traditioner med religiös grund inte nödvändigtvis detsamma som att vara religiös. De framhåller att de judiska inslagen i utbildningen handlar om att förmedla judisk kultur och traditioner som mer eller mindre är sprungna ur religionen. De anser att den nuvarande regleringen åsidosätter den judiska minoritetens rätt att själv definiera vad som är tradition och kultur och vad som tillhör deras religion. En konsekvens är att regleringen riskerar att försvaga överföringen av judisk identitet och kultur till kommande generationer.

Ovanstående argument framfördes av Judiska Centralrådet i remissyttrandet till betänkandet *Nya regler för skolor med konfes-*

²⁴ Prop. 2021/22:157 s. 43 f.

²⁵ 1 kap. 7 a § skollagen (2010:800).

²⁶ 1 kap. 3 skollagen (2010:800).

sionell inriktning.²⁷ De menar att argumenten inte beaktats i propositionen *Tydligare krav på fristående förskolor, skolor och fritidshem med konfessionell inriktning*.²⁸ Judiska Centralrådet anser att verksamheterna nu är nödgade att anpassa sig efter en påtvingad definition där den egna identiteten och kulturutövandet ses som religiöst. Det är en situation som de menar kan leda till att barnens och elevernas möjligheter att utveckla sin judiska identitet och att ta del av och lära sig om sitt judiska kulturarv minskar. Det kan i sin tur leda till att den judiska förskolan och skolan tappar sin centrala roll.

Även om det just nu inte finns något förslag om etableringsstopp för konfessionella förskolor och skolor på riksdagens bord, finns i den judiska minoriteten en oro för att förslaget ska aktualiseras igen. Judiska Centralrådet anser att ett etableringsstopp för konfessionella skolor skulle utgöra ett hinder mot de judiska skolornas expansion och på sikt påverka hela deras existens. Flera judiska organisationer har fört fram att de önskar att skollagen ses över i syfte att värna den judiska minoritetens egenmakt och rätt att definiera vad som är kulturella och traditionella inslag i utbildningen och vad som har koppling till religion.

Utöver frågan om etableringsstopp och regleringen för konfessionella skolor är judisk förskola och skola starkt centrerad till Sveriges tre största städer, vilket innebär att det saknas förutsättningar att gå i judisk förskola och skola för judiska barn som bor i övriga delar av landet. I Malmö finns enbart en judisk förskola och ingen möjlighet till judisk skola. Dessutom erbjuds judiska studier i högstadiet enbart vid Vasa Real i Stockholm.

4.5.2 Utvecklingsbehov när det gäller högre utbildning och forskning i judiska studier

Högre utbildning och forskning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige är något som på olika sätt kan stärka den judiska minoriteten och bidra till att bevara och överföra kunskap om judiskt liv, kultur och kulturarv.

²⁷ Judiska Centralrådet, *Yttrande av Judiska Centralrådet över Utbildningsdepartementets Proposition om etableringsstopp för fristående skolor och fristående fritidshem med konfessionell inriktning* (Stockholm, 2022).

²⁸ Prop. 2021/22:157.

Judiska studier är ett tvärvetenskapligt fält och innefattar flera skilda vetenskapsgrenar. Det består av olika ämnen, såsom kultur, historia, religion, språk och litteratur som erbjuds i form av enstaka kurser på grund- och avancerad nivå. Det är svårt att ge en samlad bild av den högskoleutbildning och forskning i judiska studier som finns i Sverige, eftersom den är utspridd på flera olika lärosäten och det saknas en tydlig väg till forskning inom området. Forskningen är relativt liten till omfattningen och bedrivs inom olika discipliner vid några lärosäten. Det finns inte heller någon tillsatt professur i judiska studier i Sverige. Samarbetet mellan lärosätena är vidare begränsad, både vad gäller högre utbildning och forskning.

Den högre utbildning och forskning som bedrivs i dag har ofta ett starkt fokus på antisemitism och Förintelsen, medan utbildning och forskning inom samhällsvetenskap och humaniora om samtida judiskt liv i Sverige förekommer i mindre utsträckning. Att stärka utbildning och forskning inom judiska studier är en möjlighet att på olika sätt stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige.

En översiktlig beskrivning av utbildning och forskning i judiska studier och om judiskt liv finns i bilaga 4 *Utbildning för och om judiskt liv*.

4.5.3 Folkbildningen kan bidra mer

Folkbildningen har en viktig roll att förmedla kunskaper om judisk kultur och traditioner, både inom den judiska minoriteten och till majoritetsbefolkningen. Folkhögskolan Paideia erbjuder kurser i såväl judisk kultur och historia som i jiddisch och hebreiska, både fysiskt och på distans. Därutöver finns kurser om exempelvis judisk kultur på ett fåtal studieförbund. Folkbildningsrådet har för närvarande i uppdrag att under perioden 2022–2024 fördela statsbidrag för insatser som syftar till att bidra till att nationella minoritetsspråk bevaras och revitaliseras via folkbildningen. En motsvarande satsning på judisk kultur, historia och traditioner saknas dock. En översiktlig beskrivning av folkbildning och utbildning inom judiska församlingar och föreningar finns i bilaga 4 *Utbildning för och om judiskt liv*.

4.6 Trygghet och säkerhet

Trygghet och säkerhet är en absolut förutsättning för att kunna leva ett judiskt liv i Sverige, men möjlighet att leva tryggt och säkert begränsas av den antisemitism som förekommer. Antisemitism är ett grundläggande problem för hela samhället, men har särskilda konsekvenser för den judiska minoriteten. Det leder till hat och hot riktat mot judiska institutioner och enskilda judar, samt olika typer av incidenter och attentat. Attentaten riktar sig framför allt mot synagogor, men även mot judiska organisationer. På grund av antisemitism drabbas judar också av fördomsfulla synpunkter och kommentarer i vardagen. Det bör dock beaktas att det finns skillnader i hur judar i Sverige upplever utsattheten för antisemitism.

Att samhällets insatser inte är tillräckliga för att garantera säkerheten för judiska institutioner och individer är ett allvarligt hinder för judiskt liv. Det gäller viktiga förutsättningar för judiskt liv, såsom judisk organisering, judisk religiös praktik, judisk kultur, skola och annan utbildning. På individuell nivå leder den bristande säkerheten till otrygghet, oro och rädsla. Det begränsar möjligheten att leva ett judiskt vardagsliv och att leva öppet med sin judiska identitet. Frågan om otrygghet, rädsla och bristande säkerhet lyfts av många judar som det allvarligaste hindret för judiskt liv i Sverige.

Under hösten 2023 skedde det enligt polisen en kraftig ökning av antisemitism i Sverige och övriga världen till följd av kriget mellan Israel och Hamas. Det har bland annat lett till betydlig ökning av antalet anmälda hatbrott mot judar i Sverige och en stark ökning av antisemitism i sociala medier.

4.6.1 Antisemitism och hatbrott mot judiska institutioner och judar får konsekvenser för möjligheten att leva ett judiskt liv

Förekomsten av antisemitism i samhället påverkar judar på flera sätt. Undersökningar av svenska judars upplevelser och erfarenheter av antisemitism pekar på att många judar uppfattar antisemitism som ett betydande och växande problem i Sverige och att det har djup-

gående negativa konsekvenser för den judiska minoriteten.²⁹ Antisemitiska hatbrott och trakasserier drabbar inte bara de judar som i blir direkt utsatta, utan leder också till ökad rädsla och otrygghet inom den judiska minoriteten i stort. På en mer individuell nivå medför antisemitismen att judar tvingas reflektera över var och i vilka situationer de kan exponera sin judiska identitet utan att riskera negativa påföljder.

Hat, hot mot och fördomsfulla föreställningar om judiska individer och organisationer har långtgående konsekvenser. Många judar upplever otrygghet och rädsla som en konsekvens av hat och hot mot judiska individer och organisationer. Det kan gälla fysiska påhopp, att möta fördomar eller att bli dömd på förhand utifrån sin judiska identitet. Det finns samtidigt stora variationer inom den judiska minoriteten. Vissa personer lever med rädslan mycket närvarande medan andra inte alls känner sig rädda. En faktor som tycks påverka tryggheten är tillgången till en judisk gemenskap.

Brottsförebyggande rådet (Brå) beskriver i en rapport om antisemitiska hatbrott att många judar är bekymrade över antisemitismens utveckling i Sverige. Rapporten visar att antisemitiska hatbrott hos många judar leder till ångest, otrygghet och oro i vardagen.³⁰ Otrygghet som följer av antisemitiska hatbrott leder till att många individer och judiska institutioner har utvecklat ett säkerhetstänkande. För individer kan det innebära en höjd uppmärksamhetsnivå i vardagen som på olika sätt innebär inskränkningar i handlingsutrymmet och som bland annat kan leda till att de väljer att dölja sin judiska identitet, undviker vissa platser och begränsar sitt deltagande i det offentliga livet.³¹

Rädslan för att bli utsatt för brott påverkar i sin tur judars hälsa och välbefinnande, samt leder till begränsningar i vardagslivet. I en undersökning bland judar i 12 medlemsländer från European Union Agency for Fundamental Rights 2018, konstateras att 9 procent av de svarande i Sverige alltid undviker att bära eller offentligt exponera

²⁹ Se till exempel Katzin 2021 s. 6 f. Kristin Wagrell, *Antisemitismen i Stockholms skolor: en rapport om skolpersonal och elevers upplevelser och tankar kring antisemitiska uttryck i sin skolmiljö* (Stockholms stad, 2022), s. 1 ff. Judiska Centralrådet, *Antisemitismen i Sverige. I svallvågorna av sjunde oktober* (2023).

³⁰ Brottsförebyggande rådet, *Antisemitiska hatbrott*, (2019). s. 10, 76 f.

³¹ Brottsförebyggande rådet (2019), s. 84 f.

föremål som kan identifiera en person som judisk. 26 procent svarar att de gör det ofta.³²

Hamas terrorattack mot Israel den 7 oktober 2023 och det därpå följande kriget har fått och kommer få fortsatta konsekvenser för judar i Sverige och i hela världen, inte minst i form av ökad antisemitism. En studie som Judiska Centralrådet har låtit göra i november 2023 visar också att en stor del av de svarande medlemmarna i de judiska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö upplevde att otryggheten kring att leva med öppen judisk identitet i Sverige försämrats markant under den senaste månaden.³³

Mer om antisemitism finns översiktligt beskrivet i bilaga 7 *Antisemitism*.

Antisemitism skapar otrygghet för barn och unga

I judiska barns och ungas liv är frågan om antisemitism central. Skolan utgör en plats där antisemitismen ofta är tydligt närvarande vilket gör judiska barn och unga särskilt utsatta. Den antisemitism som judiska elever möter eller riskerar att möta i icke-judiska skolor är ett av de största otrygghetsproblemen för den judiska minoriteten. Därtill kommer att det finns en okunskap bland lärare och annan skolpersonal om antisemitism.³⁴ Rädslan för att utsättas för hatbrott och trakasserier påverkar även val av skolor. En undersökning om antisemitism i Malmö stad visar att judiska elever och deras föräldrar väljer skola mycket aktivt utifrån upplevelsen att de flesta skolor i Malmö inte är trygga platser för judiska barn och unga. Det framkommer att judiska barn och unga också kan känna ett utanförskap på grund av bristande inkludering i skolmiljön.³⁵ Det är viktigt att påtala att antisemitism inte bara är ett problem på skolor där det finns judiska barn, utan är något som förekommer i alla skolor.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Folkhälsomyndigheten beskriver i en studie att det förekommer att föräldrar varnar unga judar för trakasserier, exempelvis i kollektivtrafik och vid synagogan. Det framkommer också att unga judar har

³² European Union Agency for Fundamental Rights, *Experiences and perceptions of antisemitism. Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018), s. 37.

³³ Judiska Centralrådet 2023.

³⁴ Wagrell 2022, s. 1.

³⁵ Katzin 2021, s. 6 f.

uppmannats att dölja sina judiska symboler i vissa miljöer och att judiska unga inte anser att det är självklart att våga vara öppna med sin judiska tillhörighet. Det är också vanligt att de tvingas göra riskbedömningar i nya situationer. I studien påtalar unga judar att de anser att det behövs insatser för att minska rasismen gentemot minoritetsgrupper och att kunskapshöjande insatser är nödvändiga för att minska gruppernas utsatthet, bland annat i skolan, på fritidsgårdar och i idrottsklubbar.³⁶

Även i Barnombudsmannens studie av barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i minoritetspolitiken framkommer det att judiska barn utsätts för olika uttryck av antisemitism. Några av barnen beskriver att de kan vara oroliga för att uttrycka åsikter eftersom de inte vet om någon backar upp dem om det kommer hatiska reaktioner. Barnombudsmannen menar att detta i förlängningen kan påverka barns vilja att identifiera sig som nationell minoritet och att vara delaktiga och ha inflytande över minoritetspolitiken. Myndigheten anser att omfattande arbete mot rasism behöver göras i alla delar av samhället, inte bara i skolan.³⁷

Även inom högre utbildning förekommer det att judiska studenter erfar förminskande bemötande, såsom smaklösa skämt om judar och judendom, ofta kopplat till Förintelsen, vilket framkommit i en studie av Universitets- och högskolerådet. I studien framkommer också att judiska studenter upplever att de får stå till svars för konflikten mellan Israel och Palestina. Samtidigt beskriver de högskolan som mer fredad från antisemitism i jämförelse med tidigare i utbildningskedjan.³⁸

Bristande trygghet och säkerhet begränsar judiska organisationer

Eftersom samhällets insatser inte är tillräckliga för att garantera säkerheten för judiska institutioner och individer behöver judiska organisationer vidta egna säkerhetsåtgärder. Alla judiska institutioner har mer eller mindre omfattande säkerhetsarrangemang i form av övervakningskameror, stängsel och säkerhetsglas. Ibland finns också vakter, särskilt i anslutning till större arrangemang. De judiska

³⁶ Folkhälsomyndigheten och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2023, s. 134 ff.

³⁷ Barnombudsmannen 2023, s. 10.

³⁸ Universitets- och högskolerådet 2023, s. 24, 26 ff.

församlingarna i de nordiska länderna har också bildat en gemensam säkerhetsorganisation. Säkerhetsarrangemangen är kostsamma vilket medför att resurser som skulle kunna läggas på annan verksamhet tas i anspråk. Säkerhetsåtgärderna innebär också att de judiska församlingarna och föreningarna ofta inte kan vara öppna med sin verksamhet.

I Umeå, där den judiska föreningen lade ned sin verksamhet efter att ha mottagit hat och hot, har det efter nedläggningen blivit svårare att behålla och föra över judiskt liv mellan generationerna. En konsekvens av det som inträffat där är att många väljer att dölja sin judiska identitet, vilket gör det ännu svårare att hitta en gemenskap. Detta sker inte bara i Umeå utan förekommer på andra orter.

Sammantaget utgör den bristande säkerheten ett omfattande hinder för judisk organisering i Sverige.

4.6.2 Ett långsiktigt offentligt arbete för att motverka antisemitism behövs

Det är Polismyndighetens uppdrag att upprätthålla allmän ordning och säkerhet i samhället. Judiska institutioner såsom församlingar, förskolor, skolor, ungdomsföreningar och äldreboenden är inte garanterade konstant polisskydd, utan Polismyndigheten gör en bedömning i varje enskilt fall.

Judiska Centralrådet och de judiska församlingarna har ett gott samarbete med polisen. Vid större judiska evenemang sker polisbevakning. Det finns dock ett tydligt önskemål i den judiska minoriteten om att staten ska ta ett avsevärt större ansvar för att skydda judiska institutioner. I flera europeiska länder tar också staten ett betydligt större ansvar för säkerheten än i Sverige. I till exempel Danmark och Norge har de judiska församlingarna både fullt polisskydd och statlig finansiering av säkerhetsåtgärder. Även Österrike har ett omfattande skydd både ekonomiskt och polisärt.

Regeringen har inrättat ett statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder som bland annat trossamfund kan söka.³⁹ Det utgör ett viktigt komplement till det arbete som rättsväsendets myndigheter utför. Statskontoret har på regeringens uppdrag sett över ordningen med säkerhetsmedel. Myndigheten konstaterar att bidragsmodellen fun-

³⁹ Förordning (2018:1533) om statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället.

gerar sämst för de organisationer som är särskilt utsatta för hot, våld eller trakasserier. Det beror på att bidraget inte omfattar alla åtgärder som organisationerna behöver, och att det årliga maximala bidragsbeloppet inte täcker deras säkerhetskostnader. Dessutom ger det ansökningsförfarande som finns för bidraget små möjligheter att planera verksamheten långsiktigt. Detta gäller till exempel de judiska församlingarna. Statskontoret föreslår bland annat att regeringen ändrar bidragsförordningen så att en organisation kan få bidrag dels som nu i form av projektbidrag, dels i form av verksamhetsbidrag.⁴⁰

Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 föreslagit att det statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder som bland annat trossamfund kan söka ska ökas permanent med 30 miljoner så att det uppgår till 74 miljoner kronor årligen.⁴¹ Regeringen beslutade i november 2023 om att förstärka stödet till Judiska Centralrådet om 10 miljoner kronor för 2023. Regeringen beslutade samtidigt att ändra förordningen om statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder så att de organisationer som har störst behov av stöd ska kunna få stöd. Regeringen beslutade också att handläggningen av stödet ska flyttas från Kammarkollegiet till Myndigheten för stöd till trossamfund och att ett särskilt verksamhetsbidrag ska införas som syftar till att ge förutsättningar för ett långsiktigt säkerhetsbidrag.⁴²

Regeringen har inom ramen för åtgärdsprogrammet mot antisemitism tagit viktiga initiativ till åtgärder mot antisemitism för perioden 2022–2024, bland annat för att öka kunskaperna om antisemitism och att förstärka det förebyggande arbetet mot antisemitism på nätet.⁴³ Regeringen har också uppdragit till Polismyndigheten att fortsatt utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott och andra brott som hotar demokratin.⁴⁴ Därutöver har regeringen gett Statens skolverk i uppdrag att tillsammans med Forum för levande historia utveckla ett verktyg för ett systematiskt arbete med demokratistärkande insatser i bland annat skolväsendet för att motverka antisemitism och andra former av rasism.⁴⁵ I myn-

⁴⁰ Statskontoret, *Översyn av statsbidraget för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället* (2023), s. 63 ff.

⁴¹ Prop. 2023/24:1.

⁴² Regeringskansliet, *Stödet till Judiska Centralrådet förstärks med 10 miljoner kronor* (2023) <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/10/stodet-till-judiska-centralradet-forstarks-med-10-miljoner-kronor/> [hämtad 23-10-25].

⁴³ Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism (A2022/00999).

⁴⁴ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Polismyndigheten (2022-12-15).

⁴⁵ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens skolverk (2023-06-29).

digheternas delredovisning av uppdraget anges att de siktar mot en lansering av verktyget vid årsskiftet 2023/24. Myndigheterna konstaterar att modellen behöver anpassas och utprövas ytterligare för att nå förskolan och de anpassade skolformerna inom grund- och gymnasieskola. Samtidigt menar myndigheterna att de vill arbeta långsiktigt och erbjuda stöd i användningen av verktyget.⁴⁶

Forum för levande historia har också i uppdrag att under 2022–2024 genomföra kunskapshöjande insatser mot antisemitism där målgruppen bland annat är lärare. I uppdraget ingår att se till att en utbildningsinsats på högskolenivå genomförs i syfte att öka kunskapen om antisemitismens historia och utveckling, samtida antisemitism och dess konsekvenser.⁴⁷ Myndigheten har haft liknande uppdrag sedan 2016. Regeringens åtgärder mot antisemitism beskrivs översiktligt i bilaga 7 *Antisemitism*.

Utöver regeringens arbete pågår det i civilsamhället ett arbete med att motverka antisemitism, exempelvis genom Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) och Stiftelsen Expo.

Trots det arbete som pågår kvarstår stora utmaningar med antisemitism som hindrar judar i Sverige från att leva tryggt och säkert. Det behövs därför ett fortsatt långsiktigt arbete för att motverka antisemitism.

4.7 Inflytande och delaktighet

Ett centralt delområde för minoritetspolitiken är att stärka de nationella minoriteternas möjlighet till inflytande och delaktighet. Förvaltningsmyndigheter ska enligt minoritetslagen ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med minoriteterna i sådana frågor. Barns och ungas inflytande och samråd ska främjas särskilt.

⁴⁶ Statens skolverk och Forum för levande historia, *Demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism. Delredovisning av regeringsuppdrag* (2023), s. 9.

⁴⁷ Uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser mot antisemitism (A2022/00845).

4.7.1 Den judiska minoriteten har sämre tillgång till inflytande och delaktighet i frågor som berör dem

Uppföljningsmyndigheterna har pekat på att den judiska minoriteten i betydligt mindre utsträckning omfattas av kommunernas strukturerade arbete med mål och riktlinjer än andra nationella minoriteter. De har också sämre tillgång till inflytande och delaktighet i frågor som är av betydelse.⁴⁸ Detta utgör ett hinder för den judiska minoriteten att ta del av sina minoritetsrättigheter på kommunal nivå och kan innebära att kommunernas insatser för och med den judiska minoriteten inte är anpassade utifrån målgruppens behov.

Flera av de statliga myndigheterna och ett antal kommuner och regioner genomför samråd med den judiska minoriteten, enskilt eller tillsammans med de andra nationella minoriteterna. I den judiska minoriteten finns en blandad bild av hur dessa samråd fungerar. Å ena sidan uppfattas det som positivt att det offentliga Sverige har ett intresse av att hålla kontakt med minoriteterna, å andra sidan upplevs det som oklart vad ett samråd kan innebära och vilket inflytande som kan förväntas. Det beskrivs att det finns en konstruktiv dialog med vissa myndigheter, men det finns också exempel på motsatsen. Det finns en bild av att samråden fungerar bäst då tjänstepersoner och politiker har enskilda samråd med den judiska minoriteten i stället för samlat med alla nationella minoriteter. Samråden tillsammans med övriga nationella minoriteten handlar ofta om språkfrågor, något som beskrivs som mindre relevant för den judiska minoriteten. I en studie som Länsstyrelsen i Stockholms län har låtit göra nämner de judiska respondenterna också att de skulle vilja samråda med myndigheterna om frågor som myndigheterna inte verkar vilja ta upp, såsom frågor om kosher slakt, om konfessionella skolor och om möjligheten till brit milah.⁴⁹

I många fall är samråd något som tar mycket resurser från de judiska företrädarna. Därför har några myndigheter börjat genomföra samråd tillsammans med andra myndigheter inom närliggande ansvarsområden. Socialstyrelsen genomför till exempel samråd till-

⁴⁸ Länsstyrelsen i Stockholms län, *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2021* (2022), s. 9.

⁴⁹ Emerga, *De nationella minoriteternas erfarenheter av samråd och andra former för inflytande. Intervjustudie genomförd på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget 2022* (2023), s. 21 ff.

sammans med Folkhälsomyndigheten och ett liknande samarbete finns inom några myndigheter inom skol- respektive kulturområdet.

Vår dialog med kommunerna och uppföljningsmyndigheternas rapporter om minoritetspolitikens utveckling pekar på att få kommuner utöver Stockholms stad och Malmö stad har ett mer omfattande arbete för den judiska minoriteten. Det finns dock kommuner där samråden generellt sett fungerar bra. I dessa kommuner uppfattas samråden av den judiska minoriteten som ett positivt steg mot en bättre relation mellan kommunen och minoriteten och som en möjlighet till erkännande av gruppen. I Malmö hålls samråd med den judiska minoriteten enskilt. Samråden är öppna i den meningen att alla som identifierar sig som judiska Malmöbor är välkomna, oavsett organisatorisk tillhörighet. I Göteborg hålls samråden samlade med alla fem minoriteterna närvarande. Där uttrycker den judiska minoriteten att samråden inte känns meningsfulla. De beror bland annat på att samråden i stor omfattning handlar om de nationella minoritetsspråken.

Sammantaget ser vi att det finns ett utvecklingsbehov inom det offentliga med syfte att öka den judiska minoritetens möjligheter till inflytande och delaktighet.

Statliga myndigheters, kommuners och regioners arbete med samråd och med att främja den judiska minoritetens rättigheter i övrigt beskrivs översiktligt i bilaga 3 *Det offentligas arbete med nationella minoriteter*.

4.7.2 Mer kan göras för att barn och unga judar ska få inflytande

Bland unga judar finns det en vilja att engagera sig och delta i samråd, men samtidigt finns en tveksamhet som har att göra med en begränsad tillit till myndigheter. Judiska ungdomar anser att det behöver finnas en medvetenhet i det offentliga om att alla inte vågar vara öppna med sin judiska identitet och att detta kan vara ett hinder för att delta i samråd.

I Barnombudsmannens kartläggning av barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i minoritetspolitiken framkommer att de allra flesta barn i kartläggningen saknar erfarenheter av mer formaliserade former för delaktighet och inflytande i egenskap av att tillhöra en nationell minoritet. De flesta av barnen menar att

bristande kunskaper om nationella minoriteter och deras rättigheter kan utgöra ett hinder för möjligheten till delaktighet och inflytande. Dessutom upplever unga att deras synpunkter inte spelar roll, vilket kan leda till ett lägre engagemang. Barnombudsmannen föreslår att stat, regioner och kommuner kan ta hjälp av barn och låta dem påverka innehåll och utformning för delaktighet och inflytande. Barnombudsmannen anser att det bör säkerställas att de som arbetar med samråd eller andra inflytandeformer har grundläggande kunskaper om de nationella minoriteterna och minoritetslagen.⁵⁰

4.8 Jiddisch

Enligt språklagen har det allmänna ett särskilt ansvar att främja och skydda minoritetsspråken.⁵¹ Jiddisch har i Sverige en viktig funktion som kulturarv och bärare av judiskt liv, traditioner och historia, men för många judar är kopplingen till språket svag. Sverige är, bland de länder vi har undersökt, det enda land där jiddisch har en särskild ställning. Sverige har också den mest omfattande politiken för att stärka, främja och bevara jiddisch.

4.8.1 Flera insatser görs för att stärka jiddisch, men mer behövs för att stärka jiddisch som kulturbärare

Några av de statliga myndigheterna i Sverige översätter information till jiddisch. Det görs dock av få myndigheter och i liten omfattning. I de fall då översättningar görs handlar det främst om information om myndighetens uppdrag och tjänster. I den judiska minoriteten finns inte någon större efterfrågan av översättning av myndigheters information och blanketter till jiddisch samt av myndighetsservice på jiddisch. Den generella uppfattningen är att sådana översättningar inte är meningsfulla eller borde läggas resurser på. De judiska organisationerna har också i dialogen med Länsstyrelsen i Stockholms län fört fram att de önskar att det offentliga åtgärder fokuserar mer på jiddischkultur. Många i den judiska minoriteten önskar att det offentliga, till exempel bibliotek, skolor och kulturinstitutioner ska ha ett större fokus på jiddisch som kulturbärare än vad de har i dag.

⁵⁰ Barnombudsmannen 2023, s. 9–11.

⁵¹ Språklag (2009:600).

Det pågår flera satsningar för på att stärka jiddisch inom ramen för Sveriges handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken. Institutet för språk och folkminnen har till exempel ett uppdrag om språkcentrum för jiddisch och Kungliga biblioteket om resursbibliotek för jiddisch. Lunds universitet har sedan några år tillbaka i uppdrag att utbilda lärare i jiddisch och att erbjuda utbildning i jiddisch.⁵² Dessutom pågår en satsning inom folkbildningen för att bidra till att nationella minoritetsspråk bevaras och revitaliseras. Därutöver har de svenska public service-bolagen i sina sändningstillstånd särskilda villkor som avser nationella minoritetsspråk.⁵³ Det offentligas arbete med jiddisch beskrivs översiktligt i bilaga 6 *Det offentligas arbete med jiddisch*.

4.9 Slutsatser

De möjligheter för judiskt liv som vi beskriver i detta kapitel innebär att det på flera områden finns goda förutsättningar för judiskt liv i Sverige. De hinder som vi beskriver innebär dock att det finns mycket att göra för att ytterligare stärka ett judiskt liv i Sverige. Hindren försvårar möjligheten att föra över kunskap om judisk kultur, traditioner och vardagsliv till yngre generationer, vilket innebär att förutsättningarna för judiskt liv riskerar att försämrats över tid. Det finns samtidigt en potential i form av exempelvis positiv uppmärksamhet kring judisk kultur som är möjlig att bygga vidare på. Samtidigt innebär den assimilering och den sekularisering som pågår att möjligheterna till judiskt liv försvagas. De förändringar som pågår i den judiska minoriteten visar också att förutsättningarna för judiskt liv inte är statiska eller isolerade, utan påverkas av tendenser och förändringar i samhället i stort.

Sammantaget behövs ett antal åtgärder för att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige.

⁵² Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Lunds universitet (U2019/02262 (delvis), U2020/03817 (delvis), U2022/03383 m.fl).

⁵³ Tillstånd för Sveriges Radio AB att sända ljudradio (Ku2019/02006), Tillstånd för Sveriges Television AB att sända tv och sökbar text-tv (Ku2019/02007), Tillstånd för Sveriges Utbildningsradio AB att sända ljudradio, tv och sökbar text-tv (Ku2019/02008).

4.9.1 Flera möjligheter för judiskt liv och jiddisch

Det finns ett starkt judiskt civilsamhälle i Sverige, även om det är begränsat till de större städerna i landet. Det finns också en stark kunskaps- och utbildningstradition i den judiska minoriteten. Det kan dessutom skönjas en renässans för judisk kultur liksom en ökad vilja och stolthet att visa sin judiska identitet. Det märks inte minst bland unga judar i dag. Det finns också ett intresse för judiskt liv och judisk kultur inom den judiska minoriteten och i majoritetssamhället, vilket visar på en potential för att öka kunskaperna om judiskt liv i hela samhället.

Det pågår en renässans för jiddisch och det finns en stark organisering i civilsamhället kring jiddisch. Det görs också omfattande offentliga satsningar för att bevara och främja jiddisch. Över tid har möjligheterna att lära sig jiddisch stärkts.

4.9.2 Flera hinder för judiskt liv och jiddisch

Det allra största hindret för att leva ett judiskt liv är den utbredda antisemitismen i samhället och den bristande säkerhet som finns kring judiska institutioner och individer. Det får djupgående negativa konsekvenser för den judiska minoriteten. Hat och hot mot judiska individer och organisationer gör att många judar upplever otrygghet, oro och rädsla.

Den bristande tryggheten och säkerheten begränsar judars möjligheter att leva ett judiskt vardagsliv och att leva öppet med sin judiska identitet. Det medför svårigheter för judiska organisationer att verka och utvecklas i Sverige och begränsar möjligheten för judisk kultur att synliggöras och utvecklas. De säkerhetsarrangemang som de judiska institutionerna behöver ombesörja är kostsamma och tar resurser från annan verksamhet. Att den judiska minoriteten ska kunna känna sig säker och trygg utgör därför en bottenplatta för judiskt liv i Sverige. Det gäller inte minst för barn och unga.

De processer med assimilation, sekularisering och uttunning som sker i den judiska minoriteten leder till att kunskapen om judisk praktik, judiska traditioner och judisk kultur på sikt försvagas. Det försvårar överföringen av judiskt liv från den äldre till den yngre generationen. Den judiska skolan har blivit en allt viktigare kanal för överföringen av judisk identitet, judisk kultur och traditioner, men

den ökade regleringen kring konfessionella skolor och ett eventuellt framtida etableringsstopp för konfessionella skolor utgör ett hinder för judiska skolor att kunna utvecklas långsiktigt. Det skapar en oro för huruvida judiska skolor i framtiden ska få existera i Sverige. Ett annat hinder för judiskt liv berör tillgången till och kapaciteten hos judiska organisationer, som delvis bottnar i svårigheter att rekrytera till de olika funktioner som finns i församlingar och föreningar. Det är också en utmaning för organisationerna att verka långsiktigt.

Det finns i den judiska minoriteten en oro för att viktiga beståndsdelar i ett judiskt vardagsliv såsom kosher och brit milah inte ska tillåtas framöver. När det gäller brit milah finns det få godkända mohelim i Sverige och rättsliga oklarheter kring bestämmelser om omskärrelser av pojkar. En annan osäkerhet gäller möjligheten att vara ledig från arbete och studier på de judiska helgdagarna, vilket är centralt för att kunna fira vissa av de judiska högtiderna. Det görs också mycket få insatser för att tillgodose judiska äldres behov av att kunna upprätthålla sin kulturella identitet inom äldreomsorgen.

Ett annat hinder för judiskt liv är att den bristande kunskap och förståelse för den judiska minoritetens behov och förutsättningar som finns inom det offentliga. Det avser till exempelvis skolpersonal, personal inom äldreomsorgen och offentliga arbetsgivare. Även allmänhetens kunskap om judisk kultur, traditioner och historia är svag, vilket på sikt påverkar den judiska minoritetens upplevelse av att inkluderas i samhället och möjlighet att leva öppet med sin judiska identitet.

Judisk kultur är trots pågående renässans i Sverige inte så synlig i offentligheten. Det svensk-judiska kulturarvet, i form av judiska byggnader och platser, finns över hela landet, men är ofta inte synligt eller tillgängligt för allmänheten. Dessutom är underhållet av judiska byggnader och platser eftersatt.

Den judiska minoriteten har begränsad möjlighet till inflytande och delaktighet i frågor som är av betydelse för dem i kommunerna. Detta riskerar att leda till att kommunernas aktiviteter och insatser inte anpassas utifrån den judiska minoritetens behov och förutsättningar. Det är också få kommuner utöver storstadskommunerna som har ett mer omfattande arbete för den judiska minoriteten.

I den judiska minoriteten finns det en blandad bild av hur statliga myndigheters samråd med den judiska minoriteten fungerar. Bland unga judar finns det en vilja att engagera sig och delta i samråd, men

det finns också en begränsad tillit till myndigheter. Detta innebär att det finns en potential i att utveckla det offentliga arbetet med delaktighet och inflytande för den judiska minoriteten.

Det offentliga insatser inom ramen för minoritetspolitiken har ofta ett stort fokus på nationella minoritetsspråk, vilket kan vara relevant och viktigt för andra nationella minoriteter. För den judiska minoriteten blir dock detta inte relevant. Bakgrunden är att jiddisch för många judar huvudsakligen har en funktion som kulturbärare, snarare än ett vardagsspråk. Därför överensstämmer inte insatserna till fullo det behov som finns hos den judiska minoriteten.

4.9.3 Behov av åtgärder för att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige

De hinder för judiskt liv som har beskrivits ovan berör olika områden och finns på olika nivåer. Hindren visar att det finns mycket kvar att göra för att stärka judiskt liv i Sverige och för att stärka överföringen av judiskt liv och jiddisch till yngre och framtida generationer. För att stärka förutsättningarna för judiskt liv krävs ett sammanhållet och långsiktigt arbete som omfattar såväl den statliga som regionala och kommunala nivån. Det behövs kraftfulla insatser för att leda, samordna och följa upp arbetet, samt för att sprida kunskaper och ge stöd till olika aktörer. Det är centralt att insatserna görs i dialog och samverkan med den judiska minoriteten.

Det behövs åtgärder inom en rad olika områden, såsom skola, judisk kultur och svensk-judisk kulturarv samt för att långsiktigt stärka judiskt civilsamhälle i hela landet. Kunskapen om judiskt liv hos allmänhet och offentliga organisationer behöver också stärkas, liksom utbildning och forskning om judiskt liv. Därutöver behöver delaktighet och inflytande för den judiska minoriteten utvecklas, inte minst för barn och unga.

Det behövs också åtgärder för att stärka möjligheterna att leva ett judiskt vardagsliv. När det gäller kosher, brit milah och judisk skola behöver den judiska minoriteten kunna känna sig trygg i att dessa är tillgängliga och tillåtna i Sverige, både i dag och i framtiden.

När det gäller jiddisch är det viktigt att de satsningar på resursbibliotek för jiddisch och språkcentrum för jiddisch som regeringen har initierat ges långsiktiga förutsättningarna att utvecklas. Därutöver behöver myndigheters, kommuners och regioners insatser av-

seende jiddisch i större utsträckning utformas utifrån den judiska minoritetens och språkbärarnas behov, till exempel med betoning på språket som kulturbärare.

Avgörande för att stärka ett judiskt liv är att judar i Sverige kan leva öppet, tryggt och säkert. Därför behövs långsiktiga åtgärder som syftar till ökad säkerhet och för att motverka antisemitism i hela samhället.

5 Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034

Detta kapitel innehåller vårt förslag på en nationell strategi för att stärka judiskt liv. Den innehåller ett antal åtgärdsförslag och bedömningar. Vi beskriver också de överväganden som ligger till grund för förslagen.

5.1 Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034

Förslag: En nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034 ska genomföras.

Vi har haft i uppdrag att lämna förslag på en nationell strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer. Strategin ska genomföras inom ramen för politiken för de nationella minoriteterna och med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk. Strategins genomförande ska ske i dialog med den judiska minoriteten som ska ges ett reellt inflytande över arbetet med strategin. Ett jämställdhetsperspektiv ska genomsyra arbetet.

Vi har utgått från Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (ramkonventionen) och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan) som helhet i våra förslag, men vi har lagt särskild vikt vid vissa artiklar.

Ramkonventionen syftar till att skydda nationella minoriteters fortlevnad. Vi har särskilt tagit fasta på artikel 4, 5, 6, 12, 13 i ramkonventionen. Enligt artikel 4 åtar sig konventionsstaterna att där så

är nödvändigt vidta lämpliga åtgärder för att främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör de nationella minoriteterna inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet. Enligt artikel 5 åtar sig parterna bland annat att främja förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter skall kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv. När det gäller artikel 6 åtar sig parterna att vidta åtgärder för att skydda personer som kan utsättas för hot om eller utförande av diskriminerande handlingar, fientlighet eller våld till följd av deras etniska, kulturella, språkliga eller religiösa identitet. Artikel 12 avser åtaganden om att vidta åtgärder på utbildnings- och forskningsområdet för att främja kunskapen om de nationella minoriteters kultur, historia, språk och religion. Artikel 13 avser åtaganden att inom ramen för utbildningssystemen tillkänna dem som tillhör en nationell minoritet rätt att inrätta och driva sina egna utbildningsinstitutioner. Artikel 14 avser rätten för den som tillhör en nationell minoritet att lära sig ett minoritetsspråk.

Språkstadgan syftar till att skydda och främja historiska landsdels- eller minoritetsspråk. Vi har särskilt tagit fasta på artikel 7, 8 och 12. Artikel 7 avser bland annat åtaganden när det gäller att tillhandahålla undervisning i och studier av minoritetsspråk på olika nivåer. Artikel 7 avser också ett åtagande att vid fastläggandet av politiken för minoritetsspråk ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder språken. Artikel 8 avser ett åtagande om utbildning på olika nivåer på nationella minoritetsspråk, medan artikel 12 avser främjande av minoritetsspråk inom kulturell verksamhet och kulturella inrättningar.

Den nationella strategin för att stärka judiskt liv utgör ett tioårigt åtagande med fem uttalade målsättningar där hela samhället ska engageras. Strategin bygger på fokusområden, samordning, uppföljning och kunskapsspridning, samt utsedda pilotkommuner och centrala myndigheter. Vi föreslår att strategin tar sitt avstamp i ett jubileumsår för att högtidlighålla 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige.

För att överbrygga de hinder som finns för att leva ett judiskt liv i Sverige i dag och för att skapa möjlighet till varaktiga förändringar i myndigheter, kommuner och regioner, samt i samhället i övrigt, behöver strategin sträcka sig över en längre tid, förslagsvis tio år.

5.1.1 Målsättningar

Förslag: Den nationella strategin för att stärka judiskt liv i Sverige ska innehålla fem målsättningar som bedöms ha särskild betydelse för att stärka judiskt liv. Varje målsättning rör ett fokusområde där vi föreslår åtgärder som syftar till att nå målsättningarna.

Målsättning: Judar i Sverige kan leva öppet, tryggt och säkert
Fokusområde: Trygghet och öppenhet

Målsättning: Det finns goda möjligheter att leva ett judiskt liv och att överföra judisk kultur och traditioner till barn och unga
Fokusområde: Judiskt liv

Målsättning: Det finns stärkt kunskap, utbildning och forskning om judiskt liv och i judiska studier
Fokusområde: Kunskap, utbildning och forskning

Målsättning: Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv är mer synligt i det svenska samhället
Fokusområde: Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv

Målsättning: Det offentliga arbetet med jiddisch är relevant och framtidsyttande
Fokusområde: Jiddisch

Med utgångspunkt i vår analys har vi identifierat fem målsättningar som gemensamt ska leda till att judiskt liv i Sverige stärks. Till varje målsättning hör fokusområden och åtgärder som är avsedda att uppnå målsättningarna. Målsättningar och fokusområden ska fungera som vägledande för statliga myndigheters, kommuners och regioners arbete inom ramen för strategin. De åtgärder som vi föreslår syftar till att uppnå de olika målsättningarna i strategin.

5.1.2 En nationell samordnare ska utses för att leda och samordna arbetet med strategin

Förslag: En nationell samordnare ska utses inom ramen för kommittéväsendet för att leda och samordna arbetet med strategins genomförande, följa upp det arbete som genomförs, samt sprida kunskaper och ge stöd till berörda aktörer. Samordnaren ska utses för hela strategins tidsperiod.

Syftet med strategin är att den ska leda till varaktiga förändringar i myndigheter, kommuner och regioner och i samhället i övrigt. Därför behövs det en aktör som kan leda och samordna arbetet inom ramen för strategin, följa upp arbetet samt sprida kunskaper och ge stöd till berörda aktörer. Det behövs en aktör som har förmåga att nå ut, entusiasmera och driva på arbetet. Aktören behöver ge regeringen, departementen och myndigheter råd och stöd i syfte att stärka judiskt liv i Sverige, exempelvis genom att tillföra sakkunskap och lyfta fram goda exempel. Den behöver vidare kunna tala med verk samma för att uppmärksamma den judiska minoritetens behov, synliggöra och lyfta frågor till diskussion och skapa en vilja till förändring. För att lyckas med detta behöver det vara en aktör som har förtroende och legitimitet hos de aktörer som berörs, inte minst hos den judiska minoriteten.

Det går att överväga flera myndigheter som skulle kunna vara lämpliga för att leda och samordna arbetet med strategin för judiskt liv. Flera av de myndigheter som i dag har uppdrag rörande nationella minoriteter skulle kunna ansvara för en sådan funktion. Länsstyrelsen i Stockholms län har exempelvis tillsammans med Sametinget i uppdrag att samordna och följa upp genomförandet av minoritetspolitiken samt att sprida kunskap om de nationella minoriteterna och Sveriges åtaganden avseende nationella minoriteter. Länsstyrelsen i Stockholms län ansvarar också för samordning och uppföljning för strategin för romsk inkludering. En annan tänkbar myndighet är Forum för levande historia vars huvuduppdrag är att främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter. Myndigheten har särskilt till uppgift att öka och fördjupa kunskaperna om antisemitism, antiziganism och andra former av rasism och intolerans med fokus på kopplingen mellan historien och samtiden. Myndigheten har också ett tillfälligt uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser om

historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna. Andra myndigheter som har uppdrag som rör nationella minoriteter är Institutet för språk och folkminnen, Kungliga biblioteket, Socialstyrelsen, Statens kulturråd och Statens skolverk. Även om dessa myndigheter i olika omfattning har uppdrag som syftar till att stärka judiskt liv, bedömer vi inte att det är någon av dem som kan ta ett tillräckligt helhetsgrepp när det gäller en strategi för judiskt liv. Om någon av dessa myndigheter skulle ges ett samordnande uppdrag för genomförandet av strategin finns en risk för att ett visst perspektiv av strategin blir dominerande på bekostnad av andra. Arbetet med strategin riskerar också att prioriteras ned i förhållande till övriga uppdrag. I betänkandet *Högre växel i minoritetspolitiken – Stärkt samordning och uppföljning* (SOU 2020:27) framgår att Länsstyrelsen i Stockholms län inom ramen för sitt uppdrag inom minoritetspolitiken då ansåg att det var svårt att nå den politiska beslutsfattande nivån i kommunerna. Myndighetens kontakter inom ramen för uppdraget skedde därför primärt med tjänstepersoner som ansvarade för kommunens samordning av arbetet med nationella minoriteter. Det framgår också att Länsstyrelsen i Stockholm ansåg att det kontinuerliga trycket på stöd från kommuner och regioner medförde att myndighetens möjligheter och utrymme att arbeta med utvecklingsarbete var begränsat. Även om det gått en tid sedan betänkandet publicerades och myndigheten fått en tillfällig resursförstärkning bedömer vi att det är svårt för en enskild myndighet att få genomslag för arbetet. Liknande argument talar också mot att strategin ska samordnas inom Regeringskansliet.

För att kunna få genomslag för strategin föreslår vi att en samordnare utses inom ramen för kommittéväsendet. En sådan samordnare har inte konkurrerande uppdrag och kan därför fokusera på arbetet med strategin för judiskt liv. Den har också en mer fristående roll i förhållande till regeringen och berörda myndigheters arbete. Den kan därför uppfattas som mer oberoende och uppnå en större legitimitet hos fler aktörer. Att samordnaren är fristående från regeringen medför också att den kan arbeta mer långsiktigt, oberoende av vilka som har regeringsmakten. En samordnare inom kommittéväsendet kan också arbeta pådrivande i förhållande till de myndigheter som får i uppdrag att genomföra strategin.

Med en samordnare inom ramen för kommittéväsendet finns det visserligen en risk för att det blir svårare för offentliga aktörer att

känna ett ägarskap för arbetet, samt att arbetet inte införs i ordinarie strukturer efter strategiperiodens slut. Det finns också en risk för att ansvarsfördelningen blir otydlig i förhållande till det uppdrag Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget (uppföljningsmyndigheterna) har att samordna och följa upp genomförandet av minoritetspolitiken samt att sprida kunskap. Trots det anser vi att fördelarna med en samordnare inom kommittéväsendet överväger, inte minst vad gäller möjligheten att nå ut till och påverka berörda aktörer. Det är dock viktigt att den nationella samordnaren i sitt arbete beaktar uppföljningsmyndigheternas uppdrag.

Till en nationell samordnare inom ramen för kommittéväsendet behöver olika myndigheter och aktörer knytas för att arbetet ska få genomslag. Centralt är också att den judiska minoriteten involveras för att säkerställa delaktighet och inflytande under hela strategiperioden. Viktiga uppgifter för samordnaren är att

- leda och samordna arbetet med strategin
- följa upp arbetet inom ramen för strategin
- sprida kunskaper och ge stöd till berörda aktörer
- verka för att centrala myndigheter ska ta initiativ för att genomföra strategin inom ramen för sin verksamhet
- verka för att centrala myndigheter arbetar för att öka kunskapen om judiskt liv inom sina organisationer.

Det ska ingå i samordnarens uppdrag att ta fram indikatorer för att utvecklingen inom området ska kunna följas. Uppföljningsmyndigheternas arbete med att ta fram indikatorer för att mäta utvecklingen inom minoritetspolitiken ska särskilt beaktas i detta arbete. Det samma gäller Institutet för språk och folkminnets och Sametingets uppdrag att ta fram indikatorer som gör det möjligt att följa minoritetsspråkens utveckling. Uppföljningsmyndigheterna följer exempelvis upp hatbrott med antisemitiska motiv och antalet kommuner som erbjuder kulturella aktiviteter för nationella minoriteter inom äldreomsorgen.

Samordnaren ska utses för hela strategiperioden. Det är viktigt att arbetet med genomförandet av strategin riktas mot att på sikt hitta långsiktiga lösningar för styrning och uppföljning i ordinarie strukturer och hur arbetet med att stärka judiskt liv ska fortsätta

efter strategiperiodens slut. I samordnarens uppdrag behöver det därför ingå att verka för att arbetet med att genomföra strategin så långt det är möjligt ska genomföras inom ordinarie strukturer. Till sitt förfogande ska samordnaren ha ett kansli som ska bistå samordnaren.

Ett exempel på en nationell samordnare finns i Tyskland som sedan 2018 har en federal kommissionär för judiskt liv och kampen mot antisemitism placerad vid Inrikesministeriet. Kommissionären är utsedd av regeringen men arbetar självständigt och oberoende. Dennes huvudsakliga uppgifter är att arbeta samordnande i förhållande till berörda myndigheter och aktörer, vara kontaktperson för judiska organisationer och att arbeta kunskapshöjande.

5.1.3 Nära dialog och samråd med judiska minoriteten

Förslag: Genomförandet av strategin ska ske i nära dialog och samverkan med den judiska minoriteten.

En viktig utgångspunkt för strategin för judiskt liv är att den judiska minoriteten involveras och är delaktig i det arbete som genomförs. Det är också centralt i minoritetspolitiken att de nationella minoriteterna ska ges inflytande över frågor som berör dem. Därför behöver den judiska minoriteten på olika sätt vara delaktig i det arbete som genomförs inom ramen för strategin. Genomförandet av strategin behöver ske i nära dialog och samverkan med den judiska minoriteten. Den judiska minoriteten ska involveras i arbetet på olika sätt, på nationell, lokal och regional nivå. Hur detta bör ske behöver avgöras från fall till fall. Det är viktigt att den judiska minoriteten involveras tidigt i processen och att ges goda förutsättningar för att delta. Kungliga bibliotekets arbete med resursbibliotek för jiddisch är ett gott exempel på dialog och samverkan, vilket också har förts fram av den judiska minoriteten. Kungliga biblioteket utsåg i dialog med den judiska minoriteten det judiska biblioteket som drivs av Judiska Församlingen i Stockholm till resursbibliotek för jiddisch. Myndigheten är samordnande, koordinerande och stödjande i förhållande till resursbiblioteket. Ett annat gott exempel är Malmö stad som 2019 tecknade en samverkansöverenskommelse med Judiska Församlingen i Malmö med mål att stärka den judiska minoriteten i Malmö och motverka antisemitism. Inom ramen för överenskom-

melsen arbetar parterna nära tillsammans med att uppnå långsiktiga mål och hantera kortsiktiga frågor. Utöver detta har staden också ett samrådsförfarande med alla judiska Malmöbor, oavsett församlingsorganisering.

5.1.4 Uppföljning och utvärdering av strategin för judiskt liv

Förslag: Arbetet som genomförs inom ramen för strategin för judiskt liv ska följas upp av den nationella samordnaren för strategin.

Strategin ska utvärderas efter halva strategiperioden med utgångspunkt i strategins målsättningar och fokusområden.

I uppdraget till den nationella samordnaren ska det ingå att följa upp det arbete som genomförs inom ramen för strategin. Uppföljningen syftar till att ge regeringen och involverade aktörer en beskrivning av hur långt arbetet med genomförandet av strategin har kommit och underlag för att ta ställning till fortsatta åtgärder. Uppföljningen ska ske årligen utifrån strategins målsättningar och fokusområden och avse det arbete som görs. Uppföljningen ska utgå ifrån de centrala myndigheternas och pilotkommunernas redovisningar av arbetet som de genomför inom ramen för strategin för judiskt liv. Som vi beskriver ovan ska det ingå i samordnarens uppdrag att ta fram indikatorer för att utvecklingen inom området ska kunna följas.

Strategin behöver utvärderas efter halva strategiperioden med beaktande av uppnådda resultat. I utvärderingen ska det ingå att ta ställning till om arbetet inom strategin bör fortsätta i sin nuvarande form eller justeras i någon riktning. I utvärderingen behöver det uppföljningsarbete som Länsstyrelsen i Stockholm genomför inom ramen för sitt uppdrag inom minoritetspolitiken beaktas.

5.1.5 Centrala myndigheter

Förslag: Ett antal myndigheter som är centrala för arbetet med att genomföra strategin för judiskt liv ska utses av regeringen.

Flera myndigheter har kärnuppdrag eller tillfälliga uppdrag som på olika sätt har betydelse för att stärka judiskt liv. Dessa myndigheter är centrala för genomförandet av strategin för judiskt liv. Dessa ska därför utses av regeringen för att genomföra strategin inom ramen för sina verksamheter. Det innebär att de ska ta olika initiativ i syfte att nå strategins målsättningar. Myndigheterna ska också redovisa till den nationella samordnaren om det arbete de genomför inom ramen för strategin. I myndigheternas uppdrag ska det även ingå att stärka kunskapen om judiskt liv bland myndigheternas anställda.

Vi har identifierat ett antal centrala myndigheter som utifrån sina uppdrag bedöms ha relevans för arbetet med att stärka judiskt liv. En myndighet kan ha relevans för flera av målsättningarna i strategin. Myndigheter som är relevanta för att judar ska kunna leva öppet, tryggt och säkert är Forum för levande historia, Polismyndigheten, Statens skolverk och Säkerhetspolisen. När det gäller möjligheten att leva ett judiskt liv och att överföra judisk kultur, och traditioner till barn och unga är Länsstyrelsen i Stockholms län, Myndigheten för stöd till trossamfund, Socialstyrelsen, Statens kulturråd och Statens Skolverk relevanta myndigheter. För att stärka kunskap, utbildning och forskning är Statens skolverk och Vetenskapsrådet relevanta. Myndigheter som är relevanta för att stärka judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv är Institutet för språk och folkminnen, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, länsstyrelserna, Statens historiska museer och Riksantikvarieämbetet. När det gäller jiddisch är det framför allt Institutet för språk och folkminnen, Kungliga biblioteket och Statens skolverk som är relevanta.

Myndigheternas arbete behöver ha en tydlig samordning. Utöver dessa myndigheter behöver regeringen och Regeringskansliet ta ett tydligt ansvar för strategin och dess genomförande.

5.1.6 Pilotkommuner

Förslag: Pilotkommuner ska utses för att under hela strategins tidsperiod bedriva ett utvecklingsarbete för att stärka judiskt liv. Pilotkommunerna ska ges ett årligt statsbidrag.

Kommunerna har en central roll i arbetet med den judiska minoriteten eftersom de ansvarar för verksamheter som är avgörande för ett stärkt judiskt liv, till exempel kultur, skola, modersmålsundervisning, äldreomsorg och trygghet. Kommunerna har också en närmare dialog med medborgarna och kunskap om den lokala kontexten. I dag arbetar kommunerna i lägre utsträckning med minoritetspolitik riktad mot den nationella minoriteten judar jämfört med de andra minoriteterna. Uppföljningsmyndigheterna har påtalat att judar får minst tillgång till sina minoritetsrättigheter på kommunal och regional nivå jämfört med andra nationella minoriteter och att den judiska minoriteten har sämre möjligheter till inflytande i frågor som är av betydelse i kommuner och regioner.

Vi föreslår att regeringen utser ett antal kommuner, pilotkommuner, som ska arbeta särskilt för att stärka judiskt liv. Utvecklingsarbetet i kommunerna behöver ske i nära dialog och samverkan med den judiska minoriteten.

Kommunerna ska utveckla insatser och verksamheter för att stärka judiskt liv i kommunen på lång sikt. Utgångspunkten ska vara strategins målsättningar och fokusområden. Arbetet behöver ske utifrån lokala förutsättningar. I arbetet kan det exempelvis ingå att stärka kunskapen om judisk historia i kommunen, öka inslagen av judisk kultur i kulturutbudet, förstärka arbetet med trygghetsfrågor för den judiska minoriteten och att stärka skolans arbete med och för den judiska minoriteten. Det kan också handla om att vidareutveckla den judiska minoritetens möjligheter till inflytande och delaktighet. Verksamhet för barn och unga ska särskilt prioriteras. I pilotkommunernas arbete ska det ingå att öka kunskapen om den judiska minoriteten bland kommunens anställda. Pilotkommunernas arbete är bredare än det åtagande som kommuner och regioner har i enlighet med lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen). Pilotkommunerna ska ges möjlighet att med stöd av den nationella samordnaren bedriva ett systematiserat arbete och därmed påskynda utvecklingen med att stärka förutsättningarna för judiskt liv i kommunen. Arbetet i dessa kommuner kan därför fungera som en förebild för andra kommuner.

Kommunernas åtagande som pilotkommun ska vara frivilligt. De kommuner som utses till pilotkommuner behöver ha en nuvarande eller historisk koppling till svensk-judiskt liv. Det finns några kommuner där många judar bor och där arbetet för att stärka judiskt liv

därför är särskilt viktigt. De tre storstäderna där det finns judiska församlingar kan ses som de mest självklara.

I ett första skede bör fem pilotkommuner utses. Ett begränsat antal kommuner gör det möjligt att koncentrera utvecklingsarbetet. Det underlättar också för uppföljning och utvärdering av arbetet.

För att skapa möjlighet till ytterligare lokalt utvecklingsarbete kan det efter de inledande åren göras en utbyggnad av satsningen, så att fler kommuner och eventuellt regioner omfattas. Den deltidutvärdering av strategin som föreslås ska därför särskilt beakta pilotkommunernas arbete och om ytterligare kommuner ska utses.

Pilotkommunerna ska utses för hela strategiperioden. Det ger dem förutsättningar för ett långsiktigt åtagande och för att arbetet ska kunna implementeras i ordinarie strukturer. En tydlig strävan i kommunernas arbete behöver vara att det ska bedrivas i ordinarie strukturer, till exempel inom ramen för arbetet med mänskliga rättigheter eller nationella minoriteter.

Enligt uppföljningsmyndigheterna har kommuner och regioner som får statsbidrag för arbetet med nationella minoriteter kommit längre än övriga kommuner i arbetet med nationella minoriteters rättigheter. Det gäller både statsbidrag för att tillhöra ett eller flera förvaltningsområden för finska, meänkieli och samiska och statsbidraget för romsk inkludering. För att stimulera och underlätta pilotkommunernas arbete med att stärka judiskt liv behöver de därför ges ett statsbidrag. Statsbidraget ska vara i nivå med statsbidraget till kommuner som tillhör ett förvaltningsområde och lämnas under den tid som kommunen är pilotkommun.

5.2 Fokusområde: Trygghet och öppenhet

Målsättning: Judar i Sverige kan leva öppet, tryggt och säkert

Trygghet och säkerhet för judiska individer och institutioner är en absolut förutsättning för möjligheten att leva ett judiskt liv i Sverige. Det gäller alla, men i synnerhet barn och unga. Det skapar förutsättningar att leva ett judiskt vardagsliv och för judar att leva öppet med sin judiska identitet. Det skapar också möjligheter för judiska organisationer att verka och utvecklas i Sverige.

Målsättningen relaterar till flera av Sveriges internationella åtaganden. Den relaterar särskilt till åtagandet i ramkonventionen om att vidta lämpliga åtgärder för att främja jämlikhet mellan personer som tillhör de nationella minoriteterna inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet. Den relaterar också särskilt till åtagandet om åtgärder för att skydda personer som kan utsättas för hot eller utförande av diskriminerande handlingar, fientlighet eller våld till följd av deras etniska, kulturella, språkliga eller religiösa identitet.

5.2.1 Uppföljning av statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder

Förslag: Den nya ordningen med statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder som föreslås träda i kraft 2024 ska följas upp med utgångspunkt i den judiska minoritetens behov av trygghet och säkerhet.

Bedömning: Regeringen bör överväga om andra åtgärder behöver vidtas för att garantera den fysiska säkerheten för judiska institutioner och individer.

Det är ytterst statens ansvar att garantera den fysiska säkerheten för judiska församlingar och organisationer. Statsbidraget för säkerhetshöjande åtgärder är ett viktigt komplement till Polismyndighetens arbete.

Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 föreslagit att höja det statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder som bland annat trosamfund kan söka. Regeringen beslutade i november att förstärka stödet till Judiska Centralrådet med 10 miljoner kronor för 2023 för säkerhetshöjande åtgärder. Samtidigt beslutade regeringen att ändra förordningen (2018:1533) om statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället så att de organisationer som har störst behov av stöd ska kunna få stöd. Vi anser att detta är positivt och ett steg i rätt riktning, men att det är för tidigt att avgöra om det är tillräckligt. Vi föreslår därför att den nya ordningen följs upp löpande och att regeringen behöver vara beredd att

göra ytterligare justeringar i syfte att säkra den judiska minoritetens behov av trygghet och säkerhet.

Regeringen bör också överväga om andra åtgärder behöver vidtas för att säkra den fysiska säkerheten för judiska institutioner och individer. Det är nödvändigt att regeringen och berörda myndigheter gör sitt yttersta för att judiska barn, unga och vuxna ska kunna leva tryggt och säkert som judar i Sverige i dag och i framtiden.

5.2.2 Stärkt förmåga hos polisen att bekämpa hatbrott mot judar

Förslag: Polismyndigheten ska ges ett fortsatt uppdrag att utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott mot judar, inklusive IT-relaterade hatbrott.

Arbetet mot antisemitism är nära sammanlänkat med arbetet för att stärka judiskt liv. Judiska Centralrådet och flera andra aktörer har påtalat att det finns brister inom rättsväsendet gällande kodning av hatbrott och okunskap om antisemitism, vilket gör att antisemitiska hatbrott inte registreras som sådana. Enligt Brottsförebyggande rådet är det få anmällda antisemitiska hatbrott som klaras upp. Den judiska minoriteten och deras organisationer beskriver också att graden av uppklarande anmällda hatbrott är mycket låg och att många fall läggs ned omedelbart. Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) har pekat på att kunskapen hos polisen behöver öka.

Polismyndigheten hade under 2022–2023 regeringens uppdrag att fortsatt arbeta med att utveckla och förbättra förmågan att bekämpa hatbrott som hotar demokratin, däribland antisemitiska hatbrott. Polismyndigheten har redovisat att flera insatser vidtagits, till exempel kompetensstärkande åtgärder, ökad samverkan med myndigheter och andra organisationer och ökad dialog med grupper som utsätts för denna typ av brott. I en del polisregioner pågår ett arbete med att stärka förmågan på området men en hel del återstår.

Vi anser att Polismyndighetens förmåga att kunna identifiera och rätt hantera hatbrott mot judar behöver öka. Likaså behöver det säkerställas att kunskapen finns i samtliga polisregioner så att likvärdigheten kan garanteras. Därför anser vi att Polismyndighetens uppdrag ska fortsätta så att polisens förmåga att bekämpa hatbrott mot

judar i hela landet ökar. Ett fortsatt arbete inom myndigheten bidrar också till att öka uppklarandegraden av antisemitiska hatbrott, och kan i förlängningen också leda till att öka anmälningsbenägenheten, genom att förtroendet för polisens kompetens och agerande ökar.

5.2.3 Brottsförebyggande rådet ska genomföra en fördjupad studie om antisemitiska hatbrott

Förslag: Brottsförebyggande rådet ska ges i uppdrag att göra en fördjupad studie av antisemitiska hatbrott.

Bedömning: Regeringen bör överväga om uppdraget till Brottsförebyggande rådet ska ges återkommande.

För att stärka tryggheten och säkerheten för judar i Sverige behöver det förebyggande arbetet mot antisemitism förbättras. Brottsförebyggande rådet publicerade 2019 utifrån regeringens uppdrag en fördjupad studie av antisemitiska hatbrott. Syftet var att få förbättrad kunskap för att kunna stärka det förebyggande arbetet. Någon liknande studie har inte genomförts sedan dess. Situationen för judar i Sverige har inte förbättrats sedan studien publicerades. Det finns därför behov av att en ny uppföljande studie av antisemitiska hatbrott genomförs. Genom att förbättra kunskapen på området kan det förebyggande arbetet mot antisemitism stärkas. Det kan också ge Polismyndigheten ett uppdaterat underlag för att stärka sin förmåga att bekämpa hatbrott mot judar.

Regeringen bör också överväga om uppdraget till Brottsförebyggande rådet ska ges återkommande.

5.2.4 Fortsatt arbete mot antisemitism i skolan

Förslag: Statens skolverk och Forum för levande historia ska ges fortsatta uppdrag för att arbeta med demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism i skolan.

För judiska barns och unga är frågan om antisemitism central. Antisemitism i skolan utgör ett av de största otrygghetsproblemen. Det visar exempelvis rapporter från Malmö och Stockholms stad. Antisemitism är också ett problem på skolor där det inte går några judiska barn. Därtill kommer att det finns en okunskap bland lärare och annan skolpersonal om antisemitism. Därför är det angeläget att alla skolor arbetar med att motverka antisemitism.

Att stärka skolornas förmåga att hantera och undervisa om antisemitism är ett långsiktigt och mödosamt arbete, där enstaka projekt, kurser eller seminarier inte är tillräckliga. Regeringen har vidtagit flera åtgärder på området. Skolverket och Forum för levande historia har regeringens uppdrag att under 2022–2023 tillsammans utveckla ett verktyg för systematiskt arbete med demokratistärkande insatser i bland annat skolväsendet för att motverka antisemitism och andra former av rasism. Vi menar att det är viktigt att myndigheterna får ett fortsatt uppdrag och att fortsätta medel tillförs så att de kan fortsätta sitt arbete med verktyget.

5.2.5 Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism bör fortsätta

Bedömning: Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism bör förlängas efter 2024, då det nuvarande åtgärdsprogrammet löper ut. Insatserna bör utvecklas i förhållande till kommande strategi för att stärka judiskt liv i Sverige.

Regeringen har inom ramen för åtgärdsprogrammet mot antisemitism tagit viktiga initiativ för att motverka antisemitism, bland annat i syfte att öka kunskaperna om och att förstärka det förebyggande arbetet mot antisemitism. Värdefulla verktyg har tagits fram och samarbeten har initierats. Vi har identifierat två åtgärder i programmet som löper ut 2023 och som vi därför föreslår ska förlängas (förslagen 5.2.2 och 5.2.4.).

Vi kan konstatera att antisemitism utgör ett omfattande och allvarligt problem i samhället, och att ett kraftfullt och långsiktigt arbete mot antisemitism behövs. Det finns ett behov av ett samlat arbete mot antisemitism även efter åtgärdsprogrammets slut 2024.

Vi bedömer därför att regeringen bör förlänga åtgärdsprogrammet då den pågående åtgärdsperioden är slut.

Det fortsatta arbetet med insatser mot antisemitism behöver ske i dialog och samverkan med den judiska minoriteten och förhållande till en kommande strategi för att stärka judiskt liv i Sverige.

5.3 Fokusområde: Judiskt vardagsliv

Målsättning: Det finns goda möjligheter att leva ett judiskt liv och att överföra judisk kultur och traditioner till barn och unga

Att det ska finnas goda möjligheter att leva ett judiskt liv och överföra judisk kultur och judiska traditioner från den äldre till den yngre generationen är centralt i en strategi för att stärka judiskt liv. Det gäller såväl i vardagen som på arbete och i skolan och för olika generationer.

Målsättningen relaterar särskilt till Sveriges åtagande om att främja förutsättningarna för att personer som tillhör nationella minoriteter ska kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga delarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

5.3.1 Skollagens definition av konfessionella inslag i utbildning bör ses över

Bedömning: Definitionen av konfessionella inslag i skollagen (2010:800) bör ses över i syfte att större hänsyn ska tas till vad som är kulturella och traditionella inslag snarare än konfessionella inslag i utbildningen. Den judiska minoritetens syn på vad som är kulturella och traditionella inslag och vad som tillhör den judiska religionen bör beaktas i översynen.

Översynen bör beakta artikel 5 i ramkonventionen om nationella minoriteter.

Judisk utbildning spelar en central roll i överföringen av judisk identitet och kultur till yngre generationer. Därför är judiska förskolor och skolors existens och fortlevnad en viktig fråga för den judiska

minoriteten. Ökad reglering och diskussioner om framtida etableringsstopp för konfessionella skolor har lett till att den judiska minoriteten upplever att förskolors och skolors existens och fortlevnad hotas. Frågan om konfessionella skolor har nyligen utretts och nya bestämmelser i skollagen (2010:800) trädde i kraft i januari 2023. En viktig förändring är att huvudmän för fristående förskolor och skolor med konfessionell inriktning måste anmäla att de har en konfessionell inriktning till Skolinspektionen eller den kommun där verksamheten bedrivs (1 kap. 7 a § skollagen). En annan förändring är den nya definitionen av begreppet ”konfessionella inslag”, som innebär bekännande eller förkunnande inslag som tillhör en viss religion (1 kap. 3 § skollagen).

De judiska förskolorna och skolorna är anmälda som konfessionella av sina huvudmän med anledning av att de vill undvika sanktioner och förlorade tillstånd. De judiska förskolorna och skolorna samt Judiska Centralrådet menar att detta inte överensstämmer med verksamheternas egentliga innehåll, eftersom de inte betraktar sina verksamheter som konfessionella. De framhåller att de judiska inslagen i utbildningen handlar om att förmedla judisk kultur och traditioner som mer eller mindre är sprungna ur religionen. De anser också att den nuvarande regleringen åsidosätter den judiska minoritetens rätt att själv definiera vad som är tradition och kultur och vad som tillhör deras religion.

I Judiska Centralrådets remissyttrande till betänkandet *Nya regler för skolor med konfessionell inriktning* (SOU 2019:64) framfördes bland annat ovanstående argument. Judiska Centralrådet menar att dessa synpunkter inte fullt ut beaktats i proposition *Tydligare krav på fristående förskolor, skolor och fritidshem med konfessionell inriktning* (prop. 2021/22:157). De anser att de judiska förskolornas och skolornas betydelse för överföringen av judisk identitet och kultur till yngre generationer kan riskera att minska med nuvarande reglering och med eventuella tillkommande regleringar på området. Judiska Centralrådet menar att regleringarna tvingar de judiska förskolorna och skolorna att anamma en utifrån påtvingad definition av den egna identiteten och kulturutövandet som religiöst betingad. De menar att detta kan leda till att verksamheterna känner sig nödgade att reducera barnens och elevernas möjligheter att utveckla sin judiska identitet och ta del av och lära sig om sitt judiska kulturarv.

Vi anser att det är rimligt att den judiska minoriteten själv ska kunna definiera vad som är kulturella och traditionella inslag i utbildningen och vad som har koppling till religion. Vi menar att definitionen i skollagen går emot intentionen i minoritetslagen om att stärka minoriteternas självbestämmande. Enligt minoritetslagen ska det allmänna främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige, särskilt avseende barns utveckling av kulturell identitet och minoritetsspråk. Därför anser vi att bestämmelserna bör ses över. Översynen bör beakta artikel 5 i ramkonventionen om nationella minoriteter, som uppmanar parterna att främja förutsättningarna för minoriteter att behålla och utveckla sin kultur.

5.3.2 Stärkta medel för litteratur om judiskt liv för barn och unga och deras familjer

Förslag: Bidraget till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser som Statens kulturråd fördelar ska under en femårsperiod förstärkas för att främja utgivningen av litteratur om judiskt liv för barn och unga.

Det har skett en försvagning i den judiska minoriteten när det gäller överföringen av kunskap om judisk kultur och traditioner till barn och unga, mycket på grund av den uttunning och assimilering som pågår. Efterfrågan på litteratur på svenska om judisk kultur och traditioner som riktas mot barn och unga är stor bland judiska familjer. Sådan litteratur efterfrågas också av de judiska förskolorna och skolorna. Publikationerna *Barnens judiska år* och *@Stolt jude*, är exempel på litteratur till barn, ungdomar och vuxna som vill lära sig mer om judisk kultur och traditioner. Utöver dessa publikationer finns få liknande utgivna böcker på svenska som riktar sig till judiska barn och unga.

Statens kulturråd fördelar inom ramen för anslaget till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande (anslag 3.1) stöd till planerad utgivning av nationella minoriteters litteratur. Vi har uppmärksammat att detta stöd har varit översökt vissa år vilket lett till att ansökningar om utgivning av litteratur på svenska som vänder sig till den judiska minoriteten har fått avslag. Stödet är en viktig förutsättning för att

kunna främja utgivningen på området, särskilt då upplagorna är små. Samtidigt är Kulturrådets anslag 3.1 ansträngt. Litteraturstödet, läs- och litteraturfrämjande och kulturtidskrifter är exempel på tre stora bidrag under anslaget 3.1 där Kulturrådet redan tvingas göra hårda prioriteringar, vilket gör att det är svårt för myndigheten att avsätta mer medel för planerad utgivning av nationella minoriteters litteratur. Dessutom har regeringen i budgetpropositionen aviserat en minskning av anslag 3.1 med cirka 2 miljoner kronor. För att det ska vara möjligt att prioritera utgivning av litteratur om judiskt liv för barn och unga behöver medel tillföras anslaget. Vi föreslår därför att anslag 3.1 ska förstärkas under en femårsperiod för att Statens kulturråd ska kunna öka stödet till planerad utgivning av litteratur om judiskt liv för barn och unga.

Genom att öka stödet till planerad utgivning av litteratur om den judiska minoriteten kan fler i målgruppen få tillgång till litteratur av hög kvalitet. Detta bidrar till att på sikt stärka överföringen av judisk kultur till yngre och framtida generationer. Förslaget syftar till att öka kunskapen om judisk kultur och traditioner inom familjer och inom judisk förskola och skola. Förslaget avser litteratur på svenska.

5.3.3 Hänsyn till judiska helgdagar i skola och övrig utbildning

Bedömning: I de obligatoriska skolformerna och gymnasieskolan bör det i högre grad beaktas att judiska barn har behov av ledighet på judiska helgdagar.

Statens skolverk bör i högre utsträckning ta hänsyn till judiska helgdagar när provdatum för nationella prov planeras. Motsvarande hänsyn bör tas inom högre utbildning.

En aspekt av att leva judiskt i den svenska skolan är att kunna fira de judiska högtiderna och helgdagarna. Det kan vara svårt för elever att få ledigt på judiska helgdagar och prov och nationella prov sammanfaller ibland med judiska helgdagar. Diskrimineringsombudsmannen har också påpekat att skolor inte alltid intar en neutral inställning när de bedömer möjligheter till ledighet vid vissa religiösa högtider.

Skolplikt råder i Sverige, vilket innebär att barn måste gå i skolan och delta i den verksamhet som anordnas. Skolan kan bevilja kortare

ledighet för enskilda angelägenheter, till exempel vissa resor, familjehögtider eller religiösa högtider. Om det finns synnerliga skäl, det vill säga mycket starka skäl, får längre ledighet beviljas.

Vi anser att skolor bör ta större hänsyn till judiska helgdagar när de beviljar ledighet och när prov planeras. Det handlar också om att Statens skolverk bör ta större hänsyn till judiska helgdagar i sin planering av datum för nationella prov. Motsvarande hänsyn bör tas inom högre utbildning när till exempel prov och tentamina planeras.

Vi anser också att skolor i större utsträckning bör uppmärksamma judiska högtider och helgdagar för att bland annat bidra till en ökad kunskap och förståelse för judiska högtiderna och helgdagarna.

5.3.4 Möjligheten till brit milah

Bedömning: Regeringen bör överväga åtgärder för att långsiktigt säkerställa möjligheten till brit milah i Sverige.

Brit milah, judisk omskärelse av pojkar, är en tradition som följs av många i den judiska minoriteten. Det beskrivs av många företrädare för den judiska minoriteten som en grundläggande förutsättning för judiskt liv i Sverige.

I Sverige finns sedan 2001 en reglering av icke-medicinsk omskärelse av pojkar, lag (2001:499) om omskärelse av pojkar. Lagen syftar till att sådana omskärrelser ska genomföras på ett betryggande sätt och med hänsyn till barnets bästa.

Det finns vissa oklarheter kring nuvarande bestämmelser om omskärrelser av pojkar som har skapat en osäkerhet i den judiska minoriteten. Det har att göra med tolkningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSF 2001:14) om omskärelse av pojkar. Judiska Centralsrådet menar att det finns ett tolkningsutrymme som i praktiken riskerar att innebära att ingreppet inte längre kan utföras av en mohel med särskilt tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg.

Sverige har genom att ratificera ramkonventionen åtagit sig att främja de nationella minoriteternas möjligheter att bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv. Enligt

minoritetslagen ska det allmänna främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Möjligheten till brit milah bör ses i förhållande till detta.

Mot bakgrund av den centrala betydelse brit milah har för möjligheten till judiskt liv i Sverige är det viktigt att det inte råder några oklarheter om att brit milah fortsatt ska kunna genomföras i Sverige i enlighet med lagen om omskärelse av pojkar. Det finns därför skäl för regeringen att överväga åtgärder för att långsiktigt säkerställa att brit milah är möjligt att genomföra i Sverige.

5.3.5 Stärkt möjlighet att beakta äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet inom äldreomsorgen

Bedömning: Bestämmelserna i lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk bör ses över i syfte att kommuner ska ha en skyldighet att beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet inom äldreomsorgen, även i de fall servicen och omvårdnaden inte erbjuds av personal som behärskar finska, jiddisch, meänkieli, romani chib eller samiska.

För många i den judiska minoriteten är det viktigt att på olika sätt kunna upprätthålla sin judiska identitet när de blir äldre och har behov av äldreomsorg, till exempel inom hemtjänsten. Det upplevs för de flesta som mer centralt än att kunna prata jiddisch. Det är mycket ovanligt att behovet att upprätthålla sin kulturella identitet tillgodoses för personer som inte bor på ett judiskt äldreboende.

I minoritetslagen finns det bestämmelser som anger att kommuner ska beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet. Som lagen är utformad har kommuner en skyldighet att göra detta endast då service och omvårdnad inom äldreomsorgen erbjuds av personal som behärskar finska, jiddisch, meänkieli, romani chib eller samiska (18 §).

Vi ser ett behov av att kommunerna ska beakta judiska äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet inom äldreomsorgen även om servicen och omvårdnaden inte ges av personal som behärskar något av de nationella minoritetsspråken, i det här fallet

jiddisch. Därför anser vi att bestämmelserna i 18 § i minoritetslagen bör ses över i detta syfte.

5.4 Fokusområde: Kunskap, utbildning och forskning

Målsättning: Det finns stärkt kunskap, utbildning och forskning i judiska studier och om judiskt liv

Utbildning om judisk kultur, historia och traditioner stärker överföringen av judiskt liv till yngre judiska generationer. Stärkt kunskap om den judiska minoriteten i majoritetssamhället bidrar till ökad förståelse för den judiska minoritetens behov och förutsättningar.

Målsättningen relaterar till Sveriges åtagande att vidta åtgärder på utbildnings- och forskningsområdet för att främja kunskapen om nationella minoriteters kultur, historia, språk och religion. Den relaterar också till åtagandet att främja förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter ska kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

5.4.1 Stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9

Förslag: Ett stimulansbidrag ska inrättas för att kompensera huvudmän för ökade kostnader i samband med att de anordnar judiska studier enligt förordning (2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolans årskurs 7–9.

Bedömning: förordning (2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolan bör ändras så att det blir möjligt att kostnaderna för särskild utbildningen i judiska studier får överstiga kostnaden för annan utbildning i grundskolan hos huvudmannen.

Judiska studier i högstadiet efterfrågas på fler orter än vad som erbjuds i dag. För närvarande erbjuds utbildningen enbart vid Vasa Real i Stockholm. Enligt förordningen (2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolan får en skolhuvudman, efter tillstånd från Statens skolverk, anordna den särskilda utbildningen i årskurserna 7–9.

Att inte fler huvudmän erbjuder utbildningen kan ha att göra med ökade kostnader för säkerhet och kosher mat. Vi anser att detta behöver beaktas och ersättning bör ges till de huvudmän som vill erbjuda judiska studier på högstadiet.

För att kompensera skolhuvudmän för de ökade kostnader som det medför att anordna judiska studier föreslår vi att ett stimulansbidrag införs. Det syftar till att fler huvudmän ska kunna erbjuda utbildningen. På så sätt kan fler elever på fler orter få tillgång till utbildning i judiska studier, vilket kan bidra till ökad överföring av judisk kultur och traditioner till yngre och framtida generationer.

I Malmö och Göteborg finns också förutsättningar i form av huvudmannaskap och elevunderlag för att kunna anordna utbildning i judiska studier. I Malmö finns dessutom judisk förskola och i Göteborg finns både judisk förskola och grundskola upp till årskurs 6. Med ett högstadium där judiska studier erbjuds kan eleverna få möjligheter till fortsatt utbildning inom judisk kultur, historia, tradition och religion.

Vi vill poängtera att lång erfarenhet av att erbjuda judiska studier på högstadiet finns i Stockholms stad som därför bör kunna ses som en viktig stödjande aktör i uppbyggnaden av högstadieutbildning med judisk profil på andra platser i Sverige.

En problematik är att kostnaden för utbildningen i judiska studier enligt dagens bestämmelser inte får överstiga annan utbildning hos huvudmannen. För att förslaget ska vara genomförbart bör också nuvarande bestämmelse om att kostnaderna för utbildningen inte får överstiga annan utbildning hos huvudmannen tas bort. Det innebär en justering i förordning (2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolan.

5.4.2 Statens skolverk ska ta fram undervisningsmaterial om den judiska minoriteten

Förslag: Statens skolverk ska ta fram undervisningsmaterial om den judiska minoriteten. Materialet ska användas som ett komplement till befintliga läromedel i förskolan, de obligatoriska skolformerna och gymnasieskolan. Uppdraget ska genomföras i dialog med den judiska minoriteten.

Det finns ett stort behov av undervisningsmaterial som på ett nyanserat sätt speglar hur det är att leva som jude i Sverige i dag. Många unga judar pekar på att det finns ett utvecklingsbehov när det gäller läromedel och undervisningsmaterial om den judiska minoriteten. Det finns också forskning som visar att det behövs bättre läromedel om den judiska minoriteten och judendomen.

Statens skolverk erbjuder ett begränsat material om den judiska minoriteten. Framför allt hänvisar myndigheten till externa källor som minoritet.se och Judiska museet. På uppdrag av regeringen har myndigheten tidigare tagit fram materialet *Tio pinnar i luften*, som handlar om de nationella minoriteternas språk och kultur, i syfte att användas i undervisningen i förskolan och de tidiga åren i skolan. Myndigheten har också främjat utgivningen av *@Stolt jude*. Vi menar att det är positivt att böckerna finns och används, men anser att mer behöver göras eftersom materialet inte är heltäckande och inte ger stöd för alla skolformer. Skolverket har också ett uppdrag om nationell samordning av undervisning i nationella minoritetsspråk, men uppdraget inkluderar inte att ta fram undervisningsmaterial om den judiska minoriteten. Därför är det viktigt att någon central aktör som Statens skolverk tar ansvar för att det finns undervisningsmaterial till samtliga aktuella skolformer, och att materialet knyter an till kursplanerna, samt att materialet är aktuellt och relevant.

Vi förslår därför att Statens skolverk ges i uppdrag att utveckla aktuellt undervisningsmaterial om den judiska minoriteten. Materialet ska fungera som ett komplement till befintliga läromedel i förskolan, de obligatoriska skolformerna och gymnasieskolan. Ett sådant komplement kan stärka undervisningen om den judiska minoriteten och ge elever en mer nyanserad bild av svensk-judisk kultur och vad det innebär att vara jude. Uppdraget ska genomföras i dialog med den judiska minoriteten.

5.4.3 Satsning på folkbildning för ökad kunskap om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet

Förslag: För att öka kunskaperna om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet ska en satsning på folkbildningen genomföras under hela strategins tidsperiod.

Det finns ett behov av att stärka kunskapen om judisk kultur och svensk-judisk historia hos den judiska minoriteten och i samhället i övrigt. I dag ges vissa kunskapshöjande insatser bland annat genom uppföljningsmyndigheternas webbplats minoritet.se och inom ramen för Forum för levande historias arbete. Det sker även ett arbete inom det judiska civilsamhället, huvudsakligen i de tre största städerna. Vi ser ett behov av att förstärka möjligheten till bildning för vuxna utanför dessa kanaler.

Vi anser att folkbildningen i ökad kan utsträckning fylla en funktion för att överföra kunskap om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet till yngre och framtida generationer. Folkbildningen når också ut i hela landet. Därför föreslår vi en satsning på folkbildningen under strategins tidsperiod. Förslaget syftar till att fler vuxna ska kunna få tillgång till utbildning om judisk kultur, historia och traditioner genom folkbildningens olika aktörer. Förslaget syftar både till att stärka den judiska minoriteten och öka kunskapen om den judiska minoriteten i majoritetssamhället.

Folkbildningsrådet har i uppdrag att under 2022–2024 fördela statsbidrag för insatser som syftar till att bidra till att nationella minoritetsspråk bevaras och revitaliseras via folkbildningen. Vi föreslår att satsningen förlängs efter 2025 och sträcker sig till 2034. Vi föreslår också att satsningen förstärks och utvidgas så att den även omfattar insatser om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet.

5.4.4 Stärkt högskoleutbildning i judiska studier

Förslag: Ett lärosäte eller utbildningsinstitut ska ges i uppdrag att planera, utveckla och genomföra ett magister- eller masterprogram inom judiska studier.

Förslag: Ett stimulansbidrag ska inrättas för en koordinatorfunktion som ska samordna kurser nationellt och synliggöra olika studiegångar i judiska studier.

Judiska studier i högskolan omfattar olika vetenskapsgrenar. Utbildningen består av ett fåtal kurser på några lärosäten på grund- och avancerad nivå. Detta gör det svårt att se en tydlig väg till forskning inom området. Det finns också ett behov av mer djupgående samarbete mellan olika lärosäten vilket kan skapa möjligheter att täcka ett bredare spektrum av ämnesområde inom judiska studier och samtidigt möjliggöra en mer effektiv användning av lärarresurserna. För att möta dessa utmaningar föreslås att ett lärosäte eller utbildningsinstitut i samarbete med andra lärosäten eller utbildningsinstitut ges i uppdrag att skapa ett magister- eller masterprogram i judiska studier. Det kan stärka bredden och kvaliteten på utbildningen som helhet, göra utbildningen mer internationellt konkurrenskraftig och underlätta vägen till forskarutbildning. I uppdraget bör möjligheterna att kunna ge utbildningen på distans beaktas.

Det finns också ett behov av en nationell funktion som kan samordna och ge en överblick över det samlade kursutbudet på området. En sådan funktion kompletterar det uppdrag som Universitets- och högskolerådet har om att ge information inför högskolestudier och det uppdrag alla lärosäten har att erbjuda studievägledning och yrkesorientering. Via dessa aktörer erhålls inte heller en bild av vilka nationella studiegångar som finns inom judiska studier. Vi föreslår därför att ett stimulansbidrag införs så att en koordinatorfunktion kan inrättas vid något lärosäte. En sådan funktion kan samordna och skapa överblick över vilka kurser som finns och vilka studiegångar som är möjliga att gå för studenter som vill läsa på grund- eller avancerad nivå. En koordinator som har god kännedom om den judiska minoritetens behov kan också ansvara för samordningen mellan olika universitet och Institutet Paideia vad gäller kurser och undervisning. Funktionen kan också bidra till att synliggöra kursutbudet på grund-

nivå för dem som har behov av att fortbilda sig, till exempel lärare, kommunala minoritetssamordnare och bibliotekarier.

Flera lärosäten och Institutet Paideia har tillsammans bred och internationell erfarenhet av att erbjuda judiska studier. Samlat finns upparbetade nätverk på området och en djup förankring i den judiska minoriteten vilket vi menar är viktigt att dra nytta av i satsningen.

Ökade möjligheter att studera judiska traditioner, kultur och litteratur på universitetsnivå bidrar till ökade kunskaper hos den judiska minoriteten, vilket underlättar överföringen av judiskt liv till yngre generationer. Det stärker också kompetensförsörjning i det judiska civilsamhället.

5.4.5 Stärkt forskning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige

Förslag: Vetenskapsrådet ska ges i uppdrag att genomföra en fem-årig forskningssatsning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige. I uppdraget ska ingå medel till en professur.

Forskning i judiska studier och om nutida judiskt liv kan bidra till att stärka judiskt liv och den svensk-judiska kulturen. Den forskning som bedrivs om nutida judiskt liv i Sverige är liten och spridd på flera lärosäten. Tonvikten ligger på modern historia, med starkt fokus på Förintelsen och antisemitism, medan forskning inom samhällsvetenskap och humaniora med bäring på samtida judiskt liv i Sverige är mer sällsynt. Det finns därför ett behov av att långsiktigt stärka och utveckla forskningen inom det området.

Det finns viss samverkan mellan institutioner och mellan lärosäten inom forskningsområdet, men det saknas en funktion som kan samla forskningen på området och samverka med andra universitet och högskolor, både i Sverige och internationellt. En professur kan utgöra en sådan funktion, men i dagsläget finns det inte någon tillsatt professur i judiska studier i Sverige.

Forskningsmedlen som går till judiska studier med fokus på judiskt liv är små och ansökningar om medel som utlyses av till exempel Vetenskapsrådet sker i hård konkurrens med annat inom samma forskningsfält, till exempel kristen historia eller teologi. Det finns en pågående statlig forskningssatsning inom områdena antisemitism

och Förintelsen (U2021/02276), men en liknande statlig satsning på forskning med relevans för judiskt liv i Sverige saknas.

Vi bedömer att det för att skapa en stabil, levande och långsiktig forskningsmiljö inom området judiska studier och judiskt liv behövs statligt stöd. Därför föreslår vi att Vetenskapsrådet ges i uppdrag att genomföra en forskningssatsning inom området judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige. I uppdraget ska ingå medel till en professor. En riktad forskningssatsning kan skapa långsiktiga förutsättningar för att bygga upp forskningen inom området. På sikt kan en sådan satsning också förbättra lärosätenas möjligheter att erbjuda en sammanhängande utbildning från grund- till forskarutbildningsnivå och göra det mer attraktivt för doktorander att söka sig till fältet.

Forskningssatsningen ska samla och stärka svensk forskning på området och behöver ha en internationell prägel. Satsningen behöver pågå under minst fem år för att göra det möjligt att bygga upp en verksamhet. Därefter behöver regeringen ta ställning till fortsatta behov med utgångspunkt i att forskningen i judiska studier och om judiskt liv i Sverige behöver stärkas långsiktigt.

5.5 Fokusområde: Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv

Målsättning: Judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv är mer synligt i det svenska samhället

Att judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv är synligt och bevaras som en del av det svenska kulturarvet har ett syfte i sig, och kan fungera som ett erkännande av den judiska minoriteten som en del av det svenska samhället. Det bidrar också till att öka allmänhetens kunskap om den judiska minoriteten.

Målsättningen relaterar till Sveriges åtagande om att främja förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter ska kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

5.5.1 Jubileumsår – 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige

Förslag: År 2025 ska uppmärksammas för att högtidlighålla 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige.

Förslag: Statliga myndigheter ska ges särskilda uppdrag med anledning av jubileumsåret.

Den judiska minoriteten har en lång historisk närvaro i Sverige, men det var inte förrän 1775 som judar fick bosätta sig i landet utan att konvertera till kristendomen. Den 2 maj 1775 gavs Aaron Isaac tillstånd att bosätta sig i Stockholm och att anordna judiska gudstjänster. År 2025 är det därmed 250 år sedan judiskt liv formellt etablerades i Sverige. Därför föreslår vi att år 2025 uppmärksammas som ett jubileumsår för att högtidlighålla 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige. Under jubileumsåret förväntas olika aktörer delta i högtidlighållandet, men det offentliga behöver ta ett särskilt ansvar inom ramen för sina verksamheter. Därför ska statliga myndigheter ges särskilda uppdrag med anledning av jubileumsåret.

Jubileumsåret behöver genomföras på nationell, regional och lokal nivå. Både den svensk-judiska historien och den mångfald som finns inom den judiska minoriteten i dag behöver lyftas fram och synliggöras genom olika typer av aktiviteter. Det kan handla om att lyfta fram judiska personer och platser. Det kan också handla om verksamheter på museer, bibliotek och i skolor. Inom ramen för jubileumsåret ska barn och unga särskilt prioriteras. Det är också viktigt att synliggöra både kvinnor och män samt flickor och pojkar i arbetet. Genomförandet av jubileumsåret behöver ske i nära samverkan och dialog med den judiska minoriteten.

Förslaget syftar till att öka den judiska minoritetens synlighet i samhället, att skapa ett intresse för den judiska minoriteten och öka kunskapen om judar i Sverige. En större judisk synlighet i samhället kan bidra till förståelse för den judiska minoriteten i Sverige och att samtidigt öka stoltheten över att vara jude i Sverige. Jubileumsåret utgör också startpunkten för arbetet med den nationella strategin för att stärka judiskt liv i Sverige.

Nyligen högtidlighölls det i Tyskland att det i 1 700 år funnits judiskt liv i landet. Då genomfördes ett antal aktiviteter i syfte att göra den judiska gruppen mer synlig. Ett stort antal offentliga insti-

tutioner och organisationer i civilsamhället hade möjlighet att söka medel för att genomföra olika typer av aktiviteter under året. Det tyska exemplet kan fungera som inspirationskälla för jubileumsåret i Sverige.

År 2025 är också 80 år sedan Auschwitz befriades vilket bör beaktas i arbetet med högtidlighållandet.

5.5.2 Förstärkt stöd till det judiska civilsamhället

Förslag: Ett statsbidrag ska inrättas för att öka det judiska civilsamhällets förutsättningar att bidra med insatser på lokal och regional nivå under strategins genomförande. Statsbidraget ska fördelas till olika organisationer i det judiska civilsamhället. Verksamhet för barn och unga ska särskilt prioriteras.

Den judiska minoriteten behöver vara delaktig och ha inflytande över genomförandet av strategin för att stärka judiskt liv. Att ta tillvara den judiska minoritetens kunskap, kompetens och erfarenheter gör arbetet med strategin mer träffsäkert. Det är också centralt i politiken för de nationella minoriteterna att stärka de nationella minoriteternas möjligheter till inflytande i frågor som berör dem.

Det finns ett starkt judiskt civilsamhälle med god kunskap om judisk kultur och jiddisch som redan, på olika sätt, bidrar till att stärka det judiska livet i Sverige, inom en mängd olika områden. Detsamma gäller verksamhet för barn och unga.

Det finns också en tydlig önskan från det offentliga att samarbeta med judiska organisationer på central och lokal nivå. Även om det finns både kunskap och engagemang hos den judiska minoriteten, saknas ofta tid och resurser att möta det offentligas önskemål om samarbete.

För att skapa förutsättningar för den judiska minoriteten att ta en aktiv roll i genomförandet av strategin, bidra med kunskap och erfarenheter och vara delaktiga i genomförandet av strategin på lokal och regional nivå behövs ett ekonomiskt stöd till det judiska civilsamhället.

Det statsbidrag som finns för de nationella minoriteternas organisering och som beslutas av Länsstyrelsen i Stockholms län riktar sig till riksorganisationer. Statsbidraget syftar till att organisatio-

nerna ska kunna företräda minoriteterna på nationell nivå. Det saknas ett statligt bidrag som fördelas till de judiska organisationerna på lokal och regional nivå. För att ge lokala och regionala judiska organisationer förutsättningar att ha en aktiv roll i genomförandet av strategin för judiskt liv föreslår vi att ett nytt statsbidrag inrättas. Det nya statsbidraget ska komplettera statsbidraget till riksorganisationerna och primärt vara ett stöd till lokal judisk organisering.

Det nya bidraget behöver ges under hela strategins varaktighet. Det förväntas ge judiska organisationer bättre förutsättningar att ha en aktiv roll i genomförandet av strategin. Det förväntas också förstärka det judiska civilsamhällets kapacitet under högtidlighållandet av 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige.

Det finns flera myndigheter som beslutar om statsbidrag till civilsamhälles aktörer som skulle kunna vara lämpliga att ges i uppdrag att fördela det nya stödet. Dessa är Länsstyrelsen i Stockholms län, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Myndigheten för stöd till trossamfund. Eftersom regeringen nyligen har uppdragit åt Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Myndigheten för stöd till trossamfund att lämna förslag om organisationsförändring har vi inte kunnat ta ställning till vilken av dessa tre myndigheter som är mest lämplig att fördela det nya stödet.

5.5.3 Stöd till ett judiskt informationscentrum

Förslag: Ett ekonomiskt stöd ska ges till Judiska Centralrådet för att inrätta och driva ett nationellt judiskt informationscentrum. Informationscentret ska förmedla kunskap om judisk kultur, historia, religion och levnadsätt i Sverige.

Majoritetssamhällets kunskap om judisk kultur, historia och traditioner är låg. Det finns ett relativt stort intresse från allmänheten för att lära sig mer om judisk kultur, judisk historia och judiska traditioner. De judiska församlingarna och föreningarna i landet får en stor mängd förfrågningar med önskemål om att besöka synagogan eller om föreläsningar i skolor eller på myndigheter. Det är också vanligt att skolungdomar hör av sig med frågor i samband med undervisning om den judiska minoriteten eller om Förintelsen. De judiska

organisationerna har inte resurser att svara upp mot det behov som finns och det finns inte heller någon naturlig aktör att hänvisa till.

Vi föreslår att ett judiskt informationscentrum inrättas för att svara mot det behov av information om judisk kultur, judisk historia och judiska traditioner som finns. Ansvaret för informationscentret ska ligga hos den judiska minoriteten. Arbetet med informationscentret behöver finansieras av det offentliga. Därför ska ett statsbidrag lämnas till Judiska Centralrådet för att driva informationscentret under hela strategiperioden

Informationscentret ska verka på nationell nivå. Det ska förmedla kunskap om judisk kultur, historia, religion och sätt att leva som jude Sverige i dag. En viktig uppgift för ett informationscenter är att bidra med kunskap, utbildning och material till skolor och lärare. Det kan också bistå lokala judiska församlingar och föreningar med material och på det sättet avlasta dem i kontakten med det offentliga.

Det går att tänka sig ett informationscentrum som en fysisk plats eller som något som tillhandhålls på en webbsida, eller både och. Vi anser att den judiska minoriteten är den som bäst kan avgöra vilken form informationscentret bör ha. En utgångspunkt är att information behöver finnas tillgängligt digitalt för att kunna nå ut i hela landet.

En liknande funktion drivs av Sametinget som sedan 2005 har ett nationellt ansvar att via Samiskt informationscentrum informera om samer och samisk kultur. På lokal nivå finns Judiska kunskapscentret i Malmö som drivs av Judiska församlingen i Malmö med bidrag från Malmö stad. Det tar emot bokade grupper på kostnadsfria visningar och workshops i en interaktiv utställning. Kunskapscentret har också anställda guider, däribland judiska ungdomar. I Köpenhamn driver den judiska församlingen ett judiskt informationscentrum som producerar olika typer av utbildningsmaterial samt tar emot besök och håller föredrag. Dessa verksamheter kan fungera som inspiration för utvecklingen av ett judiskt informationscenter på nationell nivå.

5.5.4 Satsning på Judiska museet

Förslag: Judiska museet ska ges en treårig förstärkning för att kunna stötta museer, arkiv och judiska organisationer över hela landet i syfte att synliggöra det fysiska svensk-judiska kulturarvet.

Judiska museet i Stockholm har en viktig funktion i att synliggöra judisk kultur och fysiskt svensk-judiskt kulturarv både för den judiska minoriteten och samhället i stort. Museet har upparbetade metoder och nätverk för samarbete med både judiska organisationer och majoritetssamhällets kulturinstitutioner.

Det fysiska svensk-judiska kulturarvet är inte begränsat till Judiska museets samling, utan finns utspritt i hela landet i museer och olika typer av arkiv. Materialet är dock inte alltid identifierat eller tillgängligt för det offentliga. Ofta saknas kunskap för att kunna inventera och ställa ut judiska föremål. Judiska museet har i projektet *Traces of Existence* utvecklat en metod för att identifiera judiska föremål i andra museers samlingar. Judiska museet har samarbetat med bland andra Bohusläns museum och har med stöd av metoden kunnat tillgängliggöra delar av det svensk-judiska kulturarvet i museets samlingar.

Vi ser ett behov av att Judiska museet fortsatt ska kunna vara ett stöd till museer, arkiv och judiska organisationer i landet på liknande sätt så att det fysiska svensk-judiska kulturarvet i hela landet synliggörs. Vi föreslår därför en resursförstärkning till Judiska museet under en treårsperiod. Det ger också museet möjlighet till en kraftsamling under jubileumsåret och strategins inledande år. Förstärkningen kan också möjliggöra för Judiska museet att undersöka hur det fysiska judiska kulturarvet kan tillgängliggöras digitalt.

5.5.5 Förstärkt vård av judiska byggnader och platser

Förslag: För att förstärka vården av judiska byggnader och platser ska 10 miljoner öronmärkas årligen inom bidraget för kulturmiljövård under åren 2024–2026.

Synagogor och judiska begravningsplatser har uppförts och anlagts i Sverige sedan mitten på 1800-talet. Synagogor och judiska begravningsplatser, inklusive dess inventarier, utgör därför en viktig del av det svenska kulturarvet. Underhållet av dessa är dock på många håll eftersatt. Detta begränsar tillgängligheten och därmed kunskaperna om det svensk-judiska kulturarvet.

De judiska församlingarnas och föreningarnas möjlighet att få stöd för att bevara och synliggöra det fysiska judiska kulturarvet är begränsad och täcker inte de stora behov som finns. En av få möjligheter till ekonomiskt stöd är bidraget för förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Bidrag kan enligt förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer lämnas för kulturhistoriskt motiverade kostnader bland annat till insatser för bevarande av byggnader i stadsmiljö och i skifteslandskap, slott, torp, folkrörelsebyggnader och kvarnar. Riksantikvarieämbetet fördelar huvuddelen av bidraget till länsstyrelserna som i sin tur fördelar det till olika insatser. Årligen fördelas cirka 270 miljoner kronor till kulturmiljövårdande insatser runt om i landet.

Vi anser att det behövs bättre möjligheter att vårda och bevara svensk-judiska fysiska kulturhistoriska värden. Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 föreslagit att anslaget 7:2, bidrag för kulturmiljövård inom utgiftsområde 17 ska öka med knappt 30 miljoner kronor under åren 2024–2026. Vi föreslår att 10 miljoner kronor av anslaget öronmärks årligen under 2024–2026 för vård av synagogor, judiska begravningsplatser och andra rituella byggnader samt inventarier.

På sikt anser vi att det finns anledning att överväga en mer långsiktig konstruktion för ett ekonomiskt stöd som tar hänsyn till behovet av att bevara det fysiska svensk-judiska kulturarvet.

5.5.6 Det offentliga bör uppmärksamma judiska högtider och helgdagar

Bedömning: Det offentliga Sverige bör uppmärksamma judiska högtider och helgdagar.

Att uppmärksamma judiska högtider och helgdagar signalerar att det är tillåtet och välkommet att vara jude i Sverige, och att det är något som kan vara förenat med stolthet. Det sänder en signal från det offentliga att den judiska minoriteten är en del av Sverige. Uppmärksammandet av judiska högtider kan dessutom öka allmänhetens kunskap om den judiska minoriteten.

Det är dock ovanligt att det offentliga uppmärksammar judiska högtider och helgdagar. Om det förekommer, sker det främst i samband med Förintelsens minnesdag, vilket inte är att betrakta som en judisk högtid eller helgdag.

Vi anser att det offentliga behöver bli bättre på att på olika sätt uppmärksamma judiska högtider och heldagar. Uppmärksammandet kan exempelvis ske genom att offentliga hälsningar görs på sociala medier. Den nationella samordnaren för strategin för judiskt liv bör i dialog med centrala myndigheter och pilotkommuner och den judiska minoriteten ta fram exempel på hur uppmärksammandet kan ske.

5.6 Fokusområde: Jiddisch

Målsättning: Det offentligas arbete med jiddisch är relevant och framtidssyftande

Även om antalet talare av jiddisch är litet har många judar en koppling till jiddisch som kulturarvsspråk. Jiddisch är också en integrerad del i den judiska kulturen. Det offentligas arbete med jiddisch är angeläget, men behöver vara relevant i förhållande till den judiska minoritetens och språkbärarnas behov.

Målsättningen relaterar till Sveriges åtagande i ramkonventionen om att personer som tillhör nationella minoriteter ska kunna bevara de väsentliga delarna i sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv. Den relaterar till åtagande i språkstadgan om att tillhandahålla undervisning i och studier av minoritetsspråk. Den relaterar också till åtagandet att vid fastläggandet av politiken för minoritetsspråk ta hänsyn till behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder språken.

5.6.1 Viktigt att främja jiddisch i Sverige

Bedömning: Det finns ett fortsatt behov av att främja jiddisch så att språket hålls levande i Sverige.

Det pågår värdefulla satsningar med att bevara och främja jiddisch, bland annat med uppdrag till Institutet för språk och folkminnen och Kungliga biblioteket. Det sker även andra insatser inom ramen för regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken. Arbetet relaterar tydligt till Sveriges åtaganden vad gäller språkstadgan. De åtgärder som har initierats av det offentliga för att bevara och främja jiddisch har stöd hos den judiska minoriteten och hos språkbärarna. Vi bedömer att det finns ett fortsatt behov av åtgärder för att främja jiddisch för att språket ska kunna hållas levande i Sverige.

5.6.2 Långsiktiga förutsättningar för språkcentrum för jiddisch

Bedömning: Språkcentrum för jiddisch bör ges en långsiktig finansiering, då nuvarande uppdrag löper ut 2024. Verksamheten bör utvecklas i förhållande till det arbete som görs med resursbiblioteket för jiddisch.

Det finns ett fortsatt behov av stöd och kunskap som underlättar för språkbärare att behålla, ta tillbaka och utveckla jiddisch.

Verksamheten inom Språkcentrum för jiddisch vid Institutet för språk och folkminnen är under utveckling. Värdefulla verktyg har tagits fram och samarbeten har initierats. Det finns också ett intresse från det offentliga och allmänheten för verksamheten, exempelvis genom frågor från kommuner om modersmålsundervisning och biblioteksverksamhet. Myndighetens behovsanalys när det gäller jiddisch pågår fortfarande. Därför ser vi ett behov av en långsiktig utveckling av verksamheten.

Institutet för språk och folkminnens nuvarande uppdrag om Språkcentrum löper ut 2024. Vi bedömer att språkcentrum bör ges en långsiktig finansiering, då uppdraget löper ut. Vi kan också konstatera att verksamheterna vid Språkcentrum för jiddisch och resursbiblio-

teket för jiddisch, såsom de i dag är utformade, angränsar till varandra och i viss mån överlappar varandra. Det gäller framför allt de delar som riktar sig till det offentliga. Det finns därför risker för dubbelarbete och att det blir otydligt till vilken aktör som det allmänna ska vända sig med frågor. I förlängningen påverkar det hur verksamheterna kan nå ut till berörda aktörer. Vi anser därför att den fortsatta utvecklingen av verksamheten vid språkcentrum behöver ske i dialog med Kungliga biblioteket och resursbiblioteket för jiddisch. Den styrgrupp för uppdraget som Institutet för språk och folkminnen har inrättat bör kunna bidra både till denna utveckling och till att vägleda och bistå språkcentrum i arbetet utifrån de långsiktiga behov som identifieras.

5.6.3 Viktigt med uppdrag till Lunds universitet om utbildning av jiddischlärare och utbildning i jiddisch

Bedömning: Det uppdrag och de särskilda medel som tilldelats Lunds universitet för att erbjuda utbildning i jiddisch och att utbilda lärare i jiddisch är centrala för att jiddisch ska kunna bevaras och revitaliseras.

Lunds universitet har sedan ett tiotal år tillbaka i uppdrag att varje läsår erbjuda utbildning i jiddisch. Lärosätet har också sedan 2021 i uppdrag att bedriva utvecklingsarbete och utbildning på jiddisch, däribland med sikte på lärarutbildningar. Arbetet ska främja undervisning i och på minoritetsspråket jiddisch i förskolan, grundskolan, gymnasieskolan och högskolan. I arbetet ska lärosätet föra en dialog med företrädare för den nationella minoriteten. För uppdragen får universitetet särskilda medel årligen.

Det finns bara ett fåtal verksamma jiddischlärare i Sverige och det har inte tidigare funnits några möjligheter att bli behörig lärare i jiddisch. Därför fyller de årliga uppdragen och medlen till Lunds universitet en viktig funktion för den långsiktiga möjligheten för barn att lära sig jiddisch i Sverige. Uppdragen har också varit en förutsättning för lärosätets möjlighet att bygga upp en utbildnings- och forskningsmiljö för universitetsämnet jiddisch. De är därmed centrala för att jiddisch ska bevaras och revitaliseras i Sverige.

5.6.4 Det offentliga ska göra relevanta prioriteringar av arbetet med jiddisch

Bedömning: Det offentliga insatser med jiddisch bör i högre utsträckning utgå från målgruppens behov.

Jiddisch är för den judiska minoriteten centralt som kulturbärare och som ett kulturarv, snarare än att fungera som modersmål. Det finns därför inget behov av att göra översättningar av samhällsinformation eller tillhandahålla service på jiddisch. Däremot kan det finnas skäl att genomföra fler kulturbärande aktiviteter för jiddisch.

Vi anser att det offentliga arbete med att översätta myndighetsinformation och samhällsinformation till jiddisch har fått för stor prioritet i förhållande till andra insatser som det offentliga kan göra för att stärka judiskt liv och jiddisch i Sverige. Ambitionen med det offentliga insatser med språket bör därför ha sin utgångspunkt i att jiddisch är viktigt som kulturbärare. På så sätt kan språk och kultur länkas samman. Centralt i minoritetspolitiken är också att det är de nationella minoriteterna själva som ska definiera sina behov. Vi uppmanar därför det offentliga att noga överväga, i dialog med den judiska minoriteten, hur arbetet med jiddisch ska bedrivas framöver.

6 Konsekvensbeskrivning och kostnadsberäkningar

I detta kapitel redogörs för konsekvenserna av utredningens förslag. Det innehåller också kostnadsberäkningar av förslagen och finansieringsförslag.

6.1 Konsekvensbeskrivningens innehåll

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska en utredning redovisa vilka konsekvenser utredningens förslag får för kostnader och intäkter för staten, kommuner, regioner, företag eller andra enskilda. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt ska dessa också redovisas. När det gäller kostnadsökningar eller intäktsminskningar för staten, kommuner eller regioner ska utredningen föreslå en finansiering. Om förslagen har betydelse för den kommunala självstyrelsen, ska konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

Av utredningens direktiv framgår att vi utöver detta ska redovisa vilka konsekvenser förslagen har för jämställdheten mellan kvinnor och män, när det gäller till exempel möjligheterna att tillgodogöra sig rättigheter som tillkommer dem såsom nationella minoriteter. De förslag som lämnas ska kostnadsberäknas. Vidare ska konsekvensbeskrivningen beakta Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Därutöver ska konsekvensbeskrivningen göras ur ett barnrättsperspektiv utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.

6.2 Konsekvenser för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter

En utgångspunkt i arbetet med att lämna ett förslag till en samlad strategi med syfte att säkra fortlevnad och utveckling av judiskt liv i Sverige har varit Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk. Vi har tagit fasta på Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (ramkonventionen) och europeiska stadgan om minoritetsspråk (språkstadgan). Ramkonventionen syftar till att skydda nationella minoriteters fortlevnad. Den innehåller bestämmelser som ger skydd i många frågor som rör de nationella minoriteterna såsom skydd från diskriminering samt fientlighet och våld, men innehåller även bestämmelser om rätt att använda sitt minoritetsspråk och om religionsfrihet. Den innehåller också bestämmelser som syftar till att främja förutsättningar för att personer som tillhör nationella minoriteter ska kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv. Språkstadgan syftar till att skydda och främja historiska landsdels- eller minoritetsspråk. Den innehåller bland annat bestämmelser som syftar till att ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder minoritetsspråken vid fastläggande av politiken när det gäller minoritetsspråken. Utredningens förslag förväntas leda till att den judiska minoritetens rättigheter tillgodoses i högre utsträckning i statliga myndigheter, kommuner och regioner. De syftar därmed också till att Sveriges åtaganden i ramkonventionen och språkstadgan uppfylls i högre utsträckning. Därutöver förväntas förslagen leda till att andra konventioner om mänskliga rättigheter uppfylls, på kort och lång sikt, exempelvis Förenta nationernas deklaration om rättigheter för personer som tillhör nationella eller etniska, religiösa och språkliga minoriteter.

Förslagen i strategin för att stärka judiskt liv i Sverige syftar sammantaget till att överbrygga hinder som finns för att leva ett judiskt liv i Sverige i dag och för att skapa möjligheter till varaktiga och bestående förändringar i myndigheter, kommuner och regioner, samt i samhället i övrigt. Förslagen har fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer. De syftar också till att främja den judiska minoritetens fortlevnad i Sverige och att skydda och främja jiddisch.

6.3 Konsekvenser för barn och unga som tillhör den judiska minoriteten

Förslagen i strategin syftar till att judar i Sverige kan leva öppet, tryggt och säkert, att det finns goda möjligheter att leva ett judiskt liv och att överföra judisk kultur och traditioner till barn och unga, att det finns stärkt kunskap, utbildning och forskning om judiskt liv och i judiska studier, att judisk kultur och svensk-judiskt kulturarv är mer synligt i det svenska samhället samt att det offentliga arbetet med jiddisch är relevant och framtidsyttande. Förslagen förväntas skapa förbättrade förutsättningar att leva ett judiskt vardagsliv och för att judar i högre grad ska kunna leva öppet med sin judiska identitet, samt för judiska organisationer att verka och utvecklas i Sverige. Förslagen förväntas vidare skapa ökad förståelse för den judiska minoritetens behov och förutsättningar, både i det offentliga och bland allmänheten. Därutöver förväntas de leda till att judar i Sverige kan bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet. De förväntas vidare leda till att judar ska kunna känna en trygghet i att grundläggande beståndsdelar i ett judiskt vardagsliv, såsom kosher, brit milah och judisk skola är tillgängliga och tillåtna i Sverige i dag och i framtiden. De förväntas också bidra till ett väl övervägt arbete för att främja jiddisch. Sammantaget förväntas förslagen leda till ökade förutsättningar för enskilda i den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv i Sverige.

Den judiska minoritetens behov, erfarenheter och önskemål har varit en utgångspunkt i arbetet med förslagen. Förslagen bedöms bidra till ökad egenmakt för personer i den judiska minoriteten genom att insatserna genomgående ska genomföras i dialog och samverkan med den judiska minoriteten, och att den judiska minoriteten, där det är möjligt, ska kunna vara delaktig i genomförandet av strategin.

6.3.1 Konsekvenser för barn och unga som tillhör den judiska minoriteten

En av utredningens målsättningar är att det ska finnas goda möjligheter att leva ett judiskt liv och att överföra judisk kultur och traditioner till barn och unga. Flera av förslagen riktar sig också särskilt till barn och unga. Därutöver är barn och unga prioriterade i flera

förslag. Sammantaget bedöms förslagen ge varaktiga förutsättningar för överföringen av judisk kultur och jiddisch till barn och unga samt framtida generationer.

6.4 Konsekvenser för jämställdhet mellan kvinnor och män

Utredningen ska enligt sina direktiv redovisa konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män, när det gäller till exempel möjligheterna att tillgodogöra sig rättigheter som tillkommer dem som nationell minoritet.

Det finns i dag vissa områden inom vilka vi har identifierat att kvinnor och män inte har samma möjligheter att leva ett judiskt liv. Ett exempel är möjligheten att bära judiska symboler eller smycken offentligt. Risken för att bli utsatt för trakasserier i det dagliga livet har ofta att göra med hur synlig den judiska identiteten är. Män som väljer att bära kippa är mer synliga, och därmed mer utsatta, än kvinnor som till exempel bär ett smycke i form av en Davidsstjärna. Risken för att bli utsatt för antisemitiska trakasserier är också större för ortodoxt klädda judiska män än kvinnor. I läromedel om judendom är det huvudsakligen bilder på judiska ortodoxa män som representerar religionen trots att dessa utgör en liten andel av de religiösa judarna i Sverige. Dessutom finns det få judiska kvinnor i historieskrivningen. Våra förslag adresserar detta på olika sätt.

Utredningens förslag bedöms ge likvärdiga möjligheter för judiska kvinnor och män och flickor och pojkar, att få sina minoritetsrättigheter tillgodosedda. Till exempel bedöms förslagen som rör trygghet och öppenhet bidra till att både judiska kvinnor och män i Sverige kan leva öppet, tryggt och säkert i Sverige. Vi bedömer också att förslagen om kunskap och utbildning bidrar till stärkt kunskap om judiskt liv utifrån både kvinnors och mäns, och flickors och pojkars perspektiv. Detta förutsätter dock att statliga myndigheter, kommuner och regioner och civilsamhället har ett jämställdhetsperspektiv i genomförandet av strategin för judiskt liv.

6.5 Konsekvenser för kommuner och regioner

Utredningens förslag inskränker inte det kommunala eller regionala självstyret. Förslagen innebär inte heller några nya åtaganden eller skyldigheter för kommuner eller regioner. När det gäller förslaget om att utse pilotkommuner, som är frivilligt, följer en ekonomisk ersättning i form av statsbidrag. Förslaget att utse en nationell samordnare inom ramen för kommittéväsendet innebär att kommuner och regioner ges ett förstärkt stöd i arbetet med att tillgodose den judiska minoritetens rättigheter, bland annat i form av rådgivning och kunskapshöjande insatser. Inrättandet av ett judiskt informationscenter förväntas underlätta kommuners och regioners arbete genom att kunskap om judisk kultur, historia, religion och levnads-sätt i Sverige förmedlas.

Förslaget om stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9 innebär att kommuner som skolhuvudman, som väljer att erbjuda denna utbildning, får en ekonomisk ersättning för genomförandet av utbildningen. Förslaget bedöms därför inte medföra ökade kostnader för kommuner.

Förslaget om fortsatt uppdrag till Statens skolverk och Forum för levande historia för att arbeta med demokratistärkande insatser i skolan förväntas bidra till att skolornas förmåga att hantera och undervisa om antisemitism inom ramen för kunskaps- och värdegrunds-uppdraget ökar.

6.6 Konsekvenser för statliga myndigheter

Vi har identifierat 15 myndigheter och samtliga länsstyrelser som centrala för strategins genomförande. Därutöver berörs ett antal myndigheter särskilt av några specifika förslag.

Förslaget att utse en nationell samordnare inom ramen för kommittéväsendet förväntas i begränsad omfattning påverka Länsstyrelsen i Stockholms läns arbete med samordning och uppföljning av minoritetspolitiken samt uppdraget att sprida kunskap om de nationella minoriteterna. Samordnarens arbete förväntas komplettera myndighetens arbete i de delar som rör den judiska minoriteten. Den nationella samordnaren ska dessutom arbeta pådrivande i förhållande till berörda aktörer, vilket förväntas underlätta arbetet för Läns-

styrelsen i Stockholm. En förutsättning är att myndigheterna har en nära dialog med varandra.

Brottsförebyggande rådet föreslås få ett uppdrag att göra en fördjupad studie av antisemitiska hatbrott. Det är ett uppdrag myndigheten har haft tidigare. Förslaget bedöms därför få begränsade konsekvenser för myndigheten.

Polismyndigheten föreslås få ett fortsatt uppdrag att utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott mot judar. Förslaget innebär en fortsättning på ett pågående uppdrag och bör därför inte innebära nya arbetsuppgifter för myndigheten.

Statens skolverk och Forum för levande historia föreslås få fortsatt uppdrag att arbeta med demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism i skolan. Förslaget innebär en fortsättning på ett pågående uppdrag och bör därför inte innebära nya arbetsuppgifter för myndigheterna.

Statens skolverk föreslås också ta fram undervisningsmaterial om den judiska minoriteten. Myndigheten har ett samlat ansvar (sektorsansvar) för frågor om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken. Myndigheten har också haft ett liknande uppdrag tidigare. Därför bedöms förslaget få begränsade konsekvenser för myndigheten.

Förslaget om att förstärka bidraget till litteratur, kulturtidskrifter och läsrämjande insatser som Statens kulturråd fördelar bedöms få begränsade konsekvenser för myndigheten eftersom det är ett bidrag som myndigheten redan fördelar.

Förslagen om satsningar på högre studier och forskning i judiska studier bedöms medföra att lärosätena får en ökad kapacitet att erbjuda utbildning. Förslagen innebär att forskningen stärks, särskilt om en professur inrättas. De berörda lärosätena kommer också att påverkas genom att de tillförs medel, men de förväntas också medfinansiera satsningarna inom sina egna anslag.

Förslaget om att Vetenskapsrådet ska genomföra en femårig forskningssatsning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige bedöms innebära ett nytt sakområde för myndigheten och att myndigheten kan behöva inhämta kunskap om området.

Ett antal myndigheter med relevans för att stärka judiskt liv föreslås ges särskilda uppdrag med anledning av högtidlighållandet av 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige. Uppdraget bedöms kunna genomföras inom ramen för myndigheternas ordinarie arbete.

Länsstyrelserna bedöms påverkas i marginell omfattning av förslaget att prioritera det judiska fysiska kulturarvet inom ramen för bidraget till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Detta eftersom det är ett bidrag som myndigheterna redan handlägger.

För övriga myndigheter som är centrala för genomförandet av strategin bedöms utredningens förslag få begränsade konsekvenser.

6.7 Övriga konsekvenser

Förslagen om fortsatt uppdrag till Polismyndigheten att utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott mot judar, uppdrag till Brottsförebyggande rådet att göra en fördjupad studie av anti-semitiska hatbrott samt att Statens skolverk och Forum för levande historia ska få fortsatta uppdrag att arbeta med demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism i skolan förväntas minska förekomsten av antisemitiska hatbrott. Därutöver bedöms utredningens förslag inte ha några konsekvenser i det brottsförebyggande arbetet.

Förslagen bedöms inte innebära ökade kostnader eller intäkter för företag eller andra enskilda. De bedöms inte få några konsekvenser för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag eller för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

6.8 Kostnadsberäkningar

Våra förslag beräknas medföra en kostnad på 59,5 miljoner kronor under strategins första år 2025. År 2026 beräknas kostnaden till 58 miljoner kronor och år 2027 till 48 miljoner kronor. Därefter beräknas kostnaden till 33 miljoner kronor årligen under åren 2028–2029 och 28,5 miljoner kronor årligen under åren 2030–2034.

6.8.1 En nationell samordnare utses för att leda och samordna arbetet med strategin

Kostnaden för den nationella samordnaren beräknas till 7 miljoner kronor per år. Vi har utgått ifrån en samordnare som arbetar heltid och ett kansli som bistår utredaren med motsvarande 3–4 årsarbetskrafter. Kansliet behöver också ha medel för att arvoda personer, exempelvis experter eller referenspersoner. Det behöver också finnas medel för att upphandla olika typer av tjänster, att sprida information och anordna möten och konferenser.

Kostnadsberäkning

Lönekostnader, inklusive lönekostnadspåslag och overheadkostnad (5,0 årsarbetskrafter) beräknas till 6 miljoner kronor. Därtill kommer omkostnader på 1 miljoner kronor.

6.8.2 Centrala myndigheter

Ett antal myndigheter föreslås utses för att genomföra arbetet med strategin för judiskt liv. Arbetet föreslås genomföras inom myndigheternas befintliga anslag och innebär därför inga ökade kostnader.

6.8.3 Pilotkommuner

Förslaget om att utse pilotkommuner som ska bedriva ett utvecklingsarbete under hela strategins tidsperiod bygger på att ett statsbidrag fördelas till fem kommuner under 10 år. Utredningen har antagit att de tre största kommunerna och ytterligare två större kommuner kommer att ansöka om att bli pilotkommun och därmed ta del av statsbidraget. Den årliga kostnaden uppgår vid detta antagande till 10,5 miljoner kronor.

Kostnadsberäkning

Statsbidraget till pilotkommunerna har beräknats med utgångspunkt i statsbidraget för kommuner som tillhör något förvaltningsområde, som regleras i förordning (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Enligt förordningen beräknas statsbidrag till en kommun med utgångspunkt i dels ett grundbelopp om 660 000 kronor, dels antalet invånare i kommunen. Kommuner med 400 000 invånare eller mer får 4 grundbelopp. Kommuner med upp till 100 000 invånare får 2 grundbelopp och kommuner upp till 80 000 invånare får 1,5 grundbelopp. Beräkningen av statsbidraget till pilotkommunerna utgår från att statsbidraget fördelas på motsvarande sätt, vilket innebär 10,5 miljoner kronor i statsbidrag.

6.8.4 Stärkt förmåga hos polisen att bekämpa hatbrott mot judar

Polismyndigheten föreslås få ett fortsatt uppdrag att utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott mot judar. Uppdraget är en fortsättning på ett befintligt uppdrag som myndigheten i dag genomför inom ramen för befintligt anslag. Uppdraget föreslås även fortsättningsvis genomföras inom ramen för befintligt anslag och innebär därför inga ökade kostnader.

6.8.5 Fortsatt arbete mot antisemitism i skolan

Förslaget innebär att Statens skolverk och Forum för levande historia får fortsatta medel under åren 2025–2027 för att arbeta med demokratistärkande insatser i syfte att motverka antisemitism och andra former av rasism i skolan. Kostnaden för uppdraget beräknas till 10 miljoner kronor årligen.

Kostnadsberäkning

Under 2023 fick Statens skolverk och Forum för levande historia 10 miljoner kronor för genomförande av uppdraget, 5 miljoner till respektive myndighet. Utredningen har bedömt att myndigheterna behöver tillföras medel i samma omfattning som under år 2023.

6.8.6 Brottsförebyggande rådet ska genomföra en fördjupad studie om antisemitiska hatbrott

Förslaget innebär att Brottsförebyggande rådet ska göra en fördjupad studie av antisemitiska hatbrott under 2025. Kostnaden för att genomföra uppdraget beräknas till 1,5 miljoner kronor.

Kostnadsberäkning

Brottsförebyggande rådet har tidigare genomfört en fördjupad studie som myndigheten tillfördes 1,5 miljoner kronor för. Vi bedömer att det är rimligt att kostnaden för förslaget är i samma storleksordning som vid det tidigare uppdraget. Vi har utgått från att uppdraget ges under strategins första år 2025.

6.8.7 Stärkta medel för litteratur för barn, unga och familjer

Förslaget innebär en ökning av de medel som Statens kulturråd redan fördelar inom ramen för anslaget till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande (anslag 3.1). Vi bedömer att det är rimligt att ytterligare 0,5 miljoner kronor årligen tillförs anslaget för stöd till planerad utgivning av litteratur med särskilt fokus på judiskt liv för barn och unga under 2025–2029.

Kostnadsberäkning

Vi har utgått från det belopp som beviljades boken Barnens judiska av Statens kulturråd år 2022, det vill säga 100 000 kronor. Vi gör bedömningen att minst fem böcker bör kunna finansieras per år under fem år. Det vill säga 0,5 miljoner kronor/år.

6.8.8 Stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9

Förslaget innebär att ett permanent stimulansbidrag inrättas för att kompensera huvudmän för ökade kostnader i samband med att de anordnar judiska studier enligt förordning (2011:398) om särskild

utbildning med judiska studier i grundskolan. Vi beräknar att kostnaden för stimulansbidraget är 2 miljoner kronor per år.

Kostnadsberäkning

Stockholms stad är den enda huvudman som i dagsläget erbjuder den särskilda utbildningen i judiska studier i årskurs 7–9. Vi har utgått från Stockholms stads beräkningar för att beräkna merkostnader för den särskilda utbildningen i judiska studier.

Stockholm stad beräknar en merkostnad på 10 000 kronor per elev för utbildningen. Vi har räknat med att cirka 100 elever omfattas av utbildningen i Stockholms stad och 100 elever i Göteborgs och Malmö stad. Total kostnad för stimulansbidraget blir 2 miljoner per år. De kostnader som tillkommer för att kommunerna ska kunna starta upp den särskilda utbildningen bör ligga inom ramen för deras uppdrag att ge grundskoleutbildning.

6.8.9 Satsning på folkbildning för ökad kunskap om judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet

Förslaget innebär att Folkbildningsrådets uppdrag att under perioden 2022–2024 fördela statsbidrag för bevarande av de nationella minoritetsspråken via folkbildningen förlängs efter 2025. Förslaget innebär också att satsningen förstärks och utvidgas så att den även omfattar judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet.

Vi bedömer att kostnaden för förslaget är 2 miljoner kronor årligen under strategins tidsperiod.

Kostnadsberäkning

Vi har utgått från den befintliga satsningen på folkbildningen för bevarande av de nationella minoritetsspråken som finansieras genom anslag 7:1 Åtgärder för nationella minoriteter, anslagspost 18. Satsningen är på 9,5 miljoner kronor årligen.

Folkbildningsrådet beviljade inom ramen för satsningen runt 2 miljoner kronor för insatser för bevarande av jiddisch. Vi föreslår

att motsvarande belopp avsätts för ökad kunskap om judisk kultur och svensk-judisk historia.

6.8.10 Stärkt högskoleutbildning i judiska studier

Förslaget innebär att ett lärosäte eller utbildningsinstitut ska ges i uppdrag att planera, utveckla och genomföra ett magister- eller masterprogram inom judiska studier. I förslaget ingår även ett stimulationsbidrag för en koordinatorfunktion. Den totala kostnaden uppskattas till 4 miljoner kronor per år under åren 2025–2027.

Kostnadsberäkning

Kostnadsberäkningen utgår från ett behov av två lärartjänster där varje tjänst har 100 procent undervisningstid. En ungefärlig schablonkostnad per år för en heltidslärartjänst (inklusive till exempel overheadkostnader) är 1,6 miljoner kronor. Vi beräknar att en koordinatortjänst har samma kostnad som en lärartjänst på halvtid. Den årliga kostnaden för förslaget uppgår därmed till 4 miljoner kronor. Vi anser också att det är rimligt att lärosätena medfinansierar satsningen via sina egna anslag.

6.8.11 Stärkt forskning i judiska studier om nutida judiskt liv i Sverige

Förslaget innebär att Vetenskapsrådet ges i uppdrag att genomföra en femårig forskningssatsning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige. Kostnaden beräknas till 4 miljoner kronor årligen under åren 2025–2029.

Kostnadsberäkning

Beräkningen utgår från den satsning som gjorts inom ramen för Vetenskapsrådet (och Forte) med utlysning av medel för ett nationellt forskningsprogram om rasism. Det forskningsprogrammet omfattade 20 miljoner kronor per år. Forskning i judiska studier och om nutida judiskt liv i Sverige är ett förhållandevis litet forskningsområde. Det

är därför motiverat att ett mindre belopp utlyses inom området. En rimlig storlek är 20 procent av kostnaden för forskningsprogrammet om rasism, vilket motsvarar 4 miljoner kronor per år.

6.8.12 Jubileumsår – 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige

Förslaget bygger på att statliga myndigheter får i uppdrag att högtidlighålla 250 år av etablerat judiskt liv i Sverige. Arbetet föreslås genomföras inom befintliga budgetramar.

6.8.13 Ett judiskt informationscenter

Förslaget innebär att ett judiskt informationscenter inrättas. Informationscentret ska finansieras genom att den judiska minoriteten ges ett statsbidrag. Vi beräknar att den årliga kostnaden för informationscentret uppgår till 4 miljoner kronor.

Kostnadsberäkning

Vi bedömer att en lämplig storlek för det judiska informationscentret är i samma storleksordning som kansliet för den nationella samordnaren, det vill säga 3–4 årsarbetskrafter. Därutöver tillkommer omkostnader för lokaler och aktiviteter.

Lönekostnader, inklusive lönekostnadspåslag och overheadkostnad (3,0 årsarbetskrafter) beräknas till 3,0 miljoner kronor plus omkostnader med 1 miljoner kronor.

6.8.14 Satsning på Judiska museet

Förslaget innebär att Judiska museet ges en treårig resursförstärkning för att stötta museer, arkiv och judiska organisationer över hela landet i syfte att synliggöra det svensk-judiska kulturarvet. Kostnaden uppgår till 1 miljon kronor årligen under 2025–2027.

Kostnadsberäkning

Vi bedömer att det är rimligt med en förstärkning till Judiska museet motsvarande en heltidstjänst.

Lönekostnader, inklusive lönekostnadspåslag och overheadkostnad (1,0 årsarbetskrafter) beräknas till 1,0 miljon kronor.

6.8.15 Förstärkt vård av judiska byggnader och platser

Förslaget innebär att 10 miljoner kronor prioriteras årligen 2024–2026 inom ramen för anslag 7:2 Bidrag till kulturmiljövård som fördelas av länsstyrelserna.

Kostnadsberäkning

I Sverige finns det minst 15 judiska begravningsplatser och 6 regelbundet aktiva synagogor, samt Sveriges äldsta bevarade synagoga, inrymd i Judiska museet. Våra beräkningar grundas på att judiska byggnader och platser har stora behov av upprustning och finns i hela landet.

De tre senaste åren har länsstyrelserna i de tre storstadslänen beviljat cirka 0,9 miljoner kronor av anslag 7:2 Bidrag till kulturmiljövård för judiska byggnader och begravningsplatser. Kostnadsberäkningen utgår från att 15 judiska begravningsplatser behöver upprustning för en kostnad på 0,2 miljoner per år (totalt 3 miljoner kronor per år) och att synagogorna behöver upprustning med 1 miljon kronor per år (totalt 7 miljoner kronor per år). Den årliga kostnaden uppgår till 10 miljoner kronor.

6.8.16 Förstärkt stöd till det judiska civilsamhället

Förslaget innebär att ett statsbidrag inrättas för att öka det judiska civilsamhällets förutsättningar att bidra med insatser på lokal och regional nivå under strategins genomförande. Den årliga kostnaden beräknas till 3 miljoner kronor per år under hela genomförandet av strategin för judiskt liv.

Kostnadsberäkning

Statsbidraget för organisationer som företräder den judiska minoriteten som fördelas av Länsstyrelsen i Stockholms län enligt förordning (2005:765) om statsbidrag för nationella minoriteter uppgick till cirka 1,5 miljoner kronor 2023. Vi bedömer att en summa på minst det dubbla ska fördelas till judiska organisationer i hela landet för att den judiska minoriteten ska ha goda förutsättningar att vara delaktig och ha inflytande över genomförandet av strategin för judiskt liv.

6.9 Förslag till finansiering

Politiken för de nationella minoriteterna finansieras i statsbudgeten genom anslag inom Utgiftsområde 1 Rikets styrelse, anslag 7:1 Åtgärder för nationella minoriteter. Anslaget för politiken för de nationella minoriteterna är knappt 118 miljoner kronor. Fram till och med 2024 är anslaget förstärkt tillfälligt med 90 miljoner kronor. Anslaget motsvarar dock inte det behov av insatser som finns och är därför i stort behov av förstärkning. Detta har konstaterats bland annat i betänkandena *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) och *Högre växel i minoritetspolitiken. Stärkt samordning och uppföljning* (SOU 2020:27). Det finns därför inga möjligheter att prioritera inom anslaget för att finansiera förslagen i strategin för judiskt liv. Därför behöver anslaget 7:1 Åtgärder för nationella minoriteter förstärkas.

Utredningens förslag beräknas medföra en kostnad på 59,5 miljoner kronor under strategins första år. Vi föreslår att 26,5 miljoner kronor finansieras inom ramen för befintliga anslag. Nedan beskriver vi hur vi föreslår att dessa förslag ska finansieras. Kostnaden för de ofinansierade förslagen uppgår till 33 miljoner kronor under 2025.

6.9.1 Utgiftsområden och anslag

Politiken för de nationella minoriteterna är tvärsektoriell vilket medför att vissa verksamheter i dag finansieras inom ramen för andra utgiftsområden än Utgiftsområde 1 Rikets styrelse. Vi föreslår därför att fem av utredningens förslag finansieras inom Utgiftsom-

råde 13 Jämställdhet och nyanlända invandrades etablering, Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning och Utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid.

6.9.2 Fortsatt arbete mot antisemitism i skolan

Förslaget beräknas kosta 10 miljoner per år. Vi föreslår att kostnaderna belastar anslag 1:5 Utveckling av skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet inom Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning. Enligt Statens skolverk har endast hälften av medlen om 25 miljoner kronor inom anslaget använts under 2023.

6.9.3 Brottsförebyggande rådet ska genomföra en fördjupad studie om antisemitiska hatbrott

Förslaget beräknas kosta 1,5 miljoner kronor. Förslaget föreslås finansieras inom anslag 2:2 Åtgärder mot diskriminering och rasism m.m., Utgiftsområde 13 Jämställdhet och nyanlända invandrades etablering. Regeringen föreslår i budgetpropositionen för 2024 (prop. 2023/24:1) att anslaget ökar med 20 miljoner kronor för 2024 för arbetet mot rasism och övrig främlingsfientlighet samt diskriminering. För 2025 och 2026 beräknas ökningen till 10 miljoner kronor per år.

6.9.4 Stimulansbidrag för judiska studier i årskurs 7–9

Medel till stimulansbidraget föreslås finansieras med två miljoner från anslag 1:5 Utveckling av skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet inom Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning, som disponeras av Statens skolverk för uppdraget att ansvara för nationell samordning av undervisning i nationella minoritetsspråk. Enligt Statens skolverk har endast hälften av medlen om 25 miljoner kronor använts under 2023.

6.9.5 Förstärkt vård av judiska byggnader och platser

Förslaget innebär att 10 miljoner kronor prioriteras årligen 2024–2026 inom ramen för anslag 7:2 Bidrag till kulturmiljövård som fördelas av länsstyrelserna.

Regeringen har i budgetpropositionen 2024 föreslagit att stödet till kulturmiljövård, anslag 7:2 Bidrag till kulturmiljövård inom Utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid ska ökas med 30 miljoner kronor årligen under 2024–2026.

6.9.6 Förstärkt stöd till det judiska civilsamhället

Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 aviserat att 100 miljoner kronor ska tillföras civilsamhällesorganisationer, där huvuddelen av medlen ska gå till de civilsamhällesorganisationer som arbetar med människor i särskilt utsatta situationer. Vi föreslår att tre miljoner kronor av anslaget från anslag 13:5 Insatser för den ideella sektorn inom Utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid används till det förstärkta stödet till det judiska civilsamhället.

Referenser

Litteratur och övriga publikationer

- Adler, Samuel, Leviathan, Daniel och Binfeld, Micael (2022). *@Stoltjude: om judiskt liv i Sverige*. Stockholm: Hillel-förlaget.
- Bachner, Henrik och Bevelander, Pieter (2021). *Antisemitism i Sverige: en jämförelse av attityder och föreställningar 2005 och 2020*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Barnombudsmannen (2023). *Kartläggning av barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i minoritetspolitiken*, Stockholm: Barnombudsmannen. (Dnr BO 2022–0122).
- Barnombudsmannen (2020). *Om barns och ungas utsatthet för rasism*, Stockholm: Barnombudsmannen. (BO-2020-0306).
- Brottsförebyggande rådet (2019). *Antisemitiska hatbrott* (2019:4), Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2021). *Polisanmälda hatbrott 2020*, Rapport 2021:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2023). *Polisanmälda hatbrott 2022*, Rapport 2023:16. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brännström, Leila (2015). "Embodying the population: five decades of immigrant/integration policy in Sweden", *Retfærd: Nordisk juridisk tidskrift* 38:3.
- Carlsson, Carl Henrik (2021). *Judarnas historia i Sverige*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Carlsson, Henrik, Carl (2022), *Arkivguide – Källor till judarnas historia i Sverige*, Stockholm, Riksarkivet.
- Catomeris, Christian (2004). *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna*, Stockholm: Ordfront.

- Council of Europe (2017). Advisory committee on the framework convention for the protection of national minorities. *Fourth Opinion on Sweden* (ACFC/OP/IV (2017)004).
- Council of Europe. (2022). European charter for regional or minority languages. *Summary of the eighth report of the Committee*. Experts on Sweden (MIN-LANG (2022)16).
- Dencik, Lars (1993). "Hemma i hemlösheten", i *Judisk identitet*, red. Jackie Jakubowski, Stockholm: Natur och kultur.
- Dencik, Lars (2003). "Jewishness' in Postmodernity: the case of Sweden", i *New Jewish Identities: Contemporary Europe and Beyond*, red. Zvi Gitelman, Barry Kosmin och András Kovács, Budapest: Central University Press.
- Dencik, Lars (2007). *Judendom i Sverige: en sociologisk belysning*, Uppsala: Swedish Science Press.
- Dencik, Lars (2009). "Diasporans dialektik: om konsten att vara judisk i den svenska moderniteten", *Socialvetenskaplig tidskrift* 16:3–4.
- Dencik, Lars och Marosi, Karl (2016). "Different antisemitisms: on three distinct forms of antisemitism in contemporary Europe, with special focus on Sweden", *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies*, 27:2.
- Diskrimineringsombudsmannen (2022). *Redovisning av uppdrag att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning*, Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen. (Dnr LED 2021-510).
- Diskrimineringsombudsmannen (2022). *Diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning – en analys av anmälningar*, Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen. (LED 2021/510).
- Emerga (2023). *De nationella minoriteternas erfarenheter av samråd och andra former för inflytande: Intervjustudie genomförd på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget 2022*.
- Ericsson, Martin (2016). *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige: en analyserande kunskapsöversikt*, Stockholm: Forum för levande historia.

- European Union agency for fundamental rights (2018). *Experiences and perceptions of antisemitism. Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Union agency for fundamental rights (2021). *Antisemitism: Overview of antisemitic incidents recorded in the European Union 2010-2020*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Folkhälsomyndigheten och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2023). *Att inte bara överleva, utan att faktiskt också leva. En kartläggning om ungas psykiska hälsa*.
- Forum för levande historia (2023). *Statens arbete mot rasism. Homo-, bi- och transfobi 2022. Redovisning av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2021/02377)*.
- Glück, David, Neuman, Aron och Stare, Jacqueline (1997). *Sveriges judar: deras historia, tro och traditioner*, Stockholm: Judiska museet.
- Hedin, Christer (2020). *Judendom: folk, fromhet, förkunnelse*, Stockholm: Dialogos.
- Högström-Schreiber, Johanna (2023). *Barnens judiska år: en inspirationsbok för barn och deras vuxna*. Stockholm: Hillelförlaget.
- Inspektionen för vård och omsorg ärende dnr 8.5-24972/2019 och ärende 8.5-35587/2019.
- Institutet för språk och folkminnen (2021). *Nationella minoriteter 2020*.
- Institutet för språk och folkminnen (2023). *Nationella minoriteter 2020. Vad vet Sveriges befolkning om dem?* Institutet för språk och folkminnen (Isof), Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget.
- Institutet för språk och folkminnen (2023). *Årsredovisning 2022*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen.
- Judiska Centralrådet (2022). *Yttrande av Judiska Centralrådet över Utbildningsdepartementets promemoria om etableringsstopp för fristående skolor och fristående fritidshem med konfessionell inriktning*, Stockholm: Judiska Centralrådet.

- Judiska Centralrådet (2023). *Antisemitismen i Sverige. I svallvågorna av sjunde oktober*, Stockholm: Infostat.
- Järtelius, Arne (2021). *Judar och andra Malmöbor 1933–1951*, Malmö: Kira förlag.
- Kaati, Lisa, Asplund Katie och Pelzer Björn Cohen Björn (2021). *Antisemitism in Social Media – Conspiracies, Stereotypes, and Holocaust Denial*, Stockholm: Totalförsvarets Forskningsinstitut.
- Katzin, Mirjam (2021). *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap: en rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning*, Malmö: Malmö stad.
- Katzin, Mirjam (2022). *Med kippa på Möllan? En rapport om att stärka judiskt liv i Malmö*, Malmö: Malmö stad.
- Kulturdepartementet, *Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025*. (Ku2019/00550).
- Kulturdepartementet (2022). Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken.
- Kulturrådets riktlinjer för projekt- och verksamhetsbidrag till nationella minoriteters kulturverksamhet (ADM 2021/27).
- Kungliga biblioteket (2017). *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken – En lägesbeskrivning*.
- Lundgren, Gunilla (2010). *Tio pinnar i luften*. Stockholm: Skolverket.
- Lunds universitet (2021). *Allmän studieplan för utbildning på forskarnivå till doktorsexamen i judaistik*. Lund: Lunds universitet.
- Lunds universitet (2023). *Årsredovisning 2022 (STYR 2022/2833)*.
- Länsstyrelsen i Stockholm (2018). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk: minoritetspolitikens utveckling 2017*, Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholm.
- Länsstyrelsen i Stockholm (2023). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk: minoritetspolitikens utveckling år 2022*, Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholm.
- Myndigheten för stöd till trossamfund (2023). *Årsredovisning 2022. (SST 2023–000114)*.

- Nir, Hanna (2022). *Goggan, avocado plants and Stockholmskosher: Doing Jewishness in contemporary Sweden*, mastersuppsats, Uppsala: sociologiska institutionen.
- Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen (2023). *Hatbrott och andra brott som hotar demokratin. Delredovisning 2*.
- Proba samfunnsanalyse (2023), *Evalueringsplaner mot antisemitism 2016–2023*, Rapport 2023 – 11. Oslo: Proba samfunnsanalyse.
- Spjut, Lina (2020), *Nationella minoriteter i grundskolans läromedel 2011–2019*, Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education, 10:2020:4.
- Socialstyrelsen (2019). *Behovet av kunskap om den stärkta minoritetslagen: en kartläggning av behovet av kunskapsstöd inom socialtjänsten (särskilt äldreomsorgen) och hälso- och sjukvården om lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2021). *Situationen för nationella minoriteter inom den kommunala äldreomsorgen*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU (2017:60) *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik*.
- SOU (2019:64) *Nya regler för skolor med konfessionell inriktning*.
- SOU (2020:27) *Högre växel i minoritetspolitiken – Stärkt samordning och uppföljning*.
- Statens skolverk (2023). *Nationella minoritetsspråk läsår 2021/22. Finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska*, Solna: Statens skolverk.
- Statens skolverk och Forum för levande historia (2023). *Demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism. Delredovisning av regeringsuppdrag*, Solna: Skolverket.
- Statens skolverk (2023). *Nationella minoritetsspråk läsår 2021/22. Finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska*.
- Statistiska centralbyrån (2018). *Vuxnas deltagande i utbildning – personalutbildning och andra former av utbildning*, Örebro: SCB.
- Statskontoret (2023). *Översyn av statsbidraget för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället (2023:11)*.

- Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2012:31).
Konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet.
- Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2000:2).
Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter.
- Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2000:3). *Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk.*
- Sältenberg, Hansalbin (2022). *Anti-Jewish Racism: exploring the Swedish Racial Regime.* Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet.
- Thurfjell, David (2019). *Det gudlösa folket: det postkristna svenskarna och religionen.* Stockholm: Norstedts.
- Thurfjell, David och Willander, Erika (2023). *Postmuslimer. Om sekularitet i ett mångreligiöst Sverige,* Stockholm: Institutet för forskning om mångreligiositet och sekularitet (IMS) och Myndigheten för stöd till trossamfund (SST).
- United nations (1992). *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic> [hämtad 2023-12-04].
- Universitet- och högskolerådet (2021). *Högskoleutbildning i nationella minoriteters språk och kultur läsåret 2020/21.* (Stockholm: Universitet- och högskolerådet).
- Universitets- och högskolerådet (2023). *Högskolestudier ur ett nationellt minoritetsperspektiv,* Stockholm: Universitets- och högskolerådet, UHR:s rapportserie 2023:4.
- Wagrell, Kristin (2022). *Antisemitismen i Stockholms skolor: en rapport om skolpersonal och elevers upplevelser och tankar kring antisemitiska uttryck i sin skolmiljö,* Stockholm: Stockholms stad.
- Åmark, Klas (2021). *Förintelsen och antisemitism – en kartläggning av svensk forskning,* Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Österberg, Oscar (2021). *Minoritet i historien – allmänhetens uppfattningar om sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa,* Stockholm: Forum för levande historia.

Österberg, Oscar (2023). *Okunskap, myter och rädsla. Den svenska allmänhetens förklaringar till fördomar och fientlighet mot judar som grupp*, Stockholm: Forum för levande historia.

Regeringens propositioner

Prop. 1998/99:143 *Nationella minoriteter i Sverige* (bet. 1999/2000: KU6, rskr.1999/2000:69).

Prop. 2000/01:81. *Omskärelse av pojkar*.

Prop. 2008/09:1 *Budgetpropositionen för 2009*.

Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.

Prop. 2021/22:157. *Tydligare krav på fristående förskolor, skolor och fritidshem med konfessionell inriktning*.

Prop. 2022/23:132. *Utökad rätt för fler elever i gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan att läsa nationella minoritetsspråk*.

Prop. 2023/24:1. *Budgetpropositionen för 2024*.

Regeringsuppdrag, regleringsbrev och andra regeringsdokument

Regeringsbeslut (Ku2023/00866). *Ansökan om bidrag för Stiftelsen Judiska museet i Stockholm för kunskapshöjande insatser*.

Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism (A2022/00999).

Regeringskansliet (2016). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott. Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott* (Ku2016/02629).

Regleringsbrev för budgetår 2022 avseende Forum för levande historia (2021-12-16).

Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022-08-25).

Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Polismyndigheten (2022-12-15).

Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk (2022-12-15).

- Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Vetenskapsrådet (2022-12-22).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende anslag 6:1 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse (2023-10-23).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende anslagen 7:1 och 7:2 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse (2023-06-08).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Forum för levande historia (2023-03-16).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Institutet för språk och folkminnen (2023-06-08).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Lunds universitet (2023-11-16).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende länsstyrelserna (2023-06-22).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Socialstyrelsen (2023-07-27).
- Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens kulturråd (2023-06-22).
- Regleringsbrev för budgetår 2023 avseende Statens skolverk (2023-06-29).
- Riktlinjer för budgetår 2023 avseende Folkbildningsrådet i fråga om användningen av anslagen 14:1 och 14:3 inom utgiftsområdet 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid. (U2022/03929, U2022/04063).
- Uppdrag till Barnombudsmannen att genomföra kunskapshöjande insatser om rasism riktat till barn och unga (A2022/00642).
- Uppdrag till Barnombudsmannen att kartlägga barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i genomförandet av minoritetspolitiken (Ku2022/00924).
- Uppdrag till Diskrimineringsombudsmannen att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning (A2021/01979).
- Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra förberedelser inför 250-årsjubileet av judiskt liv i Sverige (Ku2023/00982).

- Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra kunskapshöjande insatser mot antisemitism (A2022/00845).
- Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige (Ku2022/01209).
- Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra kunskapshöjande insatser om olika former av rasism (A2022/00844).
- Uppdrag till Forum för levande historia att planera och förbereda för att hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser ska kunna återupptas (Ku2021/00874, Ku2021/02357, Ku2022/00783).
- Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen (Isof) att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib (Ku2019/00160, Ku2019/00736, Ku2019/01708, Ku2021/02483).
- Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoriteters bibliotek (Ku2020/02691).
- Uppdrag till Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) att genomföra insatser för att stärka trossamfunds säkerhet (A2023/00983).
- Uppdrag till Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) om att öka kunskapen hos kommuner, regioner och myndigheter om trossamfundens roll i samhället (S2023/02435).
- Uppdrag till Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskapsstöd och genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter och de nationella minoritetsspråken (Ku2019/01043, Ku2022/00585).
- Uppdrag till Statens kulturråd att främja de nationella minoritetsspråken (Ku2022/00583).
- Uppdrag till Vetenskapsrådet i samråd med Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) att utlysa medel för att stärka forskning inom området rasism (U2016/00588).

Lagar, förordningar, föreskrifter och konventioner

Bibliotekslag (2013:801).

Diskrimineringslag (2008:567).

Djurskyddslag (2018:1192).

Förordning (1993:710) med instruktion för Barnombudsmannen.

Förordning (1999:974) om statsbidrag till trossamfund.

Förordning (2007:824) med instruktion för Kammarkollegiet.

Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen.

Förordning (2007:1197) med instruktion för Forum för levande historia.

Förordningen (2008:62) om statsbidrag till verksamheter mot rasism och liknande former av intolerans.

Förordning (2008:1401) med instruktion för Diskrimineringsombudsmannen.

Förordning (2008:1421) med instruktion för Kungl. Biblioteket.

Förordning (2009:975) med instruktion för Vetenskapsrådet.

Förordning (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Förordning (2009:1593) med instruktion för Riksarkivet.

Förordning (2010:21) om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken.

Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Förordning (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser.

Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Förordning (2011:65) om statsbidrag till barn- och ungdomsorganisationer.

Förordning (SKOLFS 2011:118) om kursplan i ämnet judiska studier i grundskolan.

Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

- Förordning (SFS 2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolan.
- Förordning (2012:515) med instruktion för Statens kulturråd.
- Förordning (2014:1079) med instruktion för Statens historiska museer.
- Förordning (2014:108) om statsbidrag till ideella organisationer inom kulturmiljöområdet.
- Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.
- Förordning (2015:284) med instruktion för Socialstyrelsen.
- Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk.
- Förordning (2016:1201) med instruktion för Brottsförebyggande rådet.
- Förordning (2017:104) med instruktion för Myndigheten för stöd till trossamfund.
- Förordning (2018:1425) med instruktion för Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- Förordning (2018:1533) om statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället.
- Gymnasieförordningen (2010:2039).
- Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (SÖ 1971:41).
- Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (SÖ 1971:42).
- Kommittéförordning (1998:1474).
- Kulturmiljölöag (1988:950).
- Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform.
- Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.
- Lag (2001:499) om omskärelse av pojkar.
- Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- Lag (2018:218) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning.

- Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.
- Polislagen (1984:387).
- Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning.
- Skolförordning (2011:185).
- Skollag (2010:800).
- Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om omskärelse av pojkar (SOSFS 2001:14).
- Socialtjänstlag (2001:453).

Webbsidor

- Amanah, *Vi bygger relationer av tillit mellan samfund*, u.å., <https://amanah.se> [hämtad 2023-11-13].
- Forum för levande historia, *Antisemitismen, då och nu*, u.å., <https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/antisemitism-da-och-nu> [hämtad 2023-11-13].
- Förskolan Chinuch verksamhetsbeskrivning, *Ht-2023–Vt-2024*, https://www.jfm.se/wp-content/uploads/2023/10/Forskolan-Chinuch_verksamhetsbeskrivning_2023-2024-1.pdf [hämtad 2023-08-07].
- Institutet för språk och folkminnen, u.å., <https://www.isof.se/lar-dig-mer/skolwebben/familjen-jiddisch> [hämtad 2023-10-20].
- Jiddischförbundet, u.å., <https://www.jiddischforbundet.se/> [hämtad 2023-10-23].
- Judiska församlingen Malmö, *Cheder*, u.å., <https://www.jfm.se/om-judiska-forsamlingen/cheder/> [hämtad 2023-08-30].
- Judiska församlingen Malmö, *Förskolan Chinuch*, u.å., <https://www.jfm.se/om-judiska-forsamlingen/forskolan-chinuch/> [hämtad 2023-08-07].
- Judiska församlingens hemsida, u.å., <https://www.jfm.se/om-judiska-forsamlingen/cheder/> [hämtad 2023-08-30].

- Jødisk Informationscenter, *Om Jødisk Informationscenter*, u.å.,
<https://joediskinfo.dk/om-joedisk-informationscenter>
[hämtad 2023-11-30].
- Jødedommen.no, *Om oss*, u.å., <https://www.jødedommen.no/>
[hämtad 2023-11-30]
- Regeringskansliet, *Stödet till Judiska Centralrådet förstärks med 10 miljoner kronor* u.å.,
<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/10/stodet-till-judiska-centralradet-forstarks-med-10-miljoner-kronor/>
[Hämtad 23-10-25].
- Region Gävleborg, *Sveriges fem nationella minoriteter och minoritetsspråk* <https://www.regiongavleborg.se/minoritet>, u.å.,
[hämtad 2023-11-29].
- The Institute for Holocaust Research in Sweden, *Ett oberoende forskningsinstitut*, u.å., <https://ihrs.se/> [hämtad 2023-11-28].
Uppsala universitet, *Forum för judiska studier* u.å.,
<https://www.teol.uu.se/om-oss/forum-for-judiska-studier/>
[hämtad 2023-08-07].
- Statens skolverk, *Nationella minoriteter i kursplanerna*, u.å.,
<https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/forandringar-inom-skolomradet/sidor-tidigare-forandringar/nya-kurs--och-laroplaner-lgr22/nationella-minoriteter-i-kursplanerna>
[hämtad 2023-08-30].
- Stockholms stad, *Stockholmskällan*, u.å.,
<https://stockholmskallan.stockholm.se/> [hämtad 2023-11-27].

Aktörer som utredningen har haft dialog med

Judiska församlingar

Chabad Stockholm
Judiska församlingen i Göteborg
Judiska församlingen i Malmö
Judiska församlingen i Nordvästra Skåne
Judiska församlingen i Stockholm
Progressiv judendom i Stockholm
Samfundet för Traditionell judendom

Judiska civilsamhällesorganisationer

Amanah
Berättargruppen Förintelsens efterlevande
B'nai Brith Malmölogen
Edut – Vittnesmål från Förintelsen
Föreningen Förintelsens röster
Föreningen Förintelsens Överlevande
Föreningen Hillel
Jiddischsällskapet i Stockholm
J! Judisk kultur i Sverige
Judisk ungdom Malmö
Judiska Centralrådet
Judiska ungdomsförbundet Sverige

Judiska föreningen i Borås
Judiska föreningen i Norrköping
Judiska föreningen i Uppsala
Judiska hemmet i Stockholm
Judiska kulturföreningen 1945
Judiska museet i Stockholm
Paideia folkhögskola
Stiftelsen Judaica
Svenska kommittén mot antisemitism
Sveriges Jiddischförbund
Women International Zionist Organisation, WIZO
Zikaron

Övriga organisationer

Hillelförlaget
Judisk krönika
Stiftelsen Expo

Statliga myndigheter

Diskrimineringsombudsmannen
Forum för levande historia
Inspektionen för vård och omsorg
Institutet för mänskliga rättigheter
Institutet för språk och folkminnen
Kungliga biblioteket
Länsstyrelsen i Stockholms län
Myndigheten för stöd till trossamfund
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
Regeringskansliet
Riksantikvarieämbetet

Riksarkivet
Socialstyrelsen
Statens kulturråd
Statens skolverk
Sveriges museum om Förintelsen

Kommuner

Sveriges kommuner och regioner
Borås Stad
Gävle kommun
Göteborgs Stad
Helsingborgs Stad
Luleå Kommun
Malmö stad
Norrköping kommun
Stockholms Stad
Umeå Kommun
Uppsala kommun
Västerås Stad

Regioner

Nätverket *Nationellt nätverk för regioner med fokus på nationella minoriteters kultur* (via Statens kulturråd)
Nätverket *Regionsamverkan nationella minoriteter* (via Sveriges kommuner och regioner)

Universitet och högskolor

Göteborgs universitet

Institutet Paideia

Lunds universitet

Malmö högskola

Stockholms universitet

Södertörns högskola

Uppsala universitet

Åbo universitet

Internationella aktörer

ANU Museum of the Jewish People i Tel Aviv

Danmarks invandrings- och integrationsministerium

Dansk judiska museet i Köpenhamn

Europeiska kommissionen, Katharina von Schnurbein, koordinator för EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och för att stärka judiskt liv (2021–2030)

Hebrew University of Jerusalem

Judiska församlingen i Oslo

Judiska informationscentret i Köpenhamn

Judiska museet i Oslo

Jüdisches Museum Berlin

Kommunal- og distriktsdepartementet i Oslo

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter i Oslo

The Center for the Study of Contemporary European Jewry in Israel

The Jona Goldrich Institute for Yiddish Language, Literature, and Culture in Israel

The ministry of Diaspora Affairs and Combating Antisemitism in Israel

The ministry of Foreign Affairs in Israel

Tysklands inrikesministerium, Felix Klein, den federala kommissionären för Judiskt liv i Tyskland och kampen mot antisemitism
Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center
Zentralwohlfahrtsstelle der Juden in Deutschland, ZWST

Kommittédirektiv 2022:78

Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige

Beslut vid regeringssammanträde den 16 juni 2022

Sammanfattning

En särskild utredare ska lämna förslag till en nationell strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer.

Arbetet förutsätter en nära dialog och samverkan med den judiska minoriteten i Sverige.

Utredaren ska bl.a.

- beskriva förutsättningarna för att leva ett judiskt liv i Sverige med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk,
- kartlägga huvudsakliga hinder och möjligheter för den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv och föreslå åtgärder i syfte att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige,
- lämna förslag till en samlad strategi med syfte att säkra fortlevnad och utveckling av judiskt liv i Sverige, med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk och
- lämna förslag om hur strategin ska följas upp och vilken aktör som ska ansvara för uppföljningen.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 december 2023.

Den nationella minoriteten judars rättigheter

Judar har levt i Sverige under hundratals år. Mot slutet av 1600-talet kom de första judarna till Sverige men det var inte förrän år 1775 som judar kunde bosätta sig i Sverige utan att låta döpa sig. Judar hade inledningsvis rätt att bosätta sig i Stockholm, Göteborg och Norrköping, att uppföra synagogor i dessa städer och att sysselsätta sig med vissa borgerliga yrken, till exempel handel, finans och att sköta fabriker samt delta i skeppsrederier och skeppsvarv. Judarna förbjöds dock att delta i riksdagsval samt ingå äktenskap med andra än judar.

Under 1800-talet infördes reformer som medförde att judarna huvudsakligen fick samma rättigheter som majoritetsbefolkningen. Vissa kvarstående inskränkningar i judarnas rättigheter upphävdes under senare delen av 1800-talet.

Hösten 1999 beslutade riksdagen (prop. 1998/99:143, bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69) att ratificera två Europarådskonventioner, dels ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (ramkonventionen), dels den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan). Samtidigt ställde sig riksdagen bakom regeringens förslag om att de nationella minoriteterna i Sverige är judar, romer, sverigefinnar, tornedalingar och samer, som också är ett urfolk, samt att de nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.

Individer som tillhör de nationella minoriteterna har rättigheter som rör språk, kultur och inflytande. Regeringens målsättning är att värna de nationella minoriteternas rättigheter. Det av riksdagen antagna målet för politikområdet är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.

Uppdraget att ta fram en nationell strategi för att stärka judiskt liv

Vilka är förutsättningarna för att leva ett judiskt liv i Sverige?

De nationella minoriteterna och minoritetsspråken har funnits i Sverige under lång tid och minoriteternas språk och kultur är en del av det gemensamma kulturarvet. Varje person har rätt att själv välja

om den identifierar sig som en nationell minoritet och ingen nackdel ska följa av detta val.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget, som har i uppgift att bland annat följa upp minoritetspolitikens utveckling, har rapporterat att kommuner och regioner i lägre utsträckning arbetar med den judiska minoritetens rättigheter (Ku2022/00777). Tendensen finns inom minoritetspolitikens samtliga delområden; språk och kultur, diskriminering och utsatthet samt delaktighet och inflytande.

Att ge skydd åt de nationella minoriteterna innebär att diskriminering av de nationella minoriteterna ska bekämpas och att de nationella minoriteterna ska ges förutsättningar att delta i samhällslivet på lika villkor. Enligt Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport Antisemitiska hatbrott (Rapport 2019:4) är erfarenheter av hatbrott och andra uttryck för antisemitism ett återkommande inslag i många judars liv och drabbar personer inom olika sfärer i samhället till exempel i skolan, på arbetsplatser och på internet. Enligt Brå skapar denna brottslighet en påtaglig oro och otrygghet och hindrar den enskilda att delta i samhällslivet på likvärdiga villkor som andra.

Enligt minoritetslagen ska förvaltningsmyndigheter ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med representanter i sådana frågor. Enligt Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametingets uppföljning finns dock få möjligheter för judar att samråda med kommuner och regioner. Vid uppföljningen av minoritetspolitiken har det också framkommit att det förekommer få insatser för att stärka judisk kultur och jiddisch i kommuner och regioner, trots att de har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla en kulturell identitet och att barn kan utveckla en sådan. Barnets användning av minoritetsspråk ska främjas särskilt.

Det finns behov av att undersöka hur judar får sina minoritetsrättigheter tillgodosedda i hela landet. Det saknas även kunskap om vad som är viktigt för den judiska minoriteten för att säkra fortlevnad och utveckling av den judiska kulturen och att använda jiddisch i Sverige. Det behövs därför en fördjupad bild som beskriver judarnas särskilda behov.

Utredaren ska därför

- beskriva förutsättningarna för att leva ett judiskt liv i Sverige med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk,
- kartlägga huvudsakliga hinder och möjligheter för den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv, och
- kartlägga och beskriva relevanta förvaltningsmyndigheters arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter.

*En samlad strategi för att stärka förutsättningarna
att leva ett judiskt liv*

Judiska organisationer har i en framställan till regeringen framfört att det finns behov av att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige (Ku2020/00270), bland annat anges att det finns utmaningar för judar i Sverige att bibehålla och utveckla sin svensk-judiska identitet. I en tid där många judar, inte minst unga, inte vågar visa eller berätta att de är judar, är det viktigt att skapa möjligheter till en positiv identifikation för kommande generationer.

Regeringen och det offentliga genomför flera olika insatser för att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige, däribland insatser för judisk kultur och jiddisch. I den beslutade budgeten för 2022 gör regeringen en historisk satsning på den nationella minoritetspolitiken. Regeringen har bland annat presenterat ett handlingsprogram för de nationella minoritetsspråken och Institutet för språk och folkminnen har i uppdrag att ansvara för språkcentrum för jiddisch under 2022–2024. Kungl. biblioteket har även sedan 2020 i uppdrag att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek. De nationella minoriteterna lyfts också särskilt fram i regeringens nationella biblioteksstrategi som beslutades i april 2022. Insatser mot antisemitism och judisk säkerhet bidrar vidare till att förbättra förutsättningarna för att judar ska känna sig trygga att vara öppna med sin judiska identitet. Med den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott som utgångspunkt kommer regeringen även att besluta om ett särskilt åtgärdsprogram för att öka kunskapen om och bekämpa antisemitism. Det saknas dock

en samlad bild över hur dessa insatser sammantaget och långsiktigt kan stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har bland annat i rapporten Minoritetspolitikens utveckling 2021 (Ku2022/0777) också angett att den judiska minoriteten får minst tillgång till sina minoritetsrättigheter på kommunal och regional nivå och att det därför finns behov av att identifiera de viktigaste frågorna och behoven för minoriteten samt föreslagit att en strategi för judiskt liv bör tas fram.

Som en del av Sveriges åtaganden som presenterades inför konferensen Malmö internationella forum för hågkomst av Förintelsen och bekämpande av antisemitism aviserade regeringen att en utredning ska tillsättas under 2022 med uppdrag att ta fram en strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige.

I arbetet ska EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och främja judiskt liv (2021–2030) särskilt beaktas. Arbetet ska utgå från ett jämställdhetsperspektiv och synliggöra eventuella skillnader för judiska kvinnor och män, flickor och pojkar.

Strategins innehåll ska ta hänsyn till erfarenheter och resultat av tidigare insatser och utvärderingar samt pågående åtgärder för att stärka de nationella minoriteterna och minoritetsspråken.

Det behövs ett aktivt strategiskt arbete att förbättra förutsättningarna den judiska minoriteten att leva ett judiskt liv i Sverige.

Utredaren ska därför

- lämna förslag till en samlad strategi med syfte att säkra fortlevnad och utveckling av judiskt liv i Sverige, med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk,
- föreslå åtgärder i syfte att stärka förutsättningarna för judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judiskt kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer,
- lämna förslag om hur strategin ska följas upp och vilken aktör som ska ansvara för uppföljningen, och
- beakta nationella strategier och handlingsplaner inom närliggande områden och i den mån det är relevant, göra internationella jämförelser, bland annat i övriga nordiska länder.

Det ingår inte i uppdraget att lämna förslag på författningsändringar.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska analysera och redovisa förslagets konsekvenser i enlighet med 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474). Konsekvensbeskrivningen ska även redovisa konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män när det gäller t.ex. möjligheterna att tillgodo-göra sig rättigheter som tillkommer dem såsom nationella minoriteter.

Utredaren ska vidare beräkna förslagets påverkan på statens inkomster och utgifter. Om utredarens förslag innebär offentligfinansiella kostnader, ska förslag till finansiering lämnas.

Vidare ska konsekvensbeskrivningen beakta Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Därtill ska konsekvensbeskrivningen göras ur ett barnrättsperspektiv utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. De förslag som lämnas ska kostnadsberäknas. För det fall förslagen innebär offentligt finansiella kostnader ska utredaren föreslå finansiering.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredningen ska i sitt arbete ha fortlöpande dialog och samverkan med judiska företrädare och sakkunniga. Utredningen ska vidare samråda med relevanta myndigheter och organisationer införandet av uppdraget.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 december 2023.

(Kulturdepartementet)

Sveriges politik för de nationella minoriteterna

Denna bilaga beskriver översiktligt Sveriges politik för de nationella minoriteterna, Sveriges internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk samt svenska lagar som rör de nationella minoriteterna. Bilagan avslutas med en kort beskrivning av nationella strategier och handlingsplaner inom närliggande områden.

Sveriges politik för nationella minoriteter

I Sverige finns fem erkända nationella minoriteter: judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Gemensamt för dessa minoritetsgrupper är att de har befolkat Sverige under lång tid och att de utgör grupper med en uttalad samhörighet. De har även en religiös, språklig eller kulturell tillhörighet och en vilja att behålla sin identitet. Det finns också fem erkända nationella minoritetsspråk; finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. Att ge skydd åt de nationella minoriteterna innebär att diskriminering av de nationella minoriteterna ska bekämpas och att de nationella minoriteterna ska ges förutsättningar att delta i samhällslivet på lika villkor.

Individer som tillhör de nationella minoriteterna har rättigheter som rör språk, kultur och inflytande. Regeringens målsättning är att värna de nationella minoriteternas rättigheter. Det av riksdagen antagna målet för politikområdet är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.¹

¹ Prop. 2008/09:1, bet. 2008/09:KU1, rskr. 2008/09:83.

Internationella åtaganden om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk

Mellanstatliga organisationer som Förenta Nationerna (FN) och Europarådet har sedan 1950-talet arbetat för att säkra minoriteters rättigheter. Det har handlat såväl om att säkra fred och demokrati som att värna minoritetsspråk och minoritetskulturer som annars riskerar att gå förlorade. Minoriteters rättigheter anses, av såväl FN som Europarådet, vara en del av de mänskliga rättigheterna. Här beskriver vi de överenskommelser som Sverige på olika sätt har ratificerat som relaterar till arbetet med att säkra minoriteters rättigheter och som har särskild bäring på arbetet med att stärka judiskt liv i Sverige.

Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och europeiska stadgan för landsdels- och minoritetsspråk

Hösten 1999 beslutade riksdagen att ratificera två Europarådskonventioner, dels ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (ramkonventionen), dels den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan).² Samtidigt ställde sig riksdagen bakom regeringens förslag om att de nationella minoriteterna i Sverige är judar, romer, samer, som också är ett urfolk, sverigefinnar och torne-dalingar samt att de nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.

Ramkonventionen syftar till att skydda nationella minoriteters fortlevnad. Den innehåller bestämmelser som ger skydd i många frågor som rör de nationella minoriteterna såsom skydd från diskriminering samt fientlighet och våld, men innehåller också bestämmelser om rätt att använda sitt minoritetsspråk och om religionsfrihet. Sverige har genom undertecknandet av konventionen åtagit sig att främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör de nationella minoriteterna och personer som tillhör majoritetsbefolkningen. Sverige har även åtagit sig att främja de nationella minoriteternas möjligheter att bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

² Prop. 1998/99:143 (bet. 1999/2000: KU6, rskr.1999/2000:69).

Språkstadgan syftar till att skydda och främja historiska landsdels- eller minoritetsspråk. Konventionen ska uppmuntra till kunskap om de olika språk som finns och bevara den traditionella och nedärvda språkliga mångfalden i Europa. Språkstadgan uppmärksammar att vissa språk riskerar att försvinna och syftar till att skydda och främja historiska landsdels- eller minoritetsspråk. Språkstadgan gör skillnad på territoriellt bundna språk inom en stat (så kallad historisk geografisk anknytning) och territoriellt obundna språk. I Sverige har de territoriellt bundna språken finska, meänkieli och samiska en starkare skyddsnivå genom så kallade förvaltningsområden. Sverige har valt att betrakta romani chib och jiddisch som territoriellt obundna språk i Sverige. Dessa språk har därför en lägre och mer allmän skyddsnivå.

Språkstadgan och ramkonventionen överlappar till viss del varandra när det gäller vissa språkliga rättigheter. Det är dock viktigt att komma ihåg att konventionerna tillkom fristående från varandra, i olika tidsmässiga sammanhang och av helt olika orsaker, även om Sverige ratificerade dem vid samma tillfälle. Detta har till viss del gjort att konventionerna i Sverige ibland uppfattas som att det handlar om de fem nationella minoriteterna och ”deras” språk, vilket inte är fallet.

Europarådets granskning av Sveriges genomförande av ramkonventionen och språkstadgan

Stater som ratificerat ramkonventionen ska med jämna mellanrum lämna rapporter till Europarådet rörande genomförandet av åtagandena i dessa internationella överenskommelser. De olika staternas uppfyllande av sina åtaganden i ramkonventionen och språkstadgan granskas av Europarådets rådgivande kommitté för ramkonventionen och expertkommittén för språkstadgan.

I den senaste granskningen om hur Sverige tillämpar åtagandena i ramkonventionen från 2017 konstaterades att tillämpningen av lagstiftningen om nationella minoriteter skiljer sig betydligt åt mellan olika kommuner och att lagstiftningen är otillräcklig. Kommittén rekommenderade Sverige att förtydliga minoritetslagen och att öka tillgängligheten till undervisning i och på minoritetsspråk, i synnerhet genom att göra minoritetsspråkläraryrket attraktivare. Kommittén konstaterade även att många personer som tillhör nationella minoriteter saknar tillgång till utbildning och äldreomsorg på nationella

minoritetsspråk och att kunskaperna om nationella minoriteter hos majoritetsbefolkningen i det svenska samhället är begränsad.³ Sverige har till viss del svarat upp gentemot kritiken genom den förstärkta minoritetslagstiftningen som trädde i kraft 1 januari 2019.⁴ En ny granskning förväntas publiceras vintern 2023/2024.

I den senaste granskningen av Sveriges genomförande av språkstadgan som presenterades 2022 konstaterade expertkommittén att minoritetsspråkens ställning i skolan fortsatt är otillfredsställande och att den nuvarande strukturen för lärarutbildning ännu inte motsvarar behovet för lärare inom förskola, grundskolans tidigare årskurser och gymnasieskola för alla nationella minoritetsspråk. Expertkommittén ansåg att det krävs en strukturerad politik inom utbildning och lärarutbildning, samt extra läromaterial, för att säkerställa skyddet av alla minoritetsspråk. Expertkommittén konstaterade också att även om språkcenter för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib har startats är deras verksamhet och finansiering enbart garanterade för tre år, vilket anses otillfredsställande.⁵

Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Det internationella ramverket för skyddet av de mänskliga rättigheterna utgår från FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som antogs 1948.⁶ De mänskliga rättigheterna slår fast att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter och syftar till att alla människor ska få möjlighet att leva ett drägligt liv och gäller för alla, oavsett land, kultur eller specifik situation. Rättigheterna inkluderar regler om människors möjlighet att överleva, om människors rätt till sina innersta tankar och trosuppfattningar, om skydd för familjen, frihet från tortyr och slaveri, om rätt till utbildning, yttrandefrihet och att delta i landets styrelse. De rättigheter som inryms i förklaringen har senare förts in och vidareutvecklats i ett antal konventioner som är bindande för de anslutna staterna.

³ Council of Europe, Advisory committee on the framework convention for the protection of national minorities. *Fourth Opinion on Sweden* (ACFC/OP/IV (2017)004).

⁴ Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

⁵ Council of Europe, European charter for regional or minority languages. *Summary of the eighth report of the Committee. Experts on Sweden* (MIN-LANG (2022)16).

⁶ Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna.

År 1966 antogs konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter⁷ och konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.⁸ I artikel 27 i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter anges att i de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter, ska de som tillhör sådana minoriteter inte förvägras rätten att i gemenskap med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk. Bestämmelsen innebär bland annat en skyldighet för stater att positivt stödja minoriteternas strävanden att bevara sin särart. Sverige har anslutit sig till de centrala konventionerna om mänskliga rättigheter allteftersom de har tillkommit.

Föreanta nationernas deklaration om rättigheter för personer som tillhör nationella eller etniska, religiösa och språkliga minoriteter

År 1992 antogs FN:s deklaration om rättigheter för personer som tillhör nationella eller etniska, religiösa och språkliga minoriteter.⁹ Den är inte juridiskt bindande, men kan vara vägledande för medlemsstaterna. Deklarationen syftar till att personer som tillhör nationella eller etniska, religiösa eller språkliga minoriteter har rätt att utöva sin kultur, bekänna sig till och utöva sin egen religion samt att använda sitt eget språk privat och offentligt, fritt och utan störningar eller någon form av diskriminering. Staten ska skydda minoriteternas existens och vidta nödvändiga åtgärder för att se till att personer som tillhör minoriteter fullt ut och effektivt kan utöva alla sina mänskliga rättigheter och grundläggande friheter utan någon som helst diskriminering och på lika villkor inför lagen. Deklarationen innebär vidare en skyldighet för staten att positivt stödja en minoritets strävanden att bevara sin särart samt att utveckla sin kultur och sitt språk. Detta gäller även möjligheten att lära sig sitt modersmål.

⁷ Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (SÖ 1971:42).

⁸ Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (SÖ 1971:41).

⁹ United nations, *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, (1992) <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic> [hämtad 2023-12-04].

Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) antogs av Sverige 1989 och infördes i svensk lag den 1 januari 2020.¹⁰ Barnkonventionen har som mål att ge barn, oavsett bakgrund, rätt att behandlas med respekt och att få komma till tals och inget barn ska diskrimineras. I stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter eller personer som tillhör en ursprungsbefolkning, ska ett barn som tillhör en minoritet kunna ha tillgång till sitt eget kulturliv, bekänna sig till och utöva sin egen religion och använda sitt eget språk. Barnkonventionen påtalar även att barnets utbildning ska respektera barnets egen kulturella identitet och språk. Barn har således ett förstärkt skydd för tillgången till den egna kulturen och det egna modersmålet.

Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (europakonventionen) är Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. Europakonventionen infördes som lag i Sverige år 1994, och trädde i kraft 1 januari 1995. Av konventionen framgår det bland annat att åtnjutande av fri- och rättigheter ska säkerställas utan någon åtskillnad till exempel på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.¹¹

Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet

Sverige ratificerade Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet 2011.¹² Det innebär att Sverige på olika sätt ska arbeta för att främja och sprida kunskap om det immateriella kulturarvet i landet. Immateriellt kulturarv är traditioner, seder och bruk, som har överförts mellan generationer. Som konventionsstat ska Sverige

¹⁰ Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

¹¹ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹² Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2012:31).

ha en nationell förteckning över det immateriella kulturarvet i landet. Ett tydligt fokus i konventionen ligger på samarbete och civilsamhällets delaktighet i arbetet.

EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och för att stärka judiskt liv (2021–2030)

I oktober 2021 presenterade EU-kommissionen EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och främja judiskt liv (2021–2030). Strategin utgör en del av kommissionens insatser för att bekämpa alla former av hat, diskriminering och rasism. Strategin består av tre pelare:

1. Förebygga och bekämpa alla former av antisemitism.
2. Skydda och främja judiskt liv i EU.
3. Främja minnet av samt utbildning och forskning om Förintelsen.

När det gäller arbetet för att förebygga och bekämpa antisemitism konstaterar kommissionen att antisemitismen är oförenlig med Europas grundläggande värden, att den utgör ett hot, inte bara mot judiska gemenskaper och judiskt liv, utan även mot ett öppet och mångfasetterat samhälle, mot demokratin och den europeiska livsstilen. Kommissionen lyfter fram att det behövs åtgärder för att motverka antisemitisk hatpropaganda och hatbrott, samt att arbetet mot antisemitism dessutom behöver bedrivas på nätet.

I arbetet för att skydda och främja judiskt liv pekar EU-kommissionen på åtgärder rör säkerhet, möjligheten till religiösa och kulturella traditioner, allmänhetens kunskap och stöd till underhåll samt skydd av judiskt kulturarv. EU-kommissionen föreslår insatser såsom att offentligt uppmärksamma judiska högtidsdagar och genom att finansiera projekt och genomföra kampanjer och att stödja underhållet och skyddet av judiskt kulturarv. Dessutom framhålls behovet av åtgärder för att bekämpa våldsbejakande extremism och terrorism riktad mot judar, och medlemsstaterna uppmanas att garantera säkerheten för judiska lokaler och tillhandahålla tillräckligt ekonomiskt stöd. Kommissionen lyfter fram att medlemsstaterna genom politiska och rättsliga åtgärder behöver se till att religiösa grupper eller samfund, inklusive den judiska, kan leva sina liv i enlighet med sina

religiösa och kulturella traditioner. Medlemsstaterna uppmanas även att öka allmänhetens kunskap om judiskt liv och judiska traditioner.

Beträffande att främja minnet av samt utbildning och forskning om Förintelsen framhåller kommissionen att alla barn bör lära sig om judiskt liv och antisemitism som en integrerad del av Europas historia och att lärare bör ges förutsättningar att ta upp antisemitism, Förintelsen, judiskt liv och judisk historia. Medlemsstaterna uppmanas att främja kunskap om judiskt liv, antisemitism och Förintelsen genom utbildning och forskning, att rapportera och registrera fall av diskriminering med antisemitiska motiv i skolor samt hjälpa skolledare och lärare att ta itu med dessa. Medlemsstaterna uppmanas också att aktivt delta i informationskampanjer mot förnekande, förvanskning och förringande av Förintelsen.

Svenska lagar som rör nationella minoriteter

Lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och språklagen (2009:600) anger vilka de nationella minoriteterna och minoritetsspråken är och beskriver de nationella minoriteternas rättigheter. Det finns också bestämmelser om nationella minoriteter i skollagen (2010:800) och i socialtjänstlagen (2001:453) och förordningen (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen) innehåller bestämmelser om nationella minoriteter, nationella minoritetsspråk, förvaltningsområden och rätten att använda minoritetsspråk hos förvaltningsmyndigheter och domstolar samt bestämmelser om äldreomsorg. Den innehåller även bestämmelser om uppföljning och tillämpning av lagen.

Av minoritetslagen framgår att kommuner, regioner och statliga förvaltningsmyndigheter vars verksamhet är av betydelse för de nationella minoriteterna eller minoritetsspråken ska informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter. Det framgår vidare att det allmänna ska främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet ska främjas särskilt.

Enligt lagen ska förvaltningsmyndigheter ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med dem i sådana frågor. Samråd ska ske genom att förvaltningsmyndigheten för en strukturerad dialog med de nationella minoriteterna i syfte att kunna beakta deras synpunkter och behov i myndighetens beslutsfattande. Barn och ungas möjligheter till inflytande och samråd i frågor som berör dem ska främjas. Kommuner och regioner ska också enligt lagen anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete.

Minoritetslagen anger också att i förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska har de personer som vill använda sitt minoritetsspråk i kontakten med kommuner och andra myndigheter rätt att göra detta både muntligt och skriftligt. Där är också kommunerna skyldiga att ordna förskola och äldreomsorg på minoritetsspråken. Kommuner utanför förvaltningsområdena ska erbjuda äldreomsorg på minoritetsspråken om kommunen har tillgång till personal som behärskar språken.

Minoritetslagen anger slutligen också att förvaltningsmyndigheters tillämning av lagen ska följas upp och att en myndighet med uppföljningsansvar ska bistå andra myndigheter vid tillämpningen av lagen. Av förordning (2009:1299) om nationella minoriteter framgår att Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget ansvarar för uppföljningen av förvaltningsmyndigheters tillämpning av minoritetslagen.

Språklagen

I språklagen (2009:600) finns bestämmelser om svenska språket, de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket. Den innehåller även bestämmelser om det allmännas ansvar för att den enskilde ges tillgång till språk samt om språkanvändning i offentlig verksamhet.

Språklagen anger att de nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska och att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Enligt språklagen ska den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket.

Annan relevant lagstiftning

Minoritetslagen och språklagen kompletteras av annan lagstiftning som på olika sätt berör de nationella minoriteternas rättigheter inom bland annat skolan, socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Nedan beskrivs de lagar som bedöms som mest relevanta.

Regeringsformen

I regeringsformen (1974:152) anges att det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället. Det anges också att det allmänna ska motverka diskriminering av människor på grund av bland annat nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet. Regeringsformen innehåller dessutom bestämmelser om religionsfrihet. Det framgår att religionsfrihet är en frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion.

Diskrimineringslagen

Diskrimineringslagens (2008:567) syfte är att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Lagen innehåller bland annat bestämmelser om förbud mot diskriminering och om åtgärder för att verka för lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.

Med etnisk tillhörighet avses nationellt eller etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande.

Skollagen

Skollagen (2010:800) innehåller bestämmelser om skolväsendet. I lagen regleras bland annat rätten till undervisning i de nationella minoritetsspråken i samtliga skolformer samt rätten till förskola helt eller till väsentlig del på nationella minoritetsspråk. Skollagen fastställer också att utbildningen ska förmedla och förankra respekt för mänskliga

rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar. Skolförordningen (2011:185) anger närmare bestämmelser om rätten till modersmålsundervisning.

Socialtjänstlagen

I socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) anges bland annat att kommunen ska verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i finska, jiddisch, meänkieli, romani chib eller samiska där detta behövs i omvårdnaden om äldre människor. Det anges också att kommuner är skyldiga att ta reda på om äldre har behov av omsorg på nationella minoritetsspråk och verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i minoritetsspråken, där detta behövs i omvårdnaden av äldre människor.

Nationella strategier, handlingsplaner och satsningar inom närliggande områden

Regeringen och det offentliga genomför flera olika insatser för att stärka förutsättningarna för de nationella minoriteterna och för judiskt liv i Sverige, däribland insatser för judisk kultur och jiddisch. Bland dessa finns ett handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken, en strategi för ett starkt biblioteksväsende och en nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

För närvarande genomförs också en särskild satsning på politiken för de nationella minoriteterna. Satsningen innebär att det minoritetspolitiska anslaget med ökas med 90 miljoner kronor per år för perioden 2022–2024. Förstärkningen rör handlingsprogrammet för bevarande av de nationella minoritetsspråken, ökat bidrag till nationella minoriteters organisationer och en förstärkning av de samordnande och uppföljande myndigheterna Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholms län.

Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken

Regeringen beslutade 2022 om ett handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken.¹³ I handlingsprogrammet beskrivs fem strategiska områden och åtgärder för det långsiktiga arbetet med att bevara och främja de nationella minoritetsspråken. De flesta åtgärderna i programmet sträcker sig över perioden 2022–2024. Handlingsprogrammet syftar till att alla minoritetsspråksbärare ska ha möjlighet att lära sig, utveckla och använda sitt språk. Handlingsprogrammet ska stärka, främja och bevara de nationella minoritetsspråken och de varieteter av minoritetsspråken som talas i Sverige och riktar sig till myndigheter, kommuner, regioner och organisationer som arbetar för att främja och bevara de nationella minoritetsspråken.

Av handlingsprogrammet framgår att bevarandet och främjandet av de nationella minoritetsspråken ska ske utifrån språkens olika behov och förutsättningar och ske inom områdena kunskapshöjande och synliggörande, språkvård och språkutveckling, en sammanhängande utbildningskedja, livslångt lärande och språken i yrkeslivet samt kultur bär språk och språk bär kultur. Regeringen har inom ramen för handlingsprogrammet beslutat om flera regeringsuppdrag. Bland annat har Institutet för språk och folkminnen fått i uppdrag att inrätta språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib.¹⁴

Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025

Regeringen beslutade 2022 om en strategi för ett stärkt biblioteksväsende 2022–2025.¹⁵ Strategin syftar till att stärka det svenska biblioteksväsendet och öka tillgången till litteratur och information för alla, i enlighet med bibliotekslagen. Strategin innehåller fokusområden, delmål och vidtagna respektive planerade åtgärder för att stärka de svenska biblioteken.

Av strategin framkommer att regeringen bedömer att biblioteken har en mycket viktig roll för att skydda och främja de nationella mino-

¹³ Kulturdepartementet, Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken (2022).

¹⁴ Uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib (Ku2019/00160, Ku2019/00736, Ku2019/01708, Ku2021/02483).

¹⁵ Kulturdepartementet, Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025 (Ku2019/00550).

riteternas kultur och de nationella minoritetsspråken. Det framkommer också att bibliotekens arbete på detta område behöver utvecklas såväl vad gäller utbud, både litteratur på minoritetsspråken och litteratur som skildrar nationella minoriteters kultur, som vad gäller kompetens och samverkan.

Samling för judiskt liv

Regeringen presenterade i januari 2023 en särskild satsning för att stärka judiskt liv och förebygga och motverka antisemitism i Sverige, *Samling för judiskt liv*. Arbetet ska pågå under hela mandatperioden och leds av statsministerns statssekreterare. I satsningen fokuserar regeringen på tre områden: utbildningsinsatser, att öka tryggheten för judar i Sverige och att uppmärksamma den judiska kulturen. Inom ramen för satsningen har en arbetsgrupp bildats med statssekreterare från en rad departement och tre judiska civilsamhällesaktörer. Det ingår också representanter för myndigheter och organisationer samt andra experter. Arbetsgruppen ska samverka och föra dialog om förebyggande åtgärder och insatser som stärker förutsättningarna för judiskt liv och förebygger och motverkar antisemitism i Sverige. Under 2023 var temat inom ramen för satsningen säkerhet och trygghet. Ett möte i arbetsgruppen genomfördes i juni och ett möte genomfördes i november.

Det offentligas arbete med nationella minoriteter

Denna bilaga beskriver centrala statliga myndigheters ansvar och genomförande av Sveriges politik för de nationella minoriteterna, med särskilt fokus på den judiska minoriteten. Bilagan beskriver också relevanta statsbidrag som myndigheterna fördelar. I bilagan beskrivs vidare vissa kommuners och regioners arbete med den judiska minoriteten, utifrån deras uppdrag och ansvar. Bilagan bygger bland annat på årsredovisningar, samrådsprotokoll och vår dialog med de olika aktörerna.

Statliga myndigheter

Politiken för de nationella minoriteterna är tvärsektoriell och berör flera politikområden till exempel kulturpolitik, civilsamhällespolitik, ungdomspolitik, folkhälsopolitik och utbildningspolitik. De statliga myndigheternas ansvar inom minoritetspolitiken regleras genom myndigheternas instruktioner, regleringsbrev och särskilda regeringsuppdrag.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (uppföljningsmyndigheterna) har ett nationellt ansvar för samordning och uppföljning av politiken för de nationella minoriteterna.¹ Myndigheterna ska verka för att det fastställda målet för minoritetspolitiken uppnås och för ökad kunskap om de nationella minoriteterna och deras rättig-

¹ Förordning (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

heter. I uppdraget ingår också att främja samverkan mellan statliga myndigheter, stödja erfarenhetsutbyte mellan kommuner och regioner samt bistå med rådgivning och stöd till dessa aktörer.²

Uppföljningsmyndigheternas arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Uppföljningsmyndigheterna följer upp utvecklingen av politiken för de nationella minoriteterna genom årliga enkäter till kommuner och regioner och statliga myndigheter. Enligt uppföljningsmodellen följs kommuner och regioner respektive statliga myndigheter upp vartannat år. Dessutom görs uppföljningar och årliga fördjupningar utifrån de minoritetspolitiska delområdena. Bland annat genomfördes en intervjustudie på temat delaktighet och inflytande under hösten 2022.³ Myndigheterna ger stöd till kommuner och regioner avseende arbetet med nationella minoriteter. Stödet består av rådgivning, samordning, kompetens- och kunskapshöjande insatser. Myndigheterna har producerat metodstöd samt informations- och inspirationsmaterial som finns tillgängligt på webbplatsen minoritet.se. Myndigheterna genomför också informationskampanjer, arrangerar konferenser och leder olika nätverk.

Arbetet med den judiska minoriteten skiljer sig delvis från arbetet med övriga nationella minoriteter eftersom det varken finns förvaltningsområden eller någon strategi som styr arbetet. Den judiska minoriteten omfattas av myndigheternas arbete med de allmänna bestämmelserna och uppföljningen av minoritetspolitiken. Dialoger genomförs med den judiska minoritetens företrädare i minst två årliga samråd. Vid samråden har de nationella minoriteterna möjlighet att framföra synpunkter på hur de upplever att genomförandet av minoritetspolitiken fungerar och peka på områden där det fortfarande finns hinder. Varje år kan dessutom de riksorganisationer, kvinnoorganisationer och ungdomsorganisationer som företräder de nationella minoriteterna utse representanter till en referensgrupp som under cirka sex månader följer uppföljningens olika delar och ombes att komma med förslag på åtgärder.

² Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende länsstyrelserna (2023-06-22).

³ Emerga, *De nationella minoriteternas erfarenheter av samråd och andra former för inflytande. Intervjustudie genomförd på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget* (2022).

Statsbidrag till kommuner och regioner i förvaltningsområden och nationella minoriteters organisering

Länsstyrelsen i Stockholms län fördelar statsbidrag till kommuner och regioner som ingår i förvaltningsområden för finska och meänkieli.⁴ Sametinget fördelar statsbidrag till kommuner som ingår i förvaltningsområdet för samiska och till de kommuner som ingår i flera förvaltningsområden om ett av dem är det samiska. Det utgår medel för att stärka samråd till Sametinget, Svenska tornedalingars riksförbund och Sverigefinska delegationen.⁵ Länsstyrelsen i Stockholms län fördelar dessutom statsbidrag till judiska, romska, sverigefinska och tornedalska organisationer.⁶ Bidraget lämnas till riksorganisationer eller organisationer av riksintresse som företräder någon av de nationella minoriteterna och där medlemmarna i organisationen eller dess lokalföreningar eller avdelningar till övervägande delen utgörs av personer som tillhör den nationella minoriteten. Verksamheten ska stärka inflytandet för den nationella minoriteten, främja den egna nationella minoritetsgruppens identitet, kultur, språk, motverka diskriminering eller syfta till att sprida kunskap om den egna gruppen. Stödet utgörs av en fast del där samma belopp fördelas till respektive minoritet, och en rörlig del där resterande medel fördelas till alla organisationerna. Statsbidraget till de nationella minoriteterna har höjts i olika omgångar sedan 2017, från cirka 4,7 miljoner kronor till 13 miljoner kronor för år 2023. Detta beror bland annat på regeringens satsning på minoritetspolitiken under åren 2021–2024. Hur stor andel som fördelas till den judiska minoriteten kan variera från år till år beroende på hur många som sökt och om de är berättigade till medel. Verksamhetsåret 2023 var summan till de judiska organisationerna cirka 1,5 miljoner kronor, år 2022 var summan cirka 1,8 miljoner kronor och för verksamhetsåret 2021 var den cirka 1,1 miljoner kronor.

⁴ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende anslagen 7:1 och 7:2 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse (2023-06-08).

⁵ ibid.

⁶ Förordning (2005:765) om statsbidrag för nationella minoriteter.

Institutet för språk och folkminnen

Institutet för språk och folkminnen (Isof) har till uppgift att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och immateriella kulturarv i Sverige. Isof ska också följa tillämpningen av språklagen (2009:600) och verka för att den offentliga förvaltningen använder de nationella minoritetsspråken enligt gällande lagar och förordningar.⁷ Isof ska också arbeta språkvårdande för de nationella minoritetsspråken.⁸ Under 2022–2024 ansvarar Isof för att bygga upp och driva nationella språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romska.⁹

Institutet för språk och folkminnens arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Isof är både en språkmyndighet och en kulturarvsmyndighet som samlar in, bygger upp och sprider kunskap om språk, folkminnen och andra immateriella kulturarv. Myndigheten har stora samlingar med inspelningar av talat språk, bland annat jiddisch. Många av inspelningarna är intervjuer där människor berättar om sina kunskaper, erfarenheter och minnen där också judiskt vardagsliv beskrivs. I samlingarna finns också sång och musik. Isof har genom sina många uppdrag på området en regelbunden dialog med den judiska minoriteten. Årliga samråd sker tillsammans med Kulturrådet, Kungliga biblioteket och Svenska filminstitutet. Språkcentrum för jiddisch har en styrgrupp med fem-sex representanter och det finns referensgrupper i relation till språkvården. Isof har också anordnat öppet samråd för språkbärare av jiddisch.

Isof:s arbete med jiddisch finns beskrivet i bilaga 6 *Det offentligas arbete med jiddisch*. Där redovisas även Isof:s statsbidrag för revitalisering av jiddisch.

⁷ Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen.

⁸ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Institutet för språk och folkminnen (2023-06-08).

⁹ Uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib (Ku2019/00160, Ku2019/00736, Ku2019/01708, Ku2021/02483).

Statens kulturråd

Statens kulturråd (Kulturrådet) har till uppgift att verka för kulturrens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag och genom andra främjande åtgärder. Kulturrådet ska särskilt verka för konstnärligt och kulturpolitiskt värdefull utveckling inom verksamheter som de nationella minoriteternas kultur.¹⁰ Myndigheten ska följa upp regionernas arbete med den så kallade kultursamverkansmodellen¹¹ som bland annat inkluderar bidrag till organisationer som tillhör de nationella minoriteterna.¹² Myndigheten har under 2022–2024 ett särskilt uppdrag att arbeta med litteratur- och läsfrämjande åtgärder för de nationella minoritetsspråken. Arbetet ska särskilt fokusera på barn och unga.¹³

Kulturrådets arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Kulturrådets arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter handlar framför allt om att fördela olika statsbidrag till nationella minoriteters kultur, vilket beskrivs nedan. Kulturrådet samordnar ett nätverk med regionerna med fokus på nationella minoriteters kultur, *Nationellt nätverk för regioner med fokus på nationella minoriteters kultur*, och ett nätverk med regionala kulturförvaltningar inom ramen för kultursamverkansmodellen. Under 2022 hade Kulturrådet ett särskilt fokus på nationella minoriteter inom ramen för modellen. Kulturrådet har inget riktat arbete för den judiska minoriteten utan arbetar med samtliga nationella minoriteter i sina uppdrag. Myndigheten genomför strukturerade samråd med de nationella minoriteterna tillsammans med Svenska Filminstitutet, Isof och Kungliga biblioteket. Kulturrådet har också en referensgrupp som bistår myndigheten gällande beslut om statsbidrag till nationella minoriteters aktörer.

¹⁰ Förordning (2012:515) med instruktion för Statens kulturråd.

¹¹ Genom kultursamverkansmodellen fördelas statliga medel via Kulturrådet till regionerna som i sin tur fördelar dessa vidare till regionala kulturverksamheter i sina län.

¹² Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens kulturråd (2023-06-22).

¹³ Uppdrag till Statens kulturråd att främja de nationella minoritetsspråken (Ku2022/00583).

Statsbidrag till nationella minoriteters kultur

Kulturrådet fördelar flera olika statsbidrag till nationella minoriteters kultur.¹⁴ Enligt Kulturrådets riktlinjer för arbetet ska verksamhetsbidrag och projektbidrag fördelas till de nationella minoriteternas kultur för att stärka, utveckla eller synliggöra de nationella minoriteternas kultur och kulturarv inom ramen för statsbidraget.¹⁵ Det finns särskilda bidrag till de nationella minoriteterna för att främja litteratur och läsfrämjande på de nationella minoritetsspråken. Kulturrådet fördelar också bidrag till professionella bokutgivare i Sverige för planerad utgivning av litteratur på de nationella minoritetsspråken (i original eller översättning). Det är Kulturrådet som beslutar hur stor del bidraget för planerad utgivning som fördelas till förmån för nationella minoriteters litteratur. Dessutom fördelar Kulturrådet bidrag till utgivning med tematik som rör nationella minoriteters språk och kultur samt produktionsstöd till kulturtidskrifter.¹⁶

Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (KB) är Sveriges nationalbibliotek. Myndigheten ska arbeta utifrån bibliotekslagen där det framgår att biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna, bland annat genom att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken.¹⁷ KB ska i övrigt ha en nationell överblick över och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet.¹⁸

Sedan 2021 har KB i uppdrag att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek för respektive språkgrupp och för landets kommuner. I uppdraget ingår att resursbiblioteken ska vara stöd för landets kommuner och främja medieförsörjning på de nationella minoritetsspråken. Tillgång till litteratur för barn och unga ska särskilt beaktas. Uppdraget ska slutredovisas den 1 mars 2024.¹⁹ I budgetpropositionen för 2024 framgår att reger-

¹⁴ Förordning (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser.

¹⁵ Kulturrådets riktlinjer för projekt- och verksamhetsbidrag till nationella minoriteters kulturverksamhet (ADM 2021/27).

¹⁶ Förordning (2010:1058).

¹⁷ Bibliotekslag (2013:801).

¹⁸ Förordning (2008:1421) med instruktion för Kungl. Biblioteket.

¹⁹ Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoriteters bibliotek (Ku2020/02691).

ingen avser att förlänga den tidsbegränsade satsningen.²⁰ Myndigheten har också i uppdrag att utveckla vissa nationella digitala bibliotekstjänster för prioriterade målgrupper som nationella minoriteter.²¹ Myndigheten ska också fortsatt driva *Digiteket*, en plattform för digital fortbildning och inspiration för att öka kompetensen hos bibliotekspersonal.

Kungliga bibliotekets arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

En stor del av KB:s arbete handlar om att ge stöd till kommuner och regioner för att stärka sin verksamhet för och om nationella minoriteter. Ofta handlar det om att svara på frågor från stads- och länsbibliotek hur de kan synliggöra nationella minoriteter eller vilka böcker de bör köpa in. Under de senaste åren har KB arbetat för att öka kunskapen om hur bibliotek arbetar med de nationella minoriteterna. KB har bland annat gjort en genomlysning av kommunernas biblioteksplaner, vilket har resulterat i en lägesbeskrivning av bibliotekens arbete med nationella minoriteter.²² Inom ramen för *Digiteket* har KB varit delaktig i framtagandet av ett metodstöd för samråd med barn och unga tillhörande de nationella minoritetsgrupperna. Stödet är utformat som en samling goda råd, tips och uppmuntran för bibliotek som redan arbetar med eller planerar att utveckla sin verksamhet för nationella minoriteter. Internt arbetar myndigheten för att öka kunskapen om nationella minoriteter bland personalen.

KB har samråd med samtliga nationella minoriteter. Dessa genomförs tillsammans med Kulturrådet och Isof. Under hösten 2022 bildade KB också ett råd med de nationella minoriteterna för att stärka samarbetet ytterligare. De flesta kontakter med den judiska minoriteten sker via samråden och rådet men också genom arbetet med resursbibliotek för jiddisch. Resursbiblioteket för jiddisch beskrivs mer utförligt i bilaga 6 *Det offentliga arbetet med jiddisch*.

²⁰ Prop. 2023/24:1.

²¹ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens kulturråd (2023-06-22).

²² Kungliga biblioteket, *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken – En lägesbeskrivning* (2017).

Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor

Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor (MUCF) är förvaltningsmyndighet för frågor som rör ungdomspolitik och politiken för det civila samhället. Myndigheten ska på olika sätt verka för att målen inom ungdomspolitik och politiken för det civila samhället uppnås.²³

MUCF hade under 2022 i uppdrag att utveckla och fortsatt sprida vägledande material för hur förvaltningsmyndigheter kan främja barns och ungas möjligheter till inflytande och samråd i frågor som berör dem enligt minoritetslagen samt att genomföra insatser som bidrar till att förbättra förutsättningarna för engagemang och inflytande för de nationella minoriteternas ungdomsorganisationer.²⁴

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågors arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

I uppdraget att förbättra förutsättningarna för engagemang och inflytande för unga från de nationella minoriteterna har MUCF anordnat så kallade ”maktfrukostar” med politiker, tillsammans med ungdomsorganisationerna. Under maktfrukostarna diskuterades bland annat frågor om modersmålsundervisning, bristen på lärare med språkkompetens, kunskap om de nationella minoriteterna i läroplaner samt utbildningsinsatser för att motverka rasism och fördomar. MUCF har också tagit fram en film om styrelsearbete som översatts till de olika minoritetsspråken. Syftet är att öka de nationella minoriteternas ungdomsförbunds kapacitet att bedriva och få inflytande i frågor som berör dem, och för att engagera fler unga från de nationella minoriteterna. MUCF har dessutom initierat och tecknat överenskommelser med ett antal kommuner för arbetet med samtliga nationella minoriteter, i syfte att arbeta fram insatser och metoder för arbetet med unga som tillhör de nationella minoriteterna, som sedan kan spridas nationellt. MUCF har sedan några år tillbaka utvecklat sina insatser för ökade möjligheter till inflytande och samråd för barn och unga som tillhör nationella minoriteter. Myndigheten sam-

²³ Förordning (2018:1425) med instruktion för Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

²⁴ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022-08-25).

verkar med samtliga ungdomsförbund som representerar nationella minoriteter.

Statsbidrag till ungdomsorganisationer

MUCF beslutar om projekt- och organisationsbidrag för de nationella minoriteternas ungdomsorganisationer. Organisationsbidrag lämnas årligen och ska stödja barns och ungdomars självständiga organisering och inflytande i samhället. Stödet kan användas för organisationernas ordinarie verksamhet.²⁵ MUCF fördelar också bidrag till verksamheter mot rasism och liknande former av intolerans.²⁶ Under 2022 beviljades 17 projekt, varav 12 arbetar mot antisemitism. För att öka incitamenten för ungdomsförbunden att ansöka om bidrag och med förhoppningen att få in fler kvalitativa ansökningar har MUCF ökat beloppet som organisationerna kan söka från 300 000 kronor till 500 000 kronor. MUCF har också spridit information om projektbidraget till de nationella minoriteternas ungdomsförbund i samband med att ansökan för 2023 öppnades.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen (BO) har till uppgift att bevaka frågor som angår barns och ungdomars rättigheter och intressen. BO ska bland annat ta initiativ till åtgärder som syftar till att hävda barns och ungdomars rättigheter och intressen.²⁷

BO hade under 2022 i uppdrag att kartlägga om barn och unga som tillhör en nationell minoritet upplever att de har möjlighet att utöva sin rätt till delaktighet och inflytande i genomförandet av minoritetspolitiken.²⁸ Inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott har BO haft i uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser om rasism utifrån

²⁵ Förordning (2011:65) om statsbidrag till barn- och ungdomsorganisationer.

²⁶ Förordningen (2008:62) om statsbidrag till verksamheter mot rasism och liknande former av intolerans.

²⁷ Förordning (1993:710) med instruktion för Barnombudsmannen.

²⁸ Uppdrag att kartlägga barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i genomförandet av minoritetspolitiken (Ku2022/00924).

FN:s konvention om barnets rättigheter för att stärka barns och ungas förmåga att själva ta tillvara sina rättigheter.²⁹

Barnombudsmannens arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

I uppdraget om barn och ungas delaktighet och inflytande i genomförandet av minoritetspolitiken har BO fört samtal med barn från samtliga fem nationella minoriteter och haft samråd med bland annat Judiska ungdomsförbundet i Sverige.³⁰

I uppdraget att stärka barns och ungas förmåga att själva ta tillvara sina rättigheter har BO bland annat kompletterat webbplatsen *Mina rättigheter* med ett nytt tema om rasism riktat till barn och unga. Innehållet har arbetats fram med utgångspunkt i Barnombudsmanens rapport *Om barns och ungas utsatthet för rasism*.³¹

Statens skolverk

Statens skolverk (Skolverket) är förvaltningsmyndighet för skolväsendet. Myndigheten ska ha ett samlat ansvar (sektorsansvar) för frågor om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken inom ramen för sitt verksamhetsområde, vilket innefattar att verka samlande, stödjande och pådrivande i förhållande till berörda parter.³²

Skolverket har i uppdrag att ansvara för nationell samordning av undervisning i nationella minoritetsspråk och att planera och ansvara för hur fjärrundervisning i nationella minoritetsspråk kan göras tillgänglig för alla huvudmän. I uppdraget ingår att ta fram en modell för ekonomisk ersättning för de huvudmän som väljer att använda fjärrundervisning. I uppdraget ingår att stödja produktion och utveckling av läromedel inom nationella minoritetsspråk för förskolan, övriga frivilliga skolformer och för de obligatoriska skolformerna.³³ Skolverket har dessutom i uppdrag att under 2022 och 2023 tillsam-

²⁹ Uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser om rasism riktat till barn och unga (A2022/00642).

³⁰ Barnombudsmannen, *Kartläggning av barns och ungas erfarenheter av delaktighet och inflytande i minoritetspolitiken* (2023), s. 4 f.

³¹ Barnombudsmannen, *Om barns och ungas utsatthet för rasism* (2020).

³² Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk.

³³ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens skolverk (2023-06-29).

mans med Forum för levande historia utveckla ett verktyg för systematiskt arbete med demokratistärkande insatser i skolväsendet, folkbildningen och inom andra delar av utbildning för vuxna. Syftet är att motverka antisemitism och andra former av rasism.³⁴

Skolverkets arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Skolverkets arbete omfattar samtliga nationella minoriteter. I det stödjande uppdraget riktas arbetet i huvudsakligen mot skola och skolhuvudmän eller har elever och lärare som målgrupp. Det kan handla om att ta fram stödmaterial för att undervisa om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken samt material för att identifiera, bemöta och undervisa om antisemitism. För att stödja produktionen av och främja tillgången till läromedel på nationella minoritetsspråk har Skolverket bland annat bidragit med medel till Judiska ungdomsförbundet i Sverige för nyutgivning och distribution av boken *@Stolt jude*. Skolverket har också genomfört fortbildning om antisemitism och Förintelsen för rektorer tillsammans med Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA). I uppdraget om demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism har verktyget *Demokratistegen* tagits fram för stöd och handledning att organisera, planera och genomföra utvecklingsarbete med demokrati i skolan och folkbildning.³⁵

Samråd sker gemensamt med Folkbildningsrådet, Myndigheten för yrkeshögskolan, Sameskolstyrelsen, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Statens skolinspektion, Universitets- och högskolerådet samt Universitetskanslersämbetet. Skolverket har också enskilda samråd med den judiska minoriteten och har då bland annat inhämtat synpunkter på uppdraget om demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism.

³⁴ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk (2022-12-15).

³⁵ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk (2022-12-15), Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Forum för levande historia (2021-12-16).

Forum för levande historia

Forum för levande historia (FLH) har till uppgift att främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter. Detta ska göras med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten i historien, liksom andra brott mot mänskligheten i historien. Myndigheten har särskilt till uppgift att öka och fördjupa kunskaperna om antisemitism, antiziganism och andra former av rasism och intolerans med fokus på kopplingen mellan historien och samtiden.³⁶

Under 2022–2024 ska FLH genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna. I uppdraget ingår att ta fram och sprida material bland annat riktat till aktörer inom skolväsendet och inom folkbildningen.³⁷ Inom ramen för regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism ska FLH under 2022–2024 genomföra kunskapshöjande insatser mot antisemitism. I uppdraget ingår att se till att en utbildningsinsats på högskolenivå genomförs i syfte att öka kunskapen om antisemitismens historia och utveckling, samtida antisemitism och dess konsekvenser.³⁸ FLH har tillsammans med Skolverket i uppdrag att under 2022 och 2023 utveckla ett verktyg för systematiskt arbete med demokratistärkande insatser i skolväsendet, folkbildningen och inom andra delar av utbildning för vuxna (som nämnts tidigare under avsnittet om Skolverket).³⁹ FLH har också i uppdrag att tillsammans med Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) och Voksenåsen⁴⁰ stärka förutsättningarna för och genomföra resor till Förintelsens minnesplatser.⁴¹ FLH har också inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott⁴² i uppdrag att erbjuda fortbildning och kunskapshöjande insatser om olika former av rasism och intolerans i historien och i dag till skolans personal och andra relevanta yrkesgrupper.⁴³ I september 2023 fick FLH dess-

³⁶ Förordning (2007:1197) med instruktion för Forum för levande historia.

³⁷ Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige (Ku2022/01209).

³⁸ Uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser mot antisemitism (A2022/00845).

³⁹ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Forum för levande historia (2023-03-16).

⁴⁰ Voksenåsen är ett center för svensk-norskt samarbete inom samhällsliv, språk och kultur placerat i Oslo.

⁴¹ Uppdrag att planera och förbereda för att hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser ska kunna återupptas (Ku2021/00874, Ku2021/02357, Ku2022/00783).

⁴² Regeringskansliet, *Samlat grepp mot rasism och hatbrott. Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott* (2016).

⁴³ Uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser om olika former av rasism (A2022/00844).

utom i uppdrag att lämna förslag på en grafisk profil för 250-årsjubileet av judiskt liv i Sverige, som infaller 2025.⁴⁴ Regeringen har också i budgetpropositionen för 2024 aviserat att FLH ska få medel för att öka kunskapen om och motverka antisemitism.⁴⁵

Forum för levande historias arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

FLH erbjuder fortbildning och kunskapshöjande insatser om olika former av rasism och intolerans riktad till skolans personal och andra relevanta yrkesgrupper samt anordnar fortbildningar bland annat om antisemitism. FLH har också tagit fram och tillgängliggjort undervisningsmaterial i ämnet. Myndigheten arrangerar dessutom seminarier om antisemitism.

I arbetet med de historiska skeenden som har påverkat de nationella minoriteterna har FLH bland annat tagit fram rapporten *Minoritet i historien* som undersöker den svenska allmänhetens kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa.⁴⁶

FLH samarbetar med Skolverket i uppdraget om demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism. Inom ramen för uppdraget att planera och förbereda för hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser har arbetet under år 2022 fokuserat på att genomföra hågkomstresor, ta fram nytt material, uppdatera befintligt material och sprida information om uppdraget och de verksamheter som utvecklats inom det. En kurs för lärare om Förintelsen har bland annat genomförts under hösten 2022 på Yad Vashem i Jerusalem i samarbete med Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet.⁴⁷

⁴⁴ Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra förberedelser inför 250-årsjubileet av judiskt liv i Sverige (Ku2023/00982).

⁴⁵ Prop. 2023/24:1 Utgiftsområde 17.

⁴⁶ Oscar Österberg. *Minoritet i historien – allmänhetens uppfattningar om sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa* (Forum för levande historia, 2021).

⁴⁷ Forum för levande historia, *Statens arbete mot rasism. Homo-, bi- och transfobi 2022* (2023).

Myndigheten har också tagit fram ett material för skolan om anti-semitism⁴⁸ och publicerat en rapport om den svenska allmänhetens förklaringar till fördomar och fientlighet mot judar som grupp.⁴⁹

För att skapa delaktighet och inflytande för de nationella minoriteterna har FLH årliga samråd med samtliga minoriteter samt minoritetsspecifika fokusgrupper och referensgrupper beroende på uppdrag.

Statens historiska museer

Statens historiska museer (SHM) har till uppgift att främja kunskapen om och intresset för Sveriges historia och att bevara och utveckla det kulturarv som myndigheten förvaltar.⁵⁰ Sveriges museum om Förintelsen ingår sedan juni 2022 i Statens historiska museer. Sveriges museum om Förintelsen ska bevara och föra vidare minnet av Förintelsen, samt fördjupa kunskaperna om Förintelsen och nå hela Sverige.

Statens historiska museers arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Myndigheten samarbetar med olika externa aktörer i förmedlingen av historia och myndighetens samlingar samt för kunskapsutveckling och utbyte, inte minst inför etableringen av Sveriges museum om Förintelsen. Samverkan sker bland annat med Föreningen för Förintelsens överlevande, Institutet Paideia, Jiddischsällskapet i Stockholm, Judiska församlingen i Stockholm, och Svenska Jiddischförbundet.

Sveriges museum om Förintelsen öppnade sin första utställning i juni 2023. En viktig utgångspunkt för museet är berättelser från överlevande från Förintelsen.

⁴⁸ Forum för levande historia, *Antisemitismen, då och nu* <https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/antisemitism-da-och-nu>, u.å., [hämtad 2023-11-13].

⁴⁹ Oscar Österberg, *Okunskap, myter och rädsla. Den svenska allmänhetens förklaringar till fördomar och fientlighet mot judar som grupp* (Forum för levande historia, 2023).

⁵⁰ Förordning (2014:1079) med instruktion för Statens historiska museer.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen är förvaltningsmyndighet för verksamhet som rör hälso- och sjukvård och annan medicinsk verksamhet, tandvård, socialtjänst, stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning samt frågor om alkohol och missbruksmedel.⁵¹ Socialstyrelsen har i uppdrag att genomföra insatser för att implementera minoritetslagen inom sitt verksamhetsområde. I uppdraget ingår att Socialstyrelsen ska utveckla långsiktiga former för att kontinuerligt följa de nationella minoriteternas situation inom myndighetens ansvarsområde och bidra till jämlika förutsättningar för god hälsa. Myndigheten ska i arbetet utveckla samarbetet med Folkhälsomyndigheten bland annat avseende en utvecklad och tillgänglig kunskap för kommuner och regioner.⁵² Socialstyrelsen har också i uppdrag att under 2022–2024 ta fram och sprida kunskapsstöd och genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter, kultur, historia och språk till personal och beslutsfattare inom hälso- och sjukvård, äldreomsorg och socialtjänst.⁵³

Socialstyrelsens arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Socialstyrelsen har haft ett samlat arbete med de nationella minoriteterna under många år. Myndigheten arbetar nära Folkhälsomyndigheten med att öka kunskapen om nationella minoriteter i kommuner och regioner. De båda myndigheterna arrangerar gemensamma konferenser och digitala informationsträffar för kommuner och regioner.

I Socialstyrelsens uppdrag att öka kännedomen om de nationella minoriteternas rättigheter i kommuner och regioner arbetar myndigheten både med kortsiktiga kompetenshöjande insatser och långsiktigt stöd för kommunerna att leva upp till minoritetslagen. Myndigheten har bland annat arrangerat seminarium om äldreomsorg för den judiska minoriteten tillsammans med Judiska Centralrådet och det judiska äldreboendet i Stockholm samt ett seminarium om mino-

⁵¹ Förordning (2015:284) med instruktion för Socialstyrelsen.

⁵² Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Socialstyrelsen (2023-07-27).

⁵³ Uppdrag till Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskapsstöd och genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter och de nationella minoritets-språken (Ku2019/01043, Ku2022/00585).

ritetsstress. Socialstyrelsen har främst kontakt med kommuner och regioner som tillhör något förvaltningsområde men utvecklar sitt arbetssätt riktat till äldreomsorgen, hela socialtjänsten och hela hälso- och sjukvården. Vartannat år genomför myndigheten en uppföljning av situationen för de nationella minoriteterna inom äldreomsorgen och följer även social barn- och ungdomsvård, primärvård och tandvård. Samråd sker enskilt med den judiska minoriteten. Särskilda samråd har också skett kring olika frågor till exempel brit milah och möjligheter för ett riksintag till de judiska äldreboendena.

Diskrimineringsombudsmannen

Diskrimineringsombudsmannen (DO) ska arbeta mot diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsidentitet och könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.⁵⁴

Under 2021 och 2022 hade DO i uppdrag att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning.⁵⁵

Diskrimineringsombudsmannens arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

DO arbetar brett mot diskriminering och på andra sätt för att främja lika rättigheter och möjligheter. I uppdraget att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning har DO särskilt belyst diskrimineringen av judar och muslimer. DO har analyserat anmälningar som inkommit till myndigheten om diskriminering där religion eller annan trosuppfattning varit diskrimineringsgrund och undersökt samverkan med etnisk tillhörighet. DO har också undersökt vilka svårigheter som personer möter när de utövar sin religion respektive är synliga med sin religion, med till exempel symboler eller religiösa plagg.⁵⁶

⁵⁴ Förordning (2008:1401) med instruktion för Diskrimineringsombudsmannen.

⁵⁵ Uppdrag till Diskrimineringsombudsmannen att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning (A2021/01979).

⁵⁶ Diskrimineringsombudsmannen, *Diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning – en analys av anmälningar* (2022).

DO har samråd med de nationella minoriteterna i samband med olika uppdrag. DO har haft samråd med judiska trossamfund och organisationer inom ramen för uppdraget om att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning.

Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådet (Brå) har till uppgift att bidra till kunskapsutvecklingen inom rättsväsendet och det kriminalpolitiska området samt att främja brottsförebyggande arbete.⁵⁷ Brå har inget pågående uppdrag riktat särskilt till den judiska minoriteten, men redovisar vartannat år hatbrottsstatistik och uppgifter om hur dessa brott hanterats av rättsväsendet. Inom ramen för ett regeringsuppdrag publicerade Brå år 2019 en fördjupningsstudie om hatbrott med antisemitiska motiv. Studien undersökte de antisemitiska hatbrottens karaktär med ett särskilt fokus på gärningspersoner.⁵⁸

Polismyndigheten

Polismyndigheten ska enligt polislagen upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp.⁵⁹

Polismyndigheten har i uppdrag att under 2022 och 2023 fortsätta utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott och andra brott som hotar demokratin. Polismyndigheten ska bland annat genomföra kompetenshöjande insatser inom myndigheten.⁶⁰

Polismyndighetens arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

Polismyndigheten har inom ramen för uppdraget om att bekämpa hatbrott genomfört ett antal kompetenshöjande insatser på nationell nivå och i de sju polisregionerna. Detta har bland annat skett genom

⁵⁷ Förordning (2016:1201) med instruktion för Brottsförebyggande rådet.

⁵⁸ Brottsförebyggande rådet, *Antisemitiska hatbrott* (2019).

⁵⁹ Polislagen (1984:387).

⁶⁰ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Polismyndigheten (2022-12-15).

ett webbsänt seminarium tillsammans med Forum för levande historia. Innehållet fokuserade på antisemitiska uttryck och symboler, med särskilt fokus på konspirationsteorier som sprids via internet. Polismyndigheten har också genomfört en fördjupningsutbildning om demokrati- och hatbrott vid Linnéuniversitetet. Polismyndigheten deltar dessutom i ett EU-finansierat projekt, så kallat *Protector*, som har som mål att stärka säkerheten för trossamfund.⁶¹

Myndigheten för stöd till trossamfund

Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) har till uppgift att främja en dialog mellan staten och trossamfunden, bidra med kunskap om trossamfundsfrågor och pröva frågor om statsbidrag enligt lagen (1999:974) om statsbidrag till trossamfund.⁶²

I juni 2023 fick SST i uppdrag att genomföra insatser för att stärka trossamfunds säkerhet och öka kunskapen om deras säkerhetssituation och utsatthet för olika former av rasism och hatbrott.⁶³ I augusti 2023 fick SST dessutom i uppdrag att planera en informationsinsats till kommuner, regioner och myndigheter för att öka deras kunskap om trossamfund och deras verksamhet. Insatsen ska bidra till att främja säkerställandet av enskildas möjligheter att åtnjuta sina mänskliga rättigheter.⁶⁴

Myndigheten för stöd till trossamfunds arbete med att främja den judiska minoritetens rättigheter

SST har inga riktade uppdrag om nationella minoriteter utan arbetar uteslutande med den judiska minoriteten som religiöst samfund. En stor del av myndighetens arbete handlar om att ge rådgivning till de olika trossamfunden. Myndigheten tar fram kunskapsunderlag utifrån religiös inriktning med bland annat kommunerna som målgrupp och stödjer kommuner med hur de kan arbeta med olika samfund i sitt kris- och beredskapsarbete. SST för dialog med de statsbidragsberät-

⁶¹ Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, *Hatbrott och andra brott som hotar demokratin*. Delredovisning 2, (2023).

⁶² Förordning (2017:104) med instruktion för Myndigheten för stöd till trossamfund.

⁶³ Uppdrag att genomföra insatser för att stärka trossamfunds säkerhet (A2023/00983).

⁶⁴ Uppdrag om att öka kunskapen hos kommuner, regioner och myndigheter om trossamfundens roll i samhället (S2023/02435).

tigade trossamfunden genom Rådet för samråd. Myndigheten samordnar också en nationell säkerhetsgrupp med olika samfund, bland annat Judiska Centralrådet.

Statsbidrag till religiösa samfund

SST fördelar tre olika typer av statsbidrag till de religiösa samfunden: organisationsbidrag, verksamhetsbidrag och projektbidrag.⁶⁵ De senaste åren har det totala anslaget legat på mellan 80 och 90 miljoner kronor. Den största delen är organisationsbidrag, ett generellt bidrag för trossamfundens verksamhet. Totalt fördelades drygt 61 miljoner kronor som organisationsbidrag under år 2022, varav Judiska Centralrådet beviljades cirka 580 000 kronor. Verksamhetsbidrag är bidrag för teologisk utbildning och bidrag för andlig vård inom sjukvården. Projektbidrag kan fördelas som lokalbidrag, etableringsbidrag och särskilt utbildningsbidrag. Syftet med de olika bidragen är att skapa förutsättningar för trossamfunden att bedriva en aktiv och långsiktigt inriktad religiös verksamhet i form av gudstjänst, själavård, undervisning och omsorg. Judiska Centralrådet har inte fått vare sig verksamhets- eller projektbidrag under 2022.⁶⁶

Kammarkollegiet

Kammarkollegiet har till uppgift att tillhandahålla service inom det statliga området, främst avseende ekonomi, juridik, kapitalförvaltning, riskhantering och administration.⁶⁷ Kammarkollegiet fördelar statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället som känner rädsla för våld, hot eller trakasserier kopplat till föreningens verksamhetslokal.⁶⁸

⁶⁵ Förordning (1999:974) om statsbidrag till trossamfund.

⁶⁶ Myndigheten för stöd till trossamfund, *Årsredovisning 2022* (2023).

⁶⁷ Förordning (2007:824) med instruktion för Kammarkollegiet.

⁶⁸ Förordning (2018:1533) om statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället.

Statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder

Under 2022 höjdes statsbidraget för säkerhetshöjande åtgärder från 22 miljoner kronor till 44 miljoner kronor.⁶⁹ I budgetpropositionen för 2024 aviserade regeringen att säkerhetsmedlen ska höjas till 74 miljoner kronor från och med 2024.⁷⁰ En översyn av statsbidraget har genomförts av Statskontoret.⁷¹

Regeringen beslutade i november 2023 att ändra förordningen om statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder så att de organisationer som har störst behov av stöd ska kunna få stöd. Regeringen beslutade också att handläggningen av stödet ska flyttas från Kammarkollegiet till Myndigheten för stöd till trossamfund och att ett särskilt verksamhetsbidrag ska införas som syftar till att ge förutsättningar för ett långsiktigt säkerhetsbidrag.⁷²

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ansvarar för frågor om kulturarvet. Ansvaret omfattar i första hand frågor om kulturlandskap, kulturmiljöer, kulturföremål och museer. Myndigheten ska särskilt verka för ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.⁷³ RAÄ arbetar även med digitalisering och att skydda kulturarv. Myndighetens arbete inklusive arbetet med statsbidrag för bevarande av kulturarv beskrivs i bilaga 5 *Svensk-judiskt kulturarv*.

Riksarkivet

Riksarkivet har särskilt ansvar för den statliga arkivverksamheten och för arkivvården i landet. Riksarkivet får ta emot arkivhandlingar från enskilda om de är av särskild betydelse för forskning och kul-

⁶⁹ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende anslag 6:1 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse (2023-10-23).

⁷⁰ Prop. 2023/24:1 Utgiftsområde 1.

⁷¹ Statskontoret, *Översyn av statsbidraget för säkerhetshöjande åtgärder till organisationer inom det civila samhället* (2023).

⁷² Regeringskansliet, *Stödet till Judiska Centralrådet förstärks med 10 miljoner kronor* u.å., <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/10/stodet-till-judiska-centralradet-forstarks-med-10-miljoner-kronor/> [hämtad 23-10-25].

⁷³ Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.

turarv.⁷⁴ Mer om Riksarkivets verksamhet finns i bilaga 5 *Svensk-judiskt kulturarv*.

Lunds universitet

Lunds universitet har i uppdrag att varje läsår erbjuda utbildning i jiddisch och att främja undervisning i och på minoritetsspråket jiddisch i förskolan, grundskolan, gymnasieskolan och högskolan.⁷⁵ Universitetets arbete med uppdraget beskrivs ytterligare i bilaga 4 *Utbildning för och om judiskt liv*.

Vetenskapsrådet

Vetenskapsrådet ska ge stöd till grundläggande forskning av högsta vetenskapliga kvalitet inom samtliga vetenskapsområden och bland annat fördela medel till forskning av internationellt hög kvalitet.⁷⁶ Vetenskapsrådet har i uppdrag att genomföra en särskild forsknings-satsning med fokus på Förintelsen och antisemitism samt andra gruppers utsatthet i samband med Förintelsen i syfte att långsiktigt stärka det aktuella forskningsfältet.⁷⁷

Vetenskapsrådet utlyser också i samråd med Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) medel för ett nationellt forskningsprogram om rasism som omfattar 20 miljoner kronor per år.⁷⁸ Vetenskapsrådets arbete beskrivs i bilaga 4 *Utbildning för och om judiskt liv*.

Kommuners och regioners arbete med nationella minoriteter

Kommuner och regioner har ansvar för flera verksamheter med relevans för arbetet med de nationella minoriteterna, till exempel kultur, skola, modersmålsundervisning, äldreomsorg och trygghet.

⁷⁴ Förordning (2009:1593) med instruktion för Riksarkivet.

⁷⁵ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Lunds universitet (2023-11-16).

⁷⁶ Förordning (2009:975) med instruktion för Vetenskapsrådet.

⁷⁷ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Vetenskapsrådet (2022-12-22).

⁷⁸ Uppdrag att utlysa medel för ett forskningsprogram (U2016/00588).

Kommunernas och regionernas ansvar för politiken för nationella minoriteter

Kommuner och regioners ansvar för arbetet med de nationella minoriteterna regleras i minoritetslagen och språklagen vilka beskrivs närmare i bilaga 2 *Sveriges politik för de nationella minoriteterna*. Kommuner och regioner i hela landet har ansvar för att främja minoritetsspråken, sprida information och se till att de som tillhör de nationella minoriteterna får möjlighet till delaktighet och inflytande i frågor som rör dem. Kommuner och regioner ska också anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete. Kommuner ska erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller en väsentlig del av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar finska, jiddisch, meänkieli, romani chib eller samiska, om kommunen har tillgång till personal med sådana språkkunskaper. Kommunen ska inom ramen för sådan omsorg som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet.

Utöver bestämmelser som omfattar samtliga nationella minoriteter finns särskilda rättigheter som gäller för de geografiskt bundna språken finska, meänkieli och samiska i så kallade förvaltningsområden. En kommun som ingår i ett eller flera förvaltningsområden får också ett särskilt statsbidrag för merkostnader som uppkommer med anledning av nationella minoriteters rättigheter enligt minoritetslagen.⁷⁹ Jiddisch och romani chib är geografiskt obundna språk och därför finns det inte förvaltningsområden för dessa språk.

Sveriges kommuner och regioner

Sveriges kommuner och regioner (SKR) är en medlems- och arbetsgivarorganisation för landets alla kommuner och regioner. SKR driver inget utvecklingsarbete i förhållande till kommuner och regioner när det gäller de nationella minoriteterna. Mycket av SKR:s arbete är knutet till språkfrågor inom förvaltningsområdena, framför allt om utbildning och service och till viss del revitalisering av språken. SKR har publicerat en webbsändning om nationella minoritetsspråk i förskolan och en rapport om en metodik som kan användas i dialogen med de nationella minoriteterna. SKR administrerar också ett nät-

⁷⁹ Förordning (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

verk, *Regionsamverkan nationella minoriteter*, för tjänstepersoner som på olika sätt arbetar med de nationella minoriteterna i regionerna.

Kommunernas arbete med den judiska minoriteten

Utredningen har haft dialog med elva kommuner om deras arbete med den judiska minoriteten. Urvalet gjordes utifrån en inledande kontakt med de 23 kommuner som i Länsstyrelsen i Stockholms läns enkätuppföljning av minoritetspolitikens utveckling svarat att de arbetar med den judiska minoriteten. I en inledande kontakt med dessa kommuner framkom att det enbart var elva av dem som på något sätt arbetade med den judiska minoriteten, varav vissa mer begränsat. Vi valde att intervjua dessa elva kommuner och att ta del av del av deras eventuella protokoll från samråd med den judiska minoriteten. Dessa kommuner redovisas i slutet av betänkandet.

Samtliga kommuner som vi har haft kontakt med har tagit fram mål- och riktlinjer för arbetet med de nationella minoriteterna. Några kommuner inkluderar arbetet med de nationella minoriteterna i andra kommunövergripande planer, till exempel planen för lika möjligheter i Helsingborgs kommun eller Agenda 2030 och MR-strategin i Stockholms stad, medan andra har tagit fram separata strategidokument för den judiska minoriteten, till exempel Malmö stad.

Det är framför allt de största städerna som har ett mer omfattande arbete för den judiska minoriteten. Övriga kommuner har regelbundna samråd där den judiska minoriteten deltar alternativt har kommunens strateg för minoritetspolitiken direktkontakt med några judiska kommunmedborgare. Någon kommun arbetar med interreligiöst nätverk i stället för samråd, och där finns det judisk representation. Helsingborgs stad har till exempel en grupp för religionsdialog och ett minoritetsråd med de fem nationella minoriteterna. Flera kommuner anser att det är svårt att nå den judiska minoriteten eftersom många judar är försiktiga med att vara öppna med sin identitet, särskilt på mindre orter.

Kommunerna informerar generellt på sina hemsidor om de nationella minoriteternas rättigheter och om eventuella ekonomiska stöd som kan sökas. En av kommunerna har översatt kommunalt informationsmaterial till jiddisch, för att på så sätt synliggöra jiddischkulturen och att jiddisch är ett nationellt minoritetsspråk.

Få kommuner har något särskilt arbete för att främja judisk kultur och jiddisch inom äldreomsorgen.

Stockholms stad

Stockholms stad har en kommunövergripande samordnare för arbetet med de nationella minoriteterna placerad på stadsledningskontoret. Stadsledningskontoret har årliga samråd med den judiska minoriteten. Staden har också kontakt med det judiska ungdomsförbundet i samband med olika kommunala utredningar som staden initierar. Vissa förvaltningar har också egna samråd med de nationella minoriteterna. De olika fackförvaltningarna arbetar i olika omfattning med den judiska minoriteten. Äldreförvaltningen har till exempel en referensgrupp för äldre, där den judiska minoriteten är representerad, och ger bidrag till Judiska församlingen i Stockholm för aktiviteter riktade till judiska äldre. Kulturförvaltningen har en samordnare för de nationella minoriteterna där arbetet framför allt sker genom biblioteken och Stockholms stadsmuseum. På stadsmuseet finns det en del om det judiska Stockholm i basutställningen.

Stockholms stad arbetar i liten omfattning med jiddisch. Visst material finns översatt till jiddisch på kommunens hemsida. Äldreomsorgsförvaltningen och utbildningsförvaltningen översätter också viss information till jiddisch.

Göteborgs stad

Göteborgs stad har en stadsövergripande plan för de nationella minoriteterna. I vissa nämnder, såsom grundskolenämnden och förskolenämnden, finns beslut om särskilda uppdrag avseende de nationella minoriteterna. Kommunstyrelsen har samråd med samtliga minoriteter två till tre gånger per år men också öppna samråd. Av förvaltningarna är det främst kulturförvaltningen som har kontakt med den judiska minoriteten, framför allt om olika kulturaktiviteter. Judiska församlingen i Göteborg och Judiska salongen får också kulturstöd genom förvaltningen. Flera av de kommunala museerna berättar om den judiska historien i det ordinarie utbudet. Kommunen har också tagit fram olika stadsvandringar om judisk historia i Göteborg.

Ett exempel på kommunens arbete med att synliggöra den judiska minoriteten är projektet *Ta plats* som är ett filmprojekt med kortfilmer om hur det är att vara ung och judisk som bland annat har visats i skolorna. Arbetet gjordes tillsammans med unga representanter från den judiska minoriteten. Kommunen arbetar inte aktivt med jiddisch eftersom intresset från den judiska minoriteten har varit låg. Kommunen informerar om minoritetslagen och rätten till modersmål i skolan samt har översatt blanketten för ansökan till modersmålsundervisning i skolan till jiddisch. Göteborgs stad har en plan för stärkta insatser mot rasism för perioden 2020–2023. Planen syftar till att förändra strukturer och processer i den kommunala miljön som begränsar eller hindrar människor från att uppnå lika möjligheter. Arbetet utgår från kommunens roll som serviceaktör, arbetsgivare samt demokrati- och samhällsaktör.

Malmö stad

I Malmö stad pågår ett omfattande arbete för den judiska minoriteten sedan flera år tillbaka. En policy för arbetet med de nationella minoriteterna beslutades under 2013 och den har därefter kompletterats med ett särskilt program för den judiska minoriteten. År 2019 tecknade staden en samverkansöverenskommelse med Judiska församlingen i Malmö. Samarbetsöverenskommelsen har bland annat lett till att ett judiskt kunskapscenter i Malmö synagoga har etablerats, som drivs av den judiska församlingen i Malmö. Centret tar emot skolklasser och andra besökare så att dessa kan uppleva judisk kultur, tradition och historia ”på plats”. Malmö stad och Region Skåne bidrar med finansiering av kunskapscentret.

Arbetet för att stärka judiskt liv i Malmö samordnas av en koordinator. Kulturförvaltningen genomför öppna samråd med den judiska minoriteten minst två gånger per år, oavsett organisering. Det innebär en möjlighet till inflytande över bland annat kulturförvaltningens arbete med att stärka judisk kultur i staden. Stadsarkivet har tillsammans med Judiska kulturföreningen i Malmö tagit fram en judisk kartguide som beskriver det judiska livet i Malmö. Den finns på flera offentliga platser och används i undervisningen i skolan.

Malmö stad har också publicerat rapporter som synliggör den judiska minoritetens behov i kommunen, *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap*⁸⁰ och *Med kippa på Möllan*.⁸¹

Malmö stad stöder också organisationen Amanah var arbete syftar till att bygga upp ett förtroende mellan de muslimska och judiska samfunden samt med majoritetssamhället. Organisationen arbetar för att motverka alla former av diskriminering och hat, med fokus på antisemitism och islamofobi.⁸²

Andra kommuners arbete

Det finns andra kommuner som också arbetar förhållandevis mycket med den judiska minoriteten, trots att de endast har ett fåtal judar boende i kommunen. Ett exempel är Borås stad dit det kom många judar efter andra världskriget, och ett rikt judiskt liv utvecklades. Sedan dess har dock antalet judar minskat. Borås stad har en regelbunden dialog med den judiska minoriteten, även om det inte finns någon struktur för samråd. Biblioteken i Borås har litteratur och ordböcker på jiddisch samt språkkurser på jiddisch. Borås stad har också fattat ett principbeslut om att de äldre som önskar flytta från Borås till det judiska äldreboendet i Göteborg ska få göra det.

Ett annat exempel är Luleå kommun som lyfter fram den judiska minoriteten genom kunskapshöjande insatser bland kommunens anställda till exempel på planeringsdagar. Kommunen har tagit fram så kallade kultur- och språkväskor, en per minoritetskultur. Kulturväskorna lånas till förskolorna och personalen utbildas om materialet. Syftet är att alla barn ska lära sig om de nationella minoriteterna. Inför Förintelsens minnesdag informeras förskolor och skolor om vilket material som finns tillgängligt. Därutöver finns en del aktiviteter om Förintelsen på biblioteken och via kultur- och fritidsförvaltningen.

⁸⁰ Mirjam Katzin, *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap: en rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning* (Malmö stad, 2021).

⁸¹ Mirjam Katzin, *Med kippa på Möllan? En rapport om att stärka judiskt liv i Malmö* (Malmö stad, 2022).

⁸² Amanah, *Vi bygger relationer av tillit mellan samfund*, u.å., <https://amanah.se> [hämtad 2023-11-13].

Regionernas arbete med den judiska minoriteten

Regionernas ansvarsområde omfattar såväl hälso- och sjukvård, kultur, kollektivtrafik som att stärka regionernas tillväxt och utveckling. Regionerna är också huvudmän eller uppdragsgivare för regionala kulturinstitutioner och är parter i kultursamverkansmodellen.

Vi har deltagit i två digitala möten som Statens kulturråd och SKR genomför inom ramen för sina respektive nätverk *Nationellt nätverk för regioner med fokus på nationella minoriteters kultur* och *Regionssamverkan nationella minoriteter*. På mötena diskuterades frågor om regionernas arbete med den judiska minoriteten. Deltagandet i dessa möten innebär att vi har haft dialog med en stor del av landets regioner.

Av mötena med regionerna framkommer att de genomför få insatser som riktar sig särskilt till den judiska minoriteten utöver aktiviteter under Förintelsens minnesdag. Det arbete som genomförs sker främst via länsbiblioteken och regionernas kulturarbete, bland annat genom kultursamverkansmodellen. Västra Götalandsregionen, Region Skåne och Region Gävleborg har det mest omfattande arbetet för den judiska minoriteten. Få regioner har något omfattande arbete med jiddisch.

Västra Götalandsregionen har arbetat med den judiska minoriteten sedan en lång tid tillbaka. Samråd med samtliga nationella minoriteter genomförs tillsammans med Länsstyrelsen i Västra Götaland. Västra Götalandsregionen har också bjudit in minoriteterna till ett öppet forum om hälso- och sjukvård och kommunikation. Västra Götalandsregionen har ett riktat ekonomiskt stöd till nationella minoriteter. De nationella minoriteterna är tillsammans med barn också prioriterade i övriga ekonomiska stödformer. Västra Götalandsregionen har gett ekonomiskt stöd till Judiska församlingen i Göteborg för arbetet med säkerhet och för arbetet med att ta emot studiebesök i synagogan. Judiska föreningen i Borås har fått ekonomiskt stöd för att bevara det judiska kulturarvet och jiddisch. Verksamhetsbidragen fördelas över en treårsperiod. Dessutom har regionen projektbidrag för att förverkliga den regionala kulturstrategin där några av projekten handlat om judiskt liv i regionen. Regionerna har också finansierat en serietidning på jiddisch.

Region Skåne har en upparbetad dialog med den judiska minoriteten i regionen och stödjer det judiska kunskapscentret i Malmö

ekonomiskt. För museer och andra kulturarrangörer som får regionalt verksamhetsstöd har regionen villkorat att de ska arbeta med de nationella minoriteterna.

Region Gävleborg är exempel på en region utanför de största städerna som har mycket verksamhet för de nationella minoriteterna. Regionen har samråd med samtliga nationella minoriteter tillsammans med Länsstyrelsen i Gävleborgs län. Regionen har dessutom kultursamråd med respektive nationell minoritet. Regionen har en webbplats om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Webbplatsen ska fungera som en kunskapsbank med information riktad till de nationella minoriteterna, offentliganställda och allmänheten.⁸³

⁸³ Region Gävleborg, *Sveriges fem nationella minoriteter och minoritetsspråk* u.å., <https://www.regiongavleborg.se/minoritet> [hämtad 2023-11-29].

Utbildning för och om judiskt liv

Denna bilaga beskriver utbildning för och om judiskt liv, både formell och icke-formell, samt högre utbildning och forskning. Bilagan innehåller också en kort beskrivning av den svenska skolans undervisning om nationella minoriteter. Bilagan bygger främst på information från de olika utbildningsaktörerna och deras verksamhetsbeskrivningar.

Judisk utbildning

Judiska förskolor

Det finns tre judiska förskolor i Sverige. Hillelgårdens förskola i Stockholm, som drivs av föreningen Hillel, startades i början av 1950-talet. Förskolan följer den judiska kalendern och firar judiska högtider. Barnen på Hillelgården kommer från hem med olika judiska traditioner, kulturella bakgrunder och språk.

Förskolan Chinuch i Malmö har en judisk profil och drivs av den judiska församlingen i Malmö. Profilen innebär att barn får bekanta sig med judiska traditioner och kultur.¹ Förskolan har till exempel fördjupat sig i jiddisch genom sång och musik av externa aktörer. På förskolan går både judiska och icke-judiska barn.²

Judiska förskolan Noaks Ark i Göteborg är ett föräldrakoooperativ. I förskolans verksamhet synliggörs judisk kultur och traditioner. Både judiska och icke-judiska barn är inskrivna på förskolan.

¹ Judiska församlingen Malmö, *Förskolan Chinuch*, u.å., <https://www.jfm.se/om-judiska-forsamlingen/forskolan-chinuch/> [hämtad 2023-08-07].

² Förskolan Chinuch verksamhetsbeskrivning, *Chinuchs verksamhet 2022–2023*.

Judiska grundskolor

Det finns två judiska grundskolor i Sverige. Hillelskolan (årskurs F–6) i Stockholm, startade på 1950-talet och är den äldsta judiska grundskolan i Sverige. Hillelskolan erbjuder även fritidshem. Elevgruppen är blandad, men de flesta elever har en judisk bakgrund. Undervisningen på Hillelskolan sker i enlighet med grundskolans läroplan, där en judisk profil vävs in som består av undervisning i ämnena hebreiska och judiska studier. Ämnena erbjuds med start i förskoleklass. Undervisningen ger eleverna grundläggande kunskaper i den judiska kulturen, historien och religionen.

I Göteborg finns Alexandraskolan (årskurs F–6), som etablerades 2002. Även fritidshem erbjuds. Ungefär hälften av eleverna har judisk bakgrund. Utöver grundskolans läroplan, ges undervisning i ämnet judiska studier.

Högstadium med judisk profil

Den kommunala grundskolan Vasa Real (årskurs 5–9) i Stockholm har cirka 800 elever. Vid skolan finns även ett högstadium med judisk profil (årskurs 7–9) som har funnits sedan 1995 och har tre klasser med cirka 70 elever med judisk bakgrund. Här anordnas särskild utbildning i judiska studier, där hebreiska och jiddisch är språkval. Judiska studier omfattar judisk religion, historia, tradition och kultur. Det finns en kursplan med betygskriterier för årskurs 7–9 i ämnet.³ För att få bedriva särskild utbildning i judiska studier behöver skolan söka tillstånd hos Statens skolverk, vilket måste förnyas var sjätte år.⁴

Ikke-formell judisk utbildning

Den icke-formella judiska utbildningen⁵ består både av folkbildning och utbildning inom judiska församlingar och föreningar. Den är till stora delar koncentrerad till Sveriges tre största städer. Här nedan följer några exempel.

³ Förordning (SKOLFS 2011:118) om kursplan i ämnet judiska studier i grundskolan.

⁴ Förordning (SFS 2011:398) om särskild utbildning med judiska studier i grundskolan.

⁵ Se exempelvis Statistiska centralbyråns definition av icke-informell utbildning; SCB, *Vuxnas deltagande i utbildning – personalutbildning och andra former av utbildning* (2018), s. 10.

Folkbildningen

Folkhögskolan Paideia i Stockholm är Sveriges första folkhögskola med judisk profil. Folkhögskolan arbetar för att stärka judisk folkbildning i Sverige och erbjuder cirka 40 kurser på gymnasienivå i såväl judisk kultur och historia som jiddisch och hebreiska, både fysiskt och på distans. Kurserna kan läsas som kvällskurser, sommarkurser, helgkurser och deltidskurser. Totalt deltar ungefär 600 personer per termin i kurserna.

Utöver den ordinarie kursverksamheten ger folkhögskolan Paideia vissa utbildningar som är särskilt riktade mot det offentliga, dock i liten omfattning. Till exempel har folkhögskolan haft utbildning om nationella minoriteter för kommuntjänstemän som arbetar med nationella minoriteter.

Det anordnas också ett fåtal kurser om judar och judendom inom studieförbunden.

Judiska församlingar

De judiska församlingarna har en lång tradition av att erbjuda och samarbeta kring utbildning. Några av de judiska församlingarna tillhandahåller ett utbud av kurser och utbildningsinsatser för såväl yngre som äldre. Huset för judisk utbildning och kultur, Bajit, i centrala Stockholm erbjuder ett varierat utbud av kurser, kulturella och sociala event, utställningar, filmvisningar, författarträffar och mycket annat. Det finns utbildning för barn och unga genom bland annat babyträffar, religionsundervisning (Aron Isaacs skola), utbildningsprogram för de som ska bli bar/bat mitzvah, mentorsprogram för äldre ungdomar och ledarskapsutbildning. Ungdomsverksamheten vänder sig till tonåringar och personer upp till 30 år.

Judiska Församlingen i Göteborg erbjuder också en rad olika kurser och utbildningar. Bland annat erbjuder hebreiska för nybörjare till vuxna och gymnasieelever och en kurs om judendom, vilken vänder sig till judar som vill lära sig mer om judendomen och judiskt levnadssätt.

Judiska församlingen i Malmö erbjuder barn och ungdomar undervisning i judisk religion, historia, traditioner och hebreiska. För ung-

domar efter bar/bat mitzvah erbjuder församlingen undervisning som är mer av diskussionskaraktär samt undervisning i hebreiska.⁶

Högre utbildning och forskning i judiska studier

Judiska studier är ett tvärvetenskapligt fält som omfattar judendom, de judiska folkets historia, kultur, litteratur och erfarenheter. Det är en del av olika ämnen som till exempel kultur, historia, religionsvetenskap, litteraturvetenskap, sociologi och judiska språk som hebreiska och jiddisch. Ibland används även begreppet judaistik.⁷

Högskoleutbildning

Högskoleutbildning inom judiska studier har ökat under 2000-talet, men det är främst olika enstaka kurser som erbjuds på några lärosäten i Sverige. Huvudsakligen erbjuds kurser vid Lunds universitet, Uppsala universitet, Göteborgs universitet och det akademiska Institutet Paideia⁸.

Läsåret 2020/21 gav lärosätena utbildningar i jiddisch på grundnivå i Sverige medan judiska studier fanns både på grund- och avancerad nivå. Många av kurserna har tyngdpunkt i ämnena judarnas historia, judisk litteratur, Förintelsen, antisemitism och jiddisch.⁹ Kurser med relevans för samtida judiskt liv ges i mycket liten utsträckning.

Vid Lunds universitet finns Centrum för teologi och religionsvetenskap (CTR) som erbjuder flera kurser inom fältet judiska studier med fokus på judiska folkets historia, kulturella, religiösa och litterära uttryck och erfarenheter. Många av kurserna erbjuds som webbkurser. Utbildning ges både på grundnivå- och avancerad nivå, vilka lärosätet ensamt har examensrätt för i Sverige. CTR har också ett samarbete med Institutet Paideia som innebär att studenter som läst ettårs-programmet vid Institutet Paideia kan komplettera med

⁶ Judiska församlingen Malmö, *Cheder*, u.å., <https://www.jfm.se/om-judiska-forsamlingen/cheder/> [hämtad 2023-08-30].

⁷ Vid Lunds universitet erbjuds forskarutbildningsämnet judaistik som man kan doktorera i, dvs. som ett definierat forskningsämne. Se Lunds universitet, *Allmän studieplan för utbildning på forskarnivå till doktorsexamen i judaistik* (2021).

⁸ Utöver organisationen folkhögskolan Paideia finns även ett akademiskt institut The European Institute for Jewish Studies in Sweden, där högre utbildning erbjuds.

⁹ Universitet- och högskolerådet, *Högskoleutbildning i nationella minoriteters språk och kultur läsåret 2020/21* (2021).

kurser vid Lunds universitet och skriva sin masteruppsats där. Lunds universitet erbjuder också från och med höstterminen 2022 jiddisch för bland annat modersmåls lärare (se bilaga 6 *Det offentligas arbete med jiddisch* för mer information).¹⁰

Vid Uppsala universitet finns Forum för judiska studier (FJS) vid teologiska institutionen. FJS har som en av sina uppgifter att utveckla utbildningen inom judiska studier vid Uppsala universitet.¹¹ Kurser inom fältet erbjuds vid tre fakulteter: den teologiska, den språkvetenskapliga och den historisk-filosofiska (vid Hugo Valentin-centrum). I dagsläget finns inte judiska studier som ett examensämne vid lärosätet. Det betyder att studenter kan välja sin egen studiegång där kurser i judiska studier ingår, men examen tas inom till exempel historia. Universitetet har även nära samarbete med Institutet Paideia.

Vid Göteborgs universitet erbjuds några kurser inom judisk historia, judisk texttolkning och Förintelsen. Vid universitetet finns Segerstedtinstitutet, som tillhandahåller utbildning med fokus på Förintelsen som framför allt vänder sig till pedagoger och andra som arbetar med unga människor. Segerstedtinstitutet samarbetar även med Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center. Yad Vashem är Israels myndighet, monument, arkiv och forskningscentrum för hågkomst av Förintelsens offer och hjältar. Varje år genomförs en kurs där svenska lärare får delta under tio dagars seminarium vid Yad Vashem. Kursen behandlar olika aspekter av Förintelsen.

Institutet Paideia är ett akademiskt institut grundat år 2000. Institutet erbjuder kurser i till exempel judisk filosofi och litteratur, judendom och modern hebreiska. I dagsläget saknar Institutet Paideia tillstånd att utfärda examen på högskolenivå enligt svensk lagstiftning. Det finns däremot möjlighet för studenter att tillgodoräkna sig studier vid Institutet Paideia i examina vid Lunds universitet. Detta innebär att studenter som genomgått Institutet Paideias ettårsprogram i judiska studier kan få tillgodoräkna sig detta vid fortsatta masterstudier vid Lunds universitet. I nuläget är det cirka 1–2 studenter varje höst som fortsätter sina studier vid Lunds universitet. Institutet Paideia erbjuder också ett flertal kurser i judiska studier på avancerad nivå i samverkan med Högskolan för judiska studier i

¹⁰ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Lunds universitet (2023-11-16).

¹¹ Uppsala universitet, *Forum för judiska studier*, u.å., <https://www.teol.uu.se/om-oss/forum-for-judiska-studier/> [hämtad 2023-08-07].

Heidelberg enligt tysk examensordning. De undervisande gästlärarna vid Institutet Paideias utbildningsprogram är ofta framträdande forskare vid de ledande universiteten i Israel men även i USA och Europa. Utbildningen är numera känd som ett framstående akademiskt program inom judiska studier, och attraherar studenter från hela Europa. Det finns också upparbetade samarbeten med bland annat Yad Vashem, Hebrew University i Jerusalem, Lunds universitet och Uppsala universitet.

Forskning

Forskningen i judiska studier är liten till omfattning och bedrivs inom olika discipliner vid några lärosäten. Forskningen är framför allt koncentrerad till Göteborgs universitet, Lunds universitet, Malmö universitet, Södertörns högskola och Uppsala universitet. Tonvikten i forskningen ligger på modern judisk historia, med ett starkt fokus på antisemitism och Förintelsen. I dag finns ett nätverk för forskning med ett femtiotal forskare inom antisemitism och Förintelsen.¹² Det är mer sällsynt med forskning i samhällsvetenskap och humaniora med relevans för samtida judiskt liv.

Ett 15-tal forskare är aktiva inom forskning med relevans för samtida judiskt liv. Det är inte möjligt att här ge en precis bild av hur forskningsmiljöerna ser ut i Sverige. Det finns viss samverkan mellan institutioner och mellan lärosäten i Sverige. En tillsatt professur i judiska studier saknas i dagsläget, men det finns en vilande/vakant professur i judiska studier vid Lunds universitet.

Vid CTR vid Lunds universitet bedrivs olika typer av forskning inom fältet judiska studier. Vid Lunds universitet bedrivs även jiddischforskning.

Vid Uppsala universitet finns sedan 2007 det tvärvetenskapliga forskarnätverket *Judar i Sverige* som har sin bas vid Hugo Valentin centrum och historiska institutionen. Nätverket är verksamt dels i en internationell kontext av judisk historia, dels i en nationell och internationell minoritetsforskningskontext. FJS, vid teologiska institutionen, arbetar därtill med att främja, understödja, utveckla och

¹² Klas Åmark, *Förintelsen och antisemitism – en kartläggning av svensk forskning* (Vetenskapsrådet, 2021).

samordna forskning om bland annat judisk kultur, religion och historia i allmänhet liksom om den svensk-judiska minoriteten.¹³

Vid Göteborgs universitet bedrivs forskning i judiska studier med fokus på bland annat Förintelsen, antisemitism och historia.

Södertörns högskola bedriver bland annat forskning om jiddisch-litteratur i samarbete med Judiska biblioteket och universiteten i Lund och Uppsala samt med Institutet Paideia.

Vid Malmö universitet pågår bland annat forskning om judisk historia, kulturarv och Förintelsen. Vid lärosätet bedrivs också forskning om antisemitism i svensk skola.

Institute for Holocaust research in Sweden (IHRS), är ett svenskt fristående forskningsinstitut som etablerats för att bedriva forskning om Förintelsen i alla dess aspekter, med särskilt fokus på material och ämnen av relevans för Sverige.¹⁴

Den svenska skolans undervisning om nationella minoriteter

Skolans undervisning om nationella minoriteter

I den svenska skolans uppdrag ingår att undervisa om den judiska minoriteten. Att undervisa om de nationella minoriteternas språk, historia, kultur och rättigheter ingår i läroplanerna för såväl förskola, grundskola som gymnasium. Av läroplanen för förskolan framgår att utbildningen i förskolan ska lägga grunden för barnens förståelse för de nationella minoriteternas språk och kulturer. Barn som tillhör de nationella minoriteterna ska även stödjas i sin språkutveckling i sitt nationella minoritetsspråk och främjas i sin utveckling av en kulturell identitet. Grundskolan ska vidare ge alla elever kunskap om minoriteternas historia, språk, religion och kultur, däribland den judiska minoriteten. I grundskolan ingår undervisning om den judiska minoriteten i ämnena samhällskunskap samt i svenska om de nationella minoritetsspråken. Området har genomgått en viss förändring i och med ny läroplan sedan 2022 (Lgr22).¹⁵ Förändringarna har genomförts för att öka undervisningskvaliteten inom området. I kurspla-

¹³ Uppsala universitet, *Forum för judiska studier*.

¹⁴ The Institute for Holocaust Research in Sweden, *Ett oberoende forskningsinstitut*, u.å., <https://ihrs.se/> [hämtad 2023-11-28].

¹⁵ Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

nerna från 2011 (Lgr11) finns skrivningar om de nationella minoriteterna fördelade på centralt innehåll i kursplanerna i historia, samhällskunskap, religionskunskap och svenska vilket har medfört en fragmentisering av undervisningen. Förändringen har inneburit att undervisning om nationella minoriteter finns mer samlad i ämnet samhällskunskap.¹⁶

I läroplanen för gymnasieskolan framgår att skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången gymnasieskola har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia, vilket sedan återkommer i flera av de relevanta kursplanerna.¹⁷

¹⁶ Statens skolverk, Nationella minoriteter i kursplanerna, u.å., <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/aktuella-forandringar-pa-grundskoleniva/overgripande-om-andringarna/nationella-minoriteter-i-kursplanerna> [hämtad 2023-08-30].

¹⁷ Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

Svensk-judiskt kulturarv

Denna bilaga innehåller en översiktlig beskrivning av det fysiska svensk-judiska kulturarvet i form av byggnader, begravningsplatser och arkiv samt det offentligas arbete med att bevara och synliggöra det svensk-judiska kulturarvet. Bilagan bygger på en kunskapsöversikt från Judiska museet och våra dialoger med Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet.

Svensk-judiskt fysiskt kulturarv

Synagogor och judiska begravningsplatser har uppförts och anlagts i Sverige sedan mitten på 1800-talet. I Sverige har det judiska kulturarvet inte utplånats, vilket är fallet med de flesta andra europeiska länderna under Förintelsen. Det svensk-judiska kulturarvet finns i dag utspritt i hela landet och består av byggnader och begravningsplatser, samt artefakter och föremål i museer och samlingar i olika typer av arkiv. Det judiska kulturarvet är dock ofta varken synligt eller tillgängligt eller har förvunnit utan att ha dokumenterats i tillräcklig utsträckning.

Historiskt har det funnits judiska församlingar i städer som Halmstad, Kalmar, Karlstad, Kristianstad, Lund, Oskarshamn, Sundsvall, Växjö och Östersund. Med tiden har Sveriges judiska befolkning koncentrerats geografiskt till de större städerna, och det judiska livet har centraliserats till färre men större församlingar. Det finns samtidigt många orter i Sverige där spår av judiskt liv och fysiskt kulturarv fortfarande finns kvar, trots att den judiska befolkningen i stort sett har försvunnit. I Sverige finns i dag minst 15 bevarade judiska begravningsplatser, varav fyra aktiva, spridda från Skåne till Norrland, sex regelbundet aktiva synagogor (tre i Stockholm, en

i vardera Göteborg, Malmö och i Norrköping), flera församlings-, förenings- och gudstjänstlokaler i både större och mindre orter samt Judiska museet som är inrymt i Sveriges äldsta bevarande synagoga. Judiska museet i Stockholm har tillsammans med de judiska församlingarna och föreningarna ett stort antal kulturhistoriskt värdefulla föremål och artefakter. Därutöver finns ett antal offentliga och privata arkiv.

Kartläggning av det svensk-judiska kulturarvet

Judiska museet har på uppdrag av utredningen gjort en kartläggning och kunskapsöversikt avseende det svensk-judiska kulturarvet och hur det bevaras och synliggörs. Syftet var att skapa en överblick över det arbete som pågår i dag och identifiera eventuella behov av att öka förutsättningarna för att bevara, tillgängliggöra och synliggöra det svensk-judiska kulturarvet. Kartläggningen och kunskapsöversikten togs fram under våren 2023. Beskrivningen nedan är i huvudsak baserad på Judiska museets kartläggning och kunskapsöversikt.

Judiska museet

Judiska museet samlar, vårdar och synliggör judisk kultur och det svensk-judiska kulturarvet och vänder sig både till den judiska minoriteten och samhället i stort. Judiska museet, som funnits sedan 1987, bedriver en omfattande verksamhet i form av utställningar, program, visningar och pedagogik. Museet sprider kunskap om judisk kultur, religion och historia för att bredda bilden av judisk historia bortom Förintelsen. 35 procent av besökarna är skolelever. Museets samling utgör en betydande del av det bevarade svensk-judiska kulturarvet. Stora delar av samlingen är digitaliserad och finns tillgänglig online via *Digitalt Museum*.

Judiska museet arbetar också för att synliggöra det dolda judiska kulturarvet. Museet beskriver att det judiska kulturarvet i Sverige ofta är dolt under lager av svensk historia. Det har inte sällan glömts bort eller försvunnit utan att ha dokumenterats i tillräcklig utsträckning. Som ett led i att ta fram det som dolts över tid startade museet 2016 projektet *Traces of Existence*. Projektets syfte är att överföra nödvändig kompetens till andra museer för att de på ett mer initierat sätt

ska kunna identifiera det egna materialet rörande judiskt kulturarv. Judiska museet menar att arbetet har bidragit till ett ökat intresse hos såväl läns museer som andra museer runt om i landet som vill synliggöra sitt judiska kulturarv, och som därför önskar samarbeta med Judiska museet. Regeringen beviljade också hösten 2023 medel för att Judiska museet ska genomföra *Traces of Existence – spår av judiskt liv* i Värmland.¹

Judiska församlingar och föreningar

Det är framför allt de fyra judiska församlingarna som arbetar för att synliggöra det svensk-judiska kulturarvet, medan de judiska föreningarnas arbete är mycket begränsat.

Samtliga församlingar arbetar för att synliggöra och tillgängliggöra föremål (digitalt, eller på plats) för allmänheten, till exempel genom att ta emot skolklasser eller andra bokade grupper i synagogorna där många rituella föremål finns. Tre av församlingarna har därtill genomfört en inventering av sina föremål (så som tavlor, bilder och rituella objekt). Av Judiska museets kartläggning framkommer att de judiska församlingarna saknar kunskap om hur många byggnader och rituella föremål som har en koppling till det svensk-judiska kulturarvet som finns runt om i landet. Dessutom saknar de resurser för att bevara och restaurera det fysiska kulturarvet, till exempel synagogor och församlingslokaler.

De judiska begravningsplatserna i Sverige förvaltas bland annat av församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt föreningen i Norrköping. Församlingarna uppgav i kartläggningen att de saknar resurser för att bevara och restaurera de begravningsplatser som de förvaltar. På orter där det finns judiska begravningsplatser, men där det inte finns judiska församlingar eller föreningar, förvaltas dessa av Svenska kyrkans kyrkogårdsförvaltningar (Kalmar, Karlstad, Lund, Lärbo, Sundsvall och Uppsala). Dessa begravningsplatser uppges vara i gott skick och behöver inte repareras eller restaureras. Dessutom undersöker kyrkogårdsförvaltningarna begravningsplatserna regelbundet, och vid behov av bevarandeinsatser brukar detta adresseras direkt.

¹ Ansökan om bidrag för Stiftelsen Judiska museet i Stockholm för kunskapshöjande insatser (Ku2023/00866).

Det offentliga arbetet med att bevara och synliggöra det fysiska svensk-judiska kulturarvet

Riksantikvarieämbetet i Sverige ska på en övergripande nivå främja, utveckla och bevara kulturarv, inklusive det judiska kulturarvet.² Riksantikvarieämbetet bedriver tillsyn och tar fram föreskrifter bland annat kring bidragsgivning för kulturhistoriska miljöer och följer upp den kyrkoantikvariska ersättningen. Myndigheten har inga särskilda uppdrag avseende den judiska minoriteten.

Riksantikvarieämbetet fördelar statsbidrag till kulturarvsarbete, för insatser med syfte att bevara, använda och utveckla kulturarvet. En mindre del av statsbidraget fördelas av Riksantikvarieämbetet till ideella organisationer och arbetslivsmuseer.³ Det rör sig bland annat om projekt för att inventera, dokumentera, katalogisera och i vissa fall digitalisera arkiv och föremålssamlingar samt restaurera inredning eller föremål. Syftet är att stödja ideella organisationer som bidrar till människors möjlighet att uppleva, förstå och ta ansvar för kulturmiljön och som främjar att en mångfald av kulturmiljöer bevaras, används och utvecklas.

En stor del av statsbidraget för kulturarvsarbete (270 miljoner kronor) fördelas av Riksantikvarieämbetet till länsstyrelserna för vidarefördelning till insatser för bland annat byggnadsvård, fornvård, kulturresevat och arkeologiska insatser.⁴ De 21 länsstyrelserna ansvarar för och prioriterar insatser i sina respektive län som självständiga myndigheter. De judiska församlingarna och föreningarnas möjlighet att söka stöd för att bevara och synliggöra synagogor och judiska begravningsplatser är främst genom detta bidrag. Bidraget kan användas för att täcka omkostnader för varsamma renoveringar, till exempel om speciella material eller hantverksmetoder behövs. Medlen som fördelas till judiska byggnader och begravningsplatser är mycket begränsade. Länsstyrelser har till exempel under de senaste åren fördelat bidrag rörande synagogor, Judiska museet och judiska begravningsplatser. Detta innebär att bidraget endast täcker mindre, ofta akuta, insatser.

Detta kan ställas i relation till Svenska kyrkans möjligheter att underhålla bland annat kyrkor och inventarier.⁵ Svenska kyrkan får

² Se bland annat Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.

³ Förordning (2014:108) om statsbidrag till ideella organisationer inom kulturmiljöområdet.

⁴ Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

⁵ Kulturmiljölagen (1988:950) 4 kap. Kyrkliga kulturminnen.

cirka 450 miljoner kronor årligen till detta arbete som används för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

Arkivinstitutioners arbete med att bevara och synliggöra det fysiska svensk-judiska kulturarvet

I Sverige finns flera olika arkivinstitutioner som arbetar med att bevara och synliggöra det svensk-judiska kulturarvet. Några centrala offentliga arkiv är Riksarkivet, Kungliga biblioteket och Nordiska museets arkiv. Det finns också flera stadsarkiv exempelvis i Stockholm, Malmö och Göteborg, men även mindre arkiv såsom Föreningsarkivet i Borås.

Riksarkivet har en central roll genom sitt uppdrag att bevara och ta emot arkiv, att göra arkivinformationen tillgänglig och besvara frågor om arkiven och deras innehåll. Riksarkivet tillgängliggör också material för exempelvis forskare och allmänheten. Riksarkivet har bland annat under 2022 publicerat arkivguiden *Källor till judarnas historia i Sverige*, skriven av historikern Carl Henrik Carlsson vid Uppsala universitet.⁶ Arkivguiden vänder sig till både akademiska forskare, studenter, hobbyforskare och släktforskare. Riksarkivet har också tagit emot material från Judiska församlingen i Stockholm.

De största församlingarna, utöver den i Stockholm, har deponerat sitt material till bland annat stadsarkiv. På Judiska museet finns flera små privatarkiv och en kontinuerlig insamling pågår. Judiska museet har också gjort en beskrivning av arkiv med koppling till svensk-judisk historia som införlivats i den europeiska arkivdatabasen *Yerusha*.

Några arkivinstitutioner har gjort ett mer omfattande arbete såsom stadsarkivet i Malmö som har tagit fram en karta över judiskt liv i Malmö. Stadsarkivet har även ett samarbete med judiska församlingen i Malmö kring det judiska kunskapscentret och har också stöttat omfattande historisk forskning vilket resulterat i flera trycksaker om judiskt liv i Malmö. Stockholms stadsarkiv har tagit fram en webbsida, *Stockholmskällan*, som främst riktar sig till skolor, med arkivinformation och korta artiklar i olika ämnen.⁷ Bland annat lyfts

⁶ Carl Henrik Carlsson, *Arkivguide – Källor till judarnas historia i Sverige* (Riksarkivet, 2022).

⁷ Stockholms stad. Stockholmskällan, u.å., <https://stockholmskallan.stockholm.se/> [hämtad 2023-11-27].

historien om judiska flyktingbarn och deras mottagande i Stigbo barnhem under kriget och arkivmaterial med kopplingar till det.

Det offentligas arbete med jiddisch

Denna bilaga beskriver på en övergripande nivå det offentliga arbetet med att bevara och främja jiddisch. Den innehåller också en beskrivning av utbildning och service på jiddisch. Bilagan bygger bland annat på myndigheternas årsredovisningar och annan myndighetsinformation.

Jiddisch i Sverige

Jiddisch är ett erkänt nationellt minoritetsspråk i Sverige genom Sveriges anslutning till den Europeiska stadgan för landsdels- och minoritetsspråk år 2000.¹ Alla som tillhör en nationell minoritet har dock inte en automatisk koppling till ett visst minoritetsspråk, samtidigt som vissa personer kan ha anknytning till flera nationella minoriteter eller nationella minoritetsspråk.

Även om antalet talare av jiddisch i Sverige är lågt har många judar en koppling till jiddisch som kulturarvsspråk. Jiddisch är också en integrerad del i den judiska kulturen.

Bevarande och främjande av jiddisch

Det pågår flera initiativ i Sverige som syftar till att bevara och främja jiddisch. Den största satsningen sker främst genom handlingsprogrammet för bevarande av de nationella minoritetsspråken². Inom ramen för handlingsprogrammet för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken har flera myndigheter fått regerings-

¹ Sveriges internationella överenskommelser (SÖ 2000:3). Prop. 1998/99:143, bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69.

² Kulturdepartementet, *Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken* (2022).

uppdrag under perioden 2022–2024. Bland annat ansvarar Institutet för språk och folkminnen (Isof) för språkcentrum för jiddisch, finska, meänkieli och romani chib. En annan satsning är att Folkbildningsrådet ska fördela projektbidrag till insatser för främjande av nationella minoritetsspråk inom ramen för folkbildningen.³ Till exempel har folkhögskolan Paideia genomfört språkkurser i jiddisch och flera kurser med fokus på jiddischkultur.

Språkvård för jiddisch och revitalisering av jiddisch

Isof ansvarar för språkvården av jiddisch i Sverige. Språkvård innebär arbete på ord- och grammatiknivå, samt textvård och språkvalsplanering.⁴ Inom detta område ger myndigheten råd och rekommendationer om jiddisch, tar fram ordlistor och sprider kunskap om språket och dess utveckling. Bland annat har myndigheten skapat en ”språklig infrastruktur”, de ger ut en digital ordbok på jiddisch och arbetar brett med att stimulera och sprida information om jiddisch genom artiklar, föredrag och seminarier.⁵

Isof har också i uppdrag att fördela statsbidrag för revitaliseringsinsatser för de nationella minoritetsspråken. Statsbidragen fördelas till projekt och insatser som leder till att fler tillägnar sig, utvecklar och använder sitt nationella minoritetsspråk genom att stärka deras förmåga att förstå, tala, läsa eller skriva på minoritetsspråket.⁶ Under 2022 har runt 13 miljoner kronor fördelats till 117 olika projekt, varav 13 för jiddisch.⁷

Isof, eller projekt stödda av Isof, har tagit fram läromedel om jiddisch och jiddischkultur för högstadiet och gymnasiet. Flera pedagogiska material som vänder sig till förskola och grundskola har också tagits fram, till exempel *Familjen Jiddisch*, som är ett nybörjarläromedel i jiddisch baserat på kursplanerna i jiddisch som andraspråk för årskurs 4–6 och 7–9.⁸

³ Riktlinjer för budgetår 2023 avseende Folkbildningsrådet i fråga om användningen av anslagen 14:1 och 14:3 inom utgiftsområdet 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid. (U2022/03929, U2022/04063).

⁴ Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen. Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Institutet för språk och folkminnen (2023-06-08).

⁵ Institutet för språk och folkminnen, *Årsredovisning 2022* (2023).

⁶ Förordning (2010:21) om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken.

⁷ Institutet för språk och folkminnen, *Årsredovisning 2022* (2023).

⁸ Institutet för språk och folkminnen, u.å., <https://www.isof.se/lar-dig-mer/skolwebben/familjen-jiddisch> [hämtad 2023-10-20].

Språkcentrum för jiddisch

Isof har i uppdrag att ansvara för språkcentrum för bland annat jiddisch under 2022–2024.⁹ Språkcentrum arbetar för att främja användandet av jiddisch, till exempel genom att utveckla metoder för språkrevitalisering och dokumentera och förmedla goda exempel och erfarenheter av språkrevitalisering. I arbetet ingår också att identifiera språkbärare samt att stimulera, möjliggöra och uppmuntra deras användning av språket.¹⁰ Hösten 2023 pågick en behovsanalys för vilka insatser som behövs framåt inom ramen för språkcentrum.

Nationellt resursbibliotek i jiddisch

Kungliga biblioteket (KB) har åren 2021–2023 i uppdrag att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som bland annat omfattar jiddisch. Viktiga delar i uppdraget om resursbibliotek är utveckling och drift av nationellt resursbibliotek och arbete med nationella digitala bibliotekstjänster för att stötta läsfrämjande och medieförsörjning på de nationella minoritetsspråken.¹¹ Judiska biblioteket är den aktör som KB samverkar med för etablerandet av ett resursbibliotek i jiddisch. Resursbiblioteket för jiddisch är tänkt att vara till stöd till kommuner och för en stor mängd låntagare och institutioner genom att låna ut litteratur på jiddisch och genom att förmedla kunskap om jiddisch, kulturen och det historiska arv som jiddisch är en del av. Tillgången till litteratur för barn och unga ska särskilt beaktas. Verksamheten har bedrivits sedan hösten 2022 och är fortsatt i en uppbyggnadsfas. Digitala och fysiska utbildningar om bland annat jiddisch och dess historia har arrangerats. Inbjudna målgrupper är folkbibliotekarier, länsbibliotekarier, tjänstepersoner och politiker. Uppdraget ska slutredovisas till regeringen 1 mars 2024. Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 aviserat en förlängning av uppdraget från och med år 2024.

Utöver detta arbete har KB tagit fram *Bläddra*, som är en app för mobil och surfplatta med e-böcker på de nationella minoritetsspråken. Jiddisch finns tillgängligt i appen sedan hösten 2023.

⁹ Uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib (Ku2019/00160, Ku2019/00736, Ku2019/01708, Ku2021/02483).

¹⁰ Institutet för språk och folkminnen, *Årsredovisning 2022* (2023).

¹¹ Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoriteters bibliotek (Ku2020/02691).

Utbildning i jiddisch

Det finns både formell och icke-formell utbildning i jiddisch. Den formella utbildningen sker främst inom modersmålsundervisningen och inom högre utbildning. Lunds universitet erbjuder från och med höstterminen 2022 jiddisch för bland annat modersmåls lärare. Det är en satsning som genomförs inom ramen för universitetets regeringsuppdrag om att varje läsår erbjuda utbildning i jiddisch och främja undervisning i och på minoritetsspråket jiddisch i förskolan, grundskolan, gymnasieskolan och högskolan.¹² Utbildningen består dels av språkundervisning, dels av kurser som lyfter fram kompletterande delar av jiddischlitteraturen och askenasisk judisk historia och kultur. Universitetet erbjuder också bland annat kurser om jiddischfilm, jiddisch världslitteratur och jiddischkultur under och efter Förintelsen.¹³

Icke-formell utbildning sker till exempel via folkhögskolan Paideia, olika studieförbund och judiska församlingar, samt inom ramen för Jiddischförbundets verksamhet. Jiddischförbundets syfte är att arbeta för jiddischkulturens olika aspekter, såväl språkliga som kulturella, samt att sprida kunskap om jiddisch bland jiddischtalande och icke-jiddischtalande i Sverige. Jiddischförbundet erbjuder till exempel seminarier och föreläsningar. På Jiddischförbundets webbsida länkas till material om jiddisch som finns nationellt, till exempel läromedel och undervisningsmaterial.¹⁴

Modersmålsundervisning

Elever som tillhör en nationell minoritet har en starkare rätt till modersmålsundervisning än andra elever. Undervisning i ett nationellt minoritetsspråk som modersmål ska enligt skollagen erbjudas elever i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan även om eleverna inte har några förkunskaper i språket och inte har det som umgängesspråk i hemmet. Det finns inte heller krav på ett minsta antal elever som begär undervisning, vilket det gör för övrig modersmålsundervisning. I gymnasieskolan måste eleven däremot ha goda kunskaper i det nationella minoritetsspråket för att få moders-

¹² Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Lunds universitet (2023-11-16).

¹³ Lunds universitet, *Årsredovisning 2022* (STYR 2022/2833).

¹⁴ Jiddischförbundet, u.å., <https://www.jiddischforbundet.se/> [hämtad 2023-10-23].

målsundervisning.¹⁵ Regeringen har i en proposition föreslagit att rätten till undervisning i nationella minoritetsspråk ska stärkas från och med 1 januari 2024. Det innebär bland annat att det inte längre ska krävas förkunskaper i ett nationellt minoritetsspråk för att elever i gymnasieskola och anpassad gymnasieskola ska ha rätt till modersmålsundervisning.¹⁶

Mycket få elever har i dag modersmålsundervisning i jiddisch, men det har ökat över tid. Sedan läsåret 2019/20 har antalet elever som deltar i undervisning i jiddisch i grundskolan ökat med 11 elever, från 6 till 17. Skolverket konstaterar i sin uppföljning att nästan alla berättigade grundskoleelever deltog i jiddischundervisningen (17 av 18 elever). Inom gymnasieskolan var det färre än 5 elever som läste jiddisch läsåret 2021/22.¹⁷ Lsåret 2021/22 fanns tre verksamma modersmåls-lärare i jiddisch i Sverige.¹⁸

Statens skolverk har i uppdrag att ansvara för nationell samordning av undervisning i minoritetsspråk. Uppdraget handlar bland annat om att planera och ansvara för hur fjärrundervisning i nationella minoritetsspråk kan göras tillgänglig för alla huvudmän som enligt skollagen ska erbjuda undervisning i språken. Skolverket ska även stödja produktion och utveckling av läromedel inom nationella minoritetsspråk och i detta arbete samarbeta med relevanta aktörer.¹⁹

Översättningar och service på jiddisch

Enligt språklagen (2009:600) har det allmänna ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Det finns, vad vi har erfarit, inte någon större efterfrågan på översättningar eller service på jiddisch i dag. Vi har ställt frågor till ett antal myndigheter om i vilken omfattning de översätter information till jiddisch. Av myndigheternas svar framkommer att det görs i liten omfattning. I de få fall det görs är det främst information om myndighetens uppdrag och de tjänster som erbjuds som översatts till jiddisch. Till exempel har Folkhälsomyndigheten översatt faktablad om covid-19 riktat till

¹⁵ 20 kap. 22–23 §§ skollagen (2010:800), 5 kap. 7 § skolförordningen (2011:185), 4 kap. 15 § gymnasieförordningen (2010:2039).

¹⁶ Prop. 2022/23:132 s. 15 ff.

¹⁷ Statens skolverk, *Nationella minoritetsspråk läsar 2021/22. Finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska* (2023).

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Regleringsbrev för budgetår 2023 avseende Statens skolverk (2023-06-29).

äldre. Polismyndigheten har översatt information om hur brott anmäls och hur man ska agera vid en krissituation. De flesta myndigheter lägger ned förhållandevis lite resurser på att översätta information till jiddisch, omfattningen är några enstaka timmar per år. Kommuner och regioner översätter sällan information till jiddisch.

I minoritetslagen finns bestämmelser som anger att kommuner ska beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet, om kommunen har tillgång till personal med språkkunskaper i jiddisch. Om en kommun inte har sådan personal behöver inte service och omvårdnad kopplat till jiddisch ges till de äldre som önskar det.²⁰ De privata judiska äldreboendena i Stockholm och Göteborg har vissa inslag i sin verksamhet på jiddisch. Utöver dessa är det få kommuner som har något särskilt arbete för att främja judisk kultur och jiddisch inom äldreomsorgen.

²⁰ 18 kap. a–c §§ minoritetslagen (2009:724).

Antisemitism

Denna bilaga innehåller översiktliga beskrivningar av begreppet antisemitism, förekomsten av antisemitism samt regeringens åtgärder mot rasism och antisemitism. Bilagan avslutas med en kortfattad beskrivning av skolans ansvar för att arbeta mot antisemitism och några kommunala skolhuvudmäns arbete mot antisemitism. Bilagan bygger framför allt på forskning, myndighetsrapporter och dokument från regeringen. Ett antal myndigheters uppdrag gällande antisemitism beskrivs i bilaga 3 *Det offentliga arbetet med nationella minoriteter*.

Begreppet antisemitism

Antisemitism är ett grundläggande samhällsproblem, som får särskilda konsekvenser för den judiska minoriteten. Begreppet antisemitism är föremål för ständig utveckling och diskussion. Det finns därför flera definitioner av antisemitism. Här beskriver vi några vanligt förekommande definitioner. För mer utförliga definitioner av antisemitism hänvisas till de aktörer som nämns nedan.

Regeringen anger i den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott¹ att med antisemitism menas ideologier, uppfattningar eller värderingar som ger uttryck för fientlighet mot judar. Sverige har ställt sig bakom International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) icke-rättsligt bindande arbetsdefinition av antisemitism. Enligt denna definition är antisemitism en bestämd uppfattning om judar som kan uttryckas som hat mot judar. Språkliga och fysiska antisemitiska uttryck kan riktas mot judiska

¹ Regeringskansliet. *Samlat grepp mot rasism och hatbrott. Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*. (Ku2016/02629).

eller icke-judiska personer och/eller deras egendom samt mot judiska institutioner och religiösa samlingsplatser.

Forum för levande historia beskriver antisemitism som ett samlande begrepp för hat och fientlighet mot judar, med månghundraåriga rötter i Europa.

Enligt Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) betyder antisemitism fördomar och fientlighet mot judar som kategori. Det handlar dels om stereotypa föreställningar och myter, dels om en negativ inställning till judar som grupp.

Förekomst av antisemitism

Antisemitism har förekommit och förekommer i Sverige på många olika sätt. Nedan gör vi en översiktlig beskrivning av förekomsten av antisemitism. Vi beskriver också övergripande barns och ungas utsatthet för antisemitism och antisemitism relaterad till Israel.

Förekomsten av antisemitiska attityder och hatbrott i Sverige är svårfångad

Det går inte att på ett enkelt sätt beskriva den samtida antisemitismen i Sverige i dag. Antisemitism kan ta sig olika uttryck och vara olika omfattande vid olika tillfällen. Den kan bestå av allt ifrån ganska milda fördomar till ett ursinnigt hat. Den kan framträda som attityder och tankemönster men också som teologi och ideologi. Den kan yttra sig som verbala påståenden, diskriminering och våld. Antisemitiska uttryck förändras också över tiden, inte minst sker en utveckling i digitala miljöer med spridning av bland annat antisemitiska föreställningar och konspirationsteorier på sociala medier.

Tidigare undersökningar visar att antisemitiska attityder och föreställningar är begränsade i den svenska befolkningen i jämförelse med ett antal länder i Europa. Judar i Sverige har generellt, jämfört med dessa europeiska länder, känt sig hemma i Sverige och betraktas som främlingar "endast" av en fjärdedel av befolkningen, vilket är mycket lågt i en europeisk jämförelse.² Å andra sidan är svenska judar klart

² Lars Dencik och Karl Marosi, "Different antisemitisms: on three distinct forms of antisemitism in contemporary Europe, with special focus on Sweden", *Nordisk judaistisk/Scandinavian Jewish Studies*, 27:2 (2016), s. 15.

mer försiktiga med att bära yttre kännetecken på sin judiskhet och döljer i högre grad sin judiska identitet. En förklaring till detta kan vara den höga homogeniteten i det svenska samhället, där judars inkludering i samhället har krävt en assimilation och anpassning i majoritetssamhället, snarare än integration och välkomnande i ett mångkulturellt samhälle.³ Studier visar trots detta att det förekommer antisemitiska föreställningar också i det svenska samhället. Många i den judiska minoriteten uppfattar att antisemitismen växer i Sverige och är ett betydande problem. En rapport från Forum för levande historia visar att det finns "en betydande minoritet" som instämmer i vissa antisemitiska påståenden. Exempelvis instämmer en femtedel i påståendet att "judarna har stort inflytande över världsekonomin". Enligt rapporten har Förintelserelaterade antisemitiska föreställningar försvagats mellan 2005 och 2020 medan antisemitiska föreställningar och uppfattningar återfinns i en inte obetydlig minoritet av befolkningen. Detta indikerar att konspirationsteoretiska föreställningar av detta slag inte kan betraktas som en marginell företeelse i den svenska befolkningen.⁴

Vid sidan av attitydundersökningar kan antalet anmälda hatbrott ge en bild av förekomsten av antisemitism i Sverige. Brotten kan vara riktade såväl mot personer som är eller uppfattas som judar och mot judiska institutioner och judisk egendom. År 2020 gjordes enligt Brottsförebyggande rådet (Brå) 3 398 anmälningar av hatbrott i vilka ett eller flera hatbrottsmotiv kunde identifieras.⁵ Av dessa bedömdes 170 innehålla ett antisemitiskt hatbrottsmotiv. Det motsvarar 5 procent av alla anmälda hatbrott. De flesta riktade sig inte mot en fysisk person, vilket hänger ihop med att en stor andel av brotten utgjordes av hets mot folkgrupp. Vid hets mot folkgrupp med antisemitiskt motiv handlade brotten ofta om generellt hatfulla eller nazistiska meddelanden om judar, som ofta uttrycktes på internet och allmän plats. Statistiken bygger på polisanmälningar som har hatbrottsmarkerats av polisen.⁶ En undersökning gjordes också för 2022 då det identifierades 2 695 anmälningar av hatbrott varav 111 bedömdes

³ Dencik och Marosi 2016, s.19.

⁴ Henrik Bachner och Pieter Bevelander, *Antisemitism i Sverige: en jämförelse av attityder och föreställningar 2005 och 2020* (Forum för levande historia, 2021), s. 93.

⁵ Enligt Brottsförebyggande rådet är antisemitiska hatbrott brott som grundar sig i känslor såsom rädsla, fientlighet eller hat mot judar och judendom.

⁶ Brottsförebyggande rådet, *Polisanmällda hatbrott 2020* (Rapport 2021:17).

innehålla brott med antisemitiska hatbrottsmotiv. Detta motsvarar cirka 4 procent av alla anmälda hatbrott.⁷

Under hösten 2023 har det enligt polisen skett en kraftig ökning av antisemitism i Sverige och övriga världen till följd av kriget mellan Israel och Hamas. Det har bland annat lett till en betydande ökning av antalet anmälda hatbrott mot judar i Sverige och en stark ökning av antisemitism i sociala medier. Enligt en studie som Judiska Centralrådet har låtit göra i november 2023 upplevde också en stor del av de svarande medlemmarna i de judiska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö att otryggheten kring att leva med öppen judisk identitet i Sverige försämrats markant under den senaste månaden.⁸

Flera centrala judiska aktörer såsom Judiska Centralrådet och SKMA har fört fram att det finns brister inom rättsväsendet gällande kodning av hatbrott och okunskap om antisemitism, vilket gör att antisemitiska hatbrott inte registreras som sådana, samt att det behövs en ökad kunskap hos polis och rättsväsende för att kunna identifiera och hantera antisemitiska hatbrott. I den judiska minoriteteten finns vidare skilda uppfattningar om effektiviteten i att anmäla hatbrott till polis och få det hanterat av rättsväsendet. En vanlig bild är att graden av uppklarande av dessa fall är mycket låg och att många fall läggs ned omedelbart. Till exempel utsattes synagogan i Norrköping för ett brandattentat i december 2022, men fallet lades ned i brist på bevis. Brå:s genomgång av antisemitiska hatbrott visar att det är få anmälda brott som personuppklaras.⁹ EU:s byrå för grundläggande rättigheter, European Union Agency for Fundamental Rights, genomförde 2018 en undersökning av judars erfarenheter av och uppfattningar om antisemitism. I undersökningen svarade 81 procent av de svensk-judiska respondenterna att de inte anmält det allvarligaste fallet av trakasserier till polisen eller någon annan instans.¹⁰ Sammantaget kan detta indikera att antalet hatbrott i praktiken är högre än vad antalet anmälningar ger sken av.

⁷ Brottsförebyggande rådet, *Polisanmälda hatbrott 2022* (Rapport 2023:16). s. 10.

⁸ Judiska centralrådet, *Antisemitismen i Sverige. I svallvågorna av sjunde oktober* (2023).

⁹ Personuppklarade brott omfattar enligt Brå:s definition brott där minst en misstänkt person har lagförts för brottet genom att åtal har väckts, strafföreläggande har utfärdats eller åtalsunderlåtelse har meddelats. Brottsförebyggande rådet 2023, s. 11.

¹⁰ European Union agency for fundamental rights, *Experiences and perceptions of antisemitism. Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018), s. 56.

Antisemitism förekommer i olika miljöer och sammanhang

Enligt en rapport från Brå förekommer antisemitism i olika typer av miljöer och sammanhang. Uttrycken varierar från nedvärderande skämt om judar, via kränkande beskrivningar, till grövre antisemitiska tillmälen, hot och våldsbrott. Rapporten konstaterar att personer som utsätter andra för antisemitism kommer från olika typer av miljöer och att antisemitism förekommer i breda lager av befolkningen och skär genom olika religioner, sekulära grupper, politiska positioner och ideologier, men att radikalnationalistiska och våldsbejakande jihadistiska miljöer sticker ut som miljöer där antisemitismen utgör en del av själva grundfundamentet.¹¹

Brå visar att utsattheten för antisemitism ofta är återkommande i de utsattas liv, i form av upprepade kränkningar i skolmiljö eller att en familj blivit utsatt för upprepade trakasserier i form av hatbrev, hot och skadegörelse. Materialet tyder på att risken att bli utsatt är högre för personer som är öppna med sin judiska identitet, antingen genom att berätta för andra, eller genom att bära judisk klädsel eller judiska symboler. Det framgår också att personer med en offentlig profil och som är kända som judar, såsom exempelvis rabbiner och ordföranden i judiska församlingar eller föreningar, blir särskilt sårbara och utsatta. Det framkommer inga större skillnader i utsatthet beträffande kön; både kvinnor, män, flickor och pojkar utsätts för antisemitiska tillmälen, hot och våld. Materialet visar dock att det existerar könsuppdelade aspekter i innehållet av de antisemitiska uttrycken. Det syns framför allt i hur kvinnor utsätts för sexualiserade hot och ofredanden, med tillmälen som ”judehora” och hot om våldtäkt, medan utsatthet för misshandel och hot är vanligare bland män.¹²

Antisemitiska hatbrott tar oftast plats i offentliga miljöer, antingen på allmän plats eller på Internet. Det förekommer också brott som sker i hemmet, på arbetsplatsen eller i skolan.¹³

Spridningen av antisemitiska budskap på digitala plattformar och forum har bland annat undersökts av Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI). Resultaten visar att antisemitiskt innehåll förekommer på alla studerade plattformar och negativitet mot judar uttrycks i nästan 35 procent av alla inlägg som nämnde judar eller judiskhet.

¹¹ Brottsförebyggande rådet, *Antisemitiska hatbrott*, (2019), s. 7 ff.

¹² Brottsförebyggande rådet 2019, s. 56.

¹³ Brottsförebyggande rådet 2019, s. 44.

Undersökningen visar också att sedan 2017 har diskussioner om en judisk världskonspiration och att Covid-19-pandemin har gett upphov till nya antisemitiska konspirationsteorier.¹⁴

Barn och ungas utsatthet för antisemitism

Barn och unga är särskilt utsatta för antisemitism eftersom de tillbringar mycket tid i skola och på sociala medier som är miljöer där antisemitism ofta är tydligt närvarande. Förekomsten av antisemitism i skolan har de senaste åren undersökts av Stockholms stad och Malmö stad. I båda kommunerna vittnar judiska elever om språkbruk och handlingar som får dem att känna sig utpekade, stressade och ledsna.¹⁵ I Malmö stads undersökning uppger i princip alla intervjuade elever att de varit med om verbala eller fysiska angrepp av något slag någon gång, men hur vanligt och hur allvarligt det varit varierade. Ett annat problem som återkommer i intervjuer med både skolpersonal och elever, är användandet av ordet ”jude” i nedsettande mening samt skämt på judars bekostnad eller om Förintelsen, vilket i rapporten från Malmö stad refereras till som ”skolgårdsantisemitism”.

Rapporter från MUCF och Folkhälsomyndigheten om ungas psykiska hälsa beskriver judiska ungas berättelser om lärare som uttrycker antisemitism. Antisemitismen förekommer dessutom i fritidsverksamheter, till exempel inom idrott. Unga judar beskriver att de ibland möter uttalad rasism, men att den oftare är indirekt och finns dold i skämt, ordval eller en nedvärderande jargong. Detta har fått dem att utveckla överlevnadsstrategier, exempelvis att dölja sin minoritetstillhörighet. Myndigheterna har identifierat att unga som tillhör nationella minoriteter tillhör de grupper som löper större risk för psykisk ohälsa.¹⁶

¹⁴ Lisa Kaati, Katie Asplund och Cohen Björn Pelzer, *Antisemitism in Social Media – Conspiracies, Stereotypes, and Holocaust Denial* (Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2021), s. 28.

¹⁵ Kristin Wagrell, *Antisemitismen i Stockholms skolor: en rapport om skolpersonal och elevers upplevelser och tankar kring antisemitiska uttryck i sin skolmiljö* (Stockholms stad, 2022), s. 1 ff. samt Mirjam Katzin, *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap: en rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning*, (Malmö stad, 2021), s. 6 f.

¹⁶ Folkhälsomyndigheten och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *Att inte bara överleva, utan att faktiskt också leva. En kartläggning om ungas psykiska hälsa* (2023), s. 6.

Vardagsantisemitism

Antisemitismen kan också ta sig uttryck genom så kallad vardagsantisemitism. I Brås:s rapport om antisemitiska hatbrott framkommer att många av myndighetens intervjupersoner har varit med om vardagsantisemitism, något myndigheten beskriver som ironiska kommentarer och kränkande stereotypisering av judar i vardagliga situationer.¹⁷ Myndigheten konstaterar att trakasserier som en del av vardagens normalitet riskerar att integreras som ett självklart inslag i offrens liv. I en skildring av judiskt liv i Sverige framkommer att judar i Sverige alltid har utsatts för "vardagsantisemitism", något som beskrivs som "utbredda fördomar av olika slag och grad som finns och har funnits i alla samhällsklasser och som har tagit sig uttryck genom stereotypa skildringar i kultur och litteratur".¹⁸ Även i Malmö stads undersökning är vardagsantisemitism tydligt förekommande. Bland de upplevelser som nämns av judar i undersökningen finns sådant som de beskriver som "mindre kommentarer", "ignorans och dumheter" och "dumma frågor". De beskriver också att de har sett hakkors på olika ställen, varit med om stereotypisering, skällsord eller att antisemitiska konspirationsteorier presenterats för dem eller spridits om dem.¹⁹

Antisemitism relaterad till Israel

Ett problem som judar i Sverige stöter på är att det förekommer att de blir ställda till svars för vad den israeliska staten gör. När till exempel konflikten mellan Israel och Palestina blossar upp påverkar det den judiska minoriteten på ett negativt sätt. Kritik av Israels politik är inte antisemitism, men det förekommer fördomar och hat mot judar i debatten om Israel. Israels agerande orsakar inte heller antisemitism, men det kan ge näring till och aktivera existerande anti-judiska uppfattningar. Det händer till exempel när judar utanför Israel angrips och görs ansvariga för Israels politik, eller när kritiken mot Israel innehåller antisemitiska bilder eller påståenden. Ett exempel på detta är den kraftigt ökande antisemitismen med anledning av kriget mellan Israel och Hamas hösten 2023.

¹⁷ Brottsförebyggande rådet 2019, s. 9.

¹⁸ Carl Henrik Carlsson, *Judarnas historia i Sverige* (Stockholm: Natur och kultur, 2021), s. 219.

¹⁹ Mirjam Katzin, *Med kippa på Möllan? En rapport om att stärka judiskt liv i Malmö* (Malmö stad, 2022), s. 47 f.

Regeringens åtgärder mot antisemitism

De senaste åren har ett stort antal insatser genomförts för att förebygga och motverka rasism och antisemitism. Nedan följer en översiktlig beskrivning av regeringens åtgärder. Beskrivningen ska, inte ses som uttömmande. Myndigheteters uppdrag i syfte att motverka antisemitism beskrivs i bilaga 3 *Det offentligas arbete med nationella minoriteter*.

Den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott

Den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott beslutades av regeringen i slutet av år 2016.²⁰ Planen ska fungera som ett verktyg för regeringens arbete med att förebygga och motverka rasism och polarisering i samhället. Planen ska utgöra en grund och en inriktning för arbetet mot rasism och hatbrott, däribland antisemitism. Planen har kompletterats med fem åtgärdsprogram varav ett är åtgärdsprogrammet för att motverka antisemitism.

Forum för levande historia följer årligen upp regeringens nationella plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

Regeringens åtgärdsprogram mot antisemitism

År 2022 beslutade regeringen om ett åtgärdsprogram mot antisemitism.²¹ Åtgärdsprogrammet innehåller åtgärder för perioden 2022–2024. Av åtgärdsprogrammet framgår bland annat att kunskapen om antisemitism och om dess olika uttryck behöver öka och att det finns behov av insatser för att skapa förutsättningar för att fortsatt utveckla arbetet mot antisemitiska hatbrott.

Åtgärdsprogrammet mot antisemitism består av fyra strategiska områden:

- mer kunskap, utbildning och forskning
- förstärkt förebyggande arbete på nätet
- ett mer aktivt rättsväsende och

²⁰ Regeringskansliet (Ku2016/02629).

²¹ Regeringskansliet. *Åtgärdsprogram mot antisemitism* (A2022/00999).

- civila samhället: ökat stöd och fördjupad dialog.

De olika insatserna inom ramen för åtgärdsprogrammet beskrivs på regeringens hemsida.

Skolans arbete mot antisemitism

Skolans ansvar för att arbeta mot antisemitism fastslås genom skollagen där det framgår att utbildningen ska förmedla och förankra respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar.²² Värdegrundsuppdraget i den svenska skolan är en viktig del av utbildningssystemet och syftar till att främja demokratiska värderingar, mänskliga rättigheter, jämställdhet och respekt för mångfald. Det framgår av läroplanen för förskola, grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning.²³ Det betyder att förskolan och skolan har ett värdegrundsuppdrag och i det ingår att arbeta mot antisemitism. Lärare kan aldrig kompromissa med skolans värdegrund eller innehållet i läroplanen. De måste förmedla innehållet i skolans värdegrund till alla elever. Kränkande behandling är också otillåtet i förskolor, skolor och andra verksamheter som lyder under skollagen.²⁴

Kommunala skolhuvudmäns arbete mot antisemitism

Utifrån de samtal vi haft med ett urval av kommuner är det främst de tre största kommunerna, som kan ge konkreta exempel på eget arbete för att motverka antisemitism i sina skolor. Nedan beskriver vi Stockholms stads, Göteborgs stads och Malmö stads arbete. Eftersom våra samtal med kommuner är begränsade kan det finnas kommuner som genomför insatser på området, som vi inte har kunnat fånga upp.

Stockholms stads kartläggning av antisemitismen i Stockholms skolor pekade på förekomst av hot och hat mot judar i skolorna samt på ett behov av fortbildning av skolpersonal.²⁵ Med anledning av detta har kommunen initierat en satsning under åren 2023–2025 för att

²² 1 kap. 4 § skollagen (2010:800), Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

²³ Se till exempel Förordning (SKOLFS 2010:37).

²⁴ 6 kap. 3 § och 9 §§ skollagen (2010:800).

²⁵ Kristin Wagrell, *Antisemitismen i Stockholms skolor: en rapport om skolpersonal och elevers upplevelser och tankar kring antisemitiska uttryck i sin skolmiljö* (Stockholms stad, 2022).

motverka antisemitism. En åtgärdsplan mot rasism håller också på att tas fram där olika typer av rasism kommer att uppmärksammas särskilt. Utbildningsförvaltningen har bland annat sett över hur Förintelsen ska uppmärksammas på ett mer strukturerat sätt i skolorna. Utbildningsförvaltningen arbetar till exempel tillsammans med Forum för levande historia och Skolverket samt genomför hågkomstresor genom SKMA. Kommunen gör en treårig satsning på hågkomstresor under 2023–2025. Under perioden har 21 grupper från 17 olika grundskolor genomfört hågkomstresor. Utöver en plan för kränkande behandling kommer en åtgärdsplan mot rasism tas fram, där antisemitism särskilt uppmärksammas.

Göteborgs stad har en kontaktperson vid grundskoleförvaltningen för arbetet mot antisemitism. Skolorna i kommunen erbjuder material om hur rasism i skolan kan bemötas och tillhandahåller även handledning till skolpersonal. Dessutom genomförs utbildning för lärare i att undervisa om Förintelsen. Kommunen uppger att skolförvaltningen kontinuerligt arbetar med frågor avseende nationella minoriteter.

Malmö stad har ett jämförelsevis tydligt arbete på området. Vid Kulturförvaltningen i Malmö stad finns en särskild enhet, Pedagogisk Inspiration, med tre samordnare för arbetet mot antisemitism i Malmös skolor. Deras arbete är inriktat mot att ta fram utbildningsmaterial och vara resurs och stöd för skolorna, samt att inspirera och motivera skolor att intensifiera sitt arbete mot antisemitism och utveckla undervisningen om nationella minoriteter. Enheten samverkar också med SKMA som arrangerar hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser. Under 2020–2022 har en stor del av de kommunala högstadieskolorna i Malmö deltagit i hågkomstresor. Malmö stad har också gjort en undersökning om förekomsten av antisemitism i Malmös förskolor, grundskolor, gymnasier och SFI/vuxenutbildningar.²⁶

²⁶ Katzin 2021.

Internationell utblick

Denna bilaga beskriver arbetet för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism i några europeiska länder: Danmark, Finland, Frankrike, Norge, Storbritannien, Tyskland och Österrike. Den beskriver också de strategier eller handlingsplaner för att motverka antisemitism som finns i dessa länder. Bilagan avslutas med en beskrivning av vad de judiska gemenskaperna¹ anser är viktigt för att leva ett judiskt liv och deras bild det offentligas arbete i respektive land, samt en kort sammanfattning av vissa centrala aspekter i de studerade länderna.

Bilagan baseras på en kunskapsöversikt som World Jewish Congress Stockholmskontor har gjort på uppdrag av utredningen och utredningens besök i Berlin, Köpenhamn och Oslo.

Inget europeiskt land har en specifik strategi eller handlingsplan för att stärka judiskt liv. Ett antal länder har dock strategier eller handlingsplaner för att motverka antisemitism som tagits fram i samarbete med den judiska gemenskapen i respektive land. Samtliga länder som beskrivs utom Finland och Storbritannien har en sådan strategi eller handlingsplan. Några av dessa innehåller beståndsdelar som kan bedömas som relevanta för att stärka judiskt liv. Det kan vara svårt att dra en tydlig gräns mellan åtgärder för att stärka judiskt liv och för att motverka antisemitism, eftersom vissa åtgärder både kan syfta till att motverka antisemitism och att stärka judiskt liv. Därför beskriver vi båda typerna av åtgärder.

¹ I engelskan används ofta begreppet "Jewish community" som inte har en direkt svensk översättning. Det som avses är det bredare sammanhang som bildas kring en judisk församling där andra organisationer utöver församlingen ingår. I texten används begreppet den "judiska gemenskapen" för att beskriva detta.

Danmark

I Danmark bor uppskattningsvis 6 000–7 000 judar, varav majoriteten i Köpenhamn. De tre aktiva synagogor som finns i landet ligger också i Köpenhamn. Där finns en statligt finansierad judisk skola med elever från förskolan upp till årskurs nio, samt ett boende för äldre.

Judar är inte en nationell minoritet i Danmark utan ett religiöst samfund. Shechita är förbjudet sedan 2014, men kosher kött får importeras. Brit milah är tillåtet, men har blivit föremål för debatt de senaste åren.

I Köpenhamn anordnas årligen en judisk kulturfestival. Festivalen organiseras av det judiska civilsamhället med stöd av kommunen och vänder sig både till den judiska minoriteten och till majoritetssamhället. Varje år genomförs konserter i Danmarks radios konserthus av organisationen Jewish Culture Copenhagen.

Danska politiker uppmärksammar judiska högtider till exempel det judiska nyåret, Rosh Hashana, genom officiella hälsningar.

Danmarks handlingsplan mot antisemitism

I januari 2022 presenterade Danmarks regering en handlingsplan mot antisemitism. Handlingsplanen har ett tydligt fokus på att bekämpa antisemitism, men några av åtgärderna är inriktade mot att främja judiskt liv. Handlingsplanen syftar också till att stärka det judiska civilsamhället genom att judiska organisationer och projekt får ägarskap och ekonomiskt stöd. Handlingsplanen ska utvärderas efter 2025.

Arbetet med att motverka antisemitism i Danmark koordineras och följs upp inom Justitieministeriet.

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

Judiska byggnader och institutioner i Danmark har ständig polisbevakning. Det judiska civilsamhället erhåller också obegränsat statligt stöd för säkerhetsåtgärder.

I den danska handlingsplanen finns flera åtgärder avseende utbildning och forskning om antisemitism samt om Förintelsen. Det har

till exempel införts obligatorisk undervisning om Förintelsen i grund- och gymnasieskolan.

En åtgärd i den danska handlingsplanen är att utbilda handläggare i den danska arbetsmiljömyndigheten för att de ska kunna identifiera antisemitism och offensiva handlingar gentemot religiösa minoriteter på arbetsplatser. Syftet är att säkerställa att de reagerar snabbt när det finns tecken på kränkande handlingar mot religiösa minoriteter.

Det dansk-judiska museet utgör en samlingspunkt för forskning, kunskap och kulturliv inom dansk-judisk historia och kulturarv. Museet blev statligt erkänt från den 1 januari 2011 och det dansk-judiska kulturarvet betraktas därmed som en del av Danmarks kulturarv. Som en del i den danska handlingsplanen mot antisemitism får museet ersättning för att ta fram och sprida information om dansk-judisk kulturhistoria och judiskt liv i Danmark. Initiativet riktas mot bland annat folkhögskolor, bibliotek, museer samt ungdoms- och idrottsorganisationer. Fokus är att öka unga danskers kunskap om dansk-judisk kulturhistoria och dansk-judiskt liv. Initiativet utgör även en del av högtidlighållandet av 400 år av judiskt liv i Danmark år 2023.

I Köpenhamn driver den judiska församlingen ett judiskt informationscenter vars syfte är att ge inblick i danskt judiskt liv, kultur och historia i Danmark. Centret bildades i samarbete mellan Köpenhamns kommun och den judiska församlingen i spåren av terrorattacken mot Köpenhamns synagoga 2015. Arbetet sker genom utbildningsmaterial, poddar, filmer, event, föredrag och möten. Informationscentret har judiska guider som besöker skolklasser och andra institutioner för att berätta om sina erfarenheter av att vara en minoritet i Danmark. Det finns även en webbsida, med information och material för bland annat elever och lärare.² Informationscentret är placerat i den judiska församlingens lokaler. Det judiska informationscentret har möjliggjorts genom ekonomiskt stöd från Köpenhamns kommun. Vissa av informationscentrets aktiviteter finansieras inom ramen för regeringens handlingsplan.

Den danska staten finansierade nyligen en renovering av den stora synagogan i Köpenhamn. Den judiska församlingen i Köpenhamn får kommunalt stöd för att bevara judiska begravningsplatser och för att erbjuda guidade turer av begravningsplatserna.

² Jødisk Informationscenter, *Om Jødisk Informationscenter*, u.å., <https://joediskinfo.dk/om-joedisk-informationscenter> [hämtad 2023-11-30].

En åtgärd för att stärka judiskt liv i handlingsplanen är ett internationellt högtidlighållande av 80-årsdagen av det som i handlingsplanen beskrivs som "räddningen av danska judar" från hotet av deportation under den tyska ockupationen 1943. Högtidlighållandet ägde rum under 2023 och fokuserade på hur det danska samhället kan förhindra folkmord och främja fri tanke och religionsutövning. Vi har uppmärksammat att flera aktörer, bland annat det dansk-judiska museet i Köpenhamn, har valt att benämna händelsen "en flykt".

I den danska handlingsplanen finns inga åtgärder avseende jiddisch.

Norge

Judar har levt i Norge sedan 1400-talet, men först 1851 tilläts de formellt att vistas i landet. Den första församlingen etablerades i Oslo 1892. Det var en liten grupp som växte långsamt. I början av första världskriget bestod den judiska gemenskapen av runt 2 100 personer. Ungefär två tredjedelar av dessa flydde landet och 773 personer deporterades under Förintelsen. I dag består den judiska gemenskapen av uppskattningsvis 1 500 personer. Det finns två judiska församlingar, en i Trondheim och en i Oslo. I båda städerna finns det en synagoga. I Oslo finns en förskola och ett äldreboende som drivs av den judiska gemenskapen.

Judar är en religiös, kulturell och nationell minoritet i Norge. Församlingarna får ekonomiskt stöd från staten på samma sätt som andra trossamfund.

Shechita är förbjudet i Norge och kosher kött importeras därför. Det finns en tullfri kvot för kosher kött. Rätten att utföra brit milah är fastställd i lag, men det finns vissa begränsningar. Det finns också en lagstadgad rätt att ta ledigt i max tre dagar för religiösa högtider.

Arbetet mot antisemitism och med att stärka judiskt liv i Norge är starkt präglat av händelser under andra världskriget.

Norges handlingsplan mot antisemitism 2021–2023

Norges handlingsplan mot antisemitism 2021–2023 är en fortsättning på en tidigare handlingsplan för åren 2016–2020. Den nya handlingsplanen presenterades i januari 2021. Åtgärderna handlingsplanen syftar både till att motverka antisemitism och främja judiskt liv i Norge. Stortinget har ställt sig bakom handlingsplanen. Det finns ett särskilt anslag på 80 miljoner norska kronor per år för finansiering av åtgärder i planen.

Den norska regeringens arbete med nationella planen mot antisemitism koordineras av en särskild statssekreterarkommitté i det norska Regeringskansliet.

De båda handlingsplanerna har utvärderats på uppdrag av det norska Regeringskansliet. Utvärderingen som presenterades i april 2023 visar att handlingsplanerna i stor utsträckning svarar mot de utmaningar som finns och att åtgärderna i handlingsplanerna i huvudsak är relevanta. Den visar också att företrädare för den judiska minoriteten, myndigheterna och forskarvärlden upplever handlingsplanerna som mycket väl förankrade. Den visar vidare att det finns få konkreta åtgärder som syftar till att förhindra antisemitism på internet och i sociala medier.³

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

Enligt Norges handlingsplan har myndigheterna ett grundläggande ansvar för att säkerställa säkerheten för alla medborgare i Norge, vilket innebär särskilda åtgärder för vissa grupper. Den judiska gemenskapen och den norska säkerhetspolisen har ett regelbundet samarbete och säkerhetsåtgärder erbjuds samlat av polis och säkerhetspolis i dialog med de judiska församlingarna i Oslo. Polisbevakning av synagogan och den judiska förskolan sker då det är aktiviteter i lokalerna. Den norska staten finansierar den judiska gemenskapens säkerhetsvakter och skyddande infrastruktur såsom skottsäkra fönster och skyddsgrindar.

Samtliga norska polisdistrikt har introducerat processer som möjliggör att antisemitism kan registreras som ett särskilt hatbrott. Enligt handlingsplanen kommer det även att inrättas ett nationellt

³ Proba samfunnsanalyse, *Evaluering av handlingsplaner mot antisemittisme 2016–2023*, Rapport 2023 – 11, (Oslo: Proba samfunndanalyse, 2023).

kompetenscenter om hatbrott inom polisen. Avsikten är att det ska fungera som en resurs för alla polisdistrikt.

En åtgärd i Norges handlingsplan är att det vart femte år ska genomföras attitydundersökningar om inställningen till judar och andra minoriteter i befolkningen. Andra åtgärder i handlingsplanen är uppföljning av antisemitism på internet och ett forskningsprogram om antisemitism och samtida judiskt liv i Norge.

Av den norska handlingsplanen framgår att en mängd åtgärder har initierats för att öka lärares och elevers kunskap om antisemitism, Förintelsen, judendom och judisk kultur. Ett av dessa initiativ är Demokratisk beredskap mot rasism, antisemitism och odemokratiska attityder (Dembra). Det är ett nationellt initiativ som erbjuder kompetensutveckling till grund- och gymnasieskolor som vill arbeta systematiskt med kritiskt tänkande, demokratisk bildning och inkludering.

Av den norska handlingsplanen framgår att det är viktigt att belysa den bredd som finns i den judiska kulturen och den mångfald som finns bland judar i Norge. Det finns flera institutioner som tillhandahåller kunskap om judendom och judisk kultur, liv och historia i Norge. De judiska museerna i Oslo och Trondheim samt Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senter) är några av dessa som också har statlig finansiering. Även andra museer i landet har bedrivit projekt för att informera allmänheten om judisk kultur. I Trondheim genomförs sedan 2010 varje år en judisk kulturfestival. I den norska handlingsplanen tillförs medel till de judiska museerna i Oslo och Trondheim samt den judiska kulturfestivalen i Trondheim.

Enligt den norska handlingsplanen är det viktigt att sprida information om judarnas deltagande i och bidrag till det norska samhället. Sedan 2015 får den judiska församlingen i Oslo statligt stöd för att genomföra ett utbildningsprogram med syfte att stärka kunskapsnivån om judar och judendom i samhället och att bidra till att motverka antisemitism. Ett av initiativen i programmet är judiska veivisare (vägvisare), som är unga judar som förmedlar kunskap om hur det är att växa upp som jude och minoritet i Norge. Målgruppen är elever i gymnasieskolan. Syftet är att göra den judiska minoriteten mer synlig i landet, öka kunskaper och minska fördomar. Veivisarna utbildas bland annat i Shvilim, som är ett ettårigt utbildningsprogram som består av högre utbildning samt utbyte med Israel och

USA. Utbildningsprogrammet berättigar till högskolepoäng, har statlig finansiering och är från hösten 2023 öppet för studenter från andra europeiska länder. Den judiska församlingen i Oslo har också tagit fram en webbsida som tillhandahåller kunskap om judendom samt om judiskt liv och historia.⁴ Den främsta målgruppen är skolor. Det finns även ett samarbete med bokförlag där skolböcker ses över i syfte att bättre beskriva de norska judarna i dag.

Den norska Riksantikvarien har sedan drygt tio år tillbaka i uppdrag att kartlägga kulturarvet i Norge. I uppdraget ingår att lyfta fram de nationella minoriteternas kulturarv. Arbetet sker i samarbete med de nationella minoriteterna i Norge.

Det finns inga offentliga initiativ för att skydda jiddisch i Norge.

Finland

Den judiska minoriteten i Finland uppskattas till ungefär 2 000 personer. De flesta bor i och omkring Helsingfors. Det finns två judiska församlingar i Finland: en i Helsingfors med runt 950 medlemmar och en i Åbo med knappt 100 medlemmar. Det finns en synagoga i båda dessa städer. I Helsingfors finns också en judisk skola med runt 110 elever och en judisk förskola. Judar i Finland betraktas som en nationell minoritet. Finland har inte en fristående strategi eller handlingsplan för att motverka antisemitism eller främja judiskt liv.

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

Den judiska gemenskapens lokaler i Helsingfors bevakas av polis då det genomförs religiösa aktiviteter i dem. Religiösa samfund och trosamfund i Finland kan också ansöka om stöd från regeringen för säkerhetsåtgärder. Den judiska församlingen delar lokaler med skolan och förskolan och polisen tillhandahåller dagligt skydd av lokalerna. Det finska inrikesministeriet, polisen och den judiska gemenskapen arbetar med att ta fram en utbildningsinsats om antisemitism för polisen.

⁴ Jodedommen.no, *Om oss*, u.å., <https://www.jodedommen.no/> [hämtad 2023-11-30].

Shechita är tillåtet i Finland under vissa förutsättningar. Brit milah är tillåtet, men ifrågasätts emellanåt av politiker och allmänhet. Religiösa minoriteter kan ansöka om ledigt på högtider.

Den finska läroplanen för grundskola och gymnasium utökades 2010 i syfte att stärka kunskaperna om grundläggande rättigheter och att belysa Förintelsen ur historiska och etiska perspektiv. Åbo universitet erbjuder kurser i judiska studier.

I Finland finns inga offentliga initiativ för att skydda jiddisch.

Tyskland

Judar har levt i det som i dag är Tyskland i över 1 700 år. I början av 1933 bodde omkring 522 000 judar i Tyskland. Efter att nazisterna tog makten ökade förföljelsen av den judiska gemenskapen. Cirka 60 procent av den judiska befolkningen emigrerade under de första sex åren av den nazistiska diktaturen. Endast runt 214 000 judar fanns kvar i Tyskland strax före andra världskriget. Efter Förintelsen har ett levande judiskt liv vuxit fram i Tyskland och den judiska befolkningen i Tyskland är i dag den snabbast växande i Europa. Det uppskattas i dag bo runt 200 000 judar i landet varav drygt hälften är medlemmar i en av de 100 judiska församlingar i landet. En stor del av dagens tyska judiska befolkning invandrade från de forna Sovjetstaterna på 1990-talet. Många kom som kvotflyktingar och placerades i de tyska delstaterna utifrån den fördelningsnyckel som fortfarande tillämpas för flyktingmottagande.

Den största judiska församlingen finns i Berlin, men det finns aktiva judiska församlingar i hela Tyskland. Flera städer i landet har synagogor, skolor och andra judiska institutioner. I Tyskland definieras judar som en religiös minoritet. År 2003 fick judendom samma juridiska ställning i Tyskland som den romanska katolska kyrkan och den evangeliska kyrkan.

I Tyskland finns många judiska museer och permanenta judiska utställningar. Många av dessa är inrättade i gamla synagogor eller andra judiska byggnader. Det finns också många institutioner, studiecentra och universitetsprogram som behandlar judisk kultur och historia.

I Berlin finns ett stort judiskt museum. Det har en permanent utställning om judiskt liv som öppnade 2020, tillfälliga utställningar,

samlingar och genomför olika evenemangsprogram. Museet har ett stort digitalt och pedagogiskt utbud.

I Tyskland är brit milah tillåtet under vissa förutsättningar. Det är vidare möjligt att ansöka om tillstånd för att slakta i enlighet med bestämmelserna för shechita. Processen för att få ett sådant tillstånd är dock komplicerad och därför importeras nästan allt kosher kött. Regeringen uppmärksammar generellt judiska högtider. Den tyska rikskanslern brukar även göra ett uttalande för att önska den judiska minoriteten ett gott nytt år på Rosh Hashana.

I Tyskland finns det inom inrikesministeriet sedan 2018 en kommissionär för att främja judiskt liv och motverka antisemitism. Inrättandet av kommissionären var ett svar på växande antisemitism. Kommissionärens uppgift är att koordinera de åtgärder som de olika ministerierna vidtar och att vara kontaktperson för de judiska organisationerna i Tyskland, samt att tillhandahålla information och utbildning för att öka medvetenheten om antisemitism. Kommissionären ska också fungera som en länk mellan federala myndigheter, staten och civila samhället i arbetet med att bekämpa antisemitism. Det är också kommissionären som är ansvarig för Tysklands strategi mot antisemitism och för judiskt liv.

Tysklands strategi mot antisemitism och för judiskt liv

Den tyska strategin mot antisemitism och för judiskt liv publicerades i december 2022. Strategin syftar till att motverka antisemitism samt främja judiskt liv och att öka synligheten av judiskt liv i Tyskland.

Förintelsen präglar fortfarande det tyska samhället och adresseras när det gäller arbetet med att motverka antisemitism och stärka judiskt liv. I den nationella strategin tydliggörs att Tysklands federala regering betraktar Tysklands ansvar för Förintelsen som den historiska grunden och ett motiv för landets samtida demokrati. Det framgår i strategin att målet att främja judiskt liv bland annat utgår från Tysklands historiska ansvar för den judiska gemenskapen.

Den tyska nationella strategin är avsedd att kunna användas på olika regeringsnivåer och samhällsnivåer. Ett syfte är att skapa strukturer för regeringens och olika civilsamhällesaktörers arbete. Strate-

gin innehåller fem åtgärdsområden som är nära knutna till varandra. Dessa är:

- datainsamling, forskning och lägesrapportering
- utbildning för att förebygga antisemitism
- minneskultur, historisk medvetenhet och hågkomst
- straffåtgärder och säkerhet och
- judisk historia och judiskt liv i dag.

Åtgärdsområdena kompletteras av tre ”tvärsnittsdimensioner” som ska appliceras på åtgärdsområdena. Dessa är: perspektivet hos de som berörs, skapandet av strukturer och den digitala sfären. Det innebär bland annat att judiska röster och perspektiv ska inkluderas när mål och åtgärder formuleras och att kommissionären kommer att fortsätta att arbeta för att judisk expertis inkluderas i arbetet med att bekämpa antisemitism och att öka synligheten av judiskt liv. Det innebär också att det ska skapas strukturer på lokala, nationella och internationella nivåer för de olika åtgärdsområdena och nätverk ska initieras och permanentas. Mål och åtgärder i strategin ska granskas för att fastställa om de i tillräcklig utsträckning uppmärksammar den digitala sfären.

Av strategin framgår att kommissionären för judiskt liv och kampen mot antisemitism ska spela en aktiv roll genom att kommunicera den nationella strategin till allmänheten. Det är också den nationella kommissionären som ska ansvara för uppföljningen av strategin.

Den tyska strategin är den enda strategin som specifikt nämner Israel och dess betydelse för judarna. Till exempel framkommer i strategin att vissa utbildningsinstitutioner ska förmedla kunskap om Israel och dess historia.

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

Enligt den tyska strategin är den judiska närvaron i landet endast möjlig om judarnas säkerhet är garanterad. Medel för säkerhet tillhandahålls både från regeringen och från olika regioner i Tyskland. Det finns ett samarbete mellan nationella brottsbekämpande myndigheter och den judiska gemenskapen i Tyskland. Strategin uttalar också att

judar som alla människor i Tyskland har en konstitutionellt skyddad rätt att utvecklas fritt i enlighet med sina kulturella och religiösa identiteter.

En av målsättningarna i den nationella strategin är att öka kunskaperna om judar och judiskt liv i Tyskland. Regeringen och olika regioner finansierar institutioner, organisationer och initiativ för att öka medvetenheten bland allmänheten om judiskt liv i dag samt för att genomföra aktiviteter som syftar till att stärka judisk identitet och motverka fördomar. Vidare ska lärarutbildningen innehålla kunskap om judendom och judisk samtid. Universitet och högre utbildning har också förstärkts för att fungera som en bas för forskning och undervisning om judendom och judiskt liv.

Den federala regeringen ger ekonomiskt stöd till säkerhetsåtgärder, judiska museer, judiska utbildningsinstitutioner samt till underhåll av synagogor och judiska begravningsplatser. Det tyska judiska centralrådet erhåller 12 miljoner euro årligen i syfte att stärka judiskt liv. Därtill erhåller projekt som drivs av judiska organisationer medel.

År 2021 högtidlighölls att judiskt liv funnits i Tyskland i 1 700 år genom att olika kulturella arrangemang genomfördes i landet. Syftet var att öka den judiska gruppens synlighet. Institutioner och organisationer kunde söka medel för att genomföra aktiviteterna.

Det finns få offentliga aktiviteter för att stärka jiddisch i Tyskland.

Österrike

I Österrike finns spår av judisk närvaro sedan tvåhundralet. I slutet av 1800-talet växte den judiska befolkningen snabbt efter att judar erkänts som jämlika medborgare i landet. Efter första världskriget levde nära 200 000 judar i Wien, men den judiska befolkningen minskade kraftigt i hela landet under Förintelsen. Genom invandring från dåvarande Sovjetstaterna efter 1945 ökade antalet judar i Österrike återigen. I dag bor det uppskattningsvis 14 000 judar i Österrike.

I Österrike finns fem judiska församlingar: i Wien, Linz, Salzburg, Tirol-Voralberg och i Graz. Den största judiska gemenskapen finns i Wien där det bor runt 8 000 judar. Det mesta av det judiska livet kretsar kring den judiska gemenskapen i Wien som betraktas som en av de mest dynamiska i den tyskspråkiga världen. Där finns synagogor, judiska skolor, omkring 25 kosher restauranger, livsmedelsbuti-

ker och ett rikt kulturliv. Där finns också flera judiska begravningsplatser ett judiskt äldreboende, ett psykosocialt centrum och en judisk sportklubb.

I Wien finns ett judiskt museum som erhåller både lokal och statlig finansiering. Den judiska gemenskapen anordnar årligen en judisk kulturfestival som är öppen för både judiska och icke-judiska besökare. Ett annat årligt evenemang är Wiens judiska filmfestival som också erhåller statlig finansiering. Judiska högtider uppmärksammas ofta genom hälsningar eller att politiker besöker synagogan. I Wien genomförs årligen Yiddish Culture Festival Vienna. Den pågår en månad och finansieras av olika offentliga organisationer.

I Österrike definieras judar som en religiös minoritet. Flera judiska högtider regleras i lag vilket bland annat innebär att skolelever kan besöka synagogan då och att anställda har rätt att få ledigt på judiska högtider. Brit milah och produktion av kosher mat är lagstadgade rättigheter i Österrike. Den judiska religiösa gemenskapen har vidare en särskild lagstadgad autonomi. Shechita är tillåtet i Österrike, under vissa förutsättningar som dock gör processen dyr och komplicerad varför det mesta kosher kött importeras.

Judiska begravningsplatser är skyddade enligt lag. Renovering av synagogor och andra judiska kulturarvsinstitutioner finansieras ofta helt eller delvis av österrikiska myndigheter. Det österrikiska parlamentet inrättade år 2010 en särskild fond som syftar till att bevara judiska begravningsplatser i landet.

Förintelsen präglar Österrikes arbete med att motverka antisemitism och stärka judiskt liv.

Österrikes strategi mot antisemitism

Österrikes regering publicerade år 2021 en nationell strategi mot antisemitism. Strategin är betydligt mer omfattande än de övriga strategier som beskrivs i denna bilaga. Av strategin framgår att judiska gemenskaper och judiskt kulturellt och intellektuellt liv utgör en betydande del av Österrikes samhälle och historia. Det övergripande målet för strategin är ett samhälle fritt från antisemitism. Strategin syftar till att främja judiskt liv och säkra den fortsatta existensen av judiskt liv i Österrike. Ett annat syfte är att förbättra samordning och skapa tydliga strukturer. Därför är en av åtgärderna i den österrikiska strategin

att skapa en plattform för samordning mellan offentliga aktörer och det civila samhället för att ta fram och följa upp förslag.

Strategin innehåller 38 åtgärder inom utbildning, akademi och forskning, säkerhet, lagstiftning, social integration och samhället som helhet. Åtgärderna ska garantera säkerheten för judar i samhället. Strategin ska genomföras i regelbunden dialog med den judiska gemenskapen och andra intressenter. För att säkerställa genomförandet av strategin har en särskild sektion bildats för detta vid förbundskanslerns kansli. En utvärdering av strategin kommer att ske under 2024.

Som ett av de första stegen i den österrikiska strategin antog det österrikiska parlamentet år 2021 en ny österrikisk-judisk kulturarvslag. Lagen beskrivs som en av de viktigaste beståndsdelarna i landets strategi mot antisemitism. Enligt lagen erhåller det judiska samfundet fyra miljoner euro årligen för bland annat skydd av judiska institutioner, bevarande av det österrikisk-judiska materiella och immateriella kulturarvet, upprätthållande av det judiska samhällslivet, dialog mellan religioner och projekt till för den yngre generationen. Det är den judiska gemenskapen som fastställer vad medlen ska användas till. Lagen antogs parlamentsövergripande med stöd av samtliga partier.

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

Den österrikiska strategin medförde en trefaldig ökning av medel för skydd av judiska institutioner och för att främja judiskt liv. Säkerhet är en viktig beståndsdel i strategin. År 2020 gjordes en överenskommelse mellan den federala regeringen och den judiska gemenskapen om ett årligt ekonomiskt stöd för säkerhetsåtgärder.

Andra åtgärder i strategin är uppföljning av antisemitiska incidenter och inrättandet av ett dokumentationscentrum för att förhindra och motverka antisemitism. Under 2022 genomförde den österrikiska regeringen ett åtgärdspaket för att effektivt bekämpa näthat och andra former av digital brottslighet för att motverka antisemitism. Samma år inrättades ett nationellt forum mot antisemitism, där representanter för staten, kommuner, arbetsmarknadens parter, föreningar, museer och civila samhällets institutioner ska diskutera aktuell utveckling och utbyta praktiska erfarenheter.

Den österrikiska strategin innehåller flera olika initiativ för att stärka utbildning, till exempel ska ett forskningscenter om antisemi-

tism inrättas. Österrikes utbildningsministerium har också publicerat rekommendationer för att förhindra antisemitism riktade till lärarutbildning och utbildningsväsende.

Den österrikiska strategin adresserar även integrationsaspekter, genom exempelvis värderings- och orienteringskurser för personer som fått asyl eller annat skydd i Österrike. Kurserna inriktas mot att motverka antisemitiska fördomar.

Andra åtgärder i den österrikiska strategin är att öka kunskapen om det judiska bidraget till den österrikiska och europeiska historien, samt att i övrigt främja medvetenheten om och stärka den judiska kulturen och gemenskapen i Österrike.

Det finns inga särskilda offentliga åtgärder för jiddisch i den österrikiska strategin.

Storbritannien

De första judarna kom till England med William Erövraren år 1070. Judarna utvisades i slutet av 1200-talet och fick därefter inte tillträde till landet förrän 1656. Därefter ökade den judiska invandringen till landet, främst från Ryssland. Antalet judar i Storbritannien var högst i slutet av 1940-talet och i början av 1950-talet. Sedan minskade antalet då många emigrerade till Israel och andra länder. Från 1990-talet skedde en ökad invandring av judar. I dag bor det uppskattningsvis 300 000 judar i Storbritannien, varav två tredjedelar i London med omnejd. Andra stora judiska gemenskaper finns i Manchester med omnejd, Leeds och Brighton and Hove. Det finns cirka 450 synagogor och judiska församlingar i landet.

Judar är ett erkänt religiöst samfund i Storbritannien. Shechita och brit milah är tillåtet.

I Storbritannien finns flera judiska veckotidningar. I London finns det många kosherbutiker, -slakterier och -restauranger. Det finns också en aktiv judisk idrottsrörelse.

Det finns uppskattningsvis 150 judiska skolor i Storbritannien, främst i London, men även i andra delar av landet. Majoriteten av de judiska skolorna finansieras av regeringen, men de flesta av de strikt ortodoxa skolorna är privatfinansierade. De judiska skolorna följer både den brittiska läroplanen och en judisk läroplan.

Flera större universitet har institutioner för judiska studier. Därutöver erbjuds vuxenutbildning i judiska studier på flera platser i landet.

Den brittiska regeringen har regelbunden kontakt med de judiska organisationerna i landet. Det finns en medvetenhet i det offentliga om judiska högtider och dessa uppmärksammas av regeringen.

Storbritannien har inte en strategi för att bekämpa antisemitism eller stärka judiskt liv eller motsvarande.

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

I Storbritannien ansvarar den judiska säkerhetsorganisationen för säkerheten vid judiska institutioner, i mycket nära samarbete med polisen. Samarbetet med polisen inkluderar gemensamma patruller i judiska områden, utbildning och övningar, utbyte av incidentinformation och olika typer av rådgivning. Den judiska säkerhetsorganisationen fördelar offentligt stöd som finansierar säkerhetsvakter på judiska gemenskapens platser runt om landet.

Alla elever i den brittiska gymnasieskolan besöker synagogor och Förintelsemuseer. Undervisning om Förintelsen och om judendom ingår i den nationella läroplanen i Storbritannien.

Det finns två större judiska museer i Storbritannien, ett i London och ett i Manchester. Båda erhåller stöd från regeringen. Därutöver sprider många institutioner information om judisk kultur, historia, religion och sätt att leva. De flesta av dem är inte statligt finansierade. Några exempel är Limmud som är en ideell verksamhet för judisk kultur och judiskt lärande, Jewish Book Week som är en årlig större litteraturfestival i London och Jewish Arts and Music som är en årlig musik- och scenkonstfestival.

Det finns inget offentligt arbete för att värna judiskt kulturarv i Storbritannien utan ansvaret vilar helt på den judiska gemenskapen och dess organisationer.

Jiddisch talas av runt 75 000 ultraortodoxa judar i Storbritannien och undervisas på några lärosäten i Storbritannien.

Frankrike

Det har funnits judisk närvaro i Frankrike sedan 500-talet. Landet var under medeltiden känt för att ha mycket bra torahlärare samtidigt som det förekom utbredda förföljelser av judar. Från sent 1100-tal till sent 1300-tal utvisades judar ur landet. Judar började bosätta sig i landet igen i början av 1600-talet. Efter den franska revolutionen blev Frankrike den första europeiska nationen där judar kunde få samtliga medborgerliga rättigheter och bli fullvärdiga medborgare. Ett stort antal judar invandrade till Frankrike efter 1900, varav de flesta flydde pogromerna i Östeuropa. Vid den nazistiska ockupationen av Frankrike 1940 bodde omkring 330 000 judar i landet, varav 76 000 deporterades. Under 1940–1960-talen flyttade många judar från landets nordafrikanska kolonier till Frankrike.

Frankrike har i dag den största judiska befolkningen i Europa och den tredje största judiska befolkningen i världen. Den uppskattas till runt 600 000 personer. De flesta är judar från nordafrikanska länder. I Frankrike har judar inte någon officiell minoritetsstatus. I Frankrike råder religionsfrihet sedan 1905. Det innebär en sekulär offentlig sektor och att staten inte gynnar någon religion.

Det finns mer än 100 synagogor i Paris, huvudsakligen i stadens gamla judiska kvarter. I Paris finns också många judiska skolor, judiska butiker, kosherbagerier och -restauranger, samt slakterier och större livsmedelsbutiker som säljer kosher mat. I Marseille finns över 40 synagogor, flera koshertjänster och mer än 20 judiska skolor. Där finns också Frankrikes nationella judiska tidning med en utgåva på runt 90 000 exemplar. Där finns också en oberoende radiostation som främjar judisk kultur. I Lyon, Toulouse, Nice och Strasbourg finns det mindre judiska gemenskaper. Det finns också en aktiv judisk idrottsrörelse i Paris och Marseille.

De offentliga skolorna i Frankrike är sekulära och religiösa symboler i skolorna är förbjudna. Det innebär exempelvis att judiska pojkar inte kan bära kippa i skolan. Privatfinansierade skolor är tillåtna och de behöver inte vara sekulära. Uppskattningsvis 70 procent av de judiska barnen i Frankrike går i judiska skolor.

Shechita och brit milah är skyddat i lag. Det finns en laglig rätt att ta ledigt från arbetet vid judiska högtider, men ledigheten behöver godkännas av en överordnad.

Den franska regeringen har nära kontakt med det judiska centralrådet i Frankrike, i synnerhet när det gäller hågkomst av Förintelsen, säkerhet och upprätthållande av religiösa traditioner. Franska regeringsrepresentanter närvarar vid judiska evenemang, middagar och konferenser.

Frankrikes strategi mot rasism, antisemitism och diskriminering

Frankrike publicerade i början av 2023 en strategi mot rasism, antisemitism, och diskriminering avseende perioden 2023–2026. Den fokuserar på hågkomst av Förintelsen samt arbetet mot antisemitism och diskriminering. Den har 23 strategiska mål och 48 operativa mål. Strategin innehåller bland annat åtgärder riktade mot för att identifiera, bekämpa och följa upp rasism, antisemitism och diskriminering. Andra åtgärder i strategin är att stärka polisens roll och förbättra reglerna för åtal av personer som begår brott som innebär antisemitism, diskriminering och rasism samt åtgärder för att hjälpa dem som utsatts för sådana brott. Strategin innehåller även åtgärder för att stärka historiekunskaperna hos den franska befolkningen. Den yngre generationen lyfts särskilt fram i strategin, exempelvis genom insatser för att öka medvetenheten om den digitala teknikens utmaningar hos elever. Strategin innehåller inga riktade åtgärder för att stärka eller främja judiskt liv.

Åtgärder för att stärka judiskt liv och motverka antisemitism

Den franska polisen bevakar judiska institutioner såsom synagogor och skolor och skyddet förstärks under judiska högtider. Det judiska centralrådet har nära kontakt med polisen och har årliga möten för att bedöma skyddsbehovet. Det judiska centralrådet utbildar även personal inom rättsväsendet och polisen om hur antisemitism kan identifieras.

Det finns ett statligt ekonomiskt stöd för att restaurera synagogor och andra judiska kulturella och religiösa platser. Det finns också en organisation för att främja det judiska kulturarvet, judiska byggnader och kultur i kommuner, institutioner och föreningar. Organisationen producerar en interaktiv karta över judiskt kulturarv i Frankrike.

I Paris finns Medem-biblioteket som fungerar både som ett bibliotek och ett center för jiddisch. Det grundades 1929 och innehåller ett stort antal boktitlar på jiddisch. Det finns ett nationellt institut i Paris som erbjuder kurser i jiddisch och jiddischkultur och historia.

Den judiska minoritetens perspektiv

Här beskriver vi kort vad judiska centralorganisationerna i de studerade länderna anser är viktigt för att kunna leva ett judiskt liv och den bild de har av det offentligas arbete med att stärka judiskt liv och motverka antisemitism.

Grundläggande judiska traditioner och judiska skolor

De judiska organisationerna i samtliga länder anser att en viktig förutsättning för att kunna leva ett judiskt liv är att grundläggande judiska traditioner, såsom exempelvis shechita och brit milah, är tillåtna. I de länder där detta är skyddat i grundlag finns en starkare tro på en positiv judisk framtid i landet, även om det finns oro för förändringar. I Storbritannien uttrycker den judiska centralorganisationen att landet är en pålitlig försvarare av religionsfrihet och ser inga indikationer på att grundläggande judiska traditioner eller delar av judisk utbildning hotas på något sätt. I Norge, Danmark och Finland anser judiska centralorganisationerna att det är svårt att leva ett judiskt liv i enlighet med religion och traditioner. De ser den sekulära normen i sina länder som en utmaning i förhållande till religiösa traditioner i det judiska vardagslivet. De upplever att majoritetsbefolkningen och myndigheterna saknar förståelse för och inte tar hänsyn till särdragen i det judiska sättet att leva. De uttrycker också stor oro för att fler religiösa traditioner och vanor ska förbjudas. De identifierar vidare religionsfrihet som en mycket angelägen fråga.

Judiska skolor är också något som de judiska organisationerna anser är väsentliga för en levande judisk framtid i landet.

Säkerhet och arbete mot antisemitism

I samtliga länder betraktar de judiska centralorganisationerna säkerhet som något grundläggande och i alla länder finns det ett samarbete med det offentliga om detta. I Österrike och Tyskland ses säkerheten, trots omfattande offentligt stöd och samarbete med polisen, som en utmaning. De judiska centralorganisationerna i Norge, Danmark och Finland betonar vikten av att myndigheter och de judiska församlingarna samarbetar kring säkerheten, att polisen eller andra beväpnade närvarar vid aktiviteter i lokalerna samt att olika typer av säkerhetsåtgärder finansieras av staten. I Norge och Danmark får de judiska församlingarna både fullt polisskydd och statlig finansiering av säkerhetsåtgärder.

Att bekämpa antisemitism är vidare något som lyfts fram som viktigt av de judiska centralorganisationerna i samtliga länder, liksom arbetet mot antisionism. De judiska centralorganisationerna i Österrike och Tyskland oroas exempelvis av att antisemitism i form av antisionism ökar och det anges vara huvudanledningen till att säkerhetsåtgärderna har stärkts i dessa länder. I Storbritannien är de allra flesta antisemitiska aktiviteter baserade på antisionism och antisionismen identifieras som ett ökande problem. Där lyfts också hat på internet fram som ett problem. I Frankrike beskriver de judiska centralorganisationerna att konflikten mellan Israel och Palestina leder till antisemitiska attacker och hot mot den judiska befolkningen. Även i de nordiska länderna uppfattas antisionism som ett av de allvarligaste hoten mot den judiska gruppen. I samtliga länder finns också ett hot från högerextrema rörelser.

Samhällets kunskap om judiskt liv

De judiska centralorganisationerna i samtliga länder ser ett behov av att öka medvetenheten om judiskt liv i majoritetssamhället. I Tyskland och Österrike anser de till exempel att medvetenheten om judiskt liv kan stärkas genom utbildning för majoritetssamhället om vad det innebär att vara judisk i dag. De önskar vidare att mer görs för att belysa de positiva aspekterna av den långa judiska närvaron i dessa länder. De judiska centralorganisationerna i Danmark och Norge betonar betydelsen av respektive lands informationscenter för att föra ut kunskap om judiskt liv till majoritetssamhället. De menar att det är

avgörande att de judiska gemenskaperna själva har utvecklat dessa med finansiering från det offentliga. I Frankrike och Storbritannien uttrycker de judiska centralorganisationerna att det är deras eget ansvar att öka medvetenheten om judiskt liv i majoritetssamhället, medan centralorganisationerna i övriga länder anser att detta i huvudsak är majoritetssamhällets ansvar. De franska och brittiska judiska gemenskaperna är mycket större än de andra ländernas och det kan förklara hur de ser på statens roll. I dessa länder får de judiska gemenskaperna även en mer begränsad finansiering från det offentliga för att stärka judiskt liv i förhållande till de övriga beskrivna länderna. Den judiska centralorganisationen i Storbritannien uttrycker att judiskt liv i landet är rikt och synligt och har få hinder. Den anser vidare att inga delar av judiskt liv är förbjudet och att religionsfriheten är säker och garanterad. Den anser inte heller att det finns ett behov av en strategi för att motverka antisemitism eller stärka judiskt liv. Den judiska centralorganisationen i Frankrike lyfter fram att de själva bör ansvara för att främja judiskt liv, men att statligt engagemang behövs för att judar ska kunna leva tryggt och säkert.

Sammanfattning av vissa centrala aspekter i de studerade länderna

Det finns både likheter och skillnader när det gäller hur det offentliga arbetar för att stärka judiskt liv och hur den judiska gruppen definieras i de beskrivna länderna. Därutöver varierar storleken på den judiska befolkningen, liksom befolkningen i sin helhet i de olika länderna.

Frankrike och Storbritannien är länder med stora judiska befolkningar, uppskattningsvis 600 000 respektive 300 000 personer. Även Tysklands judiska befolkning är stor, runt 200 000 personer. Dessa tre länder är också betydligt större befolkningsmässigt, än de övriga beskrivna länderna. Den judiska befolkningen i Österrike är mindre, uppskattningsvis 14 000 personer. Danmarks judiska befolkning uppskattas till 6 000–7 000 personer och i Finland utgörs den av runt 2 000 personer. Den minsta judiska befolkningen finns i Norge, uppskattningsvis 1 500 personer. Österrike som har en förhållandevis liten judisk befolkning har fem församlingar och ett dynamiskt jud-

iskt liv, främst i Wien, samtidigt som landet har ungefär lika många invånare som Sverige.

I Tyskland, Österrike, Storbritannien och Frankrike finns ett stort antal judiska skolor och utbildningsinstitutioner. Danmark och Finland har vardera en judisk skola, medan det i Norge enbart finns en judisk förskola.

Norge och Finland är jämte Sverige de enda länderna där judar definieras som en nationell minoritet. I Norge definieras judar också som en religiös och kulturell minoritet. I Tyskland och Österrike definieras judar som en religiös minoritet medan judar i Storbritannien och Danmark är erkända religiösa samfund. I Frankrike har judar inte någon officiell minoritetsstatus alls.

Brit milah är tillåtet i alla länderna, även om det på flera håll diskuteras eller ifrågasätts emellanåt. I Frankrike, Österrike och Norge är brit milah skyddat i lag. Shechita är tillåtet i alla länderna utom Danmark, Norge och Sverige, men kosher kött får importeras. I Frankrike är shechita även skyddat i lag.

I samtliga beskrivna länder erhåller de judiska gemenskaperna offentligt stöd. I Frankrike och Storbritannien, som har de största judiska befolkningarna, erhåller de judiska gemenskaperna en mer begränsad finansiering från det offentliga för att stärka judiskt liv i förhållande till de övriga beskrivna länderna. I Norge och Danmark får de judiska gemenskaperna både fullt polisskydd och statlig finansiering av säkerhetsåtgärder. Även Österrike har ett omfattande skydd både ekonomiskt och polisärt.

Danmark, Frankrike, Norge, Tyskland och Österrike har en handlingsplan eller strategi för att motverka antisemitism. I flera av dessa strategier ingår åtgärder för att främja judiskt liv. I Norges handlingsplan mot antisemitism ingår exempelvis flera åtgärder för att öka kunskaperna om judar. I Österrike finns en kulturarvslag med medel som avsatts för skydd av judiska institutioner, bevarande av det österrikisk-judiska kulturarvet samt upprätthållande av det judiska samhällslivet. Tyskland är det enda av länderna som har en strategi både mot antisemitism och för judiskt liv. Tyskland är också det enda av länderna som har en särskild kommissionär som ansvarar för att främja judiskt liv och motverka antisemitism.

Statens offentliga utredningar 2024

Kronologisk förteckning

1. Ett starkare skydd för offentlig-
anställda mot våld, hot och trakas-
serier. Ju.
2. Ett samordnat vaccinationsarbete
– för effektivare hantering av kom-
mande vacciner. Del 1 och 2. S.
3. Ett starkt judiskt liv för framtida
generationer. Nationell strategi för att
stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034.
Ku.

Statens offentliga utredningar 2024

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ett starkare skydd för offentliganställda
mot våld, hot och trakasserier. [x]

Kulturdepartementet

Ett starkt judiskt liv för framtida
generationer. Nationell strategi för att
stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034.
[3]

Socialdepartementet

Ett samordnat vaccinationsarbete – för
effektivare hantering av kommande
vacciner. Del 1 och 2. [2]